

การมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็ก:

การศึกษาเพื่อสร้างทฤษฎีฐานราก

**PARTICIPATION OF COMMUNITY AT A SMALL OUTSTANDING
SCHOOL: A GROUNDED THEORY STUDY**

นายอภิสิทธิ์ บุญยา

วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต

มหาวิทยาลัยขอนแก่น

พ.ศ. 2553

**การมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็ก:
การศึกษาเพื่อสร้างทฤษฎีฐานราก**

นายอภิสิทธิ์ บุญญา

**วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาการบริหารการศึกษา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น
พ.ศ. 2553**

**PARTICIPATION OF COMMUNITY AT A SMALL OUTSTANDING
SCHOOL: A GROUNDED THEORY STUDY**

MR. APISIT BOONYA

**A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE DEGREE OF DOCTOR OF EDUCATION
IN EDUCATIONAL ADMINISTRATION
GRADUATE SCHOOL KHON KAEN UNIVERSITY**

2010

ใบรับรองวิทยานิพนธ์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น
หลักสูตร
ศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาการบริหารการศึกษา

ชื่อวิทยานิพนธ์: การมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็ก: การศึกษาเพื่อสร้าง
ทฤษฎีฐานราก

ชื่อผู้ทำวิทยานิพนธ์: นายอภิสิทธิ์ บุญยา

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

รองศาสตราจารย์ ดร.ปรีชา คัมภีรปกรณ์	ประธานกรรมการ
รองศาสตราจารย์ ดร.วิโรจน์ สารรัตน์	กรรมการ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กัญญา โพธิ์วัฒน์	กรรมการ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทวีชัย บุญเต็ม	กรรมการ
รองศาสตราจารย์ ดร.กนกอร สมปราชญ์	กรรมการ
ดร.ประยุทธ์ ชูสอน	กรรมการ

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์:

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(รองศาสตราจารย์ ดร.วิโรจน์ สารรัตน์)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กัญญา โพธิ์วัฒน์)

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร.ลำปาง แม่นมัตย์)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ไพศาล สุวรรณน้อย)
คณบดีคณะศึกษาศาสตร์

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยขอนแก่น

อภิสิทธิ์ บุญยา. 2553. การมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็ก: การศึกษาเพื่อ
สร้างทฤษฎีฐานราก. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหาร
การศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์: รศ.ดร.วิโรจน์ สารรัตนะ, ผศ.ดร.กัญญา โพธิ์วัฒน

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อเสนอข้อสรุปเชิงทฤษฎีจากการศึกษาปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็กที่เกี่ยวกับลักษณะ ปัจจัยที่มีอิทธิพลยุทธศาสตร์ และเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการใช้ยุทธศาสตร์ ตลอดจนผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้นจากการใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อสร้างทฤษฎีฐานราก เลือกพื้นที่ศึกษาโดยวิธีการเลือกเชิงทฤษฎีที่มีลักษณะสอดคล้องกับวัตถุประสงค์และคำถามการวิจัย รวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ระดับลึก การสังเกตและจดบันทึก การวิเคราะห์เอกสาร และการจัดสนทนากลุ่ม และวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้วิธีแปลความ และตีความหมายข้อมูล สร้างมโนทัศน์ขึ้นจากความไวทางทฤษฎี และใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ช่วยวิเคราะห์ข้อมูลในขั้นตอนสุดท้าย

ผลการวิจัยพบว่า

1. ลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชนคือ การมองเห็นตนเองของชุมชน ประกอบด้วย การเป็นชุมชนเข้มแข็งและการได้รับการยอมรับจากภายนอก แบบแผนการมีส่วนร่วม ประกอบด้วยรูปแบบการมีส่วนร่วมและบทบาทการมีส่วนร่วม กระบวนการมีส่วนร่วมมี 4 ขั้นตอน ประกอบด้วย การกำหนดความต้องการร่วมกัน การสร้างทีมและกำหนดกิจกรรม การร่วมดำเนินการและการรายงานผลงาน เป้าหมายการมีส่วนร่วม ประกอบด้วย การมุ่งสู่ความเป็นเลิศและการเป็นแหล่งเรียนรู้ และพฤติกรรมการมีส่วนร่วม ประกอบด้วย การสร้างค่านิยมร่วม การเสียสละที่เกินระดับปกติ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการตัดสินใจร่วมกัน

2. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนคือปัจจัยพื้นฐานของโรงเรียน ประกอบด้วย การกำหนดปรัชญาของโรงเรียน การเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ชุมชน และการมีเกียรติประวัติดีเด่น การปฏิบัติงานของบุคลากร ประกอบด้วย การมีความผูกพันกับชุมชน การทำงานด้วยความโปร่งใส และการประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี และความพร้อมของชุมชน ประกอบด้วย วิสัยทัศน์ผู้นำชุมชน การสร้างบทบาทการมีส่วนร่วม และการเห็นคุณค่าการมีส่วนร่วม

3. ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมชุมชน คือ การสร้างเครือข่ายชุมชน ประกอบด้วย การสร้างความไวเนื้อเชื่อใจ และการแก้ปัญหาในชุมชน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประกอบด้วย การศึกษาดูงาน และการสร้างทางเลือกการตัดสินใจร่วมกัน การจัดการในชุมชน ประกอบด้วย การสร้างการรับรู้ร่วมกัน การเลือกสรรและกำหนดบทบาทหน้าที่ และการสร้างแนวปฏิบัติร่วมกัน การ

ประชาสัมพันธ์ ประกอบด้วย การประชุม การใช้หอกระจายข่าว การพบปะพูดคุย และการรายงาน
สาธารณะ และการเป็นหุ้นส่วนของโรงเรียน ประกอบด้วย การสร้างวิสัยทัศน์ร่วม การจัดกิจกรรม
การเรียนรู้สู่ชุมชน และการสร้างสัมพันธ์ภาพที่ดี

เงื่อนไขการที่ส่งผลต่อการใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชนเชิงบริบท
ประกอบด้วย สภาพแวดล้อมด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การปกครองและสถานะการมี
จิตสำนึกร่วมกัน ส่วนเงื่อนไขเชิงสอหดแทรก ประกอบด้วย โรงเรียนเป็นที่ศรัทธาของชุมชน
แนวคิดการพัฒนาโรงเรียนสู่ความเป็นเลิศ และการใส่ใจให้บริการแก่ชุมชน

4. ผลสืบเนื่องที่เกิดจากการใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมที่เกี่ยวข้องกับด้านโรงเรียน
ประกอบด้วย โรงเรียนมีคุณภาพและมาตรฐาน ความภาคภูมิใจในงาน และการยอมรับจาก
ภายนอกและด้านชุมชน ประกอบด้วย การขยายจิตสำนึกการมีส่วนร่วม การพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน
และการเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้

Apisit Boonya. 2010. **Participation of Community at a Small Outstanding School: A Grounded Theory Study**. Doctor of Education Thesis in Educational Administration, Graduate School, Khon Kaen University.

Thesis Advisors: Associate Professor Dr. Wirot Sararattana,
Assistant Professor Dr. Gunya Pothivat

ABSTRACT

This research aimed at understanding the characteristics and factors that influenced the strategy, condition in using strategy, and consequences from the application of strategy of Participation of Community at a Small Outstanding School as a study for finding theoretical conclusion that would lead to the creation of theory from the basic. It was a qualitative research. The researcher studied and collected data by oneself, by in-depth interview, observation, and recording document, analyzing document, and holding conversation group. The analysis of data was done by interpretation of meaning of data then creating concept based on theoretical sensitivity and finally by using computer program in analyzing data.

It was found from the research that

1. The community participation is mainly characterized by the view seen by community from the basic thinking and belief related to being strong community and being accepted from outside. The pattern of community participation are the form of participation and the role of participation. The participation process is divided into 4 steps that are the determination of mutual need, the building of team and the determination of activities, the join of work, and the report on work result. The goals of participation were to becoming excellent and to be learning source. The participation behavior consists of creating mutual value, extraordinary sacrifice, exchanging of knowledge, and mutual decision making.

2. The factors that affect community participation are related to basic factors of the school that are the determination of philosophy of school, being learning center of community, and having excellent record. The personnel's work is committed to the community, working with transparency, and behaving in the good way. The readiness of community consists of vision of community leader, creating participation role, and valuing the participation.

3. Strategy of community participation is the creation of community network consisting of building trust and solving community problems. The exchanging of knowledge and learning consists of building mutual perception, selection and determination of roles and duties, and creating best practice. Making public relations consists of meeting, using news disseminating center, meeting, and public reporting. Being partner of the school consists of building mutual vision, arranging for learning activities for the community, and creating good relationship.

Condition for using participation strategy that is community context consists of social, cultural, economic, administration and the state of having mutual consciousness. The condition of intervention consists of the school which is trusted by the community, the concept of developing the school to be excellent, and the paying attention to providing service to the community.

4. The consequences from the use of participation strategy that are concerned with the school consist of the school of good standard and quality, pride in work, and the acceptance from outside. On community, it consists of the improving of participation awareness, the development of sustainable community, and being community of learning.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยความกรุณาอย่างยิ่งจาก ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ รองศาสตราจารย์ ดร.วิโรจน์ สารัตนะ และที่ปรึกษาร่วมวิทยานิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กัญญา โพธิ์วัฒนที่ได้อำนวยโอกาสการเรียนรู้ประสบการณ์ การทำวิจัยเชิงคุณภาพด้วยวิธีการศึกษา ทฤษฎีฐานราก (grounded theory study) ซึ่งต้องใช้ความรู้ด้านวิธีวิทยาการวิจัย การเรียนรู้ทักษะ ด้านสังคม และความพยายามในกระบวนการวิจัยภาคสนามที่มีระยะเวลายาวนานอย่างต่อเนื่อง ประสบการณ์ การเรียนรู้ และองค์ความรู้ที่ได้รับในครั้งนี้ มีค่าสูงยิ่งต่อการเป็นนักวิจัยที่ดี อันเกิด จากการบ่มเพาะ หล่อหลอม โดยการให้คำแนะนำ ปรึกษา และเอาใจใส่อย่างใกล้ชิดด้วยความ เมตตาอย่างยิ่ง จากที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ทั้งสองท่าน

ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.ปรีชา คัมภีรปกรณ์ ประธานกรรมการสอบ และกรรมการร่วมสอบวิทยานิพนธ์ที่ประกอบด้วย รองศาสตราจารย์ ดร.วิโรจน์ สารัตนะ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กัญญา โพธิ์วัฒน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทวิชัย บุญเต็ม รองศาสตราจารย์ ดร.กนกอร สมปราชญ์ และอาจารย์ ดร.ประยุทธ์ ชูสอน ที่ทุกท่านได้กรุณาให้ ข้อเสนอแนะเพื่อให้งานวิจัยมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ผู้วิจัยได้รับความอนุเคราะห์ช่วยเหลืออย่างดียิ่งจากผู้เชี่ยวชาญด้านเครื่องมือการวิจัย ซึ่งมีรายนามปรากฏในภาคผนวก นอกจากนั้น ในระหว่างการเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยได้รับความร่วมมือจากผู้ให้ข้อมูลหลักในพื้นที่ศึกษาด้วยความเต็มใจและเป็นกันเอง รวมทั้งผู้มีส่วน เกี่ยวข้องที่เป็นทีมงานของผู้วิจัย ด้วยข้อจำกัดทางวิชาการจึงไม่สามารถกล่าวนามได้ ผู้วิจัยจึง ขอขอบพระคุณอย่างสูงยิ่งที่ทุกท่านมีส่วนร่วมในการวิจัยครั้งนี้

พลังแห่งความสำเร็จ ได้รับการเกื้อกูลจากบุคคลในครอบครัว คือคุณลัดดา และน้อง ปาล์มมี ที่เสียสละความสุขส่วนตัว และเป็นกำลังใจตลอดมา สำหรับประโยชน์และคุณค่าที่พึงมี ในงานวิจัยนี้ ขอจงเป็นพลังแห่งกุศลเพื่ออุทิศให้ผู้เรียบเรียงตำรา เอกสาร และผลงานวิชาการที่ ผู้วิจัยนำมาอ้างอิง และขออุทิศให้คุณพ่อกรรม บุญยา ผู้ให้กำเนิดซึ่งท่านได้จากไปก่อนที่จะ นำเสนอวิทยานิพนธ์

อภิสิทธิ์ บุญยา

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญตาราง	ช
สารบัญภาพ	ณ
บทที่ 1 บทนำ	1
1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
2. คำถามการวิจัย	6
3. วัตถุประสงค์ของการวิจัย	6
4. ขอบเขตของการวิจัย	6
5. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	7
6. นิยามศัพท์เฉพาะ	8
บทที่ 2 วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	11
ตอนที่ 1 ลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชน	11
ตอนที่ 2 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียน	31
ตอนที่ 3 ยุทธศาสตร์ที่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชน	37
ตอนที่ 4 ผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้นจากการใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชน	43
ตอนที่ 5 บริบทของการจัดการศึกษาในโรงเรียนขนาดเล็ก	50
ตอนที่ 6 แนวคิดการวิจัยทฤษฎีฐานราก	53
ตอนที่ 7 กรอบความคิดพื้นฐานในการวิจัย	61
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	65
1. การเลือกพื้นที่ในการศึกษา	65
2. การเตรียมการและการเข้าสู่พื้นที่ศึกษา	68
3. ผู้ให้ข้อมูลหลัก	70
4. การเก็บข้อมูล	71
5. การวิเคราะห์ข้อมูลและการประมวลผล	75
6. การนำเสนอผลการวิจัย	77
7. ระยะเวลาการวิจัย	77

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 บริบทของชุมชนและโรงเรียน	79
1. ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับชุมชน	79
2. ข้อมูลเกี่ยวกับโรงเรียน	87
บทที่ 5 เจื่อนไขการมีส่วนร่วมของชุมชน	97
1. เจื่อนไขเชิงบริบท	97
2. เจื่อนไขเชิงสอดแทรกด้านโรงเรียน	104
บทที่ 6 ผลการวิเคราะห์การมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็ก	109
ตอนที่ 1 ลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชน	109
ตอนที่ 2 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน	128
ตอนที่ 3 ยุทธศาสตร์ที่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชน	143
ตอนที่ 4 ผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้นจากการใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชน	160
บทที่ 7 สรุปผลการศึกษา ข้อเสนอเชิงทฤษฎี และข้อเสนอแนะ	169
1. สรุปผลการวิจัย	170
ตอนที่ 1 ลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชน	170
ตอนที่ 2 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน	175
ตอนที่ 3 ยุทธศาสตร์ที่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชน	180
ตอนที่ 4 ผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้นจากการใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชน	187
2. ข้อเสนอเชิงทฤษฎี	191
3. ข้อเสนอแนะ	195
บรรณานุกรม	199
ภาคผนวก	207
ภาคผนวก ก รายนามผู้เชี่ยวชาญ	209
ภาคผนวก ข เครื่องมือการวิจัย	213
ภาคผนวก ค แสดงจำนวนเอกสารข้อมูลภาคสนามและรหัสข้อมูล	233
ประวัติผู้เขียน	239

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 รายละเอียดของผู้ให้ข้อมูลหลัก	71
ตารางที่ 2 แสดงจำนวนข้อมูลเอกสารภาคสนาม และลงรหัสข้อมูล	236

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 ความสอดคล้องของแบบภาวะผู้นำกับบุคลิกภาวะของผู้ตาม Hersey and Blanchard	15
ภาพที่ 2 ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน	22
ภาพที่ 3 ความสัมพันธ์ของลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชน	30
ภาพที่ 4 เปรียบเทียบการใช้หลักการเชิงอนุมานในการวิจัยเชิงคุณภาพกับการใช้หลักการเชิงอนุมานในการวิจัยเชิงปริมาณ	56
ภาพที่ 5 ทฤษฎีฐานรากเชิงกระบวนการ: รูปแบบเชิงทฤษฎีเชิงสาเหตุและผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้น	60
ภาพที่ 6 กรอบแนวคิดพื้นฐานในการวิจัย: การมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็ก	64
ภาพที่ 7 ที่ตั้งของจังหวัดมณฑลลีซาน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง	80
ภาพที่ 8 แสดงที่ตั้งชุมชนบ้านหนองแคน	81
ภาพที่ 9 แผนผังที่ตั้งอาคารและสถานที่ต่าง ๆ ในบริเวณโรงเรียนบ้านหนองแคน	89
ภาพที่ 10 แผนภูมิการบริหารงานโรงเรียนบ้านหนองแคน	90
ภาพที่ 11 ลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชน	170
ภาพที่ 12 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน	175
ภาพที่ 13 ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชน	181
ภาพที่ 14 ผลสืบเนื่องที่เกิดจากการใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วม	187
ภาพที่ 15 กรอบแนวคิดพื้นฐานในการวิจัย: การมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็ก	192
ภาพที่ 16 ข้อสรุปทฤษฎีเชิงกระบวนการในรูปแบบเชิงทฤษฎีเชิงสาเหตุและผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้น: การมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็ก	193

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การบริหารราชการแผ่นดินของไทยในอดีตเป็นการบริหารที่มีลักษณะการรวมศูนย์อำนาจการตัดสินใจไว้ที่ส่วนกลาง (กระทรวง ทบวง กรม) เน้นการสั่งการ และการควบคุม โดยภาครัฐจะเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดและได้รับการสืบทอดกันมาว่าระบบราชการสามารถทำงานได้ดีกว่าภาคประชาชน กระบวนการในการตัดสินใจยึดติดอยู่กับข้อมูลที่เป็นตัวเลขทางสถิติ หรือการให้ความสำคัญกับผลที่ได้จากการศึกษา วิเคราะห์ วิจัยที่เป็นกระบวนการในระบบราชการมากกว่าการใช้ภูมิปัญญา วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของประชาชน (ประเวศ วะสี, 2542) ถ้าหากย้อนไปเมื่อ พ.ศ. 2504 ซึ่งเป็นช่วงของการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504-2509) ได้มีเพลง “ผู้ใหญ่ลี” ออกมาประชาสัมพันธ์ โดยมีเนื้อเพลงตอนหนึ่งกล่าวว่า “พ.ศ. 2504 ผู้ใหญ่ลี ตีกลองประชุม ชาวบ้านต่างมาชุมนุม มาประชุมที่บ้านผู้ใหญ่ลี ต่อไปนี้ ผู้ใหญ่ลีจะขอก้าว ถึงเรื่องราวที่ได้ประชุมมา ทางกราบเขาสั่งมาว่า (ข้า) ให้ขวานาเลียงเปิดและสุกรฯ” จะเห็นว่าเนื้อหาบางส่วนของเพลงดังกล่าวนี้ ได้สะท้อนถึงลักษณะการบริหารราชการ และการกำหนดนโยบายการพัฒนาชนบทที่เป็นการบริหารแบบรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลาง ซึ่งเป็นการตัดสินใจแทนประชาชนที่เน้นสั่งการมาจากเบื้องบนโดยไม่คำนึงถึงสภาพการณ์ที่แตกต่างกัน (ศิริกาญจน์ โกสุมภ์, 2542) การที่หน่วยงานราชการไม่ได้วิเคราะห์ศักยภาพของประชาชนจึงเป็นการปิดกั้นโอกาสของประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา ความเชื่อการพัฒนาแบบดั้งเดิมดังกล่าวข้างต้นนี้ ได้รับการท้าทายมากขึ้นเนื่องจากบริบทของการบริหารราชการเปลี่ยนแปลงไป เมื่อรัฐบาลได้มีการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนแนวคิดที่สำคัญของการพัฒนาประเทศ เพราะกระบวนการพัฒนาแนวใหม่นี้ได้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมทุกภาคส่วนของสังคม แนวคิดของการพัฒนาได้เปลี่ยนจากการมุ่งความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจมาเป็นการให้ความสำคัญกับคนหรือยึดคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา รวมทั้งมีการปรับเปลี่ยนวิธีการพัฒนาที่เป็นแบบแยกส่วนมาเป็นการบูรณาการแบบองค์รวม มีกระบวนการพัฒนาเชื่อมโยงกันทุกมิติ และเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนของสังคมเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน เริ่มตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมวางแผน และร่วมดำเนินการพัฒนาและร่วมประเมินผล กระบวนทัศน์การพัฒนาใหม่นี้มีพื้นฐานมาจากแนวทางการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ “เศรษฐกิจพอเพียง” ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซึ่งเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของสังคมไทยและนำไปสู่การพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน เช่นเดียวกับทิศทางการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 - 2549) ยังคงยึดหลักการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกภาคส่วนอย่างต่อเนื่อง และ

รวมทั้งแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550 - 2554) ซึ่งเป็นแผนยุทธศาสตร์ที่ชี้แนะการปรับตัวของประเทศเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงในระยะ 10-15 ปีข้างหน้า ก็ได้ัญเชิญ “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” มาเป็นแนวในการพัฒนาแบบบูรณาการเป็นองค์รวมที่มีคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา และเน้นการรวมพลังเพื่อสร้างสังคมอยู่เย็นเป็นสุข (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2549)

การมีส่วนร่วมภาคประชาชนได้บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 โดยมีสาระสำคัญเป็นการส่งเสริม ค้ำครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครอง และตรวจสอบการใช้อำนาจอธิปไตยเพิ่มขึ้น ตลอดจนปรับปรุงโครงสร้างทางการเมืองให้มีเสถียรภาพและมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ กระแสเรียกร้องของประชาชนในการเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อรับรู้และร่วมตัดสินใจในกระบวนการดำเนินงานภาครัฐยังมีความชัดเจนมากขึ้น เมื่อมีพระราชกฤษฎีกา ว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ. 2546 ซึ่งให้ความสำคัญกับการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมการทำงานของระบบราชการ โดยยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง เน้นการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมของประชาชน ทั้งนี้เพื่อให้ระบบราชการสามารถตอบสนองความต้องการของประชาชน จึงอาจกล่าวได้ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นความจำเป็นของการบริหารราชการยุคใหม่ (สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา, 2551)

กระทรวงศึกษาธิการ (2546) บทบัญญัติที่เป็นสาระสำคัญในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ก็ได้กำหนดการจัดระบบโครงสร้างและกระบวนการจัดการศึกษาให้มีเอกภาพด้านนโยบายและมีความหลากหลายในการปฏิบัติ มีการกระจายอำนาจไปสู่เขตพื้นที่การศึกษา สถานศึกษาและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีการระดมทรัพยากรจากแหล่งต่างๆ มาใช้ในการจัดการศึกษา รวมทั้งการมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และสถาบันสังคมอื่น และตามพระราชบัญญัติดังกล่าวนี้ ได้กำหนดรูปแบบการมีส่วนร่วมในลักษณะต่างๆ ไว้ในหลายมาตรา เช่น มาตรา 40 ให้มีคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งเป็นการบริหารโดยองค์คณะบุคคล เพื่อทำหน้าที่กำกับและส่งเสริมสนับสนุนกิจการของสถานศึกษา ประกอบด้วย ผู้แทนผู้ปกครอง ผู้แทนครู ผู้แทนองค์กรชุมชน ผู้แทนศิษย์เก่าของสถานศึกษา ผู้แทนพระภิกษุสงฆ์หรือผู้แทนองค์กรศาสนาอื่นในพื้นที่ และผู้ทรงคุณวุฒิ นอกจากนี้ในพระราชบัญญัติดังกล่าวยังระบุเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนไว้ใน มาตรา 57 ที่ให้หน่วยงานทางการศึกษาระดมทรัพยากรบุคคลในชุมชนให้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาโดยนำประสบการณ์ ความรอบรู้ ความชำนาญ และภูมิปัญญาท้องถิ่นของบุคคลมาใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ทางการศึกษา และมีการยกย่องเชิดชูเกียรติผู้ที่ส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการศึกษา นอกจากนี้ยังมีแบบแผนการมีส่วนร่วมของประชาชนที่เป็นแบบกึ่งทางการ และไม่เป็นแบบทางการ เช่น มูลนิธิ สมาคม ชมรม ศิษย์เก่า กลุ่มพัฒนาในชุมชน และกลุ่มอาสาสมัคร เป็นต้น การเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการศึกษาใน

รูปแบบที่หลากหลายนี้เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชน ชุมชน และท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอย่างแท้จริง การมีส่วนร่วมของชุมชนดังที่กล่าวมานั้นนับว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญของการบริหารจัดการเพื่อให้โรงเรียนบรรลุเป้าหมายตามแนวทางการปฏิรูปการศึกษา ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวที่ว่า “โรงเรียนที่ปราศจากความร่วมมือและการสนับสนุนของชุมชนจะประสบความสำเร็จได้ยาก” (Donald ,1980)

ในการพัฒนาองค์การสมัยใหม่จะให้ความสำคัญในการปรับโครงสร้างและกระบวนการภายในองค์การควบคู่กันไป เพื่อให้ได้ผลลัพธ์ของการปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพสูงขึ้น Bradford and Cohen (1984) มีข้อค้นพบว่า ผลการปฏิบัติงานที่มีคุณภาพสูงในองค์การธุรกิจเกิดจาก “การสร้างทีมความรับผิดชอบร่วม” ซึ่งรวมทั้งการดำเนินงานให้พนักงานมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและการนำผลการตัดสินใจไปสู่การปฏิบัติ สำหรับ Lunenburge and Ornstein (2008) ได้อธิบายทฤษฎี Z ของ William Ouchi ในลักษณะการพึ่งพาซึ่งกันและกันไว้ 4 ประการ คือ (1) ความผูกพันภายในองค์การต่อปรัชญาทั้งหมดที่รวมอยู่เป้าหมายและจุดประสงค์ขององค์การ รวมทั้งระเบียบแบบแผนการปฏิบัติงาน (2)การเน้นความสัมพันธ์ระยะยาวเกี่ยวกับการพัฒนาพนักงานหรือการบริการ และการติดตามความสัมพันธ์ระหว่างพนักงานใหม่กับพนักงานเก่า (3) ความไว้วางใจในบรรดาพนักงานทั้งหมดภายในองค์การที่แสดงออกโดยความเต็มใจในการแบ่งปันข้อมูล รวมทั้งการทำงานร่วมกันระหว่างพนักงานกับฝ่ายบริหาร และ (4) ในกระบวนการตัดสินใจให้พนักงานในทุกระดับขององค์การได้เข้ามามีส่วนร่วม

การบริหารแบบมีส่วนร่วมมีวิวัฒนาการมาจากแนวคิดการบริหารเชิงมนุษย์สัมพันธ์ (human relation approach) และการบริหารเชิงพฤติกรรม (behavioral approach) บุคคลที่เป็นผู้บุกเบิกแนวคิดนี้คือ Mary Parker Follet โดยได้เขียนบทความ dynamics administration บรรยายให้ผู้บริหารแก้ปัญหาความขัดแย้งในองค์การด้วยวิธีการสร้างมนุษย์สัมพันธ์และพยายามให้นายทุนคิดถึงคนงานบ้างไม่ใช่คิดแต่เรื่องเงินเพียงอย่างเดียว ซึ่งแนวคิดนี้ได้รับการสนับสนุนโดย Mayo และ Roethlisberger แห่งมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด ส่วน Griffin (2008) ได้สรุปการบริหารแบบมีส่วนร่วมสามารถจัดกลุ่มได้ 2 รูปแบบคือ รูปแบบที่ใช้ความรู้ความคิด (cognitive) ก่อให้เกิดผลิตภาพเพิ่มขึ้น และรูปแบบที่ใช้ความรู้สึก (affective) ช่วยให้บรรยากาศในการทำงานและความพึงพอใจ และช่วยลดการต่อต้านการเปลี่ยนแปลงของพนักงาน เมื่อผู้บริหารเห็นชอบการมีส่วนร่วมของพนักงานในการตัดสินใจเรื่องที่สำคัญๆ แสดงว่าพนักงานมีความฉลาด มีความสามารถ และเป็นหุ้นส่วนที่มีคุณค่า ดังนั้น การบริหารแบบมีส่วนร่วมจึงเป็นการยืนยันว่าผู้บริหารจำเป็นต้องแสวงหาความเชี่ยวชาญและประสบการณ์ชั้นหนึ่งของพนักงาน ซึ่งการมีส่วนร่วมของพนักงานอาจมีตั้งแต่การให้ข้อเสนอแนะโดยผ่านตู้รับฟังความคิดเห็นไปจนถึงรูปแบบที่ก้าวหน้าซึ่งเป็นการมอบอำนาจและความรับผิดชอบให้แก่พนักงาน

เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์ (2537) กล่าวถึงโรงเรียนในฐานะเป็นหน่วยงานราชการที่มีอำนาจหน้าที่จัดการศึกษาภายใต้กฎหมายที่รัฐเป็นผู้ดำเนินการ และมีลักษณะการบริหารจัดการเป็นไป

ในทิศทางตามความเชื่อของระบบบริหารราชการแผ่นดิน การมีบทบาทเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาจึงมีข้อจำกัดในการปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนของทางราชการ ในขณะเดียวกันประชาชนในชุมชนต่างก็มีความเชื่อว่าการจัดการศึกษาเป็นหน้าที่ของโรงเรียนที่ภาครัฐจะต้องรับผิดชอบในการดำเนินการ จึงทำให้ปัญหาความไม่ชัดเจนการมีส่วนร่วมของชุมชนในด้านระเบียบวิธีปฏิบัติ และความไม่เข้าใจในบทบาทของภาคประชาชน ทั้งในด้านจุดมุ่งหมายของการมีส่วนร่วม เรื่องที่ควรมีส่วนร่วม ผู้ที่ควรเข้ามามีส่วนร่วม ระดับและปริมาณของการมีส่วนร่วม รวมทั้งรูปแบบและวิธีการมีส่วนร่วมที่เหมาะสมนั้นควรเป็นอย่างไร นอกจากนี้สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2551) ได้สรุปความคิดเห็นในประเด็นการมีส่วนร่วมของพ่อแม่ ผู้ปกครอง และชุมชนว่า ไม่เข้าใจบทบาทและหน้าที่ในการมีส่วนร่วมพัฒนาผู้เรียน สภาพเศรษฐกิจในปัจจุบันไม่เอื้ออำนวย รูปแบบการเรียนการสอนที่โรงเรียนก็ไม่ส่งเสริมให้เข้าไปมีส่วนร่วม รวมทั้งปัจจัยด้านโรงเรียนเกี่ยวกับนโยบายการมีส่วนร่วมยังไม่มี ความชัดเจน ผู้บริหาร ครู ไม่ได้ยกระดับความสำคัญในเรื่องการมีส่วนร่วมของพ่อแม่ ผู้ปกครอง สำหรับอนุรักษ์ ปัญญา นูวัฒน์ (2548) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับ การดำรงอยู่ของชุมชนย่อมเกิดจากความสามารถในการตอบสนองความต้องการด้านต่าง ๆ ให้แก่สมาชิกในชุมชน การทำหน้าที่ให้การศึกษา และถ่ายทอดความรู้ ความเข้าใจ วัฒนธรรม ประเพณี ค่านิยม ตลอดจนแบบแผนการปฏิบัติในการอยู่ร่วมกัน ในด้านการจัดการศึกษานั้น แม้ว่ารัฐจะมีความพยายามที่จะให้ประชาชนมีส่วนร่วมมากขึ้น จะเห็นได้จากการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนมีบัญญัติไว้ในกฎหมายการศึกษา ตลอดจนการกำหนดนโยบายหน่วยงานภาครัฐ และการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา แต่การปฏิบัติ หรือการกระทำที่ตอบสนองการมีส่วนร่วมของชุมชน มีสถานศึกษาเพียงบางส่วนเท่านั้นที่เข้าถึงความผูกพันกับท้องถิ่น ชุมชน ได้อย่างแท้จริง

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งมีภารกิจหลักในการจัด ส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างทั่วถึง และมีคุณภาพตามมาตรฐานที่หลักสูตรกำหนด ในปัจจุบันมีโรงเรียนกระจายครอบคลุมพื้นที่ทั่วประเทศ จำนวน 32,879 แห่ง เป็นโรงเรียนขนาดเล็ก ที่มีนักเรียนตั้งแต่ 120 คน ลงมา จำนวน 11,643 แห่ง โรงเรียนขนาดเล็กเหล่านี้ส่วนใหญ่จะมีปัญหาซ้ำซ้อนและคล้ายคลึงกัน เช่น เป็นโรงเรียนที่ขาดแคลนทรัพยากร ด้อยโอกาสในการพัฒนา คุณภาพและมาตรฐานการศึกษาค่อนข้างต่ำ ขาดแคลนสื่อการเรียนการสอนที่มีคุณภาพ งบประมาณไม่เพียงพอ จำนวนครูไม่ครบชั้น รวมทั้งปัญหาประสิทธิภาพในการบริหารจัดการ ซึ่งสอดคล้องข้อสรุปของสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา ที่รายงานไว้ว่า โรงเรียนขนาดเล็กมากกว่า 5,000 โรง มีปัญหาที่จะต้องปรับปรุง แก้ไข ด้านคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาอย่างเร่งด่วน ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ทำให้กระทรวงศึกษาธิการ และสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานนำประเด็นปัญหาไปสู่การกำหนดนโยบาย และสร้าง

กลยุทธ์เพื่อการปรับปรุงคุณภาพโรงเรียนขนาดเล็กตั้งแต่ในปีงบประมาณ 2550 เป็นต้นไป (สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา, 2550)

สำหรับพื้นที่ที่มีปรากฏการณ์นำมาเป็นกรณีศึกษาในงานวิจัยนี้ เป็นโรงเรียนขนาดเล็กในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาในจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ซึ่งเป็นโรงเรียนที่มีความแตกต่างจากโรงเรียนขนาดเล็กโดยทั่วไป เนื่องจากเป็นโรงเรียนที่ประสบผลสำเร็จในด้านต่าง ๆ และได้รับรางวัลดีเด่นในด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน และได้รับการประกาศจากหน่วยงานต้นสังกัดให้เป็นโรงเรียนต้นแบบการจัดการศึกษาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นโรงเรียนที่ได้รับการรับรองการประเมินภายนอกจากสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษาในระดับดีมากทุกมาตรฐาน มีผลงานปรากฏทั้งที่เป็นผลงานของนักเรียนและผลงานของครู โดยได้รับรางวัลจากการประกวด และการแข่งขันกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งในระดับจังหวัด ระดับภาค และระดับประเทศ นอกจากนี้โรงเรียนที่เป็นพื้นที่ศึกษาเคยได้รับคัดเลือกจากกระทรวงศึกษาธิการให้ได้รับรางวัลโรงเรียนพระราชทาน ประเภทโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก การจัดการศึกษาของโรงเรียนดังกล่าวได้รับความร่วมมือจากทุกภาคส่วนของสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีส่วนร่วมของชุมชนมีความเข้มแข็ง และมีความต่อเนื่อง จึงทำให้โรงเรียนประสบความสำเร็จมีผลงานการพัฒนาคุณภาพ และมาตรฐานการศึกษาจนเป็นที่ยอมรับของชุมชน ผู้ปกครอง และผู้เกี่ยวข้อง รวมทั้งเป็นโรงเรียนที่ได้รับการยกย่องชมเชยด้านการพัฒนาโรงเรียน จากหน่วยงานต้นสังกัด ซึ่งโดยปกติแล้วโรงเรียนขนาดเล็กในพื้นที่ชนบทห่างไกลที่ประสบความสำเร็จในลักษณะนี้จะมีจำนวนน้อยมาก ในงานวิจัยนี้มุ่งศึกษาเชิงลึกโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็กที่เป็นต้นแบบเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน ผู้วิจัยได้นำแนวคิดการวิจัยทฤษฎีฐานรากเชิงระบบของ Strauss & Corbin มาใช้เป็นแนวทางในการศึกษา ซึ่งรูปแบบการวิจัยทฤษฎีฐานรากเชิงระบบของ Strauss & Corbin นี้จะให้แนวคิดที่ชัดเจนเกี่ยวกับการตั้งคำถาม การวิจัยในเชิงเหตุผลสัมพันธ์ต่อกันเช่น ปรากฏการณ์หลักมีลักษณะอย่างไร (core phenomenon) ปรากฏการณ์หลักเกิดจากสาเหตุอะไร (causal conditions) ปรากฏการณ์หลักนั้นได้ก่อให้เกิดการใช้ยุทธศาสตร์อะไร (strategies) มีเงื่อนไขเชิงบริบทเฉพาะ (contextual conditions) และเงื่อนไขสอดแทรกทั่วไป (intervening conditions) อะไรที่ส่งผลต่อการใช้ยุทธศาสตร์นั้น และจากการใช้ยุทธศาสตร์นั้นได้ก่อให้เกิดผลสืบเนื่องอะไรขึ้นมา (consequences) Strauss & Corbin (1998 อ้างถึงในวิโรจน์ สารัตนะ, 2553)

จากกรอบแนวคิดการวิจัยทฤษฎีฐานรากและการมีปรากฏการณ์ที่ได้กล่าวมานั้น ผู้วิจัยจึงมีความเชื่อว่าหากได้มีการศึกษาปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชน โดยเน้นการเสนอข้อสรุปเชิงทฤษฎีจากคนที่อยู่ในปรากฏการณ์ในประเด็นเกี่ยวกับ ลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชน ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน ยุทธศาสตร์และเงื่อนไขการใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชน และรวมทั้งผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้นจากการใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็ก โดยอาศัยวิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพ ที่เป็นการศึกษาทฤษฎีฐานราก (grounded

theory study) จะทำให้ได้องค์ความรู้ใหม่ที่เป็นแนวคิด ทฤษฎีที่เหมาะสมกับบริบทการจัดการศึกษาในสังคมไทย และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการบริหารโรงเรียนให้บรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย หลักการ และแนวการจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545

2. คำถามการวิจัย

- 2.1 การมีส่วนร่วมของชุมชนจากมุมมองของคนที่อยู่ในปรากฏการณ์ มีลักษณะอย่างไร
- 2.2 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนคืออะไร
- 2.3 ยุทธศาสตร์ที่นำมาใช้ในการมีส่วนร่วมของชุมชนคืออะไร และมีเงื่อนไขอะไรที่ส่งผลต่อการใช้ยุทธศาสตร์นั้น
- 2.4 ผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้นจากการใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชนคืออะไร

3. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อเสนอข้อสรุปเชิงทฤษฎีจากการศึกษาปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชน ในประเด็นเกี่ยวกับลักษณะ ปัจจัยที่มีอิทธิพล ยุทธศาสตร์และเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการใช้ยุทธศาสตร์ รวมทั้งผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้นจากการใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชน ในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็ก

4. ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเพื่อทำความเข้าใจและการให้คำอธิบายที่เป็นข้อสรุปเชิงทฤษฎีในปรากฏการณ์ที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐานซึ่งเป็นโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็ก ด้วยวิธีการศึกษาทฤษฎีฐานราก (grounded theory study) ซึ่งเป็นการศึกษาจากมุมมองของคนที่อยู่ในปรากฏการณ์นั้น แล้วนำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์มาสร้างความคิดรวบยอด (concept) และหาความเชื่อมโยงระหว่างความคิดรวบยอด เพื่อให้ได้ข้อสรุปเชิงทฤษฎีสำหรับการอธิบาย และการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่ศึกษาในประเด็นเกี่ยวกับลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชน ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน ยุทธศาสตร์และเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชน รวมทั้งผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้นจากการใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งเป็นการศึกษาเพื่อหาข้อสรุปเชิงทฤษฎี (theoretical generating) ตามแนววิธีของทฤษฎีฐานราก การวิจัยนี้ไม่ได้มุ่งเพื่อการทดสอบสมมติฐานเชิงทฤษฎี (assumption theoretical testing) ดังนั้น โรงเรียนที่เลือกศึกษาจึงมีลักษณะเฉพาะที่จะให้ข้อมูลเพื่อนำไปสู่การสร้างทฤษฎีฐานราก ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตของการวิจัย โดยมุ่งศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็กที่มีนักเรียนไม่เกิน 120 คน ที่ตั้งอยู่ในชนบทและเป็นโรงเรียนที่จัดการศึกษาตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในระดับช่วงชั้นที่ 1-2 (โรงเรียน

ประถมศึกษาที่เปิดทำการสอนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6) ในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เงื่อนไขที่สำคัญของโรงเรียนที่เป็นกรณีศึกษาครั้งนี้จะต้องเป็นโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็กที่ได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะต้องเป็นโรงเรียนที่มีข้อมูล สารสนเทศแสดงถึงการพัฒนาโรงเรียนที่มีผลสืบเนื่องที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างชัดเจน และมีผลสำเร็จในการจัดการศึกษาโดยนักเรียนทุกคนมีคุณภาพ และได้มาตรฐานตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 เป็นโรงเรียนที่ได้รับยอมรับจากผู้ปกครอง ชุมชน และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย รวมทั้งหน่วยงานต้นสังกัดได้ประกาศเกียรติคุณและให้การยกย่องชมเชยอย่างสม่ำเสมอ ผู้วิจัยได้กำหนดระยะเวลาในการเก็บข้อมูลการวิจัยในระหว่างปีการศึกษา 2551 ต่อเนื่องไปจนถึงภาคเรียนที่ 2 ของปีการศึกษา 2552 สำหรับหลักเกณฑ์ที่เป็นตัวบ่งชี้แสดงถึงการได้รับการยกย่องชมเชย และการประกาศเกียรติคุณให้เป็นโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็กนั้น ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงในรายละเอียดที่เกี่ยวข้องไว้ในบทที่ 3 ต่อไป

5. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผลของการวิจัยในครั้งนี้ จะเป็นประโยชน์ต่อการบริหารจัดการในโรงเรียนขนาดเล็กที่มีการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัยมีดังต่อไปนี้

5.1 ประโยชน์ในเชิงวิชาการ

5.1.1 ผลของการศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนด้วยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อสร้างทฤษฎีฐานราก (grounded theory) จะทำให้ได้ข้อสรุปเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารการศึกษาที่มีความเหมาะสม สามารถนำไปใช้เป็นพื้นฐานในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในท้องถิ่นที่มีสภาพแวดล้อมคล้ายคลึงกัน เพราะลักษณะของทฤษฎีฐานรากที่ได้นี้ เป็นการบูรณาการ แนวคิดที่ใช้ในการศึกษาเป็นแบบสหวิทยาการ (interdisciplinary) เนื่องจากใช้ศาสตร์หลายสาขาเป็นแนวทางในการศึกษา

5.1.2 การศึกษาปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นการศึกษาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐาน ความเชื่อและความจริงในบริบทการบริหารการศึกษาของไทยในอดีตเป็นต้นมา เนื่องจากจุดเริ่มต้นของการจัดการศึกษาเกิดจากความต้องการ ความจำเป็นและการมีส่วนร่วมของชุมชน รวมทั้งการปฏิรูปการศึกษาในยุคปัจจุบันก็ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นอย่างยิ่ง นอกจากจะได้รับประโยชน์ที่เป็นข้อสรุปเชิงทฤษฎีจากการศึกษาปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนแล้ว ผลของการวิจัยครั้งนี้จะเป็นการจุดประกายความคิดของผู้ที่มีเกี่ยวข้องทางการศึกษาได้นำไปศึกษาวิจัยเพื่อต่อยอดในมุมมองที่แตกต่างกัน ทั้งในมิติระเบียบวิธีวิจัย สภาพแวดล้อม กรณีศึกษาที่มีลักษณะพิเศษ เป็นต้น เพื่อให้มีข้อเสนอทฤษฎีใหม่ๆ สำหรับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในวงการศึกษามากยิ่งขึ้น

5.2 ประโยชน์ในเชิงประยุกต์ใช้

5.2.1 โรงเรียนดีเด่นขนาดเล็กที่ใช้เป็นพื้นที่กรณีศึกษาในครั้งนี้ สามารถนำผลการวิจัยที่เกี่ยวกับลักษณะ ปัจจัยที่มีอิทธิพล ยุทธศาสตร์และเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการใช้ยุทธศาสตร์ และรวมทั้งผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้นจากการใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชน ไปประยุกต์ใช้ให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น เพื่อเป็นต้นแบบของการบริหารจัดการโรงเรียนขนาดเล็กที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

5.2.2 ผลการวิจัยปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็ก จะเป็นข้อมูล สารสนเทศที่มีความสำคัญต่อการวางแผน และการดำเนินงานเพื่อให้เกิดพลังสนับสนุนเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาของโรงเรียนขนาดเล็กที่ตั้งอยู่ในชนบท รวมทั้งจะเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดบทบาท หน้าที่ และความรับผิดชอบร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน และผลการวิจัยนี้ จะเป็นแนวทางให้โรงเรียนสามารถจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานได้สอดคล้อง เหมาะสมกับบริบท และความต้องการของชุมชนและสังคม

6. นิยามศัพท์เฉพาะ

6.1 ชุมชน หมายถึง องค์กร หรือกลุ่ม หรือบุคคล ที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของโรงเรียน ได้แก่ ผู้อำนวยการโรงเรียน ครูและบุคลากรในโรงเรียน นักเรียน ผู้ปกครอง ประชาชน กรรมการสถานศึกษา ศิษย์เก่า ผู้นำชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมทั้งผู้เกี่ยวข้องที่มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดการศึกษาของโรงเรียน

6.2 การมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียน หมายถึง ความเกี่ยวข้องของสมาชิกในชุมชน และนอกชุมชน ที่มีบทบาทเข้ามามีส่วนร่วมในกิจการของโรงเรียน และเป็นกระบวนการที่ประชาชนในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและท้องถิ่นได้เข้ามาเกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาของโรงเรียนโดยร่วมแสดงความคิดเห็นและกระทำในสิ่งที่เห็นพ้องต้องกัน ตลอดจนร่วมพิจารณา กำหนดปัญหา ความต้องการของโรงเรียน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือแก้ไขปัญหา และหาแนวทางพัฒนาโรงเรียน ซึ่งการมีส่วนร่วมนั้นจะมีตั้งแต่การร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผลประโยชน์ ร่วมประเมินผล และร่วมในการเสนอแนะในกิจการของโรงเรียน

6.3 โรงเรียนดีเด่นขนาดเล็ก หมายถึง โรงเรียนที่จัดการศึกษาตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ที่มีจำนวนนักเรียนตั้งแต่ 120 คน ลงมา เป็นโรงเรียนที่สามารถจัดการศึกษาบรรลุผลสำเร็จตามนโยบาย เป้าหมาย และกลยุทธ์ของหน่วยงานต้นสังกัด โดยใช้หลักการบริหารที่เน้นการบริหารแบบมีส่วนร่วม การกระจายอำนาจ และความโปร่งใสที่ตรวจสอบได้ ส่งผลให้นักเรียนมีคุณภาพตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน โรงเรียนสามารถจัดการศึกษาเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชน ท้องถิ่น และเป็นแหล่งวิทยาด้านต่างๆของชุมชน รวมทั้งเป็นโรงเรียนที่ประสบความสำเร็จได้รับรางวัล และการประกาศยกย่อง ชมเชยอย่างสม่ำเสมอจากหน่วยงานต้นสังกัด

6.4 การวิจัยสร้างทฤษฎีฐานราก หมายถึง การศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคม เป็นการวิจัยที่ไม่เน้นการเริ่มต้นจากกรอบทฤษฎี เป็นการวิจัยที่ดำเนินการแบบอุปนัย (inductive) ทฤษฎีจะถูกสร้าง และได้รับการตรวจสอบ โดยการเก็บข้อมูลภาคสนาม จากมุมมอง และการให้ความหมายของคนที่อยู่ในปรากฏการณ์ แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์ โดยการตีความ และแปลความหมาย เพื่อสร้างมโนทัศน์ และหาความเชื่อมโยงมโนทัศน์ต่าง ๆ ให้ได้ข้อสรุปเชิงทฤษฎีสำหรับอธิบายและทำความเข้าใจเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น

บทที่ 2

วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็ก เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยวิธีการศึกษาทฤษฎีฐานราก (grounded theory study) มีจุดมุ่งหมายเพื่อหาข้อสรุปเชิงทฤษฎี ใช้หลักการวิธีศึกษาเชิงอุปมาน (inductive study) ซึ่งเป็นการศึกษาที่แตกต่างจากวิธีอนุมาน (deductive study) ที่เน้นเพื่อทดสอบกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี ดังนั้นในการศึกษาวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จำเป็นต้องอาศัยความรู้ทั้งในแนวกว้างและแนวลึกในมโนทัศน์ เกี่ยวกับหลักการ แนวคิด ทฤษฎีต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อช่วยให้ผู้วิจัยมีความสามารถและมีความไว (sensitivity) ต่อการนำปรากฏการณ์หรือข้อมูลที่ได้จากการศึกษาภาคสนาม มาเปรียบเทียบ เทียบเคียง หาคำอธิบาย สร้างมโนทัศน์ และสรุปเป็นข้อเสนอเชิงทฤษฎี (theoretical generating) ดังนั้นผู้วิจัยจึงนำเสนอผลการศึกษาวรรณกรรม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการกำหนดกรอบแนวคิดพื้นฐานการวิจัย โดยมีรายละเอียดในการนำเสนอรวมทั้งสิ้น 7 ตอน ดังนี้

- ตอนที่ 1 ลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชน
- ตอนที่ 2 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียน
- ตอนที่ 3 ยุทธศาสตร์ที่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชน
- ตอนที่ 4 ผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้นจากการใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชน
- ตอนที่ 5 บริบทการจัดการศึกษาโรงเรียนขนาดเล็ก
- ตอนที่ 6 แนวคิดการวิจัยทฤษฎีฐานราก
- ตอนที่ 7 กรอบความคิดพื้นฐานในการวิจัย

ผู้วิจัยจะได้นำเสนอรายละเอียดวรรณกรรมและเอกสารที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งกรอบแนวคิดพื้นฐานการวิจัย ทั้ง 7 ตอน ตามลำดับดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 ลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชน

1. ความเป็นมาของการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมในประเทศไทย

แนวคิดการพัฒนาที่เป็นแบบแผนในประเทศไทย เริ่มต้นจากการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (2504-2509) โดยได้รับความเชื่อในการพัฒนาประเทศตามแนวทางระบบทุนนิยมที่เน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจตามแบบฉบับของประเทศที่พัฒนาแล้ว ลักษณะการพัฒนาในยุคนี้จึงเป็นการปรับแนวคิดการพัฒนาเพื่อทำให้ประเทศมีความทันสมัย (modernization) และมุ่งเน้นพัฒนาภาคอุตสาหกรรมเป็นหลัก แม้ว่าในระยะแรกของการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมและการสร้างความทันสมัยในเขตชุมชนเมืองจะมีความชัดเจนเกี่ยวกับอัตราความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจสูงชันก็ตาม แต่ความยากจนของประชาชนที่

อยู่ในชนบทไม่ได้รับการแก้ไข รวมทั้งปัญหาช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจน และความเป็นอยู่ของคนในเมืองกับคนในชนบทมีช่องว่างห่างกันมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ปัญหาการกระจายรายได้แล้ว ยังพบปัญหาผลกระทบตามมาหลายประการ เช่น ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ภัยคุกคามต่อความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน (วิทยากร เชียงกูล, 2543)

เนื่องจากแนวโน้มของประเทศไทยมีลักษณะเป็นสังคมก้าวหน้าแบบทุนนิยม แต่ขาดแคลนทั้งในด้านทุน เทคโนโลยี และองค์ความรู้ที่ทันสมัย ความไม่พร้อมด้านปัจจัยต่างๆ เหล่านี้จึงเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศตามแนวทางที่ได้มาจากแบบแผนของประเทศทางตะวันตกที่ก้าวผ่านเป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว จึงทำให้การพัฒนาประเทศในภาพรวมไม่เป็นไปตามที่คาดหวังไว้ ในระยะต่อมา นักวิชาการจากประเทศโลกที่สาม ได้เสนอแนวทางการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง ยึดคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา เน้นความเสมอภาค และความสามารถในการพึ่งตนเอง การพัฒนาประเทศจึงมุ่งไปที่การพัฒนาคุณภาพชีวิต และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และในช่วงเวลาดังกล่าว สถาบันวิจัยและพัฒนาสังคมแห่งสหประชาชาติ (UNRISD) องค์การด้านการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรม (UNESCO) รวมทั้งองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) ได้มีโครงการจัดการประชุมขยายแนวคิดการพัฒนา โดยให้ความสำคัญการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา (วิวัฒน์ชัย อัทธการ, 2543) สำหรับการพัฒนาประเทศตามทิศทางใหม่ได้ปรากฏอย่างชัดเจนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ต่อเนื่องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาประเทศที่แตกต่างไปจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-7 โดยเฉพาะอย่างยิ่งจุดเน้นของการพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนเป็นลำดับแรก และสร้างความสมดุลด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งพัฒนาเศรษฐกิจให้ความเจริญเติบโตและเกิดความเสมอภาคควบคู่กันไป (growth and equity) เป็นการพัฒนาที่เน้นปัจจัยจำเป็นพื้นฐาน และการพัฒนาแบบผสมผสาน (basic need approach and integrate development) (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2549)

2. แนวคิดการบริหารแบบมีส่วนร่วม

DuBrin (2009) ในช่วงปี ค.ศ. 1920-1930 ได้มีการศึกษาในโรงงาน Hawthorne ของบริษัท Wester Electric โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพิจารณาอิทธิพลของปัจจัยทางกายภาพ ว่ามีผลต่อความสามารถในการผลิตของคนงานอย่างไร ผลการศึกษาปรากฏว่าความสามารถของคนงานในการผลิตขึ้นอยู่กับแรงจูงใจ การมีขวัญกำลังใจที่ดี การสร้างค่านิยม และการได้ทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม มีอิทธิพลต่อความสามารถในการผลิตมากกว่าปัจจัยทางกายภาพ เช่น แสง เสียง การจัดสถานที่ ผลจากการทดลองครั้งนี้ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของคน

ในองค์กร การเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ รวมทั้งการติดต่อสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ จะส่งผลต่อขวัญกำลังใจและความสามารถในการผลิต

จากการก่อตัวของแนวคิดทางการบริหารเชิงมนุษยสัมพันธ์ และการบริหารเชิงพฤติกรรมศาสตร์ ซึ่งบุคคลที่ริเริ่มแนวคิดนี้คือ Marry Parker Follet มีความเชื่อว่าการทำงานเป็นกลุ่มจะเกิดผลงานดีกว่าการทำงานส่วนบุคคล จึงให้ความสำคัญของกลุ่มมากกว่าตัวบุคคล สำหรับ Carey (1991) ได้ทดลองเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงวิธีทำงานของคนงาน โดยแบ่งกลุ่มคนงานออกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้ กลุ่มที่ 1 กลุ่มไม่มีส่วนร่วม ให้ผู้บริหารบอกกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงวิธีทำงานให้กับคนงานทราบ หรือตอบข้อซักถามที่คนงานมีข้อสงสัย กลุ่มที่ 2 กลุ่มที่มีตัวแทนคนงานมีส่วนร่วม กลุ่มนี้มีตัวแทนของคนงานร่วมกับผู้บริหารในการเลือกวิธีทำงานและกำหนดค่าตอบแทน และกลุ่มที่ 3 กลุ่มคนงานทุกคนร่วมทำงานกับผู้บริหาร โดยอภิปรายร่วมกันเพื่อเปลี่ยนแปลงวิธีทำงานรวมทั้งกำหนดผลตอบแทน ผลที่เกิดขึ้นจากการทดลองพบว่า คนงานในกลุ่มที่ 3 มีประสิทธิภาพการทำงานเพิ่มขึ้นมากที่สุด กลุ่มที่ 2 มีประสิทธิภาพรองลงมา ส่วนกลุ่มที่ 1 ประสิทธิภาพการทำงานลดลงและมีการร้องทุกข์เพิ่มขึ้น นอกจากนี้ยังมีความเชื่ออีกว่าการมีส่วนร่วม (participation) การร่วมมือ (cooperation) การติดต่อสื่อสาร (communication) การประสานงาน (coordination) และการแบ่งปันอำนาจ (sharing of authority) จะทำให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงานสูงสุด (Hoy and Miskel, 1991)

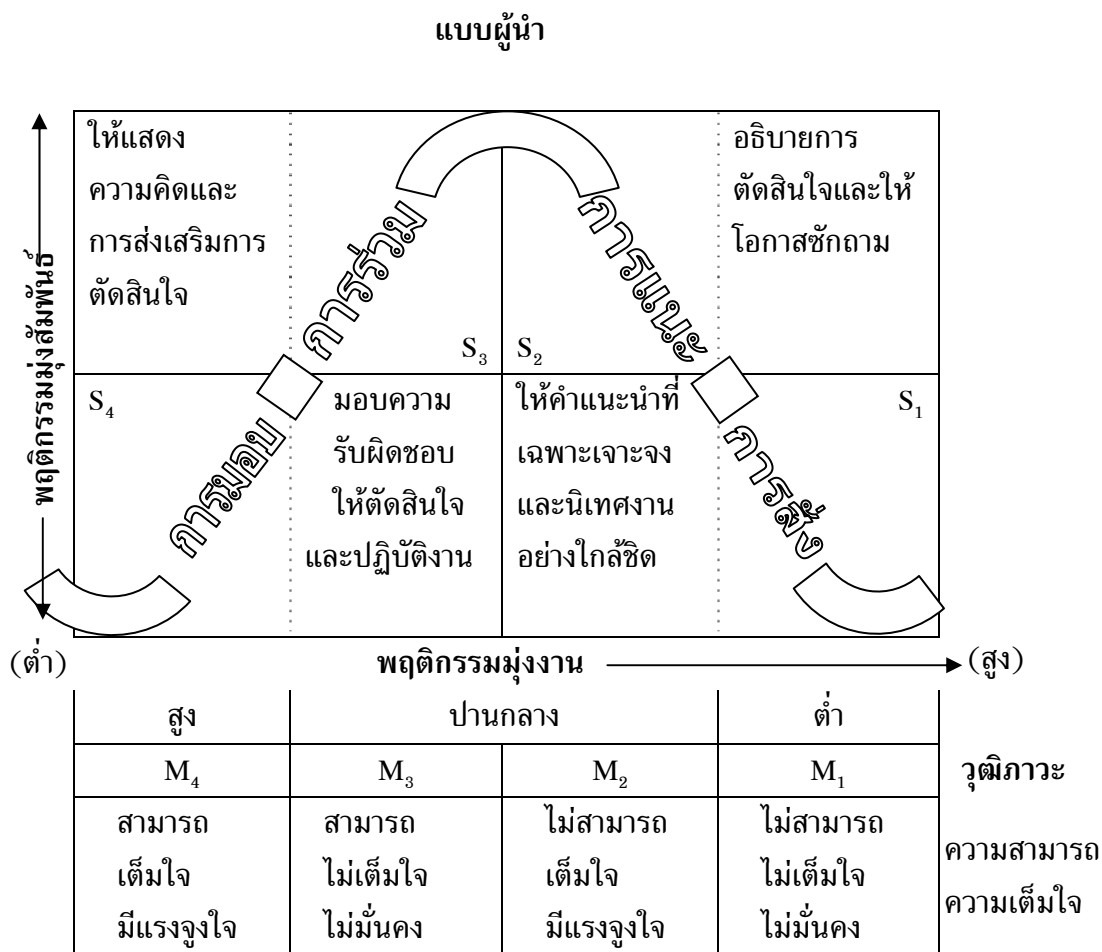
การบริหารแบบมีส่วนร่วมยังส่งผลต่อบรรยากาศการบริหารในองค์กร ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารแบบมีส่วนร่วมกับสุขภาพขององค์กร พบว่า การบริหารแบบมีส่วนร่วมมีผลดีต่อการทำงาน เมื่อมีการปรึกษาหารือกันจะทำให้เกิดแนวคิดและได้ข้อยุติที่ดี เป็นการสร้างขวัญและกำลังใจในองค์กร รวมทั้งช่วยลดปัญหาที่เกิดจากพฤติกรรมการทำงาน (Ransom, 1990) การบริหารแบบมีส่วนร่วมเป็นรูปแบบปฏิบัติที่ผู้นำต้องการเห็นผลในระยะยาวเพื่อเพิ่มผลผลิตและความมีประสิทธิภาพในการทำงาน

Hoy and Miskel (2001) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ สรุปสาระได้ 6 ประการ คือ (1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเป็นความสัมพันธ์ทางบวกที่จะทำให้ครูมีความพึงพอใจในการจัดการเรียนการสอน (2) ครูจะแสดงออกและชื่นชมผู้บริหารที่ให้ครูมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (3) การเปิดโอกาสให้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นด้านนโยบายเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดขวัญ กำลังใจ และมีความกระตือรือร้นในการปฏิบัติงาน (4) การตัดสินใจที่ผู้บริหารไม่ยอมรับฟังผู้ร่วมงานเป็นการตัดสินใจที่ด้อยคุณภาพ และอาจเป็นการตัดสินใจที่ผิดพลาดได้ง่าย (5) ผู้ร่วมงานไม่ได้คาดหวังเกี่ยวกับการเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจมากนัก ดังนั้นการมีส่วนร่วมจึงต้องมีความเหมาะสมไม่มากเกินไป หรือน้อยเกินไป (6) บทบาทหน้าที่ในการตัดสินใจของผู้บังคับบัญชา และผู้ร่วมงานจะเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ และธรรมชาติของปัญหา

Fiore (2004) ได้กล่าวถึง Hersey and Blanchard ซึ่งเป็นผู้พัฒนาทฤษฎีภาวะผู้นำตามสถานการณ์ (Situation Leadership Theory) โดยแบ่งพฤติกรรมผู้นำออกเป็นสองมิติ

คือ พฤติกรรมมุ่งงาน(task behavior) กับพฤติกรรมมุ่งสัมพันธ์(relationship behavior) จากพฤติกรรมทั้งสองแบบนี้ Hersey and Blanchard สร้างภาวะผู้นำได้ 4 แบบ คือ (1) แบบการสั่ง (telling) เป็นพฤติกรรมที่มุ่งงานสูงและมุ่งสัมพันธ์ต่ำ (2) แบบการสอนแนะ(selling)เป็นพฤติกรรมที่มุ่งงานสูงและมุ่งสัมพันธ์สูง (3) แบบการให้มีส่วนร่วม(participating) เป็นพฤติกรรมที่มุ่งสัมพันธ์สูงและมุ่งงานต่ำ (4) แบบการมอบอำนาจ (delegating) เป็นพฤติกรรมที่มุ่งสัมพันธ์ต่ำและมุ่งงานต่ำ

ทฤษฎีภาวะผู้นำตามสถานการณ์ ใช้วุฒิภาวะ (maturity) ของผู้ตาม เป็นตัวแปรในการวิเคราะห์ธรรมชาติของสถานการณ์ ในการพิจารณาระดับวุฒิภาวะของผู้ตามนั้น ผู้นำจะต้องพิจารณาวุฒิภาวะ 2 อย่าง คือ (1) วุฒิภาวะเกี่ยวกับงาน (job maturity) เป็นการพิจารณาว่าผู้ตามมีความสามารถหรือไม่มีความสามารถในการปฏิบัติงาน วุฒิภาวะเกี่ยวกับงานอธิบายได้ดังนี้ M1 หมายถึง ผู้ตามมีความสามารถเพียงเล็กน้อย M2 หมายถึง ผู้ตามมีความสามารถบ้าง M3 หมายถึง ผู้ตามมีความสามารถค่อนข้างมาก และ M4 หมายถึงผู้ตามมีความสามารถมากที่สุด และ (2) วุฒิภาวะทางจิตวิทยา (psychological maturity) เป็นการพิจารณาว่าผู้ตามมีความเต็มใจหรือไม่เต็มใจในการปฏิบัติงาน วุฒิภาวะทางจิตวิทยาอธิบายได้ดังนี้ M1 หมายถึง ผู้ตามไม่ค่อยมีความเต็มใจ M2 หมายถึง ผู้ตามมีความเต็มใจในบางครั้ง M3 หมายถึง ผู้ตามมีความเต็มใจค่อนข้างมาก และ M4 หมายถึง ผู้ตามมีความเต็มใจเสมอ ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 ความสอดคล้องของแบบภาวะผู้นำกับวุฒิภาวะของผู้ตาม Hersey and Blanchard (Fiore, 2004)

เพื่อให้เกิดประสิทธิผลในการบริหารองค์การ ผู้บริหารสามารถเลือกใช้ภาวะผู้นำตามสถานการณ์ดังนี้

1. ภาวะผู้นำแบบการสั่ง (telling) เป็นพฤติกรรมที่มุ่งงานสูงแต่มุ่งสัมพันธ์ต่ำ เหมาะสำหรับผู้ตามที่มีระดับวุฒิภาวะต่ำ M1 คือไม่มีความสามารถ และไม่เต็มใจจะทำงานดังนั้น ผู้นำจะต้องสั่งอย่างมาก (อะไร ที่ไหน เมื่อไร อย่างไร ใคร) พฤติกรรมผู้นำจะต้องให้คำแนะนำเฉพาะเจาะจง และนิเทศงานอย่างใกล้ชิด แบบผู้นำที่เหมาะสมคือแบบที่ 1 (S1)

2. ภาวะผู้นำแบบการแนะ (selling) เป็นพฤติกรรมที่มุ่งงานสูงและมุ่งสัมพันธ์สูง เหมาะสำหรับผู้ตามที่มีระดับวุฒิภาวะปานกลาง M2 คือ มีความเต็มใจจะทำงานแต่ขาดความสามารถ ผู้นำจะต้องอธิบายสิ่งที่ตนตัดสินใจไป และเปิดโอกาสให้ซักถามเพื่อความกระจ่าง แบบผู้นำที่เหมาะสมคือแบบที่ 2 (S2)

3. ภาวะผู้นำแบบให้มีส่วนร่วม (participating) เป็นพฤติกรรมที่มุ่งสัมพันธ์สูงแต่ มุ่งงานต่ำ เหมาะสำหรับผู้ตามที่มีระดับวุฒิภาวะค่อนข้างสูง M3 คือมีความสามารถในการทำงาน แต่ไม่เต็มใจ ผู้นำจะต้องแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้ตามและส่งเสริม ช่วยให้ผู้ตามตัดสินใจ หรือตัดสินใจร่วมกัน แบบผู้นำที่เหมาะสมคือ แบบที่3 (S3)

4. ภาวะผู้นำแบบการมอบอำนาจ (delegating) เป็นพฤติกรรมที่มุ่งงานต่ำและมุ่ง สัมพันธ์ต่ำ เหมาะสำหรับผู้ตามที่มีระดับวุฒิภาวะสูง M4 คือ มีความสามารถและเต็มใจในการ ทำงาน ผู้นำจะมอบความรับผิดชอบในการตัดสินใจและการปฏิบัติงานให้แก่ผู้ใต้บังคับบัญชา เนื่องจากผู้ตามมีความตระหนักในการกิจและจุดประสงค์ของงาน สามารถปฏิบัติงานได้เอง แบบผู้นำที่เหมาะสมคือแบบที่ 4 (S4)

การมีส่วนร่วมในการบริหารตามทฤษฎีผู้นำตามสถานการณ์นี้ ช่วยให้ผู้บริหาร องค์การพิจารณาเลือกแบบการตัดสินใจที่เหมาะสมกับสถานการณ์ทั้งภายในและภายนอก หน่วยงาน และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการศึกษาของโรงเรียนที่เกี่ยวข้องกับการ มีส่วนร่วมของชุมชน นอกจากนี้ได้มีผู้ให้ความเห็นเกี่ยวกับการบริหารแบบมีส่วนร่วมในมุมมองที่ หลากหลาย ดังต่อไปนี้

ศิริพงษ์ เสาภายน (2548)ได้สรุปเกี่ยวกับการบริหารแบบมีส่วนร่วมโดยทั่วไปมี องค์ประกอบอย่างน้อย 4 ประการ ได้แก่ (1) การไว้วางใจเชื่อใจกัน เช่น การยอมรับ การไว้วางใจ ความรับผิดชอบ การคบหาสมาคม และการเปิดเผยข้อมูลที่จะเป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติงาน (2) การติดต่อสื่อสารให้ได้ข้อมูลทั้งในแนวกว้าง และแนวลึก เพื่อเป็นการจูงใจให้เข้ามามีส่วน ร่วมในการกำหนดเป้าหมาย การปรับปรุงงาน (3) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจโดยยึดเป้าหมาย ขององค์การเป็นหลัก และมีความรับผิดชอบในผลที่เกิดจากการตัดสินใจร่วมกัน (4) การทำงาน เป็นทีม โดยรวมเอาบุคคลหลายฝ่าย หลายหน้าที่ ซึ่งมีความจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือ ร่วมใจ กัน

นิตยา เงินประเสริฐศรี (2544) กล่าวถึงเหตุผลการสนับสนุนการมีส่วนร่วมที่ น่าสนใจหลายประการ เช่น (1) ความพึงพอใจในเชิงปรัชญา การมีส่วนร่วมเป็นสิ่งที่คนในสังคม เรียกร้องกันมาก ผู้บริหารหน่วยงานที่บริหารแบบมีส่วนร่วมมีความเชื่อว่าผู้ใต้บังคับบัญชาเป็นผู้ ต้องการงาน และเป็นผู้มีคุณภาพที่จะมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (2) สองหัวดีกว่าหัวเดียวเน้น ให้กลุ่มมีการอภิปรายโต้แย้งเกี่ยวกับการสร้างทางเลือกแก้ปัญหาและเลือกสิ่งที่ดีที่สุดด้วยวิธี ระดมสมอง (3) การสร้างความเข้าใจให้แก่ผู้มีส่วนร่วมเพื่อจะได้อธิบายให้ผู้ใต้บังคับบัญชาทราบ ว่าการตัดสินใจมีผลต่อพวกเขาอย่างไร รวมทั้งความสำเร็จของเป้าหมายองค์การด้วยการมีส่วน ร่วมทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชายอมรับในเรื่องการตัดสินใจ และเต็มใจที่จะปฏิบัติตามในสิ่งที่ตัดสินใจ ไปแล้ว (4) การมีส่วนร่วมทำให้ช่องทางการสื่อสารมีความชัดเจน เพราะความไม่เข้าใจกัน ระหว่างผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชาแสดงให้เห็นว่ามีปัญหาเรื่องการติดต่อสื่อสาร ซึ่งการมี ส่วนร่วมทำให้มีการติดต่อสื่อสารแบบสองทาง (two way communication) (5) การมีส่วนร่วมจะ

ลดความกลัวของผู้ได้บังคับบัญชา โดยปกติผู้ได้บังคับบัญชามักจะกลัวในสิ่งที่ไม่รู้ การมีส่วนร่วมจะทำให้มีโอกาสอภิปรายโต้แย้งเกี่ยวกับเหตุและผลของการตัดสินใจ และ (6) การมีส่วนร่วมและการใจมีความสัมพันธ์กัน สมาชิกจะพิจารณาเรื่องภาระหน้าที่ขององค์การเป็นเรื่องสำคัญ งานของตนเองที่ปฏิบัติอยู่จำเป็นต่อความสำเร็จขององค์การอย่างไร และบทบาทที่สำคัญของสมาชิกอีกประการหนึ่งเมื่อภารกิจขององค์การไม่บรรลุเป้าหมายก็จะต้องมีส่วนร่วมในการปรับปรุงแก้ไข

การบริหารแบบมีส่วนร่วมเป็นแนวคิดทางการบริหารที่ได้รับความเชื่อถือโดยทั่วไป เนื่องจากแนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่เน้นความสำคัญของผู้ร่วมงานทุกระดับ จากแนวคิดทางการบริหารเชิงมนุษย์สัมพันธ์และการบริหารเชิงพฤติกรรมศาสตร์ จึงนำไปสู่การบริหารแบบมีส่วนร่วม ปัจจุบันแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน นับว่าเป็นแนวคิดหลักของการเปลี่ยนแปลงเพื่อพัฒนาในทุกองค์การ เพราะการเปิดพื้นที่สำหรับประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วมนั้น เป็นเงื่อนไขสำคัญที่บัญญัติไว้ในกฎหมาย นโยบาย และแนวปฏิบัติ ซึ่งเป็นไปตามหลักการปกครองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศ ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ให้ความสำคัญกับประชาชนเพื่อเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาเพิ่มขึ้น โดยเน้นความร่วมมือจากผู้ปกครอง และชุมชน เน้นการจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์ สถานการณ์จริง และสภาพแวดล้อม ซึ่งเป็นลักษณะการเรียนรู้จากชุมชนเข้าสู่โรงเรียน และจากโรงเรียนเข้าสู่ชุมชน จะเห็นว่าสาระสำคัญของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม มีบทบัญญัติเกี่ยวกับการจัดการศึกษาโดยการมีส่วนร่วมไว้ในหลายมาตรา เช่น (มาตรา 8) ความมุ่งหมายและหลักการจัดการศึกษายึดหลักให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา (มาตรา 9) การจัดระบบ โครงสร้าง และกระบวนการจัดการศึกษาให้ยึดหลักการระดมทรัพยากรจากแหล่งต่างๆ มาใช้ในการจัดการศึกษา รวมทั้งการมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น (มาตรา 57) ซึ่งเกี่ยวกับครูและบุคลากรทางการศึกษา พระราชบัญญัตินี้กำหนดให้หน่วยงานทางการศึกษาระดมทรัพยากรบุคคลในชุมชนให้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา โดยนำประสบการณ์ ความรอบรู้ ความชำนาญการ และภูมิปัญญาท้องถิ่นของบุคคลมาใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ทางการศึกษา และยกย่องเชิดชูผู้ที่ส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการศึกษา (กระทรวงศึกษาธิการ, 2546)

กล่าวสรุปได้ว่า แนวคิดการบริหารแบบมีส่วนร่วมสอดคล้องกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่เน้นความสำคัญและการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน การบริหารแบบมีส่วนร่วมสามารถสร้างให้เกิดความตระหนักว่าตนมีความสำคัญและมีความรับผิดชอบต่อองค์กร จึงส่งผลดีต่อการเพิ่มผลผลิตและการเพิ่มคุณภาพขององค์กร นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบรรยากาศ เพิ่มความพึงพอใจให้แก่สมาชิก รวมทั้งเป็นการลดปัญหาความขัดแย้งภายในองค์กรอีกด้วย

3. ความหมายการมีส่วนร่วมของชุมชน

ความหมายของคำว่า การมีส่วนร่วม แม้ว่าจะเป็นสิ่งที่ไม่สามารถให้คำจำกัดความได้เฉพาะเจาะจง เพราะการให้ความหมายจะขึ้นอยู่กับกรอบแนวคิด เป้าหมาย และกระบวนการของการมีส่วนร่วม อย่างไรก็ตามได้มีการให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้หลายลักษณะได้แก่

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (2549) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในบริบทที่เป็นระบบการบริหารราชการ ซึ่งเป็นการเปิดให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมที่หน่วยงานภาครัฐสนับสนุนให้ประชาชนเข้ามาร่วมในขั้นตอนการบริหารราชการ ตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมประเมินผล กิจกรรมการสนับสนุนดังกล่าวนี้ มีหลายลักษณะนับตั้งแต่การบริหารราชการแบบเปิดเผย โปร่งใส แจ่ม กระบวนการทำงานให้ประชาชนรับทราบข้อมูลข่าวสาร การเอื้ออำนวยให้ได้รับความคิดเห็นจากประชาชน การออกไปพบปะสนทนากับประชาชนเกี่ยวกับการดำเนินงานภาครัฐ เปิดกว้างและรับฟังความคิดเห็นมุมมองต่างๆที่ประชาชนเรียกร้องและนำไปพิจารณาโดยผู้มีอำนาจตัดสินใจ ซึ่งเรียกว่าข้อมูลจากสาธารณะ (public input) สำหรับ Hirsch (1990) มีความเห็นเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม หมายถึง การทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการที่จะได้รับผลประโยชน์จากทรัพยากรและสังคมร่วมกัน จะเน้นการใช้ยุทธศาสตร์ที่ทำให้ประชาชนมีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในสังคมที่กว้างขึ้น มีผลกระทบต่อความเป็นอยู่โดยตรงมากกว่าการใช้ยุทธศาสตร์ที่กำหนดมาจากผู้อื่น เน้นให้ผู้เกี่ยวข้องทั้งหมดร่วมกันค้นหาปัญหา วางแผนงาน หาวิธีแก้ไข ตัดสินใจ และลงมือปฏิบัติ ในขณะที่อมรวิชช์ นาครทรรพ (2551) ได้ให้ทัศนะว่า การมีส่วนร่วม คือการมีอำนาจในการตัดสินใจร่วมกันเป็นกระบวนการที่มนุษย์สามารถกระทำการเปลี่ยนแปลงและควบคุมสภาพแวดล้อมของตน เนื่องจากประชาชนไม่ใช่วัตถุสิ่งของที่จะถูกกระทำ ประชาชนเท่านั้นที่พัฒนาและเรียนรู้ด้วยกระบวนการคิด หาทางเลือก หาทางแก้ปัญหา และการลงมือกระทำเอง เสรี พงศ์พิศ (2548) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม ในลักษณะที่เป็นกระบวนการส่งเสริม ชักนำ สนับสนุน และสร้างโอกาส ทั้งในรูปบุคคลและกลุ่มคน การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต้องที่เป็นไปด้วยความสมัครใจ และที่สำคัญการมีส่วนร่วมจะต้องสอดคล้องกับชีวิต ความจำเป็น ความต้องการ และวัฒนธรรมของคนส่วนใหญ่ในชุมชน สำหรับนรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2544) ระบุว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การให้ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องในกระบวนการตัดสินใจ กระบวนการดำเนินงาน การประเมินผล และร่วมรับผลประโยชน์จากโครงการ ส่วนชูชาติ พ่วงสมจิตร (2540) ได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วมไว้ว่า เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจใด ๆ ที่เกี่ยวข้องและมีผลกระทบถึงตัวประชาชน

ศิริกาญจน์ โกสุมภ์ (2542) ได้อธิบายความหมายการมีส่วนร่วมในลักษณะที่แตกต่างกัน 4 ด้าน คือ (1) ด้านการกระจายอำนาจ การมีส่วนร่วมทำให้ประชาชนที่เคยถูกกีดกันออกไปได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา วิธีการแก้ไขปัญหา วางแผน ตัดสินใจ

และลงมือปฏิบัติ เพื่อรับประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรร่วมกัน (2)ด้านวาทกรรมทางภาษา ความหมายของการมีส่วนร่วมของสถาบันภายนอกชุมชน หมายถึงการเข้ามาควบคุมการใช้ทรัพยากร และออกกฎเกณฑ์ต่างๆ เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนที่เป็นกิจกรรมหรือโครงการที่ริเริ่มจากภาครัฐ ซึ่งแตกต่างไปจากความหมายการมีส่วนร่วมของประชาชนที่อยู่ในชุมชนนั้นที่เน้นตั้งแต่การคิดริเริ่ม การดำเนินการ การตรวจสอบ และการร่วมรับผลประโยชน์ (3) ด้านลักษณะของการมีส่วนร่วม ประชาชนที่เข้ามามีส่วนร่วมด้วยความสมัครใจในขั้นตอนต่างๆ เป็นลักษณะการมีส่วนร่วมแบบกว้าง สำหรับการมีส่วนร่วมแบบเจาะจงนั้นมุ่งให้ประชาชนใช้ความพยายามและมีความเป็นตัวของตัวเองในการริเริ่ม การดำเนินการ และ(4) ด้านการรวมพลังและทรัพยากร การมีส่วนร่วมที่เกี่ยวกับการรวมพลังที่จะช่วยกันระดมทรัพยากร การควบคุม และการใช้ทรัพยากร เพื่อนำมาใช้ในการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมาย

ปาริชาติ วลัยเสถียร (2543) ได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วมไว้ 2 ลักษณะ คือ (1) การมีส่วนร่วมที่เป็นกระบวนการพัฒนา โดยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา ตั้งแต่ต้นจนกระทั่งจบสิ้นโครงการ ได้แก่ การร่วมค้นหาปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากร การบริหารจัดการ การติดตามและประเมินผล โครงการพัฒนาดังกล่าวจะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน และ (2) การมีส่วนร่วมที่เป็นนัยทางการเมือง เป็นการส่งเสริมพลังอำนาจของประชาชน โดยพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการเปลี่ยนแปลงกลไกของรัฐเพื่อกระจายอำนาจให้ประชาชนมีอำนาจในการต่อรองในการจัดสรรทรัพยากรและการได้รับประโยชน์จากการพัฒนามากขึ้น สำหรับพระมหาสุทิตย์ อาภากร (2548) ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม โดยเริ่มจากความหมายกว้างๆ ไปสู่ความหมายเฉพาะเจาะจง ความหมายของการมีส่วนร่วมอย่างกว้างๆ หมายถึงการมีส่วนร่วมช่วยเหลือโดยสมัครใจ การให้ประชาชนเกี่ยวข้องกับกระบวนการตัดสินใจและกระบวนการดำเนินงานของโครงการ ตลอดจนการร่วมรับผลประโยชน์จากโครงการ ส่วนความหมายของการมีส่วนร่วมเฉพาะเจาะจง ได้แก่ การที่ให้ประชาชนมีทั้งสิทธิและหน้าที่ที่จะเข้าร่วมแก้ปัญหา หรือการให้อำนาจที่เป็นภารกิจขององค์กร โดยให้ประชาชนเป็นผู้ริเริ่มและมุ่งใช้ความพยายามความเป็นตัวของตัวเองเข้าดำเนินการควบคุมทรัพยากร ซึ่งเป็นการแสดงถึงสภาพของการมีส่วนร่วมที่เน้นให้เกิดการปฏิบัติอย่างเข้มแข็ง มิใช่การมีส่วนร่วมในนาม หรือมีส่วนร่วมพอเป็นพิธีเท่านั้น

Turton (1987) ได้กล่าวถึงความหมายในทางปฏิบัติของการมีส่วนร่วมว่า เป็นผลจากการต่อสู้ และเรียกร้องในลักษณะที่เป็นการปลดปล่อยให้มีอิสระมากขึ้น เป็นกระบวนการประชาธิปไตยที่มีลักษณะใกล้เคียงกับสภาพความต้องการที่แท้จริงของสังคม สำหรับ Davis and Newstrom (1989) ได้ให้ทัศนะว่า กิจกรรมของมนุษย์ส่วนใหญ่อาศัยการมีส่วนร่วม เนื่องจากคนหนึ่งคนไม่สามารถทำกิจกรรมทุกอย่างได้ด้วยตนเอง การมีส่วนร่วมเป็นความเกี่ยวข้องด้านจิตใจและด้านอารมณ์ของบุคคลที่มีต่อกิจกรรมของกลุ่ม เป็นตัวกระตุ้นให้ทำงานสำเร็จตามเป้าหมาย

ดังนั้น การมีส่วนร่วมจึงเกี่ยวข้องกับความรับผิดชอบ (responsibility) การช่วยเหลือและทำประโยชน์ (contribution) และการเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย (involvement)

จากความหมายของ การมีส่วนร่วม (participation) ที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่า ธรรมชาติและเนื้อหาของการมีส่วนร่วมมีความแตกต่างกันในหลายมิติ มุมมองของการมีส่วนร่วมที่ครอบคลุมนั้นจะต้องอธิบายความหมายของการมีส่วนร่วมโดยคำนึงถึงบริบทที่เกี่ยวข้อง และเมื่อนำการมีส่วนร่วมไปใช้จำเป็นต้องทำความเข้าใจให้ตรงกันกับผู้เกี่ยวข้องก่อน การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะจะทำให้เกิดการพัฒนายั่งยืน ต่อเนื่อง และเกิดความองอกงามในตัวเองและส่วนรวมควบคู่กันไป จึงเป็นหลักความจริงของการพัฒนาตามแนวทางใหม่ ผู้ที่มีความรู้และมีความเข้าใจในกระบวนการพัฒนา และกระบวนการตัดสินใจของชุมชนที่เน้นการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนได้ ดังนั้น จะสามารถทำงานเพื่อตอบสนองต่อปัญหาและความต้องการของชุมชนได้ตรงเป้าหมายที่สุด

4. ลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชน

4.1 ลักษณะทั่วไปในการมีส่วนร่วมของชุมชน

การมีส่วนร่วมมีความแตกต่างกันในลักษณะต่าง ๆ ซึ่งมีนักวิชาการและผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของชุมชน ดังนี้

Hirsch (1990) กล่าวถึงลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชนมีองค์ประกอบที่เป็นจุดเด่น 3 ประการได้แก่ (1) ด้านบริบท (context) การมีส่วนร่วมเป็นการนำคนในท้องถิ่นที่รู้จักสังคมและสิ่งแวดล้อมทางกายภาพของชุมชนอย่างแท้จริง จึงจะทำให้การมีส่วนร่วมในการพัฒนา หรือการตัดสินใจได้ถูกต้องและมีประสิทธิผล (2) ด้านการปฏิบัติ (practical) ทำให้คนในท้องถิ่นมีความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนา ประชาชนได้มีโอกาสใช้ความสามารถทำงานร่วมกัน ทั้งในด้านความคิด การตัดสินใจ และการกระทำ ในทางตรงกันข้ามหากมีการกำหนดรูปแบบกิจกรรมการพัฒนาสำเร็จรูปจากภายนอกทั้งหมด โอกาสที่จะทำให้คนในชุมชนปฏิเสธการให้ความร่วมมือก็มีมากขึ้น และ (3) ด้านจิตใจ การมีส่วนร่วมทำให้ประชาชนมีความรู้สึกเป็นสิทธิและหน้าที่ที่ต้องการสร้างสรรค์ชุมชนให้เจริญก้าวหน้า มองไปถึงผลกระทบต่อวิถีชีวิตอนาคตในทิศทางที่ดีกว่า สำหรับกาญจนา แก้วเทพ (2538) ได้วิเคราะห์ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างนักพัฒนากับประชาชนในการทำงานร่วมกัน โดยใช้กรอบวัฒนธรรมเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ได้ข้อสรุปของความสัมพันธ์ในการทำงานร่วมกัน ดังนี้ (1) interdependence เป็นลักษณะที่ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน รับผิดชอบร่วมกัน (2) balance เป็นความสัมพันธ์ที่เท่าเทียม และเสมอภาคกัน และ (3) partner เป็นลักษณะของความสัมพันธ์ที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน สนับสนุนซึ่งกันและกัน ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างนักพัฒนากับประชาชน จะเป็นรูปแบบที่แปรเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ (dynamic relationship) ในบางสถานการณ์จะมีความสัมพันธ์แบบเพื่อนที่เสมอกัน บางสถานการณ์ประชาชนจะเป็นครู

ส่วนนักพัฒนาจะเป็นผู้เรียนรู้ และบางสถานการณ์ประชาชนกับนักพัฒนาก็จะมีความสัมพันธ์เหมือนพี่กับน้อง เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์ (2537) ได้ศึกษาวิเคราะห์พระราชบัญญัติและระเบียบสถาบันการศึกษาต่างๆ ที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการบริหารการศึกษาที่ภาครัฐดำเนินการมีข้อสรุปว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารการศึกษาจะอยู่ในลักษณะของคณะกรรมการ เช่น การเข้าร่วมเป็นกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ กรรมการที่ปรึกษา ซึ่งการเข้าร่วมดังกล่าวอาจเป็นประชาชนทั่วไป ข้าราชการที่เกษียณอายุราชการ หรือข้าราชการจากหน่วยงานอื่น

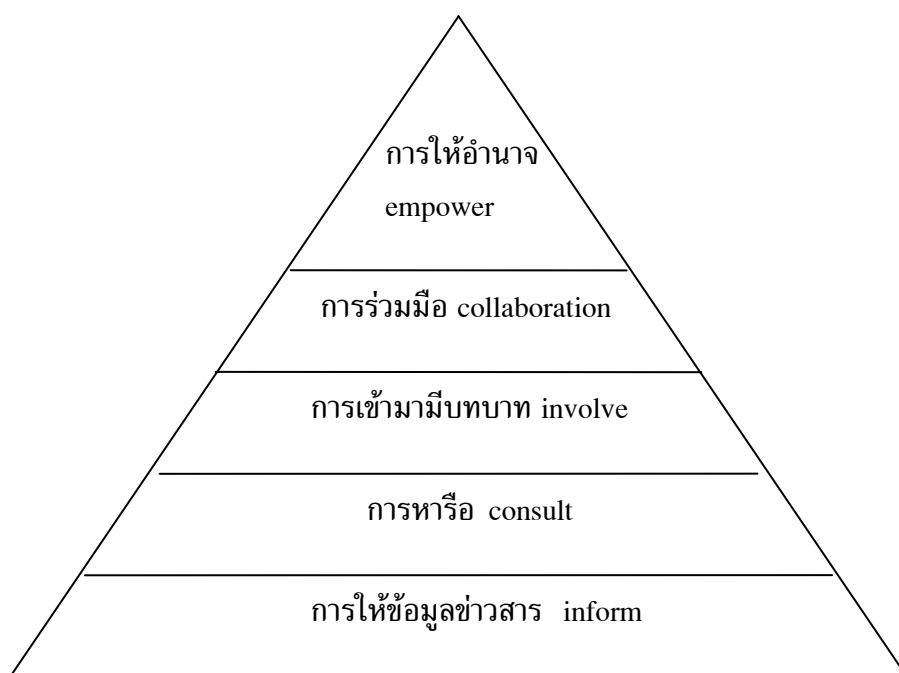
พัชรี ลิโรส (2542) ได้กล่าวถึงเหตุผลและลักษณะขององค์ประกอบที่ต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารราชการยุคใหม่ไว้ 4 ประการ ดังนี้ (1) เป็นการปฏิบัติตามกรอบของกฎหมาย เช่น สหรัฐอเมริกา หรือประเทศในยุโรปมีการออกกฎหมายกำหนดให้รัฐต้องให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม (2) สร้างความชอบธรรมของการเป็นรัฐบาลที่ดี เนื่องจากหน่วยงานภาครัฐต้องตัดสินใจในเรื่องที่อาจเป็นข้อถกเถียงโต้แย้งจากหลายมุมมอง ผลการตัดสินใจอาจกระทบบุคคลหลายฝ่ายที่มีผลประโยชน์ต่างกัน รัฐที่ดีจึงไม่ควรตัดสินใจโดยอาศัยความรู้ความเชี่ยวชาญทางเทคนิคอย่างเดียว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการตัดสินใจที่จะเป็นเรื่องที่จะนำไปสู่ข้อโต้แย้งหลายฝ่าย ก็ยังมีความจำเป็นต้องให้ภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม เพื่อนำความคิดเห็นไปประมวลเป็นข้อมูลประกอบการตัดสินใจ (3) ช่วยให้หน่วยงานภาครัฐได้รับข้อมูลที่นอกเหนือจากข้อมูลด้านเทคนิค ข้อมูลและความคิดเห็นที่ได้จากประชาชนในพื้นที่ (public input) จะช่วยให้ผู้กำหนดนโยบายและมีอำนาจในการตัดสินใจ สามารถตัดสินใจได้ดีขึ้นทั้งการตัดสินใจทางเทคนิค และการตัดสินใจทางธุรกิจ เนื่องจากชุมชนเป็นผู้ที่จะบอกได้ชัดเจนว่าต้องการอะไร และประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนมีความคุ้นเคยกับพื้นที่นั้น จะมีข้อมูลเชิงลึกที่เป็นประโยชน์ต่อการตัดสินใจ ซึ่งข้อมูลเชิงลึกเช่นนี้อาจจะหาไม่ได้จากศึกษาเชิงเทคนิคอย่างเดียว และ (4) สร้าง การยอมรับและเกิดความร่วมมือจากประชาชน ซึ่งจะทำให้โครงการ นโยบาย และกฎหมายได้รับการยอมรับมากขึ้น เป็นการแสดงให้เห็นว่าภาครัฐต้องการสร้างความเข้าใจและความสัมพันธ์ที่ดี การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการต่างๆ จะช่วยลดปัญหาการคัดค้าน หรือขัดขวางการดำเนินงาน ซึ่งจะทำให้สูญเสียทั้งเวลา และทรัพยากรภาครัฐ

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (2549) ได้สรุปเกี่ยวกับลักษณะการมีส่วนร่วมว่าเป็นการตระหนักถึงการมีส่วนร่วมที่ทำให้ประสบผลสำเร็จนั้น สิ่งสำคัญควรให้ความสนใจด้านการวางแผนอย่างเป็นระบบก่อนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม เพื่อให้ทราบว่าผู้ที่ควรเข้ามามีส่วนร่วมคือใคร การมีส่วนร่วมของประชาชนอยู่ในระดับใด และกิจกรรมหรือเทคนิคการมีส่วนร่วมที่เหมาะสมควรเป็นอย่างไร ดังนั้น ลักษณะการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน จึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจเงื่อนไขที่สำคัญ 3 ประการ ดังต่อไปนี้

1. การระบุผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholders) การเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนโดยหลักการแล้วต้องการให้ประชาชนทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกเรื่อง แต่ในความเป็นจริงเป็นไปได้ยาก เพราะการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับเวลา และความสนใจแต่ละประเด็นของประชาชน

มีความแตกต่างกัน กลไกที่จะสร้างความมั่นใจได้แก่การวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ซึ่งเป็นผู้ได้รับผลกระทบทั้งทางบวกและทางลบจากการตัดสินใจในแต่ละครั้ง ถ้าหากเรื่องที่จะดำเนินการมีอิทธิพล มีความสำคัญอย่างยิ่ง และมีผลกระทบต่อประชาชน หน่วยงานของรัฐจำเป็นต้องอำนวยความสะดวกเป็นพิเศษ เพื่อให้การเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนมีความหมาย และเกิดประโยชน์สูงสุด ตลอดจนสามารถกำหนดเทคนิคการมีส่วนร่วมที่เหมาะสมตรงตามกลุ่มเป้าหมายได้

2. ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน (level of participation) การมีส่วนร่วมของประชาชนมีหลายระดับ ซึ่งเป็นแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง เสนอโดยสถาบันฝึกอบรมการมีส่วนร่วมของประชาชนในประเทศสหรัฐอเมริกา (international association for public participation) ซึ่งสถาบันฝึกอบรมดังกล่าวได้จัดระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 5 ระดับ ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 2 แสดงระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน

2.1 การมีส่วนร่วมในระดับให้ข้อมูลข่าวสาร (inform) เป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับต่ำที่สุด บทบาทของประชาชนมีน้อยมากเพียงแต่รับทราบว่าเกิดอะไรที่ไหน การมีส่วนร่วมในระดับนี้อยู่ในลักษณะการให้ข้อมูลทางเดียว เช่น การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร จัดทำป้ายประชาสัมพันธ์ การใช้สื่อทางวิทยุและโทรทัศน์

2.2 การมีส่วนร่วมในระดับหารือ (consult) เป็นลักษณะการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูล ข้อเท็จจริง ความรู้สึก และความคิดเห็นประกอบการตัดสินใจ ดังนั้น

ประชาชนมีบทบาทในฐานะผู้ให้ข้อมูล ส่วนการตัดสินใจเป็นบทบาทของรัฐ เช่น การสำรวจความคิดเห็น การประชุมสาธารณะ

2.3 การมีส่วนร่วมในระดับการเข้ามามีบทบาท (involve) เป็นลักษณะการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและข้อมูลระหว่างรัฐกับประชาชนอย่างจริงจัง และมีจุดมุ่งหมายชัดเจน ข้อมูลความคิดเห็นของประชาชนจะสะท้อนออกมาในลักษณะที่เป็นรูปแบบทางเลือกต่างๆ ที่หน่วยงานภาครัฐจะนำไปดำเนินการ เช่น การประชุมเชิงปฏิบัติการร่วมกันระหว่างภาครัฐกับประชาชน

2.4 การมีส่วนร่วมในระดับความร่วมมือ (collaboration) เป็นการให้บทบาทกับประชาชนในระดับสูง โดยภาครัฐและประชาชน จะทำงานร่วมกันในกระบวนการตัดสินใจ ความคิดเห็นของประชาชนจะสะท้อนออกมาในการตัดสินใจในข้อขัดแย้งสูง รูปแบบการมีส่วนร่วมในขั้นนี้ จะมีลักษณะของการมีส่วนร่วมที่เป็นระบบและเป็นกิจกรรมถาวรมากขึ้น เช่น คณะกรรมการที่ปรึกษาฝ่ายประชาชน คณะกรรมการร่วมระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน

2.5 การมีส่วนร่วมในระดับให้อำนาจแก่ประชาชน (empower) เป็นขั้นที่ประชาชนมีบทบาทมากที่สุดเป็นการให้อำนาจภาคประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจ รัฐจะเป็นผู้ปฏิบัติตามการตัดสินใจนั้น รูปแบบการมีส่วนร่วมในขั้นนี้ ได้แก่ การลงประชามติ การแก้ไขปัญห ความขัดแย้งโดยกระบวนการระดมความคิดเห็น การมีส่วนร่วมระดับการให้อำนาจแก่ประชาชนส่วนใหญ่จะเป็นประเด็นเกี่ยวกับผลกระทบต่อประชาชนโดยตรง ประโยชน์ของการมีส่วนร่วมในขั้นนี้จะก่อให้เกิดความเข้าใจที่ดี มีความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม และเป็นการสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ร่วมกันของประชาชน

การตัดสินใจว่าจะเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในระดับใดเป็นเรื่องของนโยบายแต่ละหน่วยงานหรือแนวคิดของผู้นำ การแจ้งให้ประชาชนทราบถึงระดับการมีส่วนร่วมอย่างชัดเจนตั้งแต่ต้นจะเป็นการป้องกันปัญหาความขัดแย้ง เช่น หน่วยงานภาครัฐต้องการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับการให้ข้อมูลข้อเท็จจริง (inform) และการปรึกษาหารือ (consult) ในขณะที่ประชาชนหวังว่าจะเข้ามามีส่วนร่วมในระดับการให้อำนาจ (empower) ซึ่งถ้าหากไม่มีการสื่อสารความเข้าใจถึงวัตถุประสงค์และระดับการมีส่วนร่วมให้ชัดเจนแล้ว อาจนำไปสู่ความขัดแย้งได้

3. เทคนิคการมีส่วนร่วมของประชาชน (participation techniques) การเปิดให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมสามารถดำเนินการได้หลายวิธี เช่น การรับข้อมูลจากประชาชนจากแบบสอบถาม การสนทนากลุ่มย่อย การประชุมเชิงปฏิบัติการ การลงประชามติ เป็นต้น การจัดกิจกรรมเปิดให้ประชาชนมีส่วนร่วมต้องคำนึงถึงรูปแบบ และเทคนิคการมีส่วนร่วมที่เหมาะสม ซึ่งจะต้องคำนึงถึงจุดประสงค์ กรอบของกฎหมาย และกลุ่มเป้าหมาย เช่น การประชาสัมพันธ์ทางอินเทอร์เน็ตอาจจะไม่เหมาะกับกลุ่มคนในชนบท การใช้แบบสอบถามอาจใช้ไม่ได้กลับ

กลุ่มเป้าหมายที่อ่านหนังสือไม่ออก นอกจากการเลือกเทคนิคที่เหมาะสมแล้ว ยังต้องคำนึงถึงงบประมาณ ชั่วเวลา และทักษะของบุคลากรในหน่วยงานด้วย

สำหรับ Armstein (1969) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมและมีข้อสรุปว่ามีลักษณะของการมีส่วนร่วมสามารถแบ่งเป็นขั้นบันได 8 ขั้น ดังนี้

1. ขั้นถูกกระทำ (manipulation)
2. ขั้นบำบัดรักษา (therapy)
3. ขั้นรับฟังข่าวสาร (informing)
4. ขั้นที่ปรึกษา (consultation)
5. ขั้นปลอบใจ (placation)
6. ขั้นเป็นหุ้นส่วน (partnership)
7. ขั้นใช้อำนาจผ่านตัวแทน (delegated power)
8. ขั้นควบคุมโดยประชาชน (citizen control)

การมีส่วนร่วมในขั้นที่ 1-2 เรียกว่าการมีส่วนร่วมแบบเทียม (pseudo participation) ซึ่งประชาชนยังไม่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจอย่างแท้จริง การมีส่วนร่วมในขั้นที่ 3-5 เป็นการร่วมระดับพิธีการหรือการร่วมบางส่วน (degree of tokenism) ในขั้นนี้เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมได้บางส่วนเท่านั้น สำหรับการมีส่วนร่วมในขั้นที่ 6-8 เป็นการร่วมระดับอำนาจของประชาชนซึ่งเป็นระดับที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจมากโดยผ่านตัวแทน และในขั้นที่ 8 ขั้นควบคุมโดยประชาชน หรือประชาชนเป็นผู้ใช้อำนาจของตนเองในการตัดสินใจ

แนวคิดที่แสดงถึงลักษณะการมีส่วนร่วมดังกล่าวมานั้น มีความหลากหลาย มุมมองจากผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งในด้านวิชาการและการนำไปปฏิบัติ อย่างไรก็ตามข้อสรุปของ Barnes (1995) ที่ได้สรุปลักษณะการมีส่วนร่วมที่มีความละเอียดและครอบคลุมประเด็นเกี่ยวกับลักษณะการมีส่วนร่วมไว้ 10 ประการ ได้แก่

1. การมีส่วนร่วมขึ้นอยู่กับระยะเวลาและสถานที่ ทั้งนี้คณะผู้บริหารโครงการควรให้ผู้เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่องตั้งแต่เริ่มต้นจนสิ้นโครงการ และเห็นว่าการเข้าร่วมกิจกรรมนั้น ๆ ต้องมีความเหมาะสมและเกี่ยวข้องกับผู้เข้าร่วมอย่างแท้จริง
2. การมีส่วนร่วมมีทั้งมิติด้านปริมาณและด้านคุณภาพ ถ้ามีผู้เข้ามามีส่วนร่วมมากและทำให้เกิดความสัมพันธ์อันดีมากขึ้น จะทำให้องค์กรมีความเข้มแข็งและทำประโยชน์ได้มากยิ่งขึ้น ในด้านคุณภาพควรให้ทุกคนมีส่วนร่วมอย่างเสมอภาค เท่าเทียมกัน
3. การมีส่วนร่วมเป็นทั้งเป้าหมายและแนวทาง เช่น เมื่อให้มีส่วนร่วมแล้วจะมีผลสำเร็จอย่างไร จะมีสิ่งใดที่เกิดขึ้นบ้าง วิธีการหรือกระบวนการที่ต้องดำเนินการเป็นอย่างไร
4. การมีส่วนร่วมที่เป็นไปตามธรรมชาติ เช่น เมื่อเกิดเหตุภัยพิบัติผู้คนก็เข้ามามีส่วนร่วมในการบรรเทาปัญหาต่าง ๆ การมีส่วนร่วมลักษณะนี้จะไม่นับคง แต่การมีส่วนร่วม

ที่ตั้งจากองค์กรประชาชนจะสามารถร่วมแก้ปัญหาได้ในพื้นที่กว้างขวางมากขึ้น และมีการมีส่วนร่วมก็จะดำเนินไปอย่างสม่ำเสมอ

5. การมีส่วนร่วมมีลักษณะเป็นกระบวนการทางสังคม ที่ต้องมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เปรียบเสมือนการให้การศึกษาแก่สังคม การมีส่วนร่วมจึงเป็นทั้งการพัฒนาตนเอง และพัฒนาภารกิจงานขององค์กรที่เข้าร่วม

6. การมีส่วนร่วมเป็นสถานการณ์ที่ไม่ได้เกิดจากการบังคับ หรือออกคำสั่ง แต่เกิดจากแนวคิดประชาสังคม มีจิตสำนึกสาธารณะ ความเป็นอิสระ การเคารพความคิดเห็นที่แตกต่าง การมีมุมมองที่กว้างไกล และมีความรอบคอบ

7. การมีส่วนร่วมเป็นบทบาทและหน้าที่ของผู้บริหารองค์กรต้องพิจารณาวางแผนให้เหมาะสมว่าจะให้บุคคล หรือองค์กรเข้ามามีส่วนร่วมจะมีส่วนร่วมเมื่อใด และร่วมโดยวิธีการใด

8. การมีส่วนร่วมต้องทำให้เกิดรับรู้สภาพที่แท้จริงของปัญหา ให้มีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาแล้วนำเอาความมุ่งมั่นที่จะร่วมกันแก้ปัญหาเหล่านั้นมาดำเนินการ ซึ่งจะเป็นบทเรียนสำหรับแก้ปัญหาอื่น ๆ ที่จะเกิดขึ้นต่อไป

9. การมีส่วนร่วมของคนในองค์กร หรือในชุมชนมีลักษณะผูกพัน เกื้อกูล ต่างถ้อยทีถ้อยอาศัยซึ่งกันและกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน และมีค่านิยมร่วมกัน

10. การมีส่วนร่วมมีลักษณะเป็นการสร้างอารมณ์ร่วมกันเพื่อให้เกิดความอบอุ่นเป็นกันเอง จะทำให้บรรยากาศการมีส่วนร่วมดีขึ้น

จากลักษณะทั่วไปการมีส่วนร่วมของชุมชน สรุปได้ว่า สิ่งที่มีความสำคัญในการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน นักพัฒนาจะต้องให้ความสนใจในด้านการวางแผนอย่างเป็นระบบเป็นลำดับแรกก่อนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม เพื่อให้ทราบว่าผู้ที่ควรเข้ามามีส่วนร่วมคือใคร การมีส่วนร่วมของประชาชนอยู่ในระดับใด และเลือกกิจกรรมหรือเทคนิคการมีส่วนร่วมที่เหมาะสม โดยความสัมพันธ์ระหว่างนักพัฒนากับชุมชนเป็นไปในลักษณะความสัมพันธ์แบบเท่าเทียม เสมอภาค และส่งเสริมสนับสนุนซึ่งกันและกัน เพื่อให้คนในชุมชน และท้องถิ่นมีความรู้สึกว่ตนเองเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนา เป็นทั้งสิทธิและเป็นหน้าที่ของตนที่ต้องสร้างสรรค์ชุมชนให้มีความเจริญก้าวหน้า

4.2 ลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาในโรงเรียน

แม้ว่าแนวคิดการจัดการศึกษาในโรงเรียนที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนจะเกิดขึ้นแพร่หลายอย่างชัดเจนในช่วงการเปลี่ยนแปลงการปฏิรูปการศึกษา แต่ความเป็นจริงรูปแบบการจัดการศึกษาของโรงเรียน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนได้มีผู้ริเริ่มดำเนินการและมีรูปแบบปฏิบัติมาแล้วตั้งแต่ในอดีตและสืบทอดมาถึงปัจจุบัน เป็นการปฏิบัติที่มีลักษณะแตกต่างกันตามสภาพความเป็นอยู่ และความต้องการของชุมชนในหลายรูปแบบ แรมสมร อยู่สภาพร

(2538) นำเสนอรูปแบบโรงเรียนไม่มีกำแพง (the school without walls) หรือการจัดการศึกษาแบบโปรแกรม (Parkway Program) ที่เป็นลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชนที่มีจุดเน้นในด้านการจัดการเรียนการสอนที่ไม่จำเป็นต้องใช้อาคารเรียนถาวรเหมือนโรงเรียนทั่วไป แต่จะมีศูนย์กลางของการบริหารงาน ส่วนห้องเรียนใช้ศูนย์ชุมชน ศาสนสถาน สถานที่ราชการ พิพิธภัณฑ์ สถานประกอบการเอกชน ฯลฯ ขอบเขตการเรียนไม่ได้จำกัดสถานที่ ดังนั้น ตัวเมืองเปรียบเสมือนโรงเรียน หรืออาจจะกล่าวได้ว่าการดำรงชีวิตภายในตัวเมืองคือหลักสูตร รูปแบบโรงเรียนไม่มีกำแพงนี้เป็นโครงการปรับปรุงการศึกษาของเมือง Philadelphia ประเทศสหรัฐอเมริกา เนื่องจากผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนต่ำกว่าเกณฑ์ในระดับชาติ เมื่อวิเคราะห์แล้วพบว่า สาเหตุเกิดจากโรงเรียนจัดการศึกษาโดยแยกออกจากชุมชน ทำให้นักเรียนสูญเสียสิ่งที่ควรได้รับจากชุมชนหลายอย่าง เช่น การมีจิตสำนึกในการเรียนเพื่อชุมชน การทำหน้าที่เป็นพลเมืองดี การเรียนการสอนตามโครงการนี้จึงมุ่งเน้นให้นักเรียนมีเสรีภาพในการเรียนควบคู่ไปกับการส่งเสริมให้นักเรียนมีความรับผิดชอบ รู้จักตัดสินใจ เปิดโอกาสให้นักเรียนแต่ละคนเลือกกิจกรรมที่ตนเองถนัด สนใจ และความสะดวก วิชาที่จะได้รับความร่วมมือจากอาจารย์ผู้สอนและจากสถาบันต่างๆ ในชุมชนประกอบด้วย ทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ และภาษา ซึ่งเป็นการสอนพื้นฐานและส่งเสริมตามที่นักเรียนต้องการ ส่วนวิชาเลือกอาจารย์ผู้สอนจะประชุมสมาชิกกลุ่มอย่างน้อยสัปดาห์ละ 1 ครั้ง เพื่อตัดสินใจร่วมกันการจัดการเรียนการสอนตามโครงการนี้ ได้รับความร่วมมือจากชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยโรงเรียนเป็นผู้เชิญให้เขามาร่วมมือ และรวมทั้งหน่วยงานต่างๆ ที่แจ้งความประสงค์จะให้ความช่วยเหลือ ทำให้นักเรียนมีโอกาสได้เรียนรู้จากชีวิตจริงในชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ นอกจากจะช่วยให้การเรียนอย่างสนุกสนานแล้ว ยังช่วยให้เกิดความเข้าใจสิ่งที่เรียนอย่างถ่องแท้ เพราะได้เรียนจากประสบการณ์ตรง เป็นการเรียนรู้ของนักเรียนที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน

จิรภา สุนทรสิต (2532) กล่าวถึงลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนชุมชน (community school) ว่าเป็นโรงเรียนที่จัดการเรียนการสอนโดยยึดถือการดำเนินชีวิตในชุมชนเป็นศูนย์กลาง (life-centered) นอกจากจะจัดการเรียนการสอนตามปกติแล้วจะต้องจัดโครงการต่างๆ เพื่อชุมชนด้วย เช่น การจัดการศึกษาผู้ใหญ่ การอบรมวิชาชีพ การพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆ ให้สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของชุมชน นอกจากนั้น โรงเรียนยังต้องให้การบริการชุมชนด้านอาคารสถานที่ รวมทั้งการสร้างแรงจูงใจให้ประชาชนเข้ามาร่วมกิจกรรมของโรงเรียนอย่างต่อเนื่อง ลักษณะสำคัญของโรงเรียนชุมชน สรุปได้ 4 ประการ ได้แก่ (1) โรงเรียนชุมชนต้องถือว่าชุมชนเป็นแหล่งทรัพยากรที่สำคัญอย่างยิ่ง ทั้งที่เป็นทรัพยากรมนุษย์ ทรัพยากรการบริหารจัดการ และทรัพยากรธรรมชาติ สามารถนำมาปรับปรุงการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรและกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน (2) โรงเรียนชุมชนต้องถือว่าเป็นศูนย์ฝึกวิชาชีพของชุมชน เปิดโอกาสให้ประชาชนทุกคนในชุมชนเข้ามารับการฝึกวิชาชีพเพื่อเป็นการเรียนรู้ประสบการณ์ในการทำงาน (3) โรงเรียนชุมชนต้องถือว่าเป็นศูนย์กลางของชุมชนที่สามารถให้บริการชุมชน

เกี่ยวกับอาคารสถานที่ สนามกีฬา วัสดุอุปกรณ์ และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโรงเรียน ตลอดจนการให้คำปรึกษาหารือในการปฏิบัติกิจกรรมในชุมชน (4) โรงเรียนชุมชนต้องถือว่าเป็นศูนย์กลางพัฒนา มีหน้าที่ช่วยเหลือในด้านการปรับปรุงคุณภาพชีวิต ความเป็นอยู่ของคนในชุมชน รวมทั้งการประสานงานกับองค์กรต่าง ๆ ภายในชุมชนและนอกชุมชน

เสน่ห์ จามริก (2526) มีความเห็นว่า แนวทางการพัฒนาการจัดการศึกษาในโรงเรียนที่พึงประสงค์จะต้องจัดให้ระบบโรงเรียนเป็นแหล่งสร้างและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ที่สัมพันธ์สอดคล้องต่อพื้นฐานปัญหา และความต้องการของคนในชุมชนนั้น ๆ จึงได้เสนอองค์ประกอบหลักในการพัฒนาการจัดการศึกษาของโรงเรียนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ไว้ดังนี้

1. การเชื่อมต่อชีวิตในและนอกโรงเรียน โดยไม่ให้มีการแบ่งแยกกันระหว่างกระบวนการเรียนรู้ในโรงเรียนและวิถีชีวิตในชุมชน เพื่อให้การจัดการศึกษาในชุมชนมีลักษณะสัมพันธ์เชื่อมโยงเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน สอดคล้องกับสภาพปัญหา ความต้องการ และศักยภาพของชุมชน ให้ครูมีบทบาทเป็นผู้นำทางปัญญาของชุมชนและมีส่วนร่วมในกระบวนการดำเนินชีวิตของชุมชนอย่างแท้จริง ความสัมพันธ์ระหว่างครู นักเรียน พ่อ แม่ ผู้ปกครอง และชุมชนก็ต้องเป็นไปอย่างใกล้ชิด และต่อเนื่อง

2. การจัดการศึกษากับความหลากหลายของชุมชน โรงเรียนในฐานะเป็นระบบหนึ่งในการจัดการศึกษาของชาติ ย่อมจะต้องมีหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันที่ไม่ขัดหลักการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชน ซึ่งจะทำให้การประสานสัมพันธ์ระหว่างระบบภายในและภายนอกไม่มีการแบ่งแยกกัน นอกจากนี้ สถาบันการศึกษาทุกระดับ ตั้งแต่ระดับโรงเรียน วิทยาลัย และอุดมศึกษาจะต้องเน้นเรื่องการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ภายใต้งาน การมีส่วนร่วมของชุมชน การศึกษาครบวงจร การศึกษาต่อเนื่อง และบทบาทการพัฒนาชุมชน และท้องถิ่น

3. ภูมิปัญญากับการมีส่วนร่วมของชุมชนและท้องถิ่น การสร้างแรงจูงใจให้คนเห็นความสำคัญของชุมชนและท้องถิ่น ต้องอาศัยปัจจัยการพัฒนาหลายด้าน การบูรณาการหลักสูตรท้องถิ่น กระบวนการเรียนการสอน วิชาความรู้สมัยใหม่นั้นว่าเป็นหลักการและเป้าหมายของการพัฒนาขีดความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชนและท้องถิ่นให้มีสมรรถนะในการคิดวิเคราะห์ เพิ่มทักษะการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิต ความสำนึกรับรู้ในคุณค่าทางการศึกษาของภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นที่จะส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วม ระบบความคิด และความรอบรู้ของประชาชนประกอบกันเป็นกระบวนการทางปัญญา เพื่อแสวงหาองค์ความรู้ หรือการอธิบายสภาพความเป็นจริง ซึ่งมีความสัมพันธ์เป็นเหตุเป็นผลเชื่อมโยงระหว่างธรรมชาติจิตใจ และพฤติกรรมสังคมโดยองค์ความรู้เหล่านี้จะปรากฏให้เห็นในระดับบุคคล แหล่งทรัพยากร และภูมิปัญญาในระดับสถาบัน เช่น พระสงฆ์ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำโดยธรรมชาติในชุมชน หมอสมุนไพร กลุ่มพัฒนาชุมชน ฯลฯ ซึ่งที่กล่าวมาข้างต้นล้วนเป็นทรัพยากรทางการศึกษาที่จำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

4. การศึกษาครบวงจร การจัดการศึกษาตั้งแต่ระดับประถมศึกษา จนถึงระดับอุดมศึกษา จะต้องประสานเชื่อมโยงเป็นองค์ประกอบการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อเป็นการตอบสนองความต้องการครบวงจร ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมในชุมชน ตลอดจนให้เกิดความสัมพันธ์กับระบบภายนอก เพื่อให้สามารถปรับเปลี่ยนทิศทางการพัฒนาที่เกิดจากพื้นฐานความต้องการของชุมชนและท้องถิ่นอย่างแท้จริง

5. การศึกษาต่อเนื่อง ระบบโรงเรียนชุมชนเป็นบริการการศึกษาที่ออกไปสู่ประชาชนผู้ใฝ่เรียน พื้นฐานความต้องการของผู้เรียนจะเป็นเป้าหมายหลักของการศึกษา หรืออาจจะกล่าวได้ว่าประชาชนในชุมชนเป็นตัวตั้งของระบบการศึกษา จึงต้องมีความยืดหยุ่นคล่องตัว ผู้เรียนสามารถตัดสินใจเลือกและกำหนดโอกาสที่จะเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตามระดับการพัฒนาของตนเอง

ศิริกาญจน์ โกสุมภ์ (2542) ได้วิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน พบว่า สิ่งสำคัญที่สุดที่เป็นสิ่งกำหนดกระบวนการและแบบแผนของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานได้แก่ เงื่อนไขทางด้านบริหารของชุมชน เงื่อนไขที่เกี่ยวกับความคิดพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน เงื่อนไขด้านสภาพแวดล้อมของชุมชน และเงื่อนไขทางด้านโรงเรียน รวมทั้งการกำหนดความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนให้ตรงกันระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในชุมชน คือ ผู้นำชุมชน ผู้บริหารโรงเรียน คณะกรรมการโรงเรียน คณะครู และผู้ปกครองนักเรียน ส่วนกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน พบว่า มีขั้นตอนที่สำคัญ 8 ขั้นตอน คือ

1. การศึกษาข้อมูลพื้นฐานก่อนร่วมดำเนินการ
2. การสร้างความสัมพันธ์กับประชาชนในชุมชน
3. การสร้างเครือข่ายของกลุ่มผู้มีส่วนร่วม
4. การสร้างกิจกรรม
5. การต่อรองเพื่อการดำเนินการ
6. การร่วมดำเนินการ
7. การร่วมกันประเมินผลดำเนินการ
8. การร่วมกันรับผลประโยชน์จากการดำเนินการ

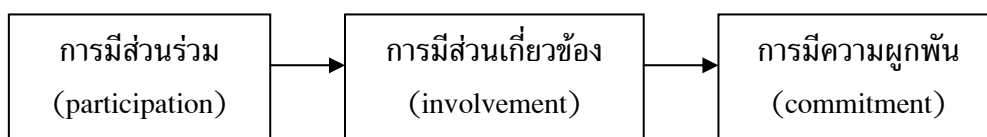
กัญญา โพธิ์วัฒน์ (2548) ได้สรุปเงื่อนไขจากภายนอกในการศึกษาที่มียุทธศาสตร์การเปลี่ยนแปลงในโรงเรียนประถมศึกษา พบว่า เงื่อนไขจากภายนอกโรงเรียนที่มีอิทธิพลต่อการเกิดขึ้นของทีมซึ่งมีอยู่หลายประการ การมีส่วนร่วมของชุมชนนับว่าเป็นเงื่อนไขหนึ่งของการเกิดทีมผู้นำการเปลี่ยนแปลง เช่น การมีความรู้สึกผูกพันกับชุมชน และการทำงานร่วมกันเป็นเครือข่าย สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนเกิดจากตัวบุคคลเป็นสำคัญ เมื่อใดที่มีกิจกรรมในชุมชนก็จะพบผู้อำนวยการโรงเรียนเข้าไปมีบทบาทในกิจกรรมนั้นอยู่เสมอ รวมทั้ง

คณะครูก็เป็นที่รู้จักของชุมชน การมีส่วนร่วมของบุคคลในชุมชนและโรงเรียนจึงเป็นภาพที่แสดงถึงความกลมกลืนและเป็นส่วนหนึ่งของกันและกัน เมฆินทร์ อินตะเสาร์ (2546) ทำการวิจัยเรื่องกระบวนการร่วมมือในการบริหารสถานศึกษาระหว่างโรงเรียนและชุมชน: กรณีศึกษาโรงเรียนบ้านดงขนุน อำเภอฟาน จังหวัดเชียงราย พบว่าโรงเรียนต้องเป็นผู้นำในการจัดแผนความร่วมมือในการบริหารการศึกษาระหว่างโรงเรียนและชุมชนจะช่วยทำให้การจัดการศึกษามีประสิทธิภาพ ซึ่งประกอบด้วย 6 ขั้นตอนคือ (1) การสร้างความสัมพันธ์กับคนในชุมชน (2) การศึกษาข้อมูลพื้นฐานก่อนเริ่มดำเนินการ (3) การวางแผนร่วมกัน (4) การร่วมดำเนินการ (5) การร่วมกันประเมินผลการดำเนินการ และ (6) การร่วมกันรับผลจากการดำเนินการ สำหรับยุวรัตน์ จงใจรักษ์ (2547) ทำวิจัยเรื่อง การศึกษาการมีส่วนร่วมระหว่างบ้าน โรงเรียนและชุมชนในการจัดการศึกษาปฐมวัยในโรงเรียนปฏิรูปการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพผู้เรียน ผลการวิจัยพบว่า ด้านมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของโรงเรียน ในการวางแผน โรงเรียนส่วนใหญ่มีการจัดทำนโยบาย การจัดตั้งบุคลากร ผู้รับผิดชอบและมีการจัดสรรงบประมาณ ในวิธีการปฏิบัติโรงเรียนส่วนใหญ่มีการปฏิบัติอยู่ในระดับปฏิบัติบ้างไม่ปฏิบัติบ้าง

นิรันดร์ ช่วยเจริญ (2543) ศึกษาเรื่อง การบริหารการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดปทุมธานี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพและปัญหาการบริหารงานและสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนของโรงเรียนประถมศึกษา ผลการวิจัยพบว่า โรงเรียนบริหารการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน โดยการประชุม เพื่อกำหนดแผนงานและโครงการก่อนที่จะดำเนินงาน มีการกำหนดปฏิทินและการดำเนินงานตามปฏิทิน การแต่งตั้งผู้รับผิดชอบการดำเนินงานในรูปของคณะกรรมการ การประเมินผลการดำเนินงาน การประกาศให้นักเรียนได้นำข่าวสารแจ้งผู้ปกครอง การเยี่ยมใช้อาคารสถานที่และอุปกรณ์ต่าง ๆ การจัดสถานที่เพื่ออำนวยความสะดวกในการให้บริการแก่ผู้มาติดต่อ การขอรับความช่วยเหลือ การจัดหาทุน บริจาคสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน การประสานงานกับเจ้าหน้าที่สาธารณสุขเกี่ยวกับการบริการให้คำแนะนำตรวจรักษาแก่ประชาชนและนักเรียน การร่วมมือกับกลุ่มบุคคล ชุมชน สมาคม มูลนิธิ หรือหน่วยงานทางราชการ และการแข่งขันกีฬากับสถาบันอื่น สำหรับปัญหาการบริหารงานการสร้างสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ได้แก่ การขาดแคลนงบประมาณ เพื่อนำมาจัดกิจกรรมด้านความสัมพันธ์กับชุมชน ผู้ปกครองและประชาชนเข้าใจว่าการดำเนินงานภายในโรงเรียนเป็นเรื่องของ ทางราชการเท่านั้น กรรมการโรงเรียนส่วนใหญ่มีงานประจำ จึงไม่ค่อยมีเวลาให้กับโรงเรียนอย่างเต็มที่ สภาพเศรษฐกิจในชุมชนไม่เอื้อต่อการบริจาคเพื่อจัดตั้งชมรมสมาคมและมูลนิธิ ส่วนปรีชา แป้นเจริญ (2546) ศึกษาเรื่องสภาพและปัญหาการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียน สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา อำเภอยะแสง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผลการวิจัยพบว่า ด้านบริหารจัดการ ได้แก่ การมีส่วนร่วมเสนอแนะและกำหนดเป้าหมาย การกิจของโรงเรียน การมีส่วนร่วมเป็นกรรมการการจัด

งบประมาณของโรงเรียน และการมีส่วนร่วมตรวจสอบติดตามประเมินผลการดำเนินงานของโรงเรียน ผู้นำชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมปานกลาง ด้านการเรียนการสอนและหลักสูตร ผู้นำชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมน้อย ด้านสนับสนุนส่งเสริมการจัดการศึกษา ได้แก่ การเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดหาทุน บริจาคของขวัญ รางวัล สนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน ผู้นำชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมมาก

วันชัย รอดฉาย (2544) ได้ศึกษาศักยภาพชุมชนที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาโรงเรียนประถมศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ กรณีศึกษาชุมชนบ้านหนองน้ำดำ จังหวัดกำแพงเพชร พบว่า ศักยภาพชุมชนที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาโรงเรียนประถมศึกษา คือ สภาพการคมนาคมขนส่งในชุมชน สามารถติดต่อกับชุมชนอื่นได้รวดเร็ว ทำให้ประชาชนมีเวลาช่วยกันพัฒนาโรงเรียน อาชีพของประชาชนสามารถทำรายได้เสริมให้กับประชาชนตลอดปี ทำให้ชุมชนสามารถช่วยเหลือด้านการเงินให้แก่โรงเรียน สำหรับ กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาโรงเรียน คือ การมีส่วนร่วมทั้งระบบตั้งแต่การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร วางแผนดำเนินการและประเมินผล ตลอดจนรับผลประโยชน์ ในด้าน การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร ได้แก่ การบอกเล่ากันโดยตรงและวิธีการประชุมปรึกษาหารือกันในกลุ่มย่อย เป็นการประชุมแบบระดมสมองแบบเปิดโอกาสให้ทุกคนที่มีความสนใจได้เข้ามาประชุมและแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ แล้วนำเอาวิธีการที่ได้จากการประชุมมาเป็นแนวทางนำไปสู่การปฏิบัติ สำหรับ เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์ (2537) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วม ของชุมชนในการจัดการศึกษาจะมีลักษณะเข้าไปเกี่ยวข้อง (involvement) ในการดำเนินการหรือปฏิบัติการกิจต่างๆ ของโรงเรียน และก่อให้เกิดความผูกพัน (commitment) ต่อกิจกรรมนั้นหรือมีความผูกพันต่อองค์กร ดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3 แสดงความสัมพันธ์ของลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชน

กล่าวโดยสรุป ลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชนเกี่ยวข้องของสมาชิกในชุมชนและนอกชุมชน ที่มีบทบาทเข้ามามีส่วนร่วมในกิจการของโรงเรียน และเป็นกระบวนการที่ประชาชนในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและท้องถิ่นได้เข้ามาเกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาของโรงเรียนโดยร่วมแสดงความคิดเห็นและกระทำในสิ่งที่เห็นพ้องต้องกัน ตลอดจนร่วมพิจารณากำหนดปัญหา ความต้องการของโรงเรียน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือแก้ไขปัญหา และหาแนวทางพัฒนาโรงเรียน ซึ่งการมีส่วนร่วมนั้นจะมีตั้งแต่การร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผลประโยชน์ ร่วมประเมินผล และร่วมในการเสนอแนะในกิจการของโรงเรียน

ตอนที่ 2 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียน

การจัดการศึกษา หรือกระบวนการเรียนรู้เป็นสิ่งที่ไม่สามารถแยกออกจากโครงสร้างทางสังคม การศึกษาในชุมชนเกิดขึ้นในลักษณะที่เป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิตในชุมชนโดยพัฒนาบุคคลให้มีความรู้ ความสามารถในการดำรงชีวิต มีทักษะในการจัดการ รวมทั้งการพัฒนาด้านจิตวิญญาณ ให้เกิดสำนึกทางคุณธรรม จริยธรรม เข้าใจคุณค่าชีวิต ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ระบบการศึกษาแบบดั้งเดิม ประกอบด้วยครอบครัว วัด ชุมชน จะทำหน้าที่เป็นแหล่งเรียนรู้อย่างหลากหลาย ในปัจจุบันโรงเรียนยังถือว่าเป็นสถาบันที่เป็นแหล่งเรียนรู้ที่รัฐมอบหมายให้มีหน้าที่หลักในการจัดการศึกษาในฐานะเป็นหน่วยงานราชการที่รับผิดชอบในการจัดการศึกษา ระบบการบริหารและการจัดการศึกษาในโรงเรียนจึงเป็นไปตามที่รัฐกำหนด จึงทำให้บทบาทการศึกษาของโรงเรียนที่เคยบูรณาการการเรียนรู้ครอบคลุมวิถีชีวิต กลายเป็นการศึกษาแบบแยกส่วนที่มุ่งพัฒนาความสามารถเฉพาะด้าน เนื้อหาสาระของความรู้ที่โรงเรียนถ่ายทอดเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดจากส่วนกลาง หรือเป็นเรื่องที่ไม่สอดคล้องเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน ทำให้ชุมชนมีความเข้าใจว่าผู้มีการศึกษานั้นคือผู้ที่ได้ศึกษาตาม กฎเกณฑ์ และระเบียบของหน่วยงานราชการ ส่วนกระบวนการเรียนรู้ที่ตอบสนองความต้องการในชุมชนและมีคุณค่าต่อการดำรงชีวิตในชุมชนกลับมีความเข้าใจว่าเป็นผู้ไม่มีการศึกษา ดังนั้น การที่โรงเรียนไม่สามารถจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต การประกอบอาชีพ ประเพณี วัฒนธรรม ตลอดจนสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรในชุมชน รวมทั้งกระบวนการเรียนการสอนที่ไม่สัมพันธ์กับความรู้เดิมในชุมชน จะทำให้ผลผลิตจากระบบการศึกษาไม่สามารถช่วยให้เกิดการพัฒนาชุมชนได้ เนื่องจากผู้เรียนขาดองค์ความรู้ในชุมชนขาดทักษะในการดำรงชีวิต และมีเจตคติที่ไม่ถูกต้อง ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีในชุมชนซึ่งสั่งสมมาเป็นเวลานานก็จะถูกละเลยไปด้วยเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม โรงเรียนสามารถปรับบทบาทให้สอดคล้องกับเงื่อนไขการมีส่วนร่วมของชุมชน ปรับโครงสร้างความสัมพันธ์ของการจัดการศึกษาแบบแนวนราบ เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มแรก และสร้างการมีส่วนร่วมด้วยความสมัครใจ รวมทั้งสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับภาคีอื่นที่อยู่ในแวดล้อมของโรงเรียน เช่น บุคคล ครอบครัว ชุมชน เอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถานประกอบการ กลุ่มอาชีพต่างๆ เป็นต้น การให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา นอกจากจะเป็นการเพิ่มศักยภาพการบริหารจัดการให้กับโรงเรียนแล้ว ยังเป็นการฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นให้มีกิจกรรมการพัฒนาและสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนได้ดียิ่งขึ้น

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2536) ได้กล่าวถึงปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาไว้ 3 ประการ ดังนี้

1. ปัจจัยด้านบุคคล ผู้ที่จะทำงานพัฒนาเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมจากประชาชนอย่างแท้จริง ต้องสร้างเงื่อนไข สร้างบทบาทของตนเองให้พร้อมที่จะเข้าไปทำงาน โดยต้องมีทัศนคติ

และจิตสำนึกต่อประชาชนอย่างเหมาะสม เช่น การยอมรับศักดิ์ศรีของประชาชนเท่าเทียมกับตน การมีความเชื่อและเคารพในตัวประชาชน พร้อมทั้งจะเรียนรู้จากประชาชนทุกโอกาส รวมถึงการให้ผู้นำชุมชนและบุคคลที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ร่วมในการพัฒนาอย่างเต็มความสามารถ

2. ปัจจัยด้านบริหาร เป็นผลจากการปฏิบัติตามระเบียบของทางราชการ หรือหน่วยงาน จะต้องมีความยืดหยุ่นพอสมควร เพื่อให้การมีส่วนร่วมของประชาชนมีอิสระ ไม่ผูกพันกับระเบียบของทางราชการมากเกินไป ในบางครั้งจะพบว่าปัญหาที่ไม่ซับซ้อนแต่ไม่สามารถแก้ไขได้ เนื่องจากขาดความเชื่อมโยงระหว่างการบริหารราชการกับการมีส่วนร่วมของประชาชน

3. ปัจจัยด้านโครงสร้างชุมชน มีองค์ประกอบหลายประการ ได้แก่ (1) ลักษณะความสัมพันธ์ของชุมชน ชุมชนใดมีความสัมพันธ์กันเป็นลักษณะปฏิกมภูมิ รู้จักกันเป็นญาติพี่น้อง การมีส่วนร่วมจะดีกว่าชุมชนที่มีความสัมพันธ์ลักษณะทุติยภูมิ ซึ่งมีประชาชนมาจากหลากหลายแห่ง และต่างวัฒนธรรมกัน (2) โครงสร้างของประชากร ถ้าในชุมชนประชากรวัยแรงงานมีจำนวนมาก การมีส่วนร่วมก็จะมีมากกว่าโครงสร้างของชุมชนที่มีประชากรวัยแรงงานย้ายออกไปทำงานที่อื่น (3) วัฒนธรรม และค่านิยมของชุมชน เช่น คนในชุมชนมีความเห็นอกเห็นใจและให้ความสำคัญของการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน จะทำให้ชุมชนเกิดการมีส่วนร่วมมากกว่าชุมชนที่ต่างคนต่างอยู่ หรือชุมชนที่นับถือผู้นำอาวุโส ผู้นำก็จะเป็นคนนำทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ได้ดี (4) คุณภาพของประชากร ในชุมชนที่มีคุณภาพชีวิตสูง เช่น มีการศึกษาดี ฐานะร่ำรวย มีทัศนคติที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ก็จะเอื้อต่อการเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น (5) โครงสร้างของอำนาจ หมายถึง บุคคลหรือกลุ่มที่มีอิทธิพลในการตัดสินใจ มักจะเป็นผู้มีประสบการณ์ มีความรู้ และมีฐานะดี ถ้าเป็นบุคคลที่มองเห็นประโยชน์ส่วนรวมในชุมชน ก็จะมีส่วนสำคัญผลักดันให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชน (6) ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ถ้าชุมชนตั้งถิ่นฐานมีลักษณะเป็นกลุ่ม ประชาชนมีความคุ้นเคยในการทำกิจกรรมร่วมกัน จะมีส่วนร่วมมากกว่าลักษณะชุมชนที่ตั้งอยู่อย่างกระจัดกระจาย ซึ่งยากต่อการรวมกลุ่ม (7) ทรัพยากรและสภาพแวดล้อมของชุมชน เช่น ชุมชนที่มีสภาพแวดล้อมดี มีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ ตั้งอยู่ในแหล่งชลประทาน มีรายได้จากการประกอบอาชีพตลอดทั้งปี จะทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาดีกว่าชุมชนที่ขาดแคลนทรัพยากรและอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่ดี

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาเป็นวิธีการที่สำคัญอย่างหนึ่งในการพัฒนาการศึกษาของชาติ โรงเรียนเป็นสถาบันทางสังคม (social institution) โรงเรียนจึงเป็นหน่วยงานที่สร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของสังคมในด้านให้บริการทางการศึกษา ดังนั้นภารกิจของโรงเรียนคือการบริการทางการศึกษาที่เหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของสังคม วิธีการหนึ่งที่จะทำให้ทราบความต้องการของสังคมก็คือการให้ประชาชน และชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหาร Sergiovanni and Carver (2001) ให้ทัศนะว่า โรงเรียนที่ตั้งอยู่ในชุมชนย่อมเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และชุมชนเป็นสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อโรงเรียนอย่างมาก ด้วยเหตุนี้ประชาชนจึงต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการพัฒนาโรงเรียน ผู้บริหารโรงเรียน

จะต้องตระหนักถึงความสนใจของประชาชน ซึ่งความสนใจนี้รวมถึงความต้องการของเยาวชน ความต้องการของชุมชน และความต้องการของสังคม นอกจากชุมชนจะเป็นแหล่งทรัพยากรที่สำคัญในการจัดการศึกษาแล้ว ยังพบว่า โรงเรียนที่มีประชาชน ผู้ปกครอง และผู้เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาจะทำให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนสูงขึ้น Snyder and Anderson (1986) กล่าวถึงโรงเรียนที่มีประสิทธิผลนั้น ผู้บริหารจะต้องจัดหาทรัพยากรจากแหล่งชุมชน และเป็นหน้าที่ของผู้บริหารจะต้องสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบ้าน โรงเรียน ชุมชน โดยให้ประชาชน ผู้ปกครอง เข้ามาเกี่ยวข้องในกิจการของโรงเรียน ผลของการมีส่วนร่วมทำให้ผู้ปกครองมีความพอใจ และมีความเชื่อถือ ศรัทธาโรงเรียน

ศิริกาญจน์ โกสุมภ์ (2542) ได้ให้ข้อสรุปเกี่ยวกับปัจจัยสำคัญของชุมชนที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาไว้ ดังนี้ (1) ลักษณะความสัมพันธ์ของคนในชุมชน หากคนในชุมชนส่วนใหญ่เป็นคนดั้งเดิม มีความเกี่ยวพันกันในฐานะเครือญาติสืบเนื่องกันมาโดยตลอด ทำให้คนในชุมชนมีความคุ้นเคยกันในลักษณะความสัมพันธ์แบบปฐมภูมิ การที่คนในชุมชนไม่ย้ายถิ่นออกไปทำงานที่อื่น ส่งผลให้ชุมชนมีประชากรในวัยแรงงานจำนวนมาก จึงเกิดผลดีต่อการเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษา (2) วัฒนธรรมในชุมชน การที่คนในชุมชนมีความเป็นอยู่แบบพึ่งพาอาศัย เกื้อกูลซึ่งกันและกัน มาแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจนกลายเป็นความเชื่อร่วมกันของชุมชนว่าการมีส่วนร่วมเป็นหน้าที่และเป็นส่วนหนึ่งของคนในชุมชน (3) ค่านิยมของชุมชน ถ้าคนในชุมชนมีลักษณะครอบครัวขยาย ก็จะทำให้มีค่านิยมในเรื่องการนับถือผู้อาวุโส หรือมีความเชื่อเกี่ยวกับภาวะผู้นำ เช่น พระสงฆ์ที่เป็นพระนักพัฒนาในชุมชน จะเป็นบุคคลสำคัญช่วยจูงใจให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาการศึกษา (4) คุณภาพของประชาชน การรับรู้ข้อมูล ข่าวสาร ที่ทันสมัย จากวิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ หอกระจายข่าวชุมชน และสื่ออื่นๆ ทำให้คนในชุมชนมีความรู้เท่าทันต่อเหตุการณ์ สามารถปรับตัวให้เข้าสังคมได้ดี คนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีสิ่งอำนวยความสะดวก ตลอดจนถึงสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมกับการดำรงชีวิต จะทำให้คนมีความต้องการทำงานเพื่อส่วนรวมมากขึ้น (5) ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน ชุมชนมีบ้านเรือนตั้งอยู่ในบริเวณใกล้ชิดกันเป็นกลุ่ม การไปมาหาสู่กันของคนในชุมชนสะดวก สามารถติดต่อ สื่อสารกันได้อย่างรวดเร็ว (6) ทรัพยากรและสภาพแวดล้อมของชุมชน ลักษณะของชุมชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่อุดมสมบูรณ์ ไม่มีภัยธรรมชาติ มีการชลประทานที่ดี ประชาชนมีความมั่นคงในการดำรงชีวิต ช่วยให้เกิดความร่วมมือกับทางโรงเรียนมากขึ้น อุทัย ดุลยเกษม (2540) กล่าวถึงปัจจัยและเงื่อนไขที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนไว้ 5 ประการ ได้แก่ (1) วิสัยทัศน์ในเรื่องการศึกษาของชุมชน (2) การมีส่วนร่วมและการสนับสนุนจากภาคีอื่นๆ (3) โครงสร้างการจัดการศึกษาเป็นแบบแนวราบ (4) แผนนโยบายการจัดการศึกษาของรัฐ และ (5) เงื่อนไขการพัฒนาของชุมชน

สมปอง ขาวสมบูรณ์ (2540) และไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม (2541) ได้กล่าวถึงปัจจัยการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน และ

เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนพัฒนาศักยภาพในการจัดการปัญหาของตนเอง การพัฒนาในอนาคตจะเน้นการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนให้สามารถพึ่งตนเองได้ มีเศรษฐกิจในชุมชนมั่นคง ซึ่งจะเป็นฐานรากในการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน ดังนั้น การจัดการศึกษาที่เหมาะสมจึงผันแปรไปตามความแตกต่างของแต่ละชุมชน อย่างไรก็ตาม ยังมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องหลายอย่างที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้จะเป็นกลไกสำคัญที่จะนำไปสู่การมีส่วนร่วมของชุมชน ได้แก่

1. หลักการและลักษณะของการมีส่วนร่วม โรงเรียนควรมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อชุมชน เข้าใจบทบาทภารกิจที่ต้องรับผิดชอบ โดยมีโรงเรียนเป็นศูนย์กลางของชุมชน เพื่อให้ประชาชนได้แสวงหาความรู้และใช้บริการของโรงเรียนได้ หากโรงเรียนและชุมชนมีความสัมพันธ์กันดี จะเป็นหัวใจของการเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาต้องเป็นทั้งสองทาง และเป็นการอาศัยซึ่งกันและกัน

2. ยุทธศาสตร์ของการมีส่วนร่วม ควรเป็นไปในลักษณะของการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน สร้างสถานะความเป็นผู้นำ และตระหนักในบทบาทหน้าที่ในการจัดการศึกษาไปพร้อม ๆ กับการกระตุ้นบรรยากาศของการทำงานร่วมกับชุมชน ในการจัดการศึกษารูปแบบต่าง ๆ จะมีวิธีการอย่างไรจึงจะทำให้การมีส่วนร่วมเกิดความเหมาะสมในสถานการณ์ที่เป็นอยู่ เพื่อให้ได้ยุทธศาสตร์ที่เหมาะสม สอดคล้องกับโครงสร้างการบริหารขององค์กร เช่น การกระจายอำนาจ การมีส่วนร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การยึดหลักธรรมาภิบาล เป็นต้น

3. รูปแบบการมีส่วนร่วม แม้ว่าแนวคิดการจัดการศึกษาเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนมาโดยตลอดทั้งในอดีตและปัจจุบัน แต่รูปแบบการจัดการศึกษาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนดำเนินไปในลักษณะที่แตกต่างกันตามสภาพความเป็นอยู่และความต้องการของชุมชน จะพบว่าการมีส่วนร่วมในอดีตนั้น ครูจะมีบทบาทมาก เนื่องจากครูประจำบาลอาศัยอยู่ในหมู่บ้านหรือชุมชนเดียวกันกับโรงเรียนตั้งอยู่ การที่ครูเป็นคนในท้องถิ่นนั้นทำให้ พ่อ แม่ นักเรียน ครู และประชาชนเป็นประชาคมเดียวกัน คนในชุมชนนับถือครูประจำบาลเป็นผู้นำ การจัดการเรียนการสอนครูสามารถนำความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนเข้าสู่ห้องเรียนได้เป็นอย่างดี ความสัมพันธ์นี้ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ทั้งในและนอกห้องเรียน เป็นการให้การศึกษาในสิ่งที่คนในชุมชนต้องการจะเรียนรู้ หรือสิ่งที่เขาควรจะมี ซึ่งสอดคล้องกับ เสน่ห์ จามริก (2526) ที่กล่าวถึงการจัดการศึกษาในปัจจุบันมีความแตกต่างจากอดีต ทั้งในด้านที่เป็นสภาวะแวดล้อมภายใน และภายนอก โครงสร้าง ระบบบริหาร รวมทั้งความเชื่อ การรับรู้ ของโรงเรียนและชุมชน ดังนั้นรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนจำเป็นต้องปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

4. หลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน จุดหมายสูงสุดของการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เข้าถึงความจริง ความดีงาม และความสุข เปลี่ยนจากการพัฒนามนุษย์ในฐานะทรัพยากรการผลิตมาสู่การเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าทางจิตวิญญาณ เพื่อให้สามารถอยู่ในสังคมสมัยใหม่อย่างมีคุณภาพ รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคม และมีส่วนร่วม

ในการสร้างสรรค์สังคม (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2548) ดังนั้นหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอนที่ดีจึงต้องผสมผสานหลักสูตรที่กำหนดจากส่วนกลางกับหลักสูตรท้องถิ่นในสัดส่วนที่เหมาะสม บทบาทของชุมชนในการพัฒนาหลักสูตรจึงจำเป็นต้องเข้ามามีส่วนร่วมวิเคราะห์สภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน รวมทั้งวิเคราะห์เนื้อหา และพัฒนากระบวนการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับระบบการเรียนรู้ของชุมชน (ชูเกียรติ ลิขสุวรรณ, 2535)

5. การบริหารและการจัดการ ในสภาวะปัจจุบันชุมชนสามารถเข้ามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา เป็นไปตามกรอบของกฎหมายการศึกษาแห่งชาติ และกฎหมายการบริหารงานบุคคล โดยยึดหลักการกระจายอำนาจ การมีส่วนร่วม และการบริหารโดยองค์คณะบุคคล เพื่อให้เกิดการพัฒนาสอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาล การจัดการศึกษาที่ดีจึงเป็นการศึกษาเพื่อชุมชน คือ ต้องเป็นการศึกษาที่ทำให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนอย่างแท้จริง โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมกำหนดหลักสูตร กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน การกำหนดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามความต้องการของชุมชน รวมทั้งการกำกับและส่งเสริมสนับสนุนการบริหารกิจการของโรงเรียน

สุรศักดิ์ แห่หล้า (2540) ได้ให้เสนอเกี่ยวกับปัจจัยพื้นฐานในการระดมการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 2 ประการ คือ (1) ปัจจัยสิ่งจูงใจ สภาพความเป็นจริงในการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมใด ๆ มักจะมองว่าตนเองได้ผลตอบแทนอะไรบ้าง และใครเป็นผู้ชักจูงให้เข้าร่วม (2) โครงสร้างของช่องทางในการเข้ามีส่วนร่วม โดยทั่วไปการเข้ามีส่วนร่วมไม่ได้มีการจัดรูปแบบของความสัมพันธ์ที่เหมาะสม ทั้งในด้านกฎ ระเบียบ แบบแผน ลักษณะการทำงาน และภาวะผู้นำ จึงทำให้ประชาชนบางส่วนไม่เห็นช่องทางที่จะเข้ามามีส่วนร่วม ดังนั้น พื้นฐานด้านโครงสร้างช่องทางในการเข้ามีส่วนร่วมควรมีลักษณะที่เป็นการเปิดโอกาสให้ทุกคน ทุกกลุ่มในชุมชนมีโอกาสเข้าร่วมพัฒนาในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง โดยมีตัวแทน หรือมีการเข้าร่วมโดยตรง และมีการกำหนดกิจกรรมให้แน่นอนว่าจะทำอะไร รวมทั้งมีการกำหนดช่วงเวลาชัดเจน เพื่อให้ผู้เข้าร่วมสามารถกำหนดเงื่อนไขของตนเองได้ตามสภาพความจริง

วิโรจน์ สารรัตน์ (2548) ให้ทัศนะเกี่ยวกับการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือกับชุมชน ซึ่งนับว่าเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือกับชุมชนจะต้องอาศัยหลักการได้รับประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย เพราะว่าการบริหารโรงเรียนสมัยใหม่นั้นโรงเรียนจะต้องเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนอย่างแท้จริง ไม่ใช่เป็นโรงเรียนชุมชนเพียงในนามเท่านั้น สถานะของโรงเรียนจะไม่ใช่ว่ามีอำนาจเหนือกว่า หรือทันสมัยกว่า แต่สถานะของโรงเรียนกับชุมชนจะต้องอยู่ในสถานะผู้เท่าเทียม ต่างฝ่ายต่างมีศักยภาพของตนเอง ต่างก็ส่งเสริมสนับสนุนซึ่งกันและกัน โดยต่างฝ่ายต่างได้ประโยชน์ (mutual Advantage) ดังนั้นโรงเรียนควรสำรวจกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนที่เป็นบริบทหรือสภาพแวดล้อมของโรงเรียน เพื่อพัฒนาเครือข่ายการติดต่อสื่อสารและเครือข่ายความร่วมมือแบบหลายช่องทาง (multi channel communication) ชูชาติ พ่วงสมจิตร (2540) ได้ทำการวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วม

ของชุมชนกับโรงเรียนประถมศึกษา ในเขตปริมณฑล กรุงเทพมหานคร พบว่า ปัจจัยที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน ได้แก่ (1) ปัจจัยที่เกี่ยวกับสภาพแวดล้อม (2) ปัจจัยเกี่ยวกับชุมชน (3) ปัจจัยเกี่ยวกับโรงเรียน ปกรณ์ กันอุปัทว์ (2548) ทำวิจัยเรื่องการวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งเสริมและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียนประถมศึกษา: กรณีศึกษา โรงเรียนวัดถนน อำเภอบำเหน็จ จังหวัดอำนาจทอง พบว่าเรื่องที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนมี 4 มิติ คือ (1) การคิดและตัดสินใจ (2) การสนับสนุนการดำเนินงาน (3) ผลประโยชน์ที่ชุมชนได้รับจากโรงเรียน และ (4) การกำกับติดตามตรวจสอบและประเมินผล สำหรับผู้เข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียน มี 2 กลุ่ม คือ บุคคลในชุมชน และบุคคลนอกชุมชน ส่วนวิธีการเข้าร่วมนั้นมี 2 ลักษณะได้แก่ การเข้ามามีส่วนร่วมโดยความสมัครใจและถูกชักจูงให้เข้าร่วม สัมพันธ์ อุปลา (2541) ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาโรงเรียนประถมศึกษา สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพและปัญหาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น กลุ่มประชากรที่ใช้วิจัยในครั้งนี้ คือ โรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น จำนวน 25 โรงเรียน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถามและสัมภาษณ์กลุ่ม การวิเคราะห์ ข้อมูลโดยใช้ค่าร้อยละ ผลการวิจัยพบว่า (1) ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอยู่ในระดับ “ปานกลาง” โดยมีส่วนร่วมในงานกิจการนักเรียนมากกว่า ด้านอื่นๆ ปัญหาการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับปานกลาง ปัญหาที่สำคัญ คือ ชุมชนเข้าใจว่าภารกิจการจัดการศึกษาเป็นหน้าที่ของโรงเรียนเท่านั้น สำหรับข้อเสนอแนะ คือ บุคลากรในโรงเรียนควรมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อชุมชนและชุมชนควรมีส่วนร่วมรับรู้การตัดสินใจ กำหนดนโยบายของโรงเรียน (2) คณะกรรมการโรงเรียนมีส่วนร่วมในการพัฒนาการศึกษาอยู่ในระดับมาก โดยมีส่วนร่วมในเรื่องให้ความเห็นชอบต่อแผนปฏิบัติการประจำปีของโรงเรียนมากกว่าด้านอื่นๆ ปัญหาการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับปานกลาง ปัญหาที่สำคัญ คือ เมื่อมีการประชุมคณะกรรมการโรงเรียนพบว่ากรรมการไม่ค่อยแสดงความคิดเห็นและกรรมการส่วนใหญ่จะคล้อยตามประธานในที่ประชุม ข้อเสนอแนะที่สำคัญ คือ โรงเรียนควรยอมรับความสามารถในการตัดสินใจของคณะกรรมการโรงเรียนให้มากขึ้น

ในขณะที่ชานาญ ปาณวงษ์ (2544) ได้ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดกำแพงเพชร: การศึกษาพหุกรณี พบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาโรงเรียนประถมศึกษา ได้แก่ (1) สภาพชุมชนเป็นแบบชนบทมีการอยู่แบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน (2) ชุมชนมีอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก มีอาชีพอื่นเสริมและมีการรวมกลุ่มอาชีพกัน (3) ชุมชนกับครูมีความสนิทสนมกันดี (4) ผู้บริหารใส่ใจต่อนโยบายในด้านความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน (5) ครูพักอาศัยในชุมชน (6) มีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะทำให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม นอกจากนี้ ศุภมาศ การะเกตุ และคณะ (2546) ได้วิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

ของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ประจำโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดพิษณุโลก พบว่า ปัจจัยที่สนับสนุนและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอน แบ่งออกเป็น 2 ด้าน ได้แก่ ด้านคณะกรรมการ และด้านโรงเรียน ปัจจัยที่สนับสนุนด้านคณะกรรมการ ได้แก่ การเป็นคนในชุมชน การมีเวลาว่าง การเป็นศิษย์เก่า และผลตอบแทน ส่วนในด้านโรงเรียน ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน การปฏิบัติงานของผู้บริหารและคณะครู ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคด้านคณะกรรมการ ได้แก่ การไม่รับทราบหน้าที่ การไม่มีเวลาว่างไม่ได้เป็นคนในพื้นที่ สถานที่ไม่เอื้ออำนวย ส่วนด้านโรงเรียน ได้แก่ โรงเรียนจัดให้มีการประชุมบ่อยครั้ง ผู้บริหาร และคณะครูไม่ให้ความสำคัญ

James (2000) ได้ศึกษาความคิดเห็นของบุคคลสำคัญที่มีความรู้ด้านการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในแอฟริกาและสหรัฐอเมริกา พบว่า ผู้นำชุมชนที่อยู่ในเขตบริการของสถานศึกษา มีบทบาทสูงในการที่จะเข้าร่วมวางแผน กำหนดนโยบาย เข้ามามีส่วนร่วมในการที่พัฒนาการศึกษา ของสถานศึกษาเกี่ยวกับการบริหารจัดการ ความร่วมมือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การกำหนดมาตรฐานให้เกิดขึ้นในสถานศึกษา เพื่อความเป็นเลิศของการจัดการศึกษา ผู้นำชุมชนต้องทำเป็นแบบอย่างและทำให้ผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายมองเห็นความสำคัญของการศึกษา สำหรับ Devis and Newstrom (1989) ได้กล่าวถึงปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งของการมีส่วนร่วมคือ ผู้มีส่วนร่วมจะต้องเป็นผู้มีความรู้ความสามารถที่จะแสดงบทบาทในการเข้ามามีส่วนร่วมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ถ้าบุคคลมีความรู้ที่หลากหลายก็ยิ่งจะทำให้การมีส่วนร่วมเพิ่มประสิทธิภาพสูงขึ้น นอกจากนี้ ยังได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิผลว่า แม้จะมีการกระจายอำนาจลงสู่สถานศึกษาก็ตาม หากปราศจากการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของครู และผู้เกี่ยวข้อง รวมทั้งการที่หน่วยงานมีข้อจำกัดด้าน สารสนเทศ ประกอบการตัดสินใจ ซึ่งจะกลายเป็นเรื่องยากที่จะทำให้การมีส่วนร่วมบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย

ตอนที่ 3 ยุทธศาสตร์ที่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชน

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ได้ให้ความสำคัญต่อยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ดังจะเห็นได้จาก บทบัญญัติการศึกษาแห่งชาติหลายหมวดหลายมาตรา เช่น ในหมวดที่ว่าด้วยสิทธิและหน้าที่ทางการศึกษาได้กล่าวถึงเจตนารมณ์ที่จะให้สังคม ชุมชนและท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา นอกจากนี้ยังให้มีการกระจายอำนาจไปสู่เขตพื้นที่การศึกษา สถานศึกษา และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ให้มีการระดมทรัพยากรจากแหล่งต่างๆมาใช้ในการจัดการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมาตรา 9 (5) ระบุให้บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่นได้มีสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในหมวด 4 ซึ่งกล่าวถึงแนวการจัดการศึกษา โดยกำหนดให้สถานศึกษาประสานความร่วมมือกับบิดา มารดา ผู้ปกครอง และชุมชน ร่วมกันพัฒนา

ผู้เรียนตามศักยภาพ ให้สถานศึกษาชั้นพื้นฐานจัดทำสาระของหลักสูตรที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาในชุมชนสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะที่พึงประสงค์เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน และท้องถิ่น นอกจากนี้สถานศึกษายังมีหน้าที่ในการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน โดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชนเพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าวสารเพื่อพัฒนาชุมชนและแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนาระหว่างชุมชน ในหมวดที่เกี่ยวกับด้านการบริหารและการจัดการศึกษา ได้กำหนดให้มีองค์คณะบุคคลในการบริหารและจัดการศึกษาในระดับต่างๆ ตั้งแต่ระดับชาติ ระดับเขตพื้นที่การศึกษา และระดับสถานศึกษา โดยให้มีตัวแทนองค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ เอกชน ผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้แทนองค์กรชุมชน ผู้แทนองค์กรวิชาชีพในองค์คณะบุคคลนั้น สำหรับในหมวดครู ศึกษานิเทศก์และบุคลากรทางการศึกษา ในพระราชบัญญัติดังกล่าวกำหนดให้หน่วยงานทางการศึกษาระดับมัธยมศึกษาบุคคลในชุมชน และท้องถิ่นให้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา โดยนำประสบการณ์ ความรอบรู้ ความชำนาญ และภูมิปัญญาท้องถิ่นของบุคคลดังกล่าวมาใช้ เพื่อให้เกิดประโยชน์ทางการศึกษา อย่างไรก็ตามได้มีผู้การศึกษาและให้ความเห็นเกี่ยวกับยุทธศาสตร์หรือการกระทำที่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชน ไว้ดังต่อไปนี้

อภิญา เวชยชัย (2544) ได้กล่าวถึงยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วม ในการพัฒนาการศึกษาที่สำคัญๆไว้ 3 ประการ ได้แก่

1. การมีส่วนร่วมในฐานะเป็นหุ้นส่วนของโรงเรียน ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในทุกกระบวนการ โดยมุ่งเน้นการทำงานร่วมกันอย่างเสมอภาคมากกว่าความร่วมมือที่เป็นพิธีการเป็นการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

2. การสร้างสัมพันธภาพที่เหมาะสมโดยอยู่บนพื้นฐานความเป็นตัวของตัวเองยอมรับความแตกต่างเป็นความสัมพันธ์ที่เป็นไปตามธรรมชาติมากกว่าเป็นแบบทางการ และควรเป็นความสัมพันธ์แบบสองทาง มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่

3. การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพข้อมูลข่าวสาร ต้องเป็นข้อมูลจริง โปร่งใส มีการใช้การสื่อสารหลายรูปแบบ และมีการสื่อสารที่สม่ำเสมอ

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2543) วิธีสร้างความร่วมมือชุมชน สถานศึกษามีวิธีการปฏิบัติหลายวิธีที่ผู้บริหารสถานศึกษาจะเลือกใช้โดยคำนึงถึงนโยบายของแต่ละสถานศึกษาเอง วิธีการสร้างความร่วมมือกับชุมชนกับสถานศึกษา มีดังนี้

1. ประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ข่าวสารข้อมูลของสถานศึกษาให้ชุมชนได้รับทราบ
2. เปิดเยี่ยมชมสถานศึกษาในแต่ละปี จัดนิทรรศการกิจกรรมแสดงผลงานของนักเรียนด้านต่างๆ เพื่อให้ชุมชนได้เห็นว่าสถานศึกษามีจุดเด่นในด้านต่างๆ
3. นำนักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน เช่น งานพัฒนาหมู่บ้าน งานรณรงค์ ทำความสะอาดท้องถิ่น เป็นต้น

4. เปิดโอกาสให้ชุมชน ท้องถิ่น ได้มีส่วนร่วมใช้ประโยชน์จากอาคารสถานที่ วัสดุ อุปกรณ์ และบุคลากรของสถานศึกษา

5. จัดตั้งองค์กรร่วมกันระหว่างชุมชน ท้องถิ่นและสถานศึกษา เช่น สมาคม ผู้ปกครองและครู สมาคมศิษย์เก่า เป็นต้น

อุทัย ดุลยเกษมและอรศรี งามพิทยาพงศ์ (2540) กล่าวถึงกลยุทธ์เพื่อสร้างกระบวนการเกิดและดำเนินการความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและชุมชน อาจเริ่มไปจากลำดับขั้น เช่น

1. แสวงหาระบบหรือกลไกที่จะสร้างหรือพัฒนาบุคลากร ให้มีทัศนคติ และมีวิสัยทัศน์ที่เอื้อต่อการเกิดความร่วมมือและการทำงานร่วมกัน เพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชน หรือเพื่อปรึกษาหารือร่วมกันระหว่างผู้ที่มองเห็นประเด็นปัญหาหรือมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน

2. การปรึกษาหารือและมองเห็นปัญหาร่วมกันก็ขยายไปสู่การร่วมคิด วิเคราะห์ กำหนดแนวทางแก้ไขปัญหา และวางแผนกิจกรรม เพื่อนำไปสู่การร่วมมือกันจัดกิจกรรมการพัฒนาต่างๆ ที่จะช่วยแก้ไขปัญหานั้นที่ประสบอยู่และพัฒนาเจตคติ ความสามารถ สติปัญญาของบุคคลเพื่อให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งและเกิดบูรณาการในการศึกษาของชุมชน

3. จัดกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติและการจัดกิจกรรมที่กำหนด โดยมีการสรุป ประเมินผลการดำเนินการร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ เพื่อนำมาพัฒนากิจกรรมและความรู้ใหม่อย่างต่อเนื่อง

4. แสวงหาแนวทางของการขยายความคิด กิจกรรมการเรียนรู้ไปสู่ประชาชน ในชุมชน เพื่อขยายการมีส่วนร่วมให้ทั่วถึง และผลักดันให้เกิดโครงสร้างของกิจกรรมแบบแนวร่วม อย่างต่อเนื่องในชุมชน

5. สำรวจเพื่อหารูปแบบและระบบของความร่วมมือกับชุมชนและความสัมพันธ์กับภายนอกที่จะพัฒนาการศึกษาของโรงเรียน เช่น เครือข่ายงานพัฒนาในด้านการศึกษา เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม เป็นต้นโดยมุ่งให้เกิดการพัฒนาอย่างเป็นบูรณาการในชุมชนและท้องถิ่น

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2543) ได้นำเสนอกระบวนการในการดำเนินงาน เพื่อเป็นยุทธศาสตร์ที่จะให้สถานศึกษาเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและผู้เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. สำรวจสภาพปัจจุบันและปัญหา โดยจัดประชุมคณะครู คณะกรรมการสถานศึกษา ผู้นำชุมชน ผู้ปกครอง ตัวแทนนักเรียน เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน แบ่งภารกิจที่จะต้องดำเนินการ คือ การสำรวจสภาพปัจจุบัน ปัญหาความต้องการและความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาสถานศึกษาในด้านต่างๆ การสำรวจดังกล่าวรวมถึงการสำรวจทรัพยากรที่สามารถใช้ประโยชน์เพื่อการพัฒนาควบคู่กันไป

2. รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ จัดการประชุม อบรม สัมมนาผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่ เพื่อให้เข้าใจในการดำเนินงานตามแผนงานและโครงการ ขอความร่วมมือสนับสนุนการจัดกิจกรรมจาก

ชุมชนตามความถนัด ความสนใจ เพื่อให้การพัฒนาสถานศึกษานำไปสู่การพึ่งพาตนเองได้ ซึ่งการดำเนินงานดังกล่าวควรประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้เข้ามามีส่วนร่วมด้วย

นภาพร หะวานนท์ และคณะ (2543) ได้กล่าวถึงเงื่อนไขความสำเร็จของการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาว่า จะต้องดำเนินการโดยมิได้มุ่งเพียงการให้ชุมชนเข้ามาสนับสนุนทางด้านทรัพยากรเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่รัฐต้องการเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึง การเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในฐานะของผู้ตัดสินใจและดำเนินการในการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการของภาคประชาชนด้วย และการกำหนดอุดมการณ์นี้ไว้อย่างชัดเจนย่อมจะส่งผลให้ชุมชนและท้องถิ่น เห็นความสำคัญอันจะนำไปสู่การให้ความร่วมมือกับทางศึกษามากขึ้น การมีส่วนร่วมของชุมชนและท้องถิ่นในการจัดการศึกษาจะเป็นไปด้วยดีโดยผู้เข้ามามีส่วนร่วมเห็นประโยชน์ของการมีส่วนร่วม ดังนั้นผู้บริหารสถานศึกษาจะต้องแสดงให้เห็นถึงประโยชน์ที่ประชาชน ชุมชน และท้องถิ่นจะได้รับจากการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของชาวบ้านในฐานะเจ้าของการศึกษา ซึ่งจะทราบได้ว่าชุมชนของเขาและบุตรหลานต้องการอะไรจากการศึกษาและไม่ต้องการอะไรในระบบที่เป็นอยู่แล้ว ความต้องการเหล่านี้เกิดจากการต้องสัมผัสสภาพข้อเท็จจริงในการทำงาน และการดำรงชีวิตทั่วไปของประชาชน

2. การให้ชุมชนมีส่วนร่วมทางการศึกษาจะก่อให้เกิดความรู้สึก การมีอำนาจและการได้มีส่วนร่วมในชุมชนจะนำไปสู่ความรับผิดชอบ และเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีในการพัฒนาประชาธิปไตยขั้นพื้นฐาน

3. การทำให้มีโอกาสดำเนินกิจการด้านการศึกษามีประสิทธิภาพเป็นการควบคุมการดำเนินงานของระบบราชการให้รอบคอบ สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน

4. การมีส่วนร่วมของชุมชนทางการศึกษาเป็นการเปิดโอกาสให้ใช้ทรัพยากรท้องถิ่นมากขึ้น ในขณะเดียวกันเมื่อชุมชนและองค์กรการปกครองท้องถิ่นพัฒนาถึงระดับหนึ่งแล้วชาวบ้านจะได้รับผลประโยชน์จากการศึกษามากขึ้นเช่นกัน

การแสวงหาความร่วมมือจากชุมชนและท้องถิ่นอีกวิธีหนึ่ง คือ สถานศึกษาเชิญผู้ปกครอง ผู้แทนองค์กรชุมชนและท้องถิ่น ผู้ทรงคุณวุฒิ ศิษย์เก่าและผู้มีชื่อเสียงในชุมชนเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการคณะใดคณะหนึ่งที่สถานศึกษาจัดตั้งขึ้น เพื่อดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับการจัดการศึกษา เช่น การเป็นกรรมการสมาคมผู้ปกครองและครู กรรมการสมาคมศิษย์เก่า กรรมการสถานศึกษา กรรมการพัฒนาสถานศึกษา และกรรมการเฉพาะกิจ เพื่อศึกษาปัญหาหรือเพื่อดำเนินการบางอย่าง เป็นต้น วิธีการแสวงหาความร่วมมือกับชุมชนด้วยวิธีการนี้เป็นสิ่งที่ทำให้เห็นความพยายามของสถานศึกษาในการจัดการศึกษาให้สอดคล้อง และเกิดประโยชน์แก่ชุมชนและท้องถิ่นอย่างแท้จริง วิธีการดังกล่าวจะเป็นส่วนหนึ่งของการนำชุมชนและท้องถิ่นให้มีส่วนร่วมกับการศึกษา วิธีการดำเนินงานดังกล่าว อาจทำได้ดังนี้

1. จัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับชีวิตจริงในชุมชนนั้น ผู้เรียน ได้เรียนรู้เกี่ยวกับชีวิตจริงที่ตนประสบอยู่

2. จัดหรือบริการการศึกษาแก่ประชาชนทุกเพศทุกวัยอย่างเหมาะสม กล่าวคือนอกจากสอนเด็กแล้วยังสอนผู้ใหญ่เกี่ยวกับวิทยาการใหม่ ๆ ของการประกอบอาชีพ การอบรมเลี้ยงดูบุตร เป็นต้น

3. ให้บริการในด้านกิจกรรมต่าง ๆ โดยใช้โรงเรียนเป็นศูนย์กลางตั้งแต่การประชุม การเผยแพร่ข้อมูล ข่าวสาร งานตามประเพณีท้องถิ่น งานการกีฬา งานรื่นเริง และอื่น ๆ ที่ประชาชนสามารถใช้สถานศึกษานั้นเป็นที่สำหรับรวมคนเช่นเดียวกับการใช้วัดจัดกิจกรรมต่าง ๆ

4. จัดการเรียนการสอนและการปรับปรุงการเรียนการสอน โดยวิทยาการในชุมชน ให้ความรู้ ทั้งด้านทฤษฎี และการปฏิบัติ ผู้เรียนอาจได้ไปศึกษานอกโรงเรียนยังแหล่งวิทยาการที่ประกอบอาชีพ การแก้ปัญหาของชุมชนเป็นสิ่งที่สถานศึกษาและประชาชนร่วมกันคิดและแก้ปัญหา

5. จัดอบรมและสั่งสอนให้แบบอย่างในการดำรงชีวิตแบบประชาธิปไตยแก่ผู้เรียนในวัยเด็ก ในภาคกลางวันและภาคค่ำ และเผยแพร่ถึงผู้ใหญ่ในชุมชนภาคค่ำ

6. เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของสถานศึกษา โดยให้มีการแสดงความคิดเห็น แสดงความต้องการและความร่วมมือร่วมใจกัน พัฒนาสถานศึกษาให้มีคุณภาพ ซึ่งจะก่อให้เกิดคุณค่าเป็นความภาคภูมิใจของผู้เกี่ยวข้องร่วมกัน

กระทรวงศึกษาธิการ (2546) เจตนารมณ์ของรัฐตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ได้กำหนดให้สถานศึกษาส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน (มาตรา 29) ซึ่งนับว่าเป็นยุทธศาสตร์ ด้านการนำกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษามาขับเคลื่อนการจัดการศึกษาโดยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ดังนี้

1. ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการและสถาบันสังคมอื่นร่วมมือกันในการจัดการศึกษา

2. จัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชนเพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร รู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและวิทยาการต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการ หาวิธีการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การพัฒนาระหว่างชุมชนและองค์กรเครือข่ายของชุมชน

จากพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าว ได้แสดงให้เห็นเจตนารมณ์ของกฎหมายที่ต้องการให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน โดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชนจากรายงานการศึกษาวิถีของชุมชน: แนวคิดสำคัญของการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนพบว่า การจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ตั้งอยู่บนพื้นฐานที่ว่า “ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน

และชุมชนในชนบทโดยทั่วไปประกอบอาชีพทางการเกษตร ประสบการณ์ของชาวบ้าน และชุมชน จึงใกล้เคียงกันและฐานะทางเศรษฐกิจก็ไม่แตกต่างกันมากนัก ตลอดจนจิตใจที่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เอื้ออาทรต่อญาติพี่น้องและเพื่อนบ้าน ส่งผลให้ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างชาวบ้านและชุมชน เหล่านี้อยู่ในฐานะเท่าเทียมกัน หรือที่เรียกว่า ความสัมพันธ์แนวราบ ซึ่งเป็นปัจจัยที่เอื้อให้เกิด การเรียนรู้ ต่างจากระบบการศึกษาที่จัดอยู่ในสถาบันการศึกษาทั่วๆ ไปที่เน้นความสัมพันธ์ แนวตั้ง ซึ่งแสดงออกถึงความไม่เท่าเทียม เช่น ครู นักเรียน ผู้รู้ ผู้ไม่รู้ เป็นต้น ฉะนั้น สิ่งที่เกิดขึ้น ในห้องเรียนจึงเป็นการรับรู้มิใช่การเรียนรู้ตามความหมายนี้ ประกอบกับสถานการณ์ของชุมชน ในช่วงก่อนหน้านี้ ได้รับแรงกระแทกจากภายนอกค่อนข้างมาก ส่งผลให้การรวมตัวของชาวบ้าน และชุมชนเพื่อแสวงหาทางออกร่วมกันเกิดขึ้นได้ไม่มากนัก” (เสรี พงศ์พิศ, 2548)

สิริลักษณ์ ยัมประสาทร (2548) สรุปผลการศึกษาการเรียนรู้ที่ชาวบ้านและชุมชน เป็นผู้สร้างและเป็นเจ้าของกระบวนการในทุกภาคของประเทศ พบว่า การเรียนรู้ดังกล่าว ประกอบด้วยกระบวนการดังต่อไปนี้

1. การวิเคราะห์และสังเคราะห์ปัญหาทั้งของตนเอง ชุมชนและเชื่อมโยงสิ่งเหล่านี้เข้ากับสังคมไทยตลอดจนสังคมโลก
2. การแสวงหาทางออกที่เหมาะสมกับตนเองและชุมชนด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การประชุม สัมมนา การศึกษาดูงาน และการเรียนรู้ผ่านสื่อต่าง ๆ
3. การสร้างสรรค์กิจกรรมที่เป็นผลจากการตัดสินใจของตนเองและชุมชนในแง่ของ ชุมชน กิจกรรมที่ทำขึ้นนี้อาจเรียกว่ากิจกรรมเครือข่าย เพราะเป็นตัวชักจูงและเชื่อมโยงคนเข้าด้วยกัน
4. การประเมินผลกิจกรรมและนำผลที่ได้ไปแก้ไขปรับปรุงกระบวนการทั้งหมด สังคม ปัจจุบันและสังคมใหม่ที่กำลังจะมาถึงให้ความสำคัญต่อข้อมูล ข่าวสารและความรู้ในฐานะกุญแจไขไปสู่อำนาจและความมั่นคง การศึกษาจึงต้องเข้าไปมีบทบาทในฐานะกุญแจที่จะนำไปสู่ข้อมูล ข่าวสาร การสร้างสังคมการเรียนรู้ซึ่งเป็นหัวใจของการพัฒนาที่ยั่งยืน การเรียนรู้ที่ปรากฏอยู่ใน ชุมชนเป็นกระบวนการของข้อมูล ข่าวสารและความรู้ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านและชุมชน ที่นำไปใช้ประโยชน์ได้จริง

กระทรวงศึกษาธิการ (2544) ได้นำเสนอกยุทธ์หลัก 7 ประการ ในการพัฒนาแบบมี ส่วนร่วมของคนในชุมชน สรุปได้ดังนี้

1. ทำให้ประชาชนมีความนับถือตนเอง และมีความมั่นใจในตนเอง
2. ทำให้ประชาชนสามารถตัดสินใจและวางแผนได้ด้วยตนเอง
3. ต้องแน่ใจว่าประชาชน ได้รับโอกาสและมีทรัพยากรอย่างเพียงพอ
4. ส่งเสริมระบบเปิดและกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องทั้งหมดในชุมชน
5. ทำให้ประชาชนมีวิธีการของตนเองในการวางแผนและติดตามความก้าวหน้า
6. สนับสนุนให้ประชาชนเอาชนะอุปสรรค และก่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

7. รางวัลความสำเร็จที่ประชาชนได้รับ คือ การส่งเสริมให้ทำในสิ่งที่ดีที่สุดในชีวิตเพื่อชุมชนของตนเอง

กล่าวโดยสรุป ยุทธศาสตร์หรือแบบวิถีของการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนในการจัดการศึกษาที่มีมาแต่เดิม เมื่อได้มีการปฏิรูปการศึกษายังให้ความสำคัญการมีส่วนร่วมของชุมชนมากขึ้น ซึ่งสามารถแสดงให้เห็นได้ในหลายลักษณะ ได้แก่

1. บทบาทในองค์คณะบุคคลได้มีการขยายบทบาทของคณะกรรมการสถานศึกษาให้สูงขึ้น โดยกำหนดให้มีหน้าที่กำกับ และส่งเสริมสนับสนุนกิจการของสถานศึกษา

2. การกำหนดให้มีผู้แทนองค์กรชุมชนและผู้ทรงคุณวุฒิในคณะกรรมการระดับชาติ ระดับเขตพื้นที่การศึกษา และระดับสถานศึกษา

3. การขยายอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบของคณะกรรมการระดับต่าง ๆ ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เช่น เสนอนโยบาย แผน มาตรฐาน หลักสูตรการสนับสนุน ทรัพยากร การติดตาม ตรวจสอบและประเมินผล ประสาน ส่งเสริมและสนับสนุน

4. การแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมของชุมชนและประโยชน์ของภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งแหล่งเรียนรู้ในชุมชน

5. การกำหนดให้สาธารณชนรับทราบการพัฒนาคุณภาพของสถานศึกษาตามระบบการประกันคุณภาพภายใน ซึ่งสถานศึกษาจะต้องรายงานให้ผู้เกี่ยวข้องทราบเป็นประจำทุกปี

6. การกำหนดให้สถานศึกษามีส่วนร่วมในการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน และชุมชนก็มีบทบาทเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาสถานศึกษา มีลักษณะต่างถ้อยที่ถ้อยอาศัยกัน

ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของผู้บริหารหน่วยงานที่จะใช้ภาวะผู้นำในการเลือกใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชนให้เหมาะสมกับสถานการณ์ และมีความสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนเพื่อตอบสนองให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของการปฏิรูปการศึกษา ทั้งในเชิงกฎหมาย และเชิงนโยบาย ซึ่งการใช้อำนาจการจัดการศึกษาให้แก่ชุมชนมีส่วนร่วมนี้ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถบูรณาการความรู้ไปประยุกต์ใช้ให้เป็นประโยชน์สูงสุดและสอดคล้องกับความต้องการและสภาพของชุมชนอย่างแท้จริง

ตอนที่ 4 ผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้นจากการใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชน

ในการศึกษาผลที่สืบเนื่องที่เกิดขึ้นจากการใช้ยุทธศาสตร์มีส่วนร่วมของชุมชน ผู้วิจัยได้ศึกษาพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของชุมชนก่อนและหลังการปฏิรูปการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 เพื่อให้ทราบถึงผลที่เกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมของชุมชนเกิดผลสืบเนื่องต่อการจัดการศึกษาอย่างไร โดยเสนอผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้น รวมทั้งเสนอผลการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

กระทรวงศึกษาธิการ (2546) ระลึก ธาณี (2522) และวันทนา เลิศสินไทย (2523) ได้กล่าวถึงการจัดการศึกษาไทย ครบรอบ 111 ปี กระทรวงศึกษาธิการ และการกำหนดนโยบาย

การศึกษาภาคบังคับหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองไว้ดังนี้ การศึกษาก่อนที่จะเริ่มมีการจัดการศึกษาเป็นทางการในระบบโรงเรียนนั้น ศูนย์กลางของการจัดการศึกษาอยู่ที่ บ้าน วัด และวัง หากจะพิจารณาถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการศึกษาแล้ว ในยุคนั้นประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของชุมชนโดยตรงในลักษณะที่ไม่เป็นทางการ ไม่มีกฎเกณฑ์ หรือระเบียบแบบแผนที่กำหนดไว้เป็นลายลักษณ์อักษร แต่ก็ดำเนินการไปตามสภาพการณ์และสอดคล้องกับความเป็นอยู่ของสังคมสมัยนั้น คือการศึกษากับชีวิตและกิจกรรมในชุมชนเป็นสิ่งที่ไม่สามารถแยกออกจากกัน พระสงฆ์ พ่อ แม่ และผู้มีความรู้ในชุมชน ทำหน้าที่เป็นครู สำหรับหลักสูตรก็คือ กิจกรรมต่างๆที่เกิดขึ้นในชุมชน การศึกษาในสมัยนั้นจึงเป็นเรื่องที่สอดคล้องสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน โอวาท สุทธนารักษ์ (2528 อ้างถึงใน อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ 2548) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาที่ยังไม่มีแบบแผนนี้นับว่าชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมค่อนข้างมาก ถ้าหากพิจารณาถึงความหมายการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา ซึ่งหมายถึงการจัดการศึกษาที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับการจัดการศึกษาของชุมชน อาจจะสามารถกล่าวได้ว่า รูปแบบการจัดการศึกษา เป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น สืบสานวัฒนธรรม ประเพณี และเรียนรู้วิถีชีวิตของชุมชน ซึ่งการจัดการศึกษาในลักษณะนี้ไม่แปลกแยกออกไปจากชุมชน ผู้นำชุมชน พ่อ แม่ ผู้ปกครอง และผู้เรียนสามารถที่จะตัดสินใจร่วมกันกำหนดความต้องการในสิ่งที่จะศึกษา เด็กๆได้รับการขัดเกลาทางสังคมตั้งแต่เยาว์วัย จึงทำให้มีคุณสมบัติการเป็นสมาชิกที่ดีของชุมชน มีทักษะพื้นฐานในการประกอบอาชีพที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน และสามารถดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

กระทรวงศึกษาธิการ (2546) นับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนแห่งแรกขึ้นที่วัดมหรณพาราม การจัดตั้งโรงเรียนระยะแรกนี้ได้ขยายโรงเรียนทั้งในเขตเมืองหลวงและตามหัวเมืองต่างๆ แต่ยังคงให้วัดเป็นสถานที่สำหรับศึกษาเล่าเรียน เนื่องจากต้องให้พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นครูและโดยธรรมเนียมในยุคนั้นก็นิยมใช้วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน รวมทั้งการตั้งโรงเรียนสำหรับทวยราษฎร์ที่วัดก็จะช่วยประหยัดงบประมาณในการก่อสร้างอาคารเรียน ในปี พ.ศ. 2430 ได้ตั้งกรมศึกษาธิการขึ้นให้เป็นหน่วยงานที่ทำหน้าที่รับผิดชอบการศึกษาของประเทศ และโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งเป็นกระทรวงธรรมการ ในปี พ.ศ. 2435 ซึ่งการตั้งกระทรวงธรรมการนี้เป็นส่วนหนึ่งของการปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดินที่มีกระทรวงทั้งหมด 12 กระทรวง แต่เนื่องจากการบริหารราชการในกระทรวงธรรมการของเจ้าพระยาภาสกรวงศ์เป็นไปด้วยความยากลำบากเพราะไม่เคยมีประสบการณ์เกี่ยวข้องกับการศึกษามาก่อน และที่สำคัญโครงแผนการจัดการศึกษาหัวเมืองของกระทรวงธรรมการไม่ตรงกับพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงมีพระบรมราชโองการให้กรมหมื่นดำรงราชานุภาพเข้ามาช่วยรับภาระการจัดการศึกษาหัวเมือง และดำเนินการตามโครงการศึกษา พ.ศ. 2441 โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น 2

ภาค คือ ภาคหนึ่งว่าด้วยการศึกษาในเขตเมืองหลวงให้กระทรวงธรรมการมีหน้าที่รับผิดชอบ และอีกภาคหนึ่งว่าด้วยการศึกษาในหัวเมืองให้ขึ้นอยู่กับกระทรวงมหาดไทย ในขณะนั้นได้มีการรวมหัวเมืองเข้าเป็นมณฑล การจัดการศึกษาในหัวเมืองจึงอยู่ในความรับผิดชอบของข้าหลวงเทศาภิบาลซึ่งเป็นผู้ปกครองมณฑล การปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดินโดยแบ่งการบริหารออกเป็น 12 กระทรวง ซึ่งเป็นการบริหารราชการแบบรวมศูนย์ไว้ที่ส่วนกลาง การจัดการศึกษาจึงเป็นไปตามระบบการบริหารราชการแผ่นดินที่ มีการควบคุม สั่งการจากภายนอก เช่น กำหนดเนื้อหาสาระในหลักสูตร คาบเวลา การสอบไล่ที่เหมือนกันทั่วประเทศ การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของชุมชนเริ่มถูกคุกคามจากหน่วยงานภายนอกมากขึ้น ทำให้ชุมชนไม่แน่ใจว่าควรมีบทบาทในการจัดการศึกษาต่อไปอีกหรือไม่ เมื่อการศึกษาได้กลายเป็นสิ่งที่มุ่งตอบสนองผู้ที่ต้องการเข้ารับราชการ และมีการออกไปรับรองคุณวุฒิให้ผู้จบการศึกษา ซึ่งสวนทางกับการศึกษาของชุมชนที่เป็นการศึกษาเพื่อการดำรงชีวิตในท้องถิ่น การจัดการศึกษาแบบใหม่ตามหลักสูตรที่ถูกกำหนดมาจากส่วนกลางนี้จึงเป็นสิ่งแปลกแยกวิถีชีวิตของคนในชุมชน ทำให้คุณค่าของการจัดการศึกษาในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป ประกอบกับข้าหลวงเทศาภิบาลถูกส่งไปปกครองมณฑลก็มาจากส่วนกลาง รวมทั้งความไม่สะดวกในการสื่อสาร การคมนาคม ทำให้ข้าหลวงเทศาภิบาล ดูแลรับผิดชอบการศึกษาไม่เอื้อต่อความต้องการของชุมชน

ในปี พ.ศ. 2452 ได้มีการประชุมร่วมกันระหว่างเสนาบดีกระทรวงธรรมการ กระทรวงมหาดไทย และกระทรวงนครบาล และให้ตั้งคณะกรรมการตำบล ประกอบด้วย หัวหน้าตำบล 1 คน เจ้าอธิการวัดซึ่งเป็นเจ้าคณะหมวดในตำบล 1 รูป และแพทย์ประจำตำบล 1 คน ให้มีหน้าที่จัดตั้งโรงเรียน ทำนุบำรุง ชักนำเด็กมาเข้าเรียน จัดหาครูมาสอน เรียกว่าโรงเรียนประชาบาล โดยถือว่าเป็นโรงเรียนที่ประชาชนต้องดูแล นับว่าเป็นความพยายามในการดึงเอาบุคลากรและทรัพยากรในท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษา ในปี พ.ศ. 2456 ได้มีการประกาศโครงการศึกษาของชาติ กำหนดให้มีการศึกษาภาคบังคับครั้งแรก ดังประกาศตอนหนึ่งที่กล่าวว่า “การศึกษาภาคบังคับ” ได้แก่ ความรู้ทั้งฝ่ายสามัญศึกษาและวิสามัญศึกษาสมควรจะให้ราษฎรมีความรู้ไว้เป็นพื้นฐานทุกคนพอให้รับผิดชอบชั่วตัว รู้จักกลาง ๆ ไว้สำหรับให้พอแก่ที่จะต้องใช้อยู่ทุกวัน รู้จักทางที่จะรักษาตัว ทั้งส่วนชีวิตและร่างกาย ทรัพย์สมบัติและชื่อเสียง ให้พอครองตนเป็นพลเมืองดีได้คนหนึ่ง กับให้รู้จักทำการหาเลี้ยงชีพตามภูมิลำเนาแก่ตระกูลของตน รวมเรียกว่า ประถมศึกษา”

เนื่องจากการจัดการศึกษาตามโครงการนี้ไม่มีงบประมาณเพียงพอ แม้ว่าจะกำหนดการศึกษาระดับประถมศึกษาเป็นการศึกษาภาคบังคับไว้อย่างชัดเจนก็ตาม แต่ไม่เกิดผลสำเร็จในการปฏิบัติ และในที่สุดด้วยพระประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ต้องการให้ราษฎรยกฐานะแห่งความเป็นอารยชนโดยทั่วหน้ากัน จึงมีพระบรมราชานุญาตให้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2464 โดยพระราชบัญญัติฯ ได้กล่าวถึงโรงเรียนประชาบาลว่า เป็นโรงเรียนที่ประชาชนและรัฐร่วมกันจัดตั้งขึ้นในชุมชนนอกกรุงเทพมหานคร

ดำรงอยู่ด้วยทุนทรัพย์ของประชาชนนั้น ในหนึ่งหมู่บ้านหรือหนึ่งตำบล จะตั้งและดำรงโรงเรียนประชาบาลมากกว่าหนึ่งก็ได้ถ้าเป็นการจำเป็นจากพระราชบัญญัติดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าลักษณะการจัดการศึกษาของโรงเรียนประชาบาลในระยะแรก แม้รัฐจะเข้ามามีส่วนในการจัดตั้งและควบคุมดูแลโรงเรียน แต่ที่สำคัญโรงเรียนประชาบาลส่วนใหญ่จัดตั้งขึ้นด้วยการริเริ่มของชุมชน จึงทำให้การพึ่งพาระหว่างโรงเรียนกับชุมชนค่อนข้างมาก นอกจากนี้กฎหมายยังกำหนดให้ชายฉกรรจ์ทุกคนที่มีอายุ ตั้งแต่ 18-60 ปี ต้องจ่ายเงินศึกษาพลี ซึ่งเป็นการเก็บภาษีในท้องถิ่นเพื่อการศึกษา การเก็บเงินศึกษาพลีนี้ก่อให้เกิดผลดีหลายประการ เช่น ทำให้ประชาชนรู้สึกว่าการศึกษาประชาบาลเป็นเรื่องของประชาชนที่จะได้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา และเป็นการแบ่งเบาภาระของรัฐที่จะต้องจัดสรรเงินงบประมาณจำนวนมากเพื่อการศึกษาประชาบาล ต่อมาได้มีประกาศใช้พระราชบัญญัติข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2491 ทำให้ครูประชาบาลเปลี่ยนสถานะจากข้าราชการส่วนท้องถิ่นมาเป็นข้าราชการพลเรือน ในระยะเวลาไม่ถึง 10 ปี ก็มีการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ที่กระทบทั้งโครงสร้าง และระบบบริหารในวงการศึกษา เมื่อรัฐบาลได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการส่วนจังหวัด พ.ศ. 2498 ซึ่งในกฎหมายนี้กำหนดให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดมีหน้าที่จัดการศึกษา ทำนุบำรุงศาสนาและส่งเสริมวัฒนธรรม รับผิดชอบทั้งด้านบุคลากรและด้านธุรการ ส่วนกระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้กำหนดหลักสูตร และการบริหารจัดการ จึงเป็นสาเหตุให้มีการโอนโรงเรียนประชาบาลซึ่งเดิมสังกัดส่วนกลางไปสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดและมีผลตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2509 เป็นต้นไป การเปลี่ยนแปลงการจัดการศึกษาประชาบาลครั้งนี้มีผลกระทบต่อขวัญกำลังใจของครูประชาบาลอย่างมาก เนื่องจากสวัสดิการ สวัสดิภาพ และศักดิ์ศรีของครูประชาบาลถูกมองว่าลดต่ำลง ประกอบกับการดำเนินงานจัดการศึกษาภาคบังคับภายใต้การบริหารขององค์การบริหารส่วนจังหวัด มีปัญหาขาดแคลนงบประมาณ อาคารสถานที่ สื่ออุปกรณ์การเรียนการสอน รวมทั้งประสบปัญหาขาดแคลนครูทั้งด้านปริมาณและด้านคุณภาพ นอกจากนี้ปัญหาของการบริหารภายในองค์การบริหารส่วนจังหวัดในระยะเริ่มแรกก็ไม่มีอิสระตามครรลองประชาธิปไตยตามเจตนารมณ์ของการกระจายอำนาจให้ท้องถิ่น เนื่องจากตำแหน่งสำคัญในองค์การบริหารส่วนจังหวัดส่วนใหญ่เป็นข้าราชการส่วนภูมิภาค สังกัดกระทรวงมหาดไทย จึงทำให้สภาจังหวัด และข้าราชการท้องถิ่นมีบทบาทน้อยมากในการบริหารงาน ปัญหาต่างๆ เหล่านี้เป็นสาเหตุทำให้การจัดการศึกษาประชาบาลขององค์การบริหารส่วนจังหวัดไม่ประสบความสำเร็จ

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2543) การจัดการศึกษาที่ไม่มีคุณภาพขององค์การบริหารส่วนจังหวัด จึงก่อให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์การจัดการศึกษาของไทยอย่างต่อเนื่อง ในปี พ.ศ. 2517 จึงได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการวางพื้นฐานการปฏิรูปการศึกษา จนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการศึกษาของไทยในหลายเรื่องในเวลาต่อมา เช่น ประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 ประกาศใช้หลักสูตรประถมศึกษา และมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524

รวมทั้งได้มีการโอนการศึกษาประชาบาลที่เคยสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัด ทั้งหมดมาสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ซึ่งเป็นหน่วยงานระดับกรม สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงการจัดการศึกษาภาคบังคับระดับประถมศึกษา เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2523 อย่างไรก็ตามหากพิจารณาถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา พบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนปรากฏชัดเจนในช่วงที่มีการจัดการศึกษาในชุมชนแบบดั้งเดิม ซึ่งเป็นการจัดการศึกษาอย่างไม่เป็นทางการ เมื่อมีการจัดการศึกษาตามระบบของทางราชการที่ควบคุมจากส่วนกลาง โดยกระทรวง ทบวง กรม ทำให้การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาลดลง แม้ว่ารัฐจะพยายามให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมบางโอกาส เช่น การโอนการศึกษาประชาบาลไปสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัด เพื่อกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นและชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา แต่อย่างไรก็ตาม การมีส่วนร่วมของชุมชนก็เป็นเพียงให้การสนับสนุนด้านการเงิน หรือทรัพยากรมาใช้ในโรงเรียน ซึ่งยังไม่ตรงกับ ความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชน ที่มุ่งเน้นให้เข้ามามีบทบาทในกระบวนการวางแผน และการตัดสินใจ รวมทั้งความมีอิสระในการบริหารจัดการโดยปราศจากการครอบงำของผู้มีอำนาจ

สำหรับการจัดการศึกษาภาคบังคับโดยสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ มีลักษณะการบริหารราชการที่แตกต่างจากที่เคยมีในอดีต เนื่องจากโครงสร้างขององค์การกฎหมายกำหนดให้มีการบริหารโดยองค์คณะบุคคล ทั้งในระดับชาติ ระดับจังหวัด ระดับอำเภอ และระดับโรงเรียน เป็นการกระจายอำนาจทางการศึกษาและทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในทุกระดับ และในปี พ.ศ. 2539 กระทรวงศึกษาธิการ ได้มีบัญญัติ 10 ประการ เพื่อการปฏิรูปการศึกษาในระดับโรงเรียน และออกระเบียบว่าด้วย คณะกรรมการโรงเรียนประถมศึกษา พ.ศ. 2539 กำหนดให้ทุกโรงเรียนมีคณะกรรมการโรงเรียน จำนวน 9-15 คน โดยคณะกรรมการประกอบด้วย ผู้บริหารและผู้แทนครูในโรงเรียน ผู้แทนผู้ปกครอง ผู้แทนศิษย์เก่า ผู้นำศาสนา และผู้ทรงคุณวุฒิจากประชาชน โดยคณะกรรมการโรงเรียนมีหน้าที่ในการกำหนดนโยบาย แผนแม่บท และแผนพัฒนาโรงเรียน ให้ความเห็นชอบแผนปฏิบัติการประจำปีของโรงเรียน แสวงหา และให้การสนับสนุนด้านการเงิน วัสดุ ครุภัณฑ์ ตลอดจนเป็นวิทยากรภายนอก ประสานงานและเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาโรงเรียน ทิศทางการจัดการศึกษาของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ นับว่าเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนและชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอย่างเป็นรูปธรรม มีระเบียบของทางราชการรองรับการปฏิบัติหน้าที่ ในโรงเรียนประถมศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนทั้งที่เป็นแบบทางการและไม่เป็นทางการมีแนวโน้มที่ชุมชนมีความต้องการมีส่วนร่วมมากขึ้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2539)

กระทรวงศึกษาธิการ (2545) การมีส่วนร่วมของชุมชนในยุคปฏิรูปการศึกษา ซึ่งนับตั้งแต่ประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา มีลักษณะที่คล้ายคลึงกับการจัด

การศึกษาของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ซึ่งปัจจุบันนี้การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานอยู่ในความรับผิดชอบของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งเป็นหน่วยงานระดับกรม โครงสร้างขององค์กร และระบบบริหารราชการภายในไม่แตกต่างไปจากเดิมมากนัก เพียงแต่ปรับให้มีขั้นตอนการบังคับบัญชาให้สั้นลง ในด้านกฎหมาย และนโยบายในยุคปฏิรูปการศึกษานี้ จะเห็นได้ว่าเงื่อนไขหลักที่จะนำการปฏิรูปการศึกษาไปสู่ความสำเร็จได้มีด้วยกัน 3 ประการ คือ (1) หลักการกระจายอำนาจ (2) หลักการมีส่วนร่วม และ (3) หลักความโปร่งใส และตรวจสอบได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักการมีส่วนร่วมนั้นได้บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 มีบทบัญญัติเกี่ยวกับการจัดการศึกษาโดยการมีส่วนร่วมไว้ในหลายมาตรา เช่น (มาตรา 8) ความมุ่งหมายและหลักการจัดการศึกษาให้ยึดหลักให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา (มาตรา 9) การจัดระบบโครงสร้าง และกระบวนการจัดการศึกษาให้ยึดหลักการระดมทรัพยากรจากแหล่งต่างๆ มาใช้ในการจัดการศึกษา รวมทั้งการมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น (มาตรา 29) ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการศึกษา อบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร และรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและวิทยาการต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการ รวมทั้งหาวิธีการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนาการระหว่างชุมชน (มาตรา 40) ให้มีคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อทำหน้าที่กำกับและส่งเสริมสนับสนุนกิจการของสถานศึกษา ประกอบด้วย ผู้แทนผู้ปกครอง ผู้แทนครู ผู้แทนองค์กรชุมชน ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้แทนพระภิกษุสงฆ์ และหรือผู้แทนองค์กรศาสนาอื่นในพื้นที่และผู้ทรงคุณวุฒิ โดยให้ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นกรรมการและเลขานุการของคณะกรรมการสถานศึกษา (มาตรา 57) ซึ่งเกี่ยวกับครูและบุคลากรทางการศึกษา พระราชบัญญัตินี้กำหนดให้หน่วยงานทางการศึกษาระดมทรัพยากรบุคคลในชุมชนให้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา โดยนำประสบการณ์ ความรอบรู้ ความชำนาญการ และภูมิปัญญาท้องถิ่นของบุคคลมาใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ทางการศึกษา และยกย่องเชิดชูผู้ที่ส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการศึกษาในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ดังกล่าว ซึ่งเป็นกฎหมายแม่บทในการจัดการศึกษาของชาติ ยังได้มีบทบัญญัติให้โรงเรียนและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในหลายรูปแบบ ทั้งเป็นการบริหารโดยองค์คณะบุคคล การเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ การระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา ตลอดจนการเป็นเครือข่ายแหล่งเรียนรู้ร่วมกัน ผลสืบเนื่องที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของชุมชนตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาตินี้ อาจกล่าวได้ว่า การเปิดโอกาสให้ประชาชน ชุมชน และ

ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมเป็นความจำเป็นของการบริหารจัดการในยุคการเปลี่ยนแปลงการปฏิรูป การศึกษามากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ยังมีแนวคิดและงานวิจัยที่กล่าวถึงผลสืบเนื่องและผลกระทบที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของชุมชน ดังต่อไปนี้

เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์ (2537) ได้สรุปสาระสำคัญการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าเป็นหลักการของประชาธิปไตย ผลสืบเนื่องที่เกิดจากการมีส่วนร่วมจะก่อให้เกิดการปรับปรุงรูปแบบการมีส่วนร่วมที่เหมาะสม การกำหนดเป้าหมาย การเลือกกิจกรรมที่ประชาชนควรจะเข้ามามีส่วนร่วม รวมทั้งการเปิดช่องทางการติดต่อสื่อสารในหลายรูปแบบระหว่างประชาชนกับสถานศึกษาจะทำให้การมีส่วนร่วมมีประสิทธิภาพการสูงขึ้น แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับ Kindred (1990) ที่กล่าวถึงการกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วมมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญคือการปรับปรุงและการพัฒนาการศึกษา ดังนั้น สิ่งที่เป็นผลตามมาคือโรงเรียนจะต้องทำให้กระบวนการบริหารมีความเข้มแข็ง กระตุ้นให้โรงเรียนและชุมชนได้พัฒนาภาวะผู้นำสูงขึ้น และช่วยให้โรงเรียนกับชุมชนมีความเป็นมิตรกันมากขึ้น โรงเรียนสามารถระดมทรัพยากรจากชุมชนเพื่อสนับสนุนการจัดการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ แนวคิดการให้ประชาชนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาโดยตรงจะส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษา และการมีส่วนร่วมของชุมชนนับว่าเป็นการส่งเสริมให้เกิดการพึ่งตนเองของประชาชนและจะก่อให้เกิดความตระหนักในการกำหนดจุดมุ่งหมายของตนเอง และของชุมชนเพื่อจะนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน

Snauaert (1993) กล่าวว่าผลสืบเนื่องจากการใช้ยุทธศาสตร์การที่ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาเป็นการหลีกเลี่ยงการบริหารแบบรวมศูนย์อำนาจที่มักจะมองข้ามในสิ่งสำคัญคือความตระหนักในการพัฒนาคน ข้อมูลและข้อเท็จจริงที่เป็นสถานการณ์เกิดขึ้นในชุมชน ต้องไม่ถูกสกัดกั้นเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันทั้งครู ผู้ปกครองและชุมชน วิถีทางประชาธิปไตยกับกระบวนการจัดการศึกษานั้น มีส่วนช่วยสนับสนุนให้กระบวนการเรียนการสอนเกิดการเปลี่ยนแปลง มีการบูรณาการและการสร้างสรรค์กิจกรรม พลังอำนาจที่เกิดจากความรู้สึกรับผิดชอบร่วมกันในการดำเนินงานจะส่งผลต่อเนื่องให้มีบรรยากาศการทำงาน และเคารพในบทบาทหน้าที่ซึ่งกันและกัน สำหรับ Murphy (1991) ได้กล่าวถึงผลที่เกิดขึ้นต่อเนื่องจากการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชน จะส่งผลต่อการปรับโครงสร้างในการจัดการศึกษาทั้งในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติซึ่งเป็นเรื่องที่มีความจำเป็น เนื่องจากสภาพการจัดการศึกษาที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันขาดการเชื่อมโยงระหว่างทุกภาคส่วนของสังคมเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ทำให้ขาดความเชื่อมั่นที่จะพัฒนาคนเพื่อนำไปสู่การพัฒนาประเทศ การผูกขาดการจัดการศึกษาโดยรัฐจึงเป็นประเด็นแรกที่ต้องได้รับการปรับแก้ แม้ว่าภาครัฐจะมีจุดแข็งเกี่ยวกับการใช้อำนาจในการจัดสรรทรัพยากร แต่การจัดการศึกษาในอนาคตจะเป็นเรื่องของความร่วมมืออย่างใกล้ชิดระหว่างหน่วยงานการศึกษา กับภาคเอกชน ชุมชน และสังคมเพื่อประสานจุดแข็งของแต่ละส่วนให้เกิดประโยชน์ต่อการจัดการศึกษา

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นหลักการพื้นฐานของระบอบประชาธิปไตย และเป็นการเปลี่ยนแปลงไปตามแนวโน้มบริบทของสังคม ที่มีผลสืบเนื่องก่อให้เกิดการปรับปรุงรูปแบบการมีส่วนร่วมที่เหมาะสม มีการกำหนดเป้าหมาย การเลือกกิจกรรมที่ชุมชนจะเข้ามามีส่วนร่วม รวมทั้งการเปิดช่องทางการติดต่อสื่อสารในหลายรูปแบบระหว่างชุมชนกับสถานศึกษา ทำให้การมีส่วนร่วมมีประสิทธิภาพสูงขึ้น กระบวนการบริหารให้มีความเข้มแข็ง กระตุ้นให้เกิดภาวะผู้นำชุมชน การใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา มีผลสืบเนื่องต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษา และเป็นการส่งเสริมให้ชุมชนพึ่งตนเอง และเกิดความตระหนักในการกำหนดจุดมุ่งหมายของของชุมชนเพื่อนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน

ตอนที่ 5 บริบทของการจัดการศึกษาในโรงเรียนขนาดเล็ก

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ เป็นหน่วยงานระดับกรมที่มีหน้าที่รับผิดชอบการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีโรงเรียนในสังกัด 32,879 แห่ง โรงเรียนต่าง ๆ เหล่านี้กระจายอยู่ครอบคลุมทุกพื้นที่ของประเทศไทย ลักษณะของโรงเรียนจะขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมที่โรงเรียนตั้งอยู่ เช่น โรงเรียนขนาดใหญ่มักจะตั้งอยู่ในชุมชนเมือง หรือตั้งอยู่ในตัวอำเภอ หรือตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลขนาดใหญ่ที่มีประชาชนอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น สำหรับโรงเรียนขนาดเล็กซึ่งมีจำนวน 10,877 แห่ง หรือคิดเป็นร้อยละ 34 ของจำนวนโรงเรียนทั้งหมด ซึ่งส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ในพื้นที่ชนบท มีสภาพแวดล้อมที่ประกอบด้วยชุมชนขนาดเล็ก (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2551)

พิธาน พันทอง (2548) ได้วิจัยข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อพัฒนาศักยภาพโรงเรียนขนาดเล็กมีสรุปปัญหาสำคัญของโรงเรียนขนาดเล็ก ได้แก่ (1) ด้านการลงทุนทางการศึกษา พบว่ามีค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานสูงเมื่อเปรียบเทียบกับโรงเรียนขนาดใหญ่ เนื่องจากต้องลงทุนด้านปัจจัยสูงกว่าโรงเรียนขนาดใหญ่ เช่น ในโรงเรียนขนาดเล็กอัตราเฉลี่ยของครูต่อนักเรียนจะมีค่าต่ำมาก (1:8-1:12) ความคุ้มค่าในการใช้อาคารเมื่อพิจารณาจากอัตราจำนวนนักเรียนต่อห้องเรียน พบว่า โรงเรียนขนาดเล็กมีอัตราเฉลี่ยจำนวนนักเรียนต่อห้องเรียนต่ำมาก (1:7-1:15) เมื่อพิจารณาด้านการใช้จ่ายงบประมาณที่เป็นงบดำเนินการ พบว่า โรงเรียนขนาดเล็กจะต้องอุดหนุนงบประมาณเฉลี่ยต่อนักเรียน 1:617 บาท/คน/ปี ในขณะที่โรงเรียนขนาดใหญ่รัฐอุดหนุนงบประมาณเฉลี่ยต่อนักเรียน 1:112 บาท/คน/ปี ซึ่งแสดงให้เห็นว่าโรงเรียนขนาดเล็กมีต้นทุนค่าใช้จ่ายสูงกว่าโรงเรียนขนาดกลางและขนาดใหญ่ (2) ปัญหาด้านคุณภาพ จากการประเมินมาตรฐานโรงเรียน สำนักนิเทศและพัฒนามาตรฐานการศึกษา (2545) ซึ่งมีตัวชี้วัดคุณภาพ 17 รายการ ปรากฏว่า โรงเรียนขนาดเล็กมีระดับมาตรฐานต่ำกว่าโรงเรียนขนาดกลางและขนาดใหญ่เกือบทุกรายการ ผลการประเมินมาตรฐานคุณภาพของโรงเรียนประถมศึกษา ซึ่งได้ข้อสรุปว่าโรงเรียนที่อยู่ห่างไกลมีความเสียเปรียบเรื่องปัจจัยด้านต่างๆ ที่มีผลต่อความไม่เสมอภาคในการ

พัฒนาคุณภาพการศึกษา เช่น ความไม่เพียงพอด้านสาธารณูปโภค ขาดแคลนวัสดุ ครุภัณฑ์ สิ่งอำนวยความสะดวก นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำ ผู้บริหารโรงเรียนไม่สนใจงานวิชาการ ขาดแคลนครูทั้งปริมาณและคุณภาพ รวมทั้งขาดการสนับสนุนและการมีส่วนร่วมของชุมชน

สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (2550) รายงานผลการประเมินคุณภาพภายนอกรอบแรก พบว่า โรงเรียนขนาดเล็กที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐานมากกว่า 5,000 โรงเรียนไม่ผ่านประเมินซึ่งจะต้องปรับปรุงคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาอย่างเร่งด่วน และสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2550) ได้กำหนดนโยบายการบริหารจัดการโรงเรียนขนาดเล็กที่มีนักเรียน 120 คน ลงมา โดยจัดทำโครงการเพื่อปรับปรุงคุณภาพการศึกษาในเรื่องคุณภาพของนักเรียน กระบวนการเรียนการสอน และการบริหารจัดการ มีกิจกรรมดำเนินงานเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนขนาดเล็กให้มีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล แนวนโยบายนี้ได้ปรับปรุงมาจากแนวทางการแก้ปัญหาโรงเรียนขนาดเล็กซึ่งเริ่มตั้งแต่ปีงบประมาณ 2548 เป็นต้นมา โดยมีกิจกรรมดำเนินงาน ดังนี้

1. ประชาสัมพันธ์เชิงรุก เป็นหน้าที่ของหน่วยงานทุกระดับในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ต้องช่วยกันประชาสัมพันธ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยผ่านสื่อหลากหลาย เพื่อให้สังคมและประชาชนในชุมชนที่โรงเรียนขนาดเล็กตั้งอยู่เกิดความตระหนักที่จะช่วยเหลือ สนับสนุน ในการยกระดับคุณภาพโรงเรียนขนาดเล็กในท้องถิ่นของตนเอง
2. สำรวจข้อมูลพื้นฐาน ซึ่งสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาต้องมีข้อมูล สารสนเทศ ในด้านต่างๆ เพื่อใช้ประโยชน์ในการวางแผนพัฒนาโรงเรียนขนาดเล็ก
3. จัดทำแผนที่การศึกษา เพื่อแสดงที่ตั้งของโรงเรียน เส้นทางคมนาคม แหล่งทรัพยากรสนับสนุนตัวป้อนที่เป็นนักเรียน ซึ่งจะไปสู่การวางแผนจัดสรรโอกาสทางการศึกษา และการปรับปรุงคุณภาพการศึกษา
4. จัดทำแผนพัฒนาคุณภาพโรงเรียนขนาดเล็ก โดยจำแนกโรงเรียนขนาดเล็กออกเป็น 3 ประเภท คือ (1) โรงเรียนที่มีคุณภาพ และชุมชนให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี (2) โรงเรียนที่พร้อมรับการพัฒนาให้มีคุณภาพ และ (3) โรงเรียนที่ไม่มีคุณภาพและชุมชนไม่ให้ความร่วมมือ แผนพัฒนาคุณภาพโรงเรียนขนาดเล็กดังกล่าวนี้มีทั้งแผนระยะสั้นและระยะยาว
5. จัดสรรงบประมาณ บุคลากร รวมทั้งการจัดสรรทรัพยากรอื่นให้แก่โรงเรียนขนาดเล็ก อาจใช้หลักเกณฑ์ที่แตกต่างกัน โดยคำนึงถึงความจำเป็นและความขาดแคลนของสถานศึกษา
6. จัดซื้อหนังสือเรียน แบบฝึกหัด ในกลุ่มสาระหลักให้นักเรียนได้ยืมเรียนครบทุกคน
7. จัดหน่วยคอมพิวเตอร์เคลื่อนที่ (computer mobile unit) เพื่อให้นักเรียนที่อยู่ห่างไกล ทุกกันดาร ได้มีโอกาสเรียนคอมพิวเตอร์พื้นฐาน

8. จัดหาสื่อการเรียนการสอน หนังสือห้องสมุด โดยเพิ่มงบประมาณเป็นพิเศษ สำหรับโรงเรียนขนาดเล็ก เพื่อโรงเรียนมีแหล่งเรียนรู้ที่จำเป็นตามหลักสูตร รวมทั้งเป็นการฝึกให้นักเรียนมีนิสัยใฝ่รู้ใฝ่เรียน

9. การหมุนเวียนครู เนื่องจากโรงเรียนขนาดเล็กขาดแคลนอัตราากำลังครูตามเกณฑ์ และขาดแคลนครูที่มีความสามารถเฉพาะทาง จึงทำให้นักเรียนสูญเสียโอกาสในการเรียนรู้จากครูที่มีประสบการณ์หลากหลาย จึงต้องจัดหาบุคลากรเพิ่มเติมให้กับโรงเรียนขนาดเล็ก เช่น หมุนเวียนครูจากโรงเรียนที่อัตรากำลังครูเกินเกณฑ์ การให้ครูที่มีความสามารถเฉพาะทางสลับมาสอนในโรงเรียนขนาดเล็กที่อยู่ใกล้เคียงกัน หรือจ้างครูพิเศษเพื่อหมุนเวียนสอนภายในกลุ่มเครือข่ายสถานศึกษา

10. การพัฒนาครู เพื่อให้ครูในโรงเรียนขนาดเล็กสามารถปรับรูปแบบการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้เหมาะสม เน้นการบูรณาการตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน สำหรับรูปแบบการอบรม สัมมนานั้นจะต้องไม่ให้ครูทิ้งห้องเรียน

11. การนิเทศ ติดตามผล เป็นกระบวนการภายใน และภายนอกโรงเรียนประสานความร่วมมือกัน เพื่อปรับปรุงการเรียนการสอนของครูให้มีประสิทธิภาพ ซึ่งกระบวนการนิเทศ ติดตามผล จะเป็นการช่วยเหลือและแก้ไขปัญหาที่เป็นจุดด้อยของโรงเรียนขนาดเล็ก

รุ่ง แก้วแดง (2540) ได้กล่าวถึงปัญหาและอุปสรรคในการบริหารจัดการในระดับโรงเรียนไว้ 5 ประการ ดังนี้ (1) สายงานการบังคับบัญชามีหลายขั้นตอนเกินไป รวมทั้งปัญหาการบริหารแบบรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง (2) ผู้บริหารขาดอิสระในการตัดสินใจ การบริหารงานเป็นเพียงการทำหน้าที่แทนส่วนกลาง (3) ผู้บริหารโรงเรียนให้ความสำคัญกับผู้บังคับบัญชาเหนือขึ้นไปมากเกินไปจนความจำเป็น ทำให้ไม่มีเวลาที่จะเอาใจใส่ในการพัฒนาคุณภาพนักเรียน (4) ปัญหาชุมชนและผู้ปกครอง ไม่ให้ความสนใจการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอย่างจริงจัง แม้จะมีแนวคิดให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของโรงเรียน (5) การเรียนการสอนไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิต และความต้องการของคนในชุมชน

Griffin (2000) ได้ศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบการจัดโครงสร้างโรงเรียนขนาดเล็กที่สามารถดำเนินการจัดการศึกษาได้ดีจึงเสนอให้ปฏิบัติตามขั้นตอน ดังนี้ (1) สร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน (2) ให้โรงเรียนมีโอกาสสรรหาครูได้เอง (3) เน้นหลักสูตรการเตรียมครู และเตรียมการเรียนการสอน (4) เน้นการเรียนการสอนแบบบูรณาการที่มีเนื้อหาหลากหลาย (5) จัดตารางเรียนแบบยืดหยุ่นตามกิจกรรมการสอน (6) จัดการเรียนการสอนโดยคำนึงถึงเป้าหมายของโรงเรียน (7) ให้ครูมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในกิจการของโรงเรียน (8) ให้มีการวัดและประเมินผลการดำเนินการอย่างต่อเนื่องและเน้นผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับนักเรียน

Moseley (2000) ได้ศึกษาเกี่ยวกับองค์ประกอบที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลของโรงเรียนขนาดเล็กในรัฐมิสซูรี ประเทศสหรัฐอเมริกา โดยการวัดประสิทธิภาพของโรงเรียน 4 ขนาด จำนวน 445 แห่ง จำแนกตัวแปรด้านประสิทธิภาพออกเป็น 7 ด้านใช้แบบ

วัดผลการเรียนรู้ของรัฐ ทดสอบการอ่าน คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และสังคมศึกษา ผลการวิจัยพบว่า ประสิทธิภาพของโรงเรียนเมื่อแยกตามขนาดแล้วมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ โดยโรงเรียนขนาดเล็กมีประสิทธิภาพต่ำกว่าโรงเรียนขนาดใหญ่ สำหรับ Barnhart (2001) ได้ศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยเสี่ยงที่จะทำให้การศึกษาล้มเหลว โดยพิจารณาจำแนกโรงเรียนออกเป็น 3 ประเภท คือ โรงเรียนขนาดเล็ก โรงเรียนที่อยู่ในชนบท และโรงเรียนที่มีความพร้อมทางทรัพยากรการบริหาร ผลการศึกษาสรุปได้ ดังนี้ (1) ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียรับทราบปัญหาการเงินของโรงเรียนแตกต่างกัน เช่น บางกลุ่มรับทราบข้อมูลโดยละเอียด บางกลุ่มรับทราบทั่วไป และบางกลุ่มรับทราบอยู่ในวงจำกัด (2) ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของโรงเรียนจะมอบภาระด้านงบประมาณให้รัฐซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องรับผิดชอบ (3) ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของโรงเรียนจะสนับสนุนการดำเนินการเฉพาะในโรงเรียนของตนเองเท่านั้น (4) ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของโรงเรียนรับทราบและตระหนักดีว่าโรงเรียนขนาดเล็กมีแนวโน้มที่จะมีความเสี่ยงเรื่องภาระค่าใช้จ่ายสูงกว่าโรงเรียนขนาดใหญ่ (5) ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของโรงเรียนรู้ดีว่าคุณภาพของโรงเรียนขนาดเล็กจะไม่ได้ในเรื่องหลักสูตรและกิจกรรมเสริมหลักสูตร

กล่าวได้ว่า โรงเรียนขนาดเล็กส่วนใหญ่ ตั้งอยู่ห่างไกล และมีความเสียเปรียบปัจจัยด้านต่างๆ ที่ส่งผลต่อความไม่เสมอภาคในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา เช่น ขาดแคลนงบประมาณ ความไม่เพียงพอด้านสาธารณูปโภค ขาดแคลนวัสดุ ครุภัณฑ์ และสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับผู้เรียน โรงเรียนขนาดเล็กขาดแคลนครูทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ รวมทั้งขาดการสนับสนุนด้านทรัพยากรและการมีส่วนร่วมของชุมชน ทำให้โรงเรียนขนาดเล็กที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐานจำนวนมากมีคุณภาพและมาตรฐานต่ำกว่าโรงเรียนขนาดกลางและขนาดใหญ่ อย่างไรก็ตาม แนวโน้มการเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลของโรงเรียนขนาดเล็ก ได้กำหนดเป็นนโยบายเร่งด่วนของหน่วยงานที่รับผิดชอบ เพื่อเร่งรัดพัฒนาคุณภาพการศึกษาของโรงเรียนขนาดเล็กต่อไป

ตอนที่ 6 แนวคิดการวิจัยทฤษฎีฐานราก

ในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็กนี้ ได้ใช้วิธีวิทยาของ การสร้างทฤษฎีฐานราก หรือเรียกว่า การสร้างทฤษฎีจากข้อมูลชาย โพธิ์สีตา (2547) และนภาพรณ์ หะวานนท์ (2539) ได้อธิบายการสร้างทฤษฎีจากฐานรากไว้ว่า เป็นวิธีวิทยาที่เริ่มใช้กันมากขึ้นในงานวิจัยทางด้านสังคมศาสตร์ โดยเหตุที่ในปัจจุบันมีคำถามและปัญหามากมายเกี่ยวกับพฤติกรรมมนุษย์และการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ ในบริบททางสังคมที่แตกต่างกัน และได้รับผลกระทบจากกระบวนการพัฒนาในระดับและรูปแบบที่ต่างกันไป จนทำให้คนเริ่มตั้งข้อสงสัยเกี่ยวกับทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ที่มีอยู่ในปัจจุบันว่าจะสามารถนำมาอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมได้อย่างเพียงพอ ถูกต้อง และเหมาะสม กับประเด็นปัญหาที่มีความซับซ้อนและมีความหลากหลายไปตามบริบททางสังคม วัฒนธรรม และระดับการพัฒนา

หรือไม่ ความคิดพื้นฐานของการสร้างความรู้โดยการสร้างทฤษฎีจากฐานราก มาจากความเชื่อที่ว่ามนุษย์ได้สร้างความหมายที่อยู่รอบ ๆ ตัวขึ้นมาจากความสัมพันธ์กับผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของความเอื้ออาทร ความร่วมมือ การแข่งขัน การอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล หรือความเข้มแข็งของชุมชน ปรากฏการณ์ทางสังคม หรือความจริงทางสังคม จึงถูกตีความ และให้ความหมายโดยคนที่อยู่ในบริบททางสังคมนั้น ดังนั้นการคิดไว้ล่วงหน้าว่าสิ่งต่าง ๆ มีความหมายต่อคนอย่างไร จึงอาจทำให้ได้ข้อสรุปที่ผิดพลาดในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคม เพื่อให้การศึกษาปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็ก ซึ่งเป็นการศึกษาเพื่อสร้างทฤษฎีฐานราก ผู้วิจัยจึงได้นำเสนอแนวคิดการวิจัยทฤษฎีฐานราก โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. การวิจัยทฤษฎีฐานราก

การวิจัยทฤษฎีฐานราก (grounded theory research) คือทฤษฎีที่ได้จากการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคม เป็นการวิจัยที่ไม่เน้นการเริ่มต้นด้วยกรอบแนวคิดหรือทฤษฎีแต่การวิจัยจะไปจบลงที่การเสนอข้อสรุปเชิงทฤษฎีสำหรับการอธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษาการวิจัยทฤษฎีฐานราก หรือการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากฐานข้อมูลเป็นการวิจัยที่ดำเนินการแบบอุปนัย(inductive) อย่างเคร่งครัด ทฤษฎีจะถูกสร้าง (construct) และได้รับการตรวจสอบ (verify) โดยการเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ทางสังคมอย่างเป็นระบบ การสร้างทฤษฎีฐานรากอาศัยกระบวนการเก็บข้อมูลด้วยวิธีการวิจัยทางด้านสังคมศาสตร์ เช่น การสัมภาษณ์ระดับลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การจัดกลุ่มสนทนา โดยข้อมูลที่น่ามาวิเคราะห์จะต้องเป็นข้อมูลที่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางสังคมในเรื่องที่ศึกษาอย่างรอบด้าน การบันทึกข้อมูลในลักษณะนี้มักอาศัยการบรรยายเหตุการณ์ ประสบการณ์ของคน เรื่องเล่าสภาพสังคม การบรรยายอย่างละเอียด กระบวนการเก็บข้อมูลเหล่านี้ เป็นความพยายามที่จะเข้าใจถึงความหมาย ประสบการณ์ เหตุการณ์ เพื่อจะช่วยให้ผู้วิจัยตีความปรากฏการณ์นั้น ได้ตรงตามความหมายของสิ่งที่เกิดขึ้น ซึ่งจะนำไปสู่การทำความเข้าใจปรากฏการณ์นั้น ๆ (Locke, 2001)

อย่างไรก็ตามได้มีผู้ให้ความเห็นเกี่ยวกับการวิจัยทฤษฎีฐานรากไว้ในมุมมองที่แตกต่างดังนี้ Schwandt (2001) ให้ทัศนะเกี่ยวกับทฤษฎีฐานรากว่าเป็นวิธีการดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพอย่างหนึ่ง ที่ได้รับการพัฒนาขึ้นมาเพื่อสร้างคำอธิบายเชิงทฤษฎีจากข้อมูลโดยตรง หัวใจสำคัญของการวิจัยอยู่ที่การเริ่มต้นจากข้อมูลเชิงประจักษ์ก่อนที่จะมีการสร้างสมมติฐานและกรอบแนวคิดสำหรับอธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษา วิธีดำเนินการเช่นนี้เรียกว่า วิธีอุปนัย (inductive approach)ซึ่งเริ่มจากข้อมูลตัวอย่างที่เจาะจงมาจำนวนหนึ่งแล้วจึงวิเคราะห์หาข้อสรุปหรือคำอธิบายเชิงทฤษฎีที่มีลักษณะทั่วไปจากข้อมูลนั้น Strauss and Corbin (1998) กล่าวว่าวิธีวิจัยทฤษฎีฐานรากประกอบด้วยความสัมพันธ์ที่นำจะมีหรือน่าจะเป็นระหว่างมโนทัศน์หรือชุดของมโนทัศน์ ทฤษฎีที่สร้างขึ้นมานี้จัดเป็นทฤษฎีระดับกลางซึ่งใช้อธิบายปรากฏการณ์ที่เฉพาะเจาะจง ส่วน Charmaz (2000) ได้กล่าวถึงอีกนัยหนึ่งของทฤษฎีฐานรากว่าเป็นทฤษฎีที่ใช้อธิบาย

ปรากฏการณ์ในขอบเขตจำกัด คุณสมบัติด้านสามัญของทฤษฎีจะขึ้นอยู่กับสถานการณ์หรือบุคคล ที่ถูกศึกษามากน้อยเพียงใด

Creswell (1998) ได้กล่าวถึงการวิจัยทฤษฎีฐานรากหรือการวิจัยแบบสร้างทฤษฎี จากข้อมูลได้พัฒนาขึ้นมาจากสาขาสังคมวิทยาในปลายทศวรรษ 1960 โดยนักสังคมวิทยา คือ Glaser และ Strauss จากการศึกษาคนไข้ในศูนย์การแพทย์ของมหาวิทยาลัยแห่งแคลิฟอร์เนีย ซานฟรานซิสโก จึงนับว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการวิจัยทฤษฎีฐานราก แม้ว่าการวิจัยดังกล่าวได้ถูก ค้นพบมา แล้วมากกว่า 40 ปี แต่การวิจัยด้วยวิธีสร้างทฤษฎีฐานรากพึงจะได้รับความนิยมมากขึ้นเรื่อยๆ ในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักวิจัยในด้านพยาบาลศาสตร์ ศึกษาศาสตร์ และ สังคมศาสตร์ทั่วไป การเกิดขึ้นของการวิจัยทฤษฎีฐานรากนี้มีข้อสังเกตว่าในช่วงเวลาดังกล่าวมี การปะทะกันทางความคิดที่คานกระแสการทำวิจัยทางสังคมศาสตร์ด้วยวิธีเชิงปริมาณหรือวิธีการ แบบนิรนัย (deductive) กับแนวคิดที่สนับสนุนข้อเสนอการวิจัยสร้างทฤษฎีฐานรากหรือวิธีการ แบบอุปนัย (inductive) การวิจัยทฤษฎีฐานรากนี้จึงนับว่าเป็นผลผลิตของการต่อสู้แนวคิดการ วิจัยของนักสังคมศาสตร์ที่นิยมกระบวนทัศน์ใหม่หรือกระบวนทัศน์ทางเลือก

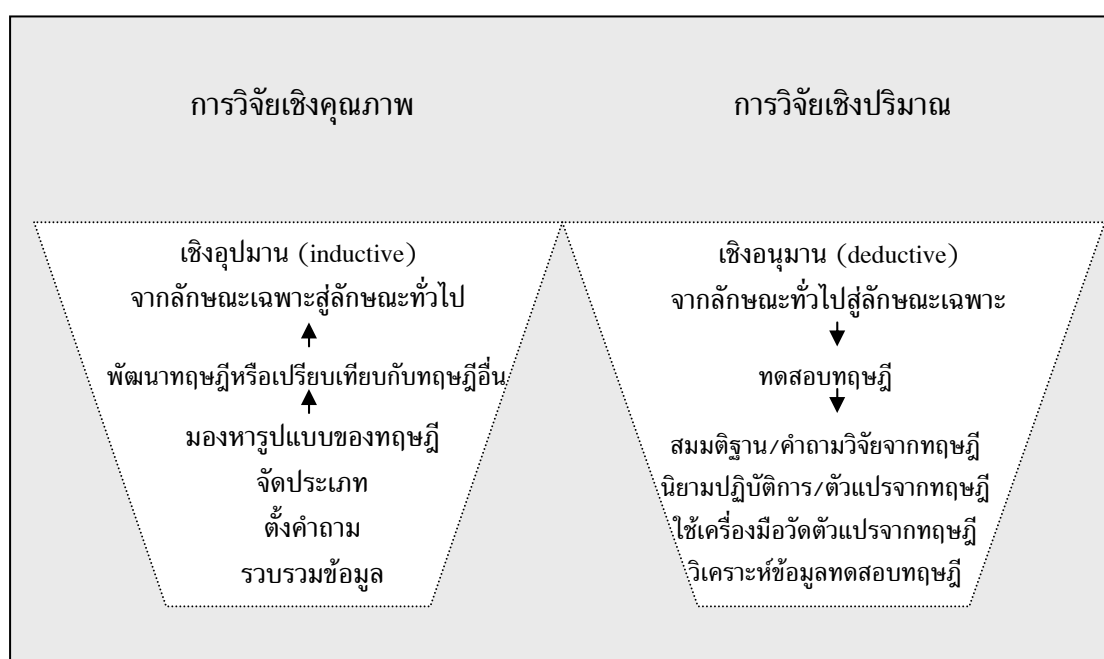
Stem (1994) กล่าวถึงลักษณะเด่นของการวิจัยทฤษฎีฐานรากว่าเป็นการวิจัยที่เน้น การตีความ ไม่ใช่การวิจัยที่เน้นการพรรณนา การวิจัยนี้เน้นการตีความข้อมูลเพื่อหาคำอธิบาย สำหรับปรากฏการณ์ที่ศึกษา ผลของการตีความคือข้อสรุปเชิงทฤษฎีซึ่งมีลักษณะเป็นนามธรรม และมีฐานมาจากข้อมูลโดยตรง คำอธิบายที่เป็นนามธรรมนั้นจะอยู่ในรูปของมโนทัศน์หรือกรอบ แนวคิดทฤษฎีที่บอกถึงความสัมพันธ์ระหว่างมโนทัศน์ต่าง ๆ การวิจัยทฤษฎีฐานรากมีลักษณะที่ แตกต่างจากวิธีวิจัยเชิงคุณภาพอื่น ๆ ดังนี้ (1) ไม่เริ่มต้นจากทฤษฎีหรือสมมติฐานที่มีอยู่ก่อนแต่ เป้าหมายของการวิจัยจะถูกสร้างขึ้นหลังจากที่นักวิจัยได้เริ่มเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล (2) กระบวนการรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลดำเนินการไปพร้อม ๆ กัน และ (3) มีวิธีการ วิเคราะห์ข้อมูลที่เข้มงวด

หลักการสำคัญของการสร้างทฤษฎีฐานราก คือ ผู้วิจัยจะต้องมีความไวทางทฤษฎี (theoretical sensitivity) ต่อการคิดและศึกษาข้อมูลในลักษณะที่จะนำไปสร้างมโนทัศน์ และ ทฤษฎี ซึ่งความไวทางทฤษฎีนี้จะต้องมีอยู่ในทุกขั้นตอนของการวิจัย ไม่ว่าจะเป็นการเลือก ตัวอย่างเชิงทฤษฎี (theoretical sampling) การสร้างมโนทัศน์เชิงทฤษฎี (theoretical coding) และการหาข้อสรุปเชิงทฤษฎี (theoretical generating) โดยอาศัยกระบวนการนี้ ทฤษฎีฐานรากจึง เป็นทฤษฎีที่มีลักษณะเฉพาะ คือ เป็นทฤษฎีที่ถูกสร้างขึ้นมาจากข้อมูลที่เป็นไปตามปรากฏการณ์ จริงมากที่สุด (Glaser, 1978)

Leedy & Ormrod (2001) ได้แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างการใช้วิธีเชิง ปริมาณกับการวิจัยเชิงคุณภาพอย่างชัดเจน กรณีที่เป็นการใช้วิธีเชิงปริมาณมีจุดมุ่งหมายเพื่อ ทดสอบทฤษฎี การใช้วิธีเชิงคุณภาพมีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาทฤษฎีใหม่ ซึ่งสามารถแสดงการใช้ หลักการเชิงอุปมาน (inductive) การใช้วิธีเชิงคุณภาพเริ่มต้นจากเก็บรวบรวมข้อมูล จาก

หลากหลายแหล่ง เพื่อนำไปสู่ข้อสรุปเป็นทฤษฎี สำหรับการให้หลักการเชิงอนุมาน (deductive) ในการวิจัยเชิงปริมาณนั้นเริ่มต้นจากการสร้างตัวแบบจากทฤษฎีเพื่อนำไปใช้เป็นกรอบในการสร้างเครื่องมือและเก็บรวบรวม ข้อมูล มาทดสอบตัวแบบทฤษฎีนั้น

วิโรจน์ สารัตนะ (2553) ได้สรุปการวิจัยทฤษฎีฐานราก (grounded theory research) เพื่อใช้เป็น เพื่อการเปรียบเทียบลักษณะการวิจัยเชิงคุณภาพกับการวิจัยเชิงปริมาณไว้ ดังนี้

ภาพที่ 4 เปรียบเทียบการใช้หลักการเชิงอุปมานในการวิจัยเชิงคุณภาพกับการใช้หลักการเชิงอนุมานในการวิจัยเชิงปริมาณ

2. ลักษณะสำคัญของการวิจัยทฤษฎีฐานราก

วิโรจน์ สารัตนะ (2553) ได้สรุปการวิจัยทฤษฎีฐานรากว่า การวิจัยลักษณะดังกล่าวนี้ ประกอบด้วยสาระสำคัญ 6 ประการ ได้แก่

2.1 เป็นวิธีการเชิงกระบวนการ (process approach) แนวคิดทางด้านสังคมเป็นเรื่องของผู้คนที่ปฏิสัมพันธ์กันที่นักวิจัยทฤษฎีฐานรากต้องการทำความเข้าใจถึงกระบวนการของผู้คนเหล่านั้น กระบวนการในการวิจัยทฤษฎีฐานรากจึงหมายถึงลำดับเหตุการณ์ของการกระทำและการมีปฏิสัมพันธ์กันของบุคคลและเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อการวิจัยนั้น นักวิจัยสามารถจำแนกและกำหนดการกระทำและการมีปฏิสัมพันธ์ของบุคคลออกเป็นประเภท

(categories) ได้หลายประเภท ในนิยามของการวิจัยทฤษฎีฐานราก “ประเภท” หมายถึง แก่น หัวข้อ หรือใจความ (themes) ของสารสนเทศที่นักวิจัยกำหนดจากข้อมูลเพื่อใช้ทำความเข้าใจถึง กระบวนการใดกระบวนการหนึ่ง ในการวิจัยนั้น

2.2 เป็นการสุ่มเชิงทฤษฎี (theoretical sampling) ในการรวบรวมข้อมูล นักวิจัย จะใช้วิธีการหลากหลายวิธี เช่น การสังเกต การสนทนา การสัมภาษณ์ การบันทึกสาธิต บันทึกรายการประจำวันหรือบันทึกของผู้ให้ข้อมูล รวมทั้งบันทึกความเห็นส่วนตัวของผู้วิจัยเอง ซึ่งวิธีการเหล่านี้ นักวิจัยทฤษฎีฐานราก มักจะให้ความสำคัญกับการสัมภาษณ์มากกว่าวิธีอื่น เนื่องจากการสัมภาษณ์จะช่วยให้ได้ข้อเท็จจริงจากปากคำของผู้ให้ข้อมูลได้ดีกว่า การสุ่มอย่างแบบเจาะจง (purposive sampling) เพื่อการสัมภาษณ์หรือการสังเกตเพื่อการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ทฤษฎีฐานรากนั้นจะแตกต่างจากการวิจัยเชิงคุณภาพอื่นๆ เนื่องจากการสุ่มเชิงทฤษฎี (theoretical sampling) ในการวิจัยทฤษฎีฐานรากจะมุ่งไปที่บุคคลที่จะทำให้ได้ข้อมูลที่จะ ก่อให้เกิดทฤษฎีเป็นสำคัญ ในการรวบรวมข้อมูลเพื่อก่อให้เกิดทฤษฎีนั้น กระบวนการเก็บ รวบรวมข้อมูลจะมีลักษณะเป็นวิธีการย้อนไปมา (zigzag approach) เป็นกระบวนการที่นักวิจัยได้ รวบรวมข้อมูล และมีการวิเคราะห์ข้อมูลในทันที ไม่รอจนกว่าจะรวบรวมข้อมูลได้ทั้งหมด ซึ่งการ เก็บรวบรวมข้อมูลในลักษณะนี้จะทำให้เกิดการตัดสินใจได้ว่า จะเก็บข้อมูลอะไรเพิ่มเติมและจะ เก็บจะเก็บข้อมูลจากใครอีก ซึ่งจะทำให้มีการกลั่นกรองและปรับแก้ ประเภท (categories) ที่ กำหนดเป็นระยะๆ ย้อนกลับไปกลับมาจนเห็นว่าถึงจุดอิ่มตัว (saturation) ไม่มีข้อมูลใหม่เพิ่มขึ้น อีก หรือไม่มีใครจะให้ข้อมูลนั้นเพิ่มเติมอีกต่อไป

2.3 เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเปรียบเทียบอย่างต่อเนื่อง (constant comparative data analysis) ในการวิจัยทฤษฎีฐานราก นักวิจัยจะเกี่ยวข้องในกระบวนการเก็บ รวบรวมข้อมูล การจัดกระทำกับข้อมูลเพื่อจำแนกเป็นประเภทๆ ในการการเก็บสารสนเทศ เพิ่มเติม และการเปรียบเทียบสารสนเทศใหม่ที่ได้กับประเภทต่างๆ ที่กำลังเกิดขึ้นเป็น กระบวนการพัฒนาประเภทที่เป็นปฏิบัติการเชิงเปรียบเทียบอย่างต่อเนื่อง (constant comparison) ซึ่งถือเป็นกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงอุปมาน (inductive) จากกรณีเฉพาะให้ เป็นกรณีทั่วๆไป เป็นการเปรียบเทียบข้อมูลระหว่างเหตุการณ์กับเหตุการณ์ (incidents) เหตุการณ์กับประเภท (categories) และประเภทกับประเภท โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ได้ “ประเภท” ที่มีฐานราก (ground) จากข้อมูลที่ได้มาในลักษณะเป็นตัวบ่งชี้ (indicators) ที่ได้มา จากหลากหลายแหล่ง แล้วนำมาจัดกลุ่ม (grouping) เป็นรหัส (codes) โดยกระบวนการ เปรียบเทียบนี้ นักวิจัยจะต้องเปรียบเทียบตัวบ่งชี้กับตัวบ่งชี้ รหัสกับรหัส และประเภทกับประเภท อย่างต่อเนื่องตลอดระยะเวลาของการวิจัย ทั้งนี้เพื่อจัดการมีมากเกินไปของข้อมูล (redundancy) โดยนักวิจัยจะมีคำถามอยู่ในใจเสมอ ดังนี้ (1) ข้อมูลที่ศึกษาคืออะไร (2) ประเภท อะไรหรือคุณลักษณะอะไรของประเภทอะไรที่เหตุการณ์นี้บ่งถึง (3) อะไรที่เกิดขึ้นจริงจากข้อมูล

ที่ได้มา (4) อะไรที่เป็นกระบวนการเชิงจิตวิทยาสังคมพื้นฐานหรือกระบวนการโครงสร้างทางสังคมที่เห็นได้จากการกระทำ

2.4 มีประเภทหลัก 1 ประเภท (a core category) ในบรรดา “ประเภท” ต่างๆ ที่กำหนดได้จากข้อมูลที่รวบรวมมา นักวิจัยจะเลือกประเภทหลัก 1 ประเภท เป็นปรากฏการณ์หลักสำหรับเสนอทฤษฎีฐานราก หลังจากกำหนด “ประเภท” ได้จำนวนหนึ่ง ซึ่งอาจจะมีตั้งแต่ 8–10 ประเภท ทั้งนี้ขึ้นกับฐานข้อมูลที่ได้มา นักวิจัยจะเลือกประเภทหลัก 1 ประเภทเพื่อเป็นพื้นฐานในการเขียนทฤษฎี โดยมีปัจจัยหลายประการที่เกี่ยวข้องกับการเลือก เช่น ความสัมพันธ์กับประเภทอื่น ความถี่ในการเกิดขึ้น การถึงจุดอิ่มตัวไวและง่าย และมีความชัดเจนที่จะพัฒนาเป็นทฤษฎี

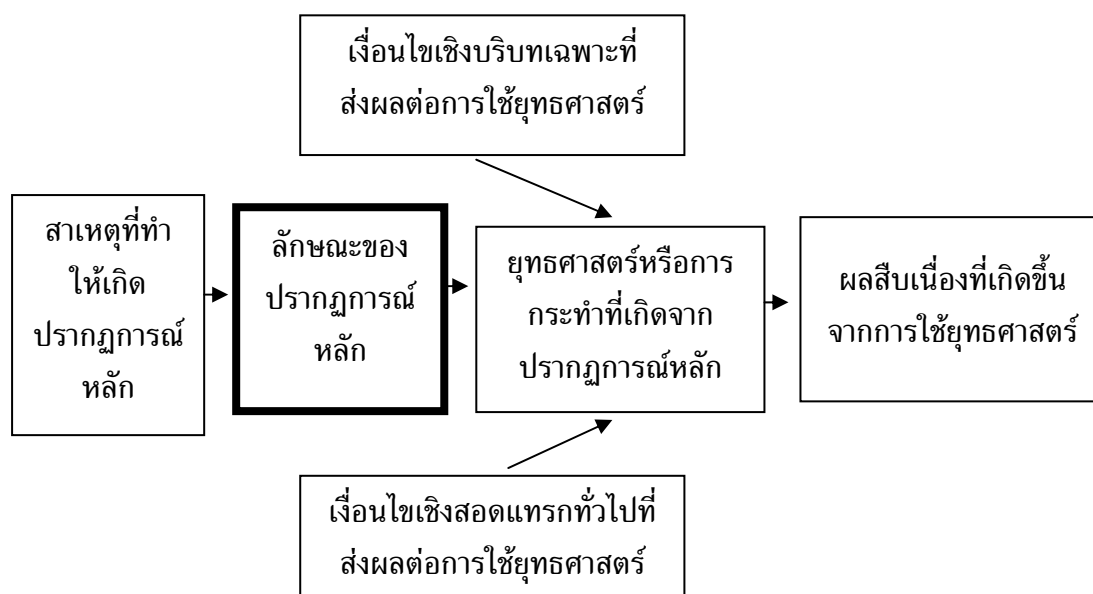
2.5 การก่อให้เกิดทฤษฎี (theory generation) กระบวนการวิจัยทุกขั้นตอนจะนำไปสู่การก่อให้เกิดทฤษฎี จากฐานข้อมูลที่นักวิจัยรวบรวมมาได้ โดยทฤษฎีจากการวิจัยทฤษฎีฐานรากนี้ จะเป็นการอธิบายอย่างกว้างๆ ต่อกระบวนการในหัวข้อที่วิจัย ซึ่งทฤษฎีจากการวิจัยทฤษฎีฐานราก มีแนวทางการนำเสนอที่เป็นไปได้ 3 แนวทาง คือ (1) นำเสนอเป็นรูปแบบความสัมพันธ์เชิงเหตุผลหรือรูปแบบเชิงทฤษฎี (2) นำเสนอเป็นสมมติฐานเชิงทฤษฎี (3) นำเสนอเป็นเรื่องเล่าเชิงบรรยาย

2.6 มีการบันทึกของนักวิจัย (memos) โดยตลอดระยะเวลาของการวิจัย นักวิจัยจะต้องบันทึกข้อมูล ให้ความคิด ความเห็น รวมทั้งความสงสัยหรือความไม่แน่ใจที่มีต่อข้อมูล และต่อประเภทที่จำแนกไว้ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการได้แนวคิดที่จะเก็บข้อมูลเพิ่มเติม หรือกำหนดแหล่งข้อมูลใหม่

อย่างไรก็ตามลักษณะการสร้างมโนทัศน์เชิงทฤษฎีจะเป็นการสร้างเชื่อมโยงระหว่างข้อมูลกับทฤษฎี อาจกล่าวได้ว่าเป็นขั้นตอนของการวิเคราะห์ข้อมูล ในการสร้างมโนทัศน์นั้น ข้อมูลที่มีอยู่เป็นจำนวนมากจะถูกนำมาแยกส่วน หรือจัดหมวดหมู่ตามคุณสมบัติ (properties) โดยการวิเคราะห์ข้อมูลต้องอาศัยการตีความ (interpretation) ของผู้วิจัย ดังนั้นมโนทัศน์จึงมิใช่สิ่งที่ปรากฏเห็นอยู่ในปรากฏการณ์จริง แต่เป็นสิ่งที่ผู้วิจัยต้องสร้าง (construct) ขึ้นมาจากข้อมูล ในกระบวนการสร้างทฤษฎีฐานราก ผู้วิจัยจะต้องทำงานใกล้ชิดกับการวิจัยทุกขั้นตอน เพราะในกระบวนการวิจัยจะไม่สามารถกำหนดล่วงหน้าได้ว่า จะเก็บข้อมูลจากใคร หรือต้องการจำนวนข้อมูลมากเท่าไร ขั้นตอนของการวิจัยเพื่อสร้างทฤษฎีจึงไม่อาจแยกขั้นตอนของการเก็บข้อมูล การสร้างมโนทัศน์ การเชื่อมโยงมโนทัศน์ รวมทั้งยังไม่สามารถหาข้อสรุปเชิงทฤษฎีเบื้องต้นได้อย่างเด็ดขาด ซึ่งขั้นตอนต่างๆ เหล่านี้จะต้องทำไปพร้อมๆ กัน การเลือกตัวอย่างเชิงทฤษฎี (theoretical sampling) เป็นกระบวนการเก็บข้อมูลเพื่อนำไปสู่การสร้างทฤษฎี โดยผู้วิจัยจะต้องเก็บข้อมูล สร้างมโนทัศน์ รวมทั้งวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น เพื่อจะตัดสินใจได้ว่ายังต้องการข้อมูลได้อีก และจะเก็บได้จากใคร ที่ไหน เพื่อจะนำไปสู่การสร้างทฤษฎีที่สมบูรณ์ ดังนั้นกระบวนการเก็บข้อมูลจึงถูกกำหนด และควบคุมโดยข้อเสนอเชิงทฤษฎี (theoretical

proposition) ที่เกิดขึ้นมาจากการเก็บข้อมูล โดยที่กระบวนการนี้จะต้องเริ่มทำตั้งแต่เริ่มต้นการเก็บข้อมูล ทั้งนี้เพราะการสร้างทฤษฎีฐานรากเน้นการเปรียบเทียบข้อมูล มโนทัศน์ที่สร้างขึ้นจากข้อมูล รวมทั้งความเกี่ยวข้องกันระหว่างมโนทัศน์เป็นหลัก ในการสร้างทฤษฎี ซึ่งเรียกว่า ข้อเสนอเชิงทฤษฎีชั่วคราว (temporary proposition) จากนั้นจึงตัดสินใจว่าจะทำข้อเสนอเชิงทฤษฎีที่ได้นี้ไปใช้ทดสอบ (verify) จากใคร หรือจากปรากฏการณ์ใด โดยทั่วไปผู้วิจัยจะต้องเลือกกรณีศึกษาหรือเหตุการณ์ หรือบุคคลเพื่อการเก็บข้อมูลต่อไป ที่เชื่อว่าจะเป็นข้อมูลที่ไม่สนับสนุนข้อเสนอเดิม หรือเป็นกรณีที่จะนำไปสู่การปฏิเสธข้อเสนอก่อนที่ได้สร้างขึ้นชั่วคราว (negative case) ทั้งนี้เพื่อนำความแตกต่างที่พบมาปรับเปลี่ยนข้อค้นพบเดิม โดยการวิจัยจะดำเนินไปเรื่อย ๆ จนผู้วิจัยแน่ใจว่า แม้จะวิเคราะห์ข้อมูลเพิ่มขึ้น ก็ไม่ช่วยในการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ และข้อสรุปเชิงทฤษฎีที่มีอยู่ได้ เรียกว่า ทฤษฎีถึงจุดอิ่มตัว (theoretical saturation) กระบวนการวิจัยจึงยุติลง ดังนั้นจำนวนกรณีศึกษาหรือจำนวนข้อมูลจึงมิใช่ตัวกำหนดการเก็บข้อมูล สิ่งสำคัญคือความสมบูรณ์ของมโนทัศน์และทฤษฎีที่ถูกสร้างขึ้นจากข้อมูลที่เป็นปรากฏการณ์ของสังคมที่ต้องการศึกษาเป็นหัวใจสำคัญของการเก็บข้อมูล (Strauss, 1987)

Strauss & Corbin (1990) กล่าวถึงการวิจัยทฤษฎีฐานรากไว้ว่า ในการปฏิบัติการวิจัยจะนิยมใช้รูปแบบที่เน้นขั้นตอนของการวิเคราะห์ข้อมูลใน 4 ขั้นตอนคือ (1) การเปิดรหัส (2) การหาแก่นของรหัส (3) การเลือกรหัส (4) การพัฒนารูปแบบความสัมพันธ์เชิงเหตุผลระหว่างเงื่อนไขเชิงสาเหตุ ยุทธศาสตร์ เงื่อนไขเชิงบริบท เงื่อนไขสอดแทรก และผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้น เพื่อนำเสนอเป็นข้อสรุปเชิงทฤษฎีจากการวิจัยทฤษฎีฐานราก โดยในการดำเนินการวิจัยนั้น ข้อมูลในภาคสนามมีความสำคัญมาก นักวิจัยจะต้องอยู่ใกล้ชิดกับข้อมูลและแหล่งข้อมูลตลอดระยะเวลาของการวิจัย ดังนั้น การตั้งคำถามการวิจัย ตามรูปแบบการวิจัยทฤษฎีฐานรากเชิงระบบนี้จะช่วยให้เกิดแนวคิดที่ชัดเจนเกี่ยวกับการตั้งคำถามการวิจัยในเชิงเหตุผลสัมพันธ์ต่อกัน เช่น ปรากฏการณ์หลักมีลักษณะอย่างไร (core Phenomenon) เกิดจากสาเหตุอะไร (causal conditions) ปรากฏการณ์หลักนั้นได้ก่อให้เกิดการใช้ยุทธศาสตร์อะไรหรือเกิดการกระทำอะไร (Strategies) มีเงื่อนไขเชิงบริบทเฉพาะ (contextual conditions) และเงื่อนไขสอดแทรกทั่วไป (intervening conditions) อะไรที่ส่งผลต่อการใช้ยุทธศาสตร์นั้นหรือต่อการกระทำนั้น และจากการใช้ยุทธศาสตร์นั้นหรือการกระทำนั้นได้ก่อให้เกิดผลสืบเนื่องอะไรขึ้นมา (consequences) ดังภาพที่ 5

ภาพที่ 5 ทฤษฎีฐานรากเชิงกระบวนการ: รูปแบบเชิงทฤษฎีเชิงสาเหตุและผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้น

สำหรับการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยกำหนดการมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็ก คือ ปรากฏการณ์ทางสังคมที่จะได้ศึกษาโดยอาศัยการทำความเข้าใจจากคนในชุมชน และผู้เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในมิติต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง จากนั้นจึงนำข้อมูลมาสร้างเป็นมโนทัศน์ โดยใช้หลักการที่เรียกว่า concept – indicator model ซึ่งถือเป็นขั้นตอนสำคัญของการสร้างทฤษฎีจากฐานราก มโนทัศน์หนึ่ง ๆ ประกอบด้วย ตัวชี้วัด ชุดหนึ่ง ซึ่งอาจมีกี่ตัวก็ได้ ขึ้นอยู่กับข้อมูลเชิงประจักษ์ (empirical indicators) โดยการเปรียบเทียบความเหมือน ความแตกต่าง และระดับความสอดคล้องของคุณสมบัติของตัวชี้วัด ทำให้ได้มโนทัศน์ที่สามารถหลอมรวม ตัวชี้วัดต่าง ๆ เข้าไว้ด้วยกัน มโนทัศน์ที่ได้นี้จะมีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ แต่ขณะเดียวกันก็มีความเป็นนามธรรมพอที่จะนำไปใช้สร้างทฤษฎีได้ ดังนั้น ทฤษฎีจะประกอบไปด้วยชุดของมโนทัศน์ ที่ถูกสร้างขึ้นมาจากปรากฏการณ์จริง โดยมโนทัศน์ต่าง ๆ จะถูกนำมาเชื่อมโยงกันในรูปของข้อเสนอ (proposition) ที่แสดงถึงความเกี่ยวพันในรูปแบบต่าง ๆ โดยจะมีมโนทัศน์ที่เป็นเงื่อนไข (causal condition) และมโนทัศน์ที่เป็นกระบวนการ ซึ่งจะต้องมีคำอธิบายที่ชัดเจนว่า มโนทัศน์ดังกล่าวมีความเกี่ยวพันกันอย่างไร

การสร้างทฤษฎีฐานรากแม้ว่าจะเน้นการศึกษาจากปรากฏการณ์จริง แต่วิธีวิทยาของการสร้างทฤษฎีฐานราก มิได้ละเลยการนำองค์ความรู้ที่ได้มีการสะสมกันมา ไม่ว่าจะเป็นแนวคิด ทฤษฎี หรือผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มาเป็นพื้นฐานในการสร้างองค์ความรู้ใหม่ขึ้นมา ทั้งนี้ เพราะปรากฏการณ์ของสังคมเป็นเรื่องซับซ้อน การที่จะอธิบายลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชน ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อมีส่วนร่วมของชุมชน ยุทธศาสตร์และเงื่อนไขการใช้ยุทธศาสตร์ รวมทั้งผล

สืบเนื่องที่เกิดขึ้นจากการใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชนนั้นไม่สามารถใช้หลักเหตุและผลอย่างง่ายในการอธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าวได้ แต่ต้องอาศัยองค์ความรู้ที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับมโนทัศน์ต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างกว้างขวาง องค์ความรู้ต่างๆเหล่านี้จะช่วยให้ผู้วิจัยมีความไว (sensitive) ต่อการสร้างมโนทัศน์ ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาองค์ความรู้ที่สอดคล้องกับคำถามการวิจัยซึ่งเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็กเป็นพื้นฐานไว้แล้ว จึงให้ความสำคัญกับวิธีการและขั้นตอนต่างๆของการสร้างทฤษฎีจากฐานราก (grounded theory)

ตอนที่ 7 กรอบความคิดพื้นฐานในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอข้อสรุปเชิงทฤษฎีจากการศึกษาปรากฏการณ์ของการมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็ก เพื่ออธิบายและทำความเข้าใจลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชน ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน ยุทธศาสตร์และเงื่อนไขการใช้ยุทธศาสตร์ รวมทั้งผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้นจากการใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชน โดยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อให้ได้ข้อมูลเพียงพอที่จะนำไปสู่การสร้างทฤษฎีฐานราก (grounded theory) และสามารถตอบคำถามการวิจัยที่ตั้งไว้ คือ การมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็ก จากมุมมองของคนที่อยู่ในปรากฏการณ์ มีลักษณะอย่างไร ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนคืออะไร ในการมีส่วนร่วมของชุมชนมียุทธศาสตร์และเงื่อนไขอะไร รวมทั้งผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้นจากการใช้ยุทธศาสตร์ส่วนร่วมของชุมชนคืออะไร เมื่อได้ศึกษาวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังรายละเอียดที่กล่าวไว้แล้วในตอนต้นที่ 1 - 6 ผู้วิจัยจึงได้กำหนดกรอบความคิดพื้นฐานเพื่อการวิจัย ดังนี้

สำหรับการศึกษาในประเด็นลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชนนั้น ผู้วิจัยจะศึกษาโดยมีกรอบความคิดพื้นฐานว่า การศึกษามีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับสังคม ดังที่ เสน่ห์ จามริก (2526) ได้มีข้อเสนอว่า การศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของระบบสังคม และแต่ละสังคมยังประกอบด้วย โครงสร้างอำนาจ และค่านิยม ซึ่งมีผลต่อการกำหนดแนวทาง โครงสร้าง และแบบแผนการจัดการศึกษา ตลอดจนหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอน ผู้วิจัยต้องการศึกษาว่าการจัดการศึกษาในปัจจุบันซึ่งยึดความมุ่งหมาย หลักการ และแนวการจัดการศึกษา ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 การมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็กมีลักษณะอย่างไร โดยใช้แนวความคิดการพัฒนาโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นแนวคิดในการอธิบาย รวมทั้งนโยบายการจัดการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ และนโยบายของหน่วยงานต้นสังกัดที่ส่งผลต่อการกำหนด การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา ในสถานะความเป็นจริงการจัดการศึกษาของประเทศมีลักษณะการกำหนดทิศทางนโยบายจากส่วนกลาง (กระทรวง ทบวง กรม) การบริหารการศึกษาแบบสั่งการจากระดับบนสู่ระดับล่าง ส่วนโรงเรียนในฐานะที่เป็นหน่วยปฏิบัติมีหน้าที่ดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายตามที่ส่วนกลางกำหนด ถึงแม้ว่านโยบายการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานจะได้กำหนดให้การมีส่วนร่วมของ

ชุมชนเป็นกลยุทธ์ในการจัดการศึกษา โดยพยายามประชาสัมพันธ์ และแสวงหาโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมด้วยวิธีการหลากหลาย แต่ก็ทำได้เพียงน้อยของความหมายการมีส่วนร่วมที่เป็น การสนับสนุน การให้ความร่วมมือ หรือการบริจาควัตถุสิ่งของซึ่งยังไม่เป็นลักษณะของการมีส่วนร่วมที่แท้จริง เพราะการมีส่วนร่วมที่เป็นความมุ่งหวังให้เกิดขึ้นนั้น จะต้องมีความคิด หรือกรอบความคิดในการจัดการศึกษาที่ตรงกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน คือ การสมัครใจของชุมชนที่จะเข้ามาร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ในลักษณะที่มีความสัมพันธ์ในแนวนอน มีความเข้าใจและยอมรับเป้าหมายการจัดการศึกษาร่วมกัน

การศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนคืออะไรนั้น ผู้วิจัยศึกษาโดยมีแนวคิดพื้นฐานว่า ปัจจุบันสิ่งที่เป็นพลวัตและมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงการจัดการศึกษา คือ บริบทด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมของชุมชน รวมทั้งนโยบายของรัฐในการจัดการศึกษาที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน จึงต้องศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างบริบทในด้านต่างๆ ของชุมชนให้เชื่อมโยงกัน โดยกำหนดฐานการวิเคราะห์ หรือกรอบความคิดที่เป็นจุดเริ่มต้นของการจัดการศึกษาในชุมชนให้ตรงกัน เช่นในด้านเศรษฐกิจ ศึกษาและทำความเข้าใจเกี่ยวกับการทำมาหากินของประชาชนในชุมชน การมีรายได้และการเพิ่มผลผลิตของกลุ่มอาชีพต่างๆ ในชุมชน เนื่องจาก บริบทด้านเศรษฐกิจจะสะท้อนข้อมูลเกี่ยวกับประสิทธิผลและคุณภาพการจัดการศึกษาของโรงเรียน ในด้านสังคมศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างบุคลากรในโรงเรียนกับชุมชนเกี่ยวกับทักษะที่มีต่อประชาชนในลักษณะการยอมรับศักดิ์ศรีของประชาชนเท่าเทียมกับตน มีความเชื่อถือและเคารพความคิดเห็นของประชาชน พร้อมทั้งจะเรียนรู้และเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของโรงเรียน ในด้านการปกครองศึกษาถึงโครงสร้างอำนาจของบุคคลที่เป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง หรือกลุ่มที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจ รวมทั้งท่าทีความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา ซึ่งถ้าผู้นำชุมชนมีโครงสร้างอำนาจเป็นแบบแนวนอน และมีท่าทีสนับสนุนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา ก็จะทำให้เกิดแกนนำในการมีส่วนร่วมขึ้นในชุมชน และจะส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาของโรงเรียนเป็นไปอย่างเข้มแข็ง ในด้านวัฒนธรรม ศึกษาวัฒนธรรมที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน เช่น การเห็นความสำคัญในการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การเห็นความสำคัญของการทำงานร่วมกัน การมีค่านิยมแสดงความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ซึ่งค่านิยมนี้จะก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมได้มากกว่าชุมชนที่ต่างคนต่างอยู่ นอกจากนี้บริบทของการจัดการศึกษาในชุมชนที่เป็นปัจจัยและมีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน เช่น ประเด็นเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน ความรู้สึกร่วมการเป็นเจ้าของโรงเรียน (ownership) ความเปิดเผยการดำเนินงานของโรงเรียน (openness) การตรวจสอบและความรับผิดชอบ (accountability) ความเป็นอิสระ (autonomy) การร่วมมือกัน (collaboration) และรวมไปถึงสิ่งแวดล้อมที่เป็นบรรยากาศที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน

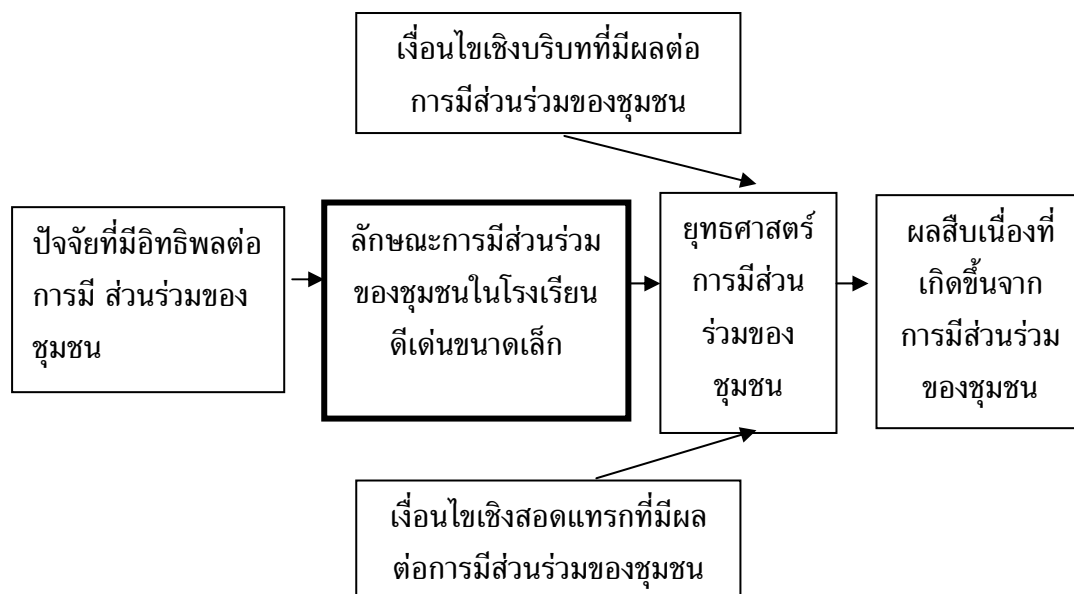
การศึกษายุทธศาสตร์และเงื่อนไขการใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็ก เป็นการศึกษาการใช้ยุทธศาสตร์หรือ การกระทำที่เกิดจากปรากฏการณ์และ

เงื่อนไขเชิงบริบทเฉพาะและเงื่อนไขเชิงสอดแทรกทั่วไปที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งผู้วิจัยจะศึกษาโดยอาศัยแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับโครงสร้างองค์การ พฤติกรรมองค์การ รูปแบบการบริหารจัดการของโรงเรียน บรรยากาศและความคาดหวัง รวมทั้งการศึกษาลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชนที่มีประสิทธิผลซึ่งจะต้องศึกษาการและความเข้าใจการใช้ยุทธศาสตร์และเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องจากพื้นที่ที่ศึกษาในปรากฏการณ์จริงของการมีส่วนร่วมของชุมชน

สำหรับการศึกษาเกี่ยวกับผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้นจากการใช้ยุทธศาสตร์และเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องนั้น ผู้วิจัยจะศึกษาโดยใช้ฐานความคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในฐานะที่การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการทางสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องทั้งก่อน และหลังการปฏิรูปการศึกษา ในการอธิบายถึงผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมของชุมชนนั้นจะให้ความสำคัญกับการถ่ายทอดแนวคิดเพื่อการปรับปรุง การเกิดระบบใหม่ที่สอดคล้องกับโรงเรียนและชุมชน และการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย โดยทำความเข้าใจถึงการกระทำและการให้คุณค่าต่อผลที่เกิดขึ้น รวมทั้งการบรรลุความสำเร็จตามเป้าหมายในการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนตามหลักสูตรการศึกษขั้นพื้นฐาน และการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

จากกรอบความคิดพื้นฐานการวิจัยดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยได้นำแนวคิดการวิจัยทฤษฎีฐานรากเชิงระบบของ Strauss & Corbin (1998) มาใช้เป็นแนวทางในการศึกษา ซึ่งทำให้ปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็กนี้ เป็นความพยายามที่จะทำความเข้าใจลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชน ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน ยุทธศาสตร์และเงื่อนไขการใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชน รวมทั้งผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้นจากการใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็ก

จากคำถามการวิจัยและวัตถุประสงค์การวิจัย รวมทั้งการนำผลการศึกษาเอกสารและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยจึงได้กำหนดกรอบแนวคิดพื้นฐานในการวิจัย ดังแสดงตามภาพที่ 6

ภาพที่ 6 กรอบแนวคิดพื้นฐานในการวิจัย: การมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็ก

เพื่อให้ได้ข้อมูลจากปรากฏการณ์ที่ตามความจริงมากที่สุด ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาจากโรงเรียน ชุมชน และผู้เกี่ยวข้องที่เป็นบริบทของโรงเรียน ตามประเด็นที่ได้กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์ และคำถามการวิจัย โดยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งผู้วิจัยศึกษาในแนวทางของทฤษฎีฐานราก (grounded theory) ที่เน้นการตีความข้อมูลเพื่อหาคำอธิบายตามปรากฏการณ์ที่ศึกษา โดยการสัมภาษณ์ระดับลึก (in-depth interview) การจัดกลุ่มสนทนา (focus group discussion) การสังเกตและจดบันทึก (observation and field-note) และการวิเคราะห์เอกสาร (document analysis) เพื่อนำไปสู่การเสนอข้อสรุปเชิงทฤษฎี (theoretical generalization) ต่อไป

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research methodology) และใช้แนวทางการศึกษาเชิงปรากฏการณ์นิยม (phenomenology) ที่เป็นทฤษฎีฐานราก (grounded theory) ซึ่งนภาภรณ์ หะวานนท์และคณะ (2543) อธิบายว่า เป็นทฤษฎีที่ได้จากการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคม โดยทฤษฎีจะถูกสร้าง (construct) และได้รับการตรวจสอบ (verify) โดยการเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ทางสังคมอย่างเป็นระบบ การสร้างทฤษฎีฐานรากอาศัยกระบวนการเก็บข้อมูลด้วยวิธีการวิจัยทางด้านสังคมศาสตร์ เช่น การสัมภาษณ์ระดับลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การจัดสนทนากลุ่ม และการวิเคราะห์เอกสาร โดยข้อมูลที่นำมาวิเคราะห์จะต้องเป็นข้อมูลที่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางสังคม ในเรื่องศึกษาอย่างรอบด้าน การบันทึกข้อมูลในลักษณะนี้มักอาศัยการบรรยายเหตุการณ์ ประสบการณ์ของคน การเรื่องเล่าสภาพสังคม ซึ่งการบรรยายอย่างละเอียดนี้ เป็นความพยายามที่จะทำความเข้าใจถึงความหมาย ประสบการณ์ การกระทำหรือเหตุการณ์ต่างๆ เพื่อจะช่วยให้ผู้วิจัยตีความปรากฏการณ์นั้นๆ ได้ตรงตามความหมายกับสิ่งที่เกิดขึ้น ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจปรากฏการณ์ที่ศึกษา ดังนั้นการศึกษาเพื่อสร้างทฤษฎีฐานรากให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยคือสามารถเสนอข้อสรุปเชิงทฤษฎีจากการศึกษาปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็ก โดยทำความเข้าใจถึงลักษณะของการมีส่วนร่วมของชุมชน ปัจจัยที่มีอิทธิพลยุทธศาสตร์และเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชน รวมทั้งผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยผู้วิจัยได้วิธีดำเนินการวิจัย ตามลำดับดังต่อไปนี้

1. การเลือกพื้นที่ในการศึกษา (field)

การเลือกพื้นที่ศึกษา เป็นขั้นตอนที่สำคัญมากต่อการได้มาซึ่งข้อมูลที่ตรงและเพียงพอสำหรับการอธิบายปรากฏการณ์ที่ต้องการศึกษา ดังนั้น การเลือกพื้นที่ศึกษาจึงต้องกระทำอย่างรอบคอบโดยอาศัยการเลือกเชิงทฤษฎี (theoretical sampling) ซึ่งมีหลักการที่สำคัญของการเลือกพื้นที่ศึกษาคือต้องเป็นพื้นที่ที่สอดคล้องและตรงตามวัตถุประสงค์การวิจัย คำถามการวิจัยและกรอบแนวคิดพื้นฐานในการวิจัย ซึ่งการวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดพื้นที่ศึกษาไว้ดังนี้ คือ เป็นโรงเรียนขนาดเล็กมีจำนวนนักเรียนไม่เกิน 120 คน มีความโดดเด่นเป็นพิเศษในด้านการพัฒนาอย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นการพัฒนาที่เกิดจากความร่วมมือจากชุมชนและท้องถิ่น และเป็นโรงเรียนที่หน่วยงานต้นสังกัดประกาศเป็นโรงเรียนดีเด่น และจัดการศึกษาเป็นไปตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 คือเป็นสถานศึกษาที่มีอำนาจหน้าที่หรือมีวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีการจัดระบบ

โครงสร้าง และกระบวนการจัดการศึกษายึดหลักการกระจายอำนาจ และการมีส่วนร่วมของชุมชน บุคคล ครอบครัว องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการและสถาบันสังคมอื่น ซึ่งโรงเรียนที่ศึกษาครั้งนี้เป็นโรงเรียนที่ประสบผลสำเร็จอย่างยิ่ง สามารถเป็นแหล่งเรียนรู้และศึกษาดูงานของโรงเรียนอื่นๆ เกี่ยวกับการพัฒนาโรงเรียนให้ได้มาตรฐานและมีคุณภาพสูง และมีผลงานเป็นที่ยอมรับในวงการศึกษาอันจากการบริหารจัดการโรงเรียนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

ผู้วิจัยได้สืบเสาะหาข้อมูลเพื่อให้ได้โรงเรียนที่มีลักษณะตามเกณฑ์และเงื่อนไขที่กำหนด โดยเริ่มต้นจากการขอข้อมูลจากสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา 5 แห่ง ที่เป็นพื้นที่ในจังหวัดเดียวกับผู้วิจัยอาศัยอยู่ ทั้งนี้เพื่อให้สามารถเดินทางไปร่วมกิจกรรมต่างๆ ในพื้นที่ศึกษาได้ โดยสะดวกซึ่งจะต้องมีระยะทางไม่ไกลจนเกินไป เนื่องจากในระหว่างดำเนินการเก็บข้อมูลผู้วิจัยต้องคลุกคลีอยู่ในพื้นที่ที่ศึกษาเป็นระยะเวลาต่อเนื่องยาวนานพอสมควร โดยได้ขอความอนุเคราะห์ให้สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาระบุชื่อโรงเรียนดีเด่น (outstanding school) ของเขตพื้นที่การศึกษาละ 1 แห่ง ที่เป็นไปตามเงื่อนไขที่สำคัญ คือ ต้องเป็นโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็กที่มีการพัฒนาโรงเรียนให้ได้มาตรฐาน และมีคุณภาพสูง โดยเกิดจากการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างชัดเจน และเป็นที่ยอมรับจากผู้ปกครอง ประชาชน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และได้รับการยกย่องชมเชยจากหน่วยงานต้นสังกัด รวมทั้งเป็นโรงเรียนที่เคยผ่านการประเมินจากกระทรวงศึกษาธิการ ให้ได้รับรางวัลโรงเรียนพระราชทาน หรือเคยได้รับรางวัลโรงเรียนดีเด่นระดับประเทศ การที่ผู้วิจัยกำหนดเงื่อนไขโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็กดังกล่าวเป็นพื้นที่วิจัยครั้งนี้ เพื่อให้เกิดความมั่นใจได้ว่าโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็กได้ผ่านกระบวนการคัดเลือกหลายขั้นตอน และมีหลักเกณฑ์ในการประเมินและคัดเลือกซึ่งเป็นที่รับรู้โดยทั่วไปของหน่วยงานทางการศึกษา อาทิ เช่นโรงเรียนที่ได้รับการคัดเลือกให้ได้รับรางวัลโรงเรียนพระราชทานนั้น ต้องเป็นโรงเรียนที่สามารถจัดการศึกษาได้มาตรฐาน และมีคุณภาพ ตามหลักเกณฑ์ที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด โดยมีคณะกรรมการที่เป็นกลางจากหน่วยงานทางการศึกษาหลายหน่วยงานเข้าร่วมเป็นกรรมการประเมิน ซึ่งมีรายละเอียดการประเมิน 6 ด้าน ดังนี้ (1) ด้านคุณภาพนักเรียน (2) ด้านการบริหารหลักสูตรและวิชาการ (3) ด้านการบริหารจัดการ (4) ด้านการบริหารงานอาคารและสถานที่ (5) ด้านความสัมพันธ์ระหว่างสถานศึกษากับผู้ปกครองและชุมชน (6) ด้านความดีเด่นของสถานศึกษา ดังนั้น สถานศึกษาที่มีสิทธิ์จะได้รับรางวัลโรงเรียนพระราชทาน จะต้องผ่านเกณฑ์การประเมินในแต่ละด้าน และมีค่าคะแนนรวมทุกด้านไม่ต่ำกว่า 3.50 จากคะแนนเต็ม 4.00 หลังจากผู้วิจัยได้รายชื่อโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็กจากสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาครบทั้ง 5 แห่งแล้ว จึงได้เข้าไปศึกษาข้อมูลของโรงเรียนดังกล่าวด้วยตนเอง เพื่อตรวจสอบและพิจารณาข้อมูลความสำเร็จของโรงเรียนจากเอกสารสรุปผลการดำเนินการที่ผ่านมา รวมทั้งการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา รองผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ผู้อำนวยการกลุ่มนิเทศการศึกษา ผู้อำนวยการกลุ่มนโยบายและแผนงาน และผู้อำนวยการกลุ่ม

ส่งเสริมการจัดการศึกษาของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาทั้ง 5 แห่ง เมื่อได้ข้อมูลครอบคลุมครบถ้วนแล้ว ผู้วิจัยจึงพิจารณาเลือกโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็กที่สอดคล้องตรงตามวัตถุประสงค์การวิจัย ประเด็นคำถามการวิจัย และกรอบแนวคิดพื้นฐานในการวิจัย

โรงเรียนบ้านหนองแคน (นามสมมติ) ที่ผู้วิจัยเลือกเป็นพื้นที่ศึกษา เป็นโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง โรงเรียนแห่งนี้ จัดการศึกษา ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 และเปิดให้บริการตั้งแต่ชั้นอนุบาล ถึงระดับประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนบ้านหนองแคน ตั้งอยู่ ห่างจากตัวอำเภอซึ่งเป็นเขตปกครองท้องที่มีระยะทางประมาณ 30 กิโลเมตร ซึ่งเป็นโรงเรียนที่มีลักษณะตรงตามที่กำหนดไว้ในเงื่อนไขทุกประการ เมื่อสังเกตจากทางกายภาพจะเห็นว่าเป็นโรงเรียนที่จัดภูมิทัศน์สวยงาม สะอาด ร่มรื่น แตกต่างจากโรงเรียนขนาดเล็กที่ตั้งอยู่โดยทั่วไปอย่างชัดเจน

นอกจากนั้น จุดแข็งของโรงเรียนบ้านหนองแคน (นามสมมติ) ที่เป็นข้อสรุปจากการเอกสารรายงานการประเมินภายในของโรงเรียน มีประเด็นที่น่าสนใจดังต่อไปนี้

1. โรงเรียนภาคภูมิใจที่ได้ประสบความสำเร็จใน ด้านต่าง ๆ เช่น โรงเรียนได้รับการคัดเลือกจากกระทรวงศึกษาธิการให้ได้รับรางวัลโรงเรียนพระราชทาน ได้รับการคัดเลือกโรงเรียนดีเด่นด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน ได้รับการคัดเลือกโรงเรียนห้องสมุดดีเด่น ประเภทโรงเรียนขนาดเล็ก โรงเรียนได้พัฒนาด้านอาคารสถานที่ สิ่งแวดล้อม ให้มีบรรยากาศที่ร่มรื่น สวยงามและปลอดภัยจากมลภาวะและมลพิษต่าง ๆ โรงเรียนบ้านหนองแคนมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักทั่วประเทศ กระทรวงศึกษาธิการคัดเลือกให้เป็นโรงเรียนทดลองการจัดการเรียนการสอนแบบคณะชั้น ซึ่งเป็นเครือข่ายการจัดการศึกษาของประเทศนิวซีแลนด์ นอกจากนี้ โรงเรียนมีความภาคภูมิใจที่มีผู้บริหารระดับสูงของกระทรวงศึกษาธิการมาเยี่ยมชมการบริหารจัดการของโรงเรียน เช่น ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ผู้ตรวจราชการกระทรวงศึกษาธิการ ชาวต่างประเทศ รวมทั้งหน่วยงาน/โรงเรียนต่าง ๆ มาศึกษาดูงานเป็นประจำ

2. โรงเรียนสามารถพัฒนาผู้เรียนบรรลุเป้าหมายตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน กล่าวคือ ผู้เรียนทุกคนได้รับการพัฒนาทั้งทางร่างกาย อารมณ์ สังคมและสติปัญญา ให้เป็นผู้มีความสมดุลทั้งด้านความรู้ ความคิด ความสามารถ ความรับผิดชอบ และความดีงาม มีจิตใจโอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และมีวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตสามารถอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข

3. ผู้บริหารโรงเรียน และครู มีการส่งเสริมการทำงานร่วมกันเป็นทีม ประสานงานกับชุมชนและท้องถิ่น โดยการสร้างระบบการทำงานที่โปร่งใส ร่วมคิด ร่วมกันทำ และร่วมกันตัดสินใจแก้ไขปัญหา มีวัฒนธรรมการทำงาน เสมือนหนึ่งเป็นครอบครัวเดียวกัน ผู้บริหารมีระบบกำกับ ติดตามการทำงานที่ดี ให้เกียรติ และยอมรับในความรู้ความสามารถของครู จึงทำให้ครูทุกคนมีความภาคภูมิใจที่มีส่วนสำคัญในการพัฒนาโรงเรียนจนมีเกียรติประวัติดีเด่น

สำหรับโรงเรียนบ้านหนองแคน (นามสมมติ) เป็นโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็กในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งเป็นโรงเรียนที่มีคุณสมบัติที่สอดคล้องตาม

วัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลหลักเกิดความเชื่อมั่นในกระบวนการที่ผู้วิจัยดำเนินการ และมีความเต็มใจให้ข้อมูลต่างๆ ที่เป็นรายละเอียดในทุกประเด็นที่ศึกษา นอกจากนี้เพื่อผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์และแปลความหมายของข้อมูลจากแหล่งต่างๆ ได้อย่างลึกซึ้งโดยมีเสรีภาพตามมาตรฐานทางวิชาการ ดังนั้นผู้วิจัยจึงต้องปกป้องผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยการใช้ชื่อของบุคคลผู้ให้ข้อมูลหลักตามตำแหน่งในการทำงานหรือตามบทบาทที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนและใช้ชื่อของโรงเรียน ชื่อสถานที่ และชื่อบุคคลในบางกรณี เป็นนามสมมติ

2. การเตรียมการ และการเข้าสู่พื้นที่ศึกษา

โรงเรียนบ้านหนองแคน คือโรงเรียนที่ผู้วิจัยได้เลือกตามเกณฑ์และเงื่อนไขที่เป็นการเลือกเชิงทฤษฎี เป็นโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในจังหวัดมณฑลอิสาน (นามสมมติ) ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง การเตรียมการในระยะเริ่มแรก ผู้วิจัยได้สร้างแนวคำถาม (guideline) โดยแนวคำถามที่สร้างขึ้นนี้ใช้เป็นแนวทางในการสัมภาษณ์ระดับลึก (in-depth interview) การจัดสนทนากลุ่ม (focus group discussion) ซึ่งเป็นคำถามปลายเปิด โดยยึดกรอบความคิดพื้นฐานในการวิจัยเป็นแนวทางในการกำหนดประเด็นคำถาม เพื่อให้ได้คำถามที่ครอบคลุมในเรื่องเกี่ยวกับลักษณะ ปัจจัยที่มีอิทธิพล ยุทธศาสตร์ และเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชน ตลอดจนผลสืบเนื่องที่เกิดจากการใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชน โดยขอรับคำปรึกษา และการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือดังกล่าวจากผู้เชี่ยวชาญการวิจัย แล้วนำแนวคำถามที่สร้างขึ้นไปทดลองใช้กับกลุ่มตัวอย่างที่อยู่นอกพื้นที่ศึกษา เพื่อเป็นการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือว่าข้อคำถามดังกล่าวสามารถนำไปใช้ถามได้ตรงประเด็นหรือไม่ สามารถสื่อสารกับผู้ให้ข้อมูลหลักได้เข้าใจตรงกันหรือไม่ ผู้ตอบคำถามมีความเข้าใจและมีปฏิกิริยาอย่างไร ความต่อเนื่องของเนื้อหาและการตอบคำถามเป็นอย่างไร จากนั้นได้นำมาแก้ไขข้อบกพร่องและปรับปรุงแนวคำถามให้สมบูรณ์และเหมาะสมยิ่งขึ้น จึงนำลงไปใช้เป็นแนวทางในการเก็บข้อมูลในพื้นที่ศึกษาโดยมีความยืดหยุ่นในการนำไปใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ ซึ่งก่อนเข้าสู่พื้นที่ศึกษาและดำเนินการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยได้ฝึกทบทวนการใช้แนวคำถามเพื่อให้มองเห็นภาพรวมการใช้เครื่องมือดังกล่าวสามารถการเก็บข้อมูลได้ครอบคลุมครบถ้วนตามประเด็นคำถามการวิจัย

ในการวิจัยนี้เครื่องมือหลักที่สำคัญที่สุดคือ ผู้วิจัยเองจึงได้เตรียมความพร้อมด้านองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎี นโยบาย และกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยศึกษาค้นคว้าอย่างกว้างขวาง และลึกซึ้ง เพื่อให้ตกผลึกความรู้ที่สามารถนำไปใช้แปลความและตีความให้เกิดความไวทางทฤษฎี ผู้วิจัยได้ศึกษาระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพตามแนวทางการสร้างทฤษฎีฐานราก (grounded theory) ให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ถึงกระบวนการสร้างข้อสรุปเชิงทฤษฎีจากข้อมูลในปรากฏการณ์ โดยได้เข้ารับการฝึกอบรมการเก็บข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพและอบรมการใช้โปรแกรม atlas/ti ซึ่งเป็นโปรแกรมคอมพิวเตอร์ช่วยในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิง

คุณภาพ ที่มีความสำคัญ และจำเป็นต้องนำมาช่วยวิเคราะห์และประมวลผล นอกจากนี้แล้ว ผู้วิจัยยังได้เตรียมและทดลองฝึกใช้เครื่องมือ อุปกรณ์ต่าง ๆ ที่จำเป็นช่วยในการเก็บข้อมูลภาคสนาม เช่น เครื่องคอมพิวเตอร์ขนาดเล็กพร้อมอุปกรณ์ เครื่องบันทึกภาพเคลื่อนไหว เครื่องบันทึกเสียง แถบบันทึกเสียง กล้องถ่ายรูป และสิ่งอำนวยความสะดวกในการปฏิบัติงาน สำหรับของที่ระลึกนั้นได้เตรียมไว้มอบให้ผู้ให้ข้อมูลหลักซึ่งเป็นสิ่งของที่มียาตราเพียงเล็กน้อย เพื่อแสดงความขอบคุณ ผู้มีส่วนสำคัญในการให้ข้อมูลในพื้นที่ศึกษา

เพื่อให้การดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่การศึกษาเป็นไปด้วยความเรียบร้อยราบรื่นและเป็นไปตามแบบแผนในระบบราชการ ผู้วิจัยได้ขอความร่วมมือจากผู้บริหารโรงเรียน และผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยขอหนังสือราชการจากประธานสภาการบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น เพื่อขอความร่วมมือจากทางโรงเรียนให้ผู้วิจัยได้เข้าทำการศึกษาและเก็บข้อมูลจากบุคลากรในโรงเรียนและในพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง สำหรับตัวผู้วิจัยเองได้ขอความร่วมมือและทำความเข้าใจกับทางโรงเรียนด้วยตนเองโดยแสดงตนอย่างเปิดเผยว่าเป็นผู้วิจัยที่มีความสนใจการบริหารกิจการของโรงเรียนแห่งนี้ และขอเข้าไปร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน และชุมชนอย่างเป็นธรรมชาติ รวมทั้งการสร้างมิติสัมพันธ์ในหลายรูปแบบ เพื่อก่อให้เกิดความคุ้นเคยและความไว้วางใจกัน ในระหว่างผู้วิจัยและผู้ให้ข้อมูลหลัก

การเข้าไปในพื้นที่ศึกษานั้น ผู้วิจัยได้แนะนำตนเองให้บุคลากรในโรงเรียนและชุมชน เพื่อให้ทราบประวัติส่วนตัวโดยจัดทำแผ่นพับที่มีรายละเอียดพอสังเขป และแนะนำตัวต่อที่ประชุม รวมทั้งได้แจ้งวัตถุประสงค์การมาทำวิจัยทางการบริหารการศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็กแห่งนี้ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่จะนำไปศึกษาและนำเสนอเป็นข้อสรุปเชิงทฤษฎีต่อไป หลังจากนั้นจึงสร้างความสัมพันธ์ (rapport) โดยการทำความรู้จักและผูกมิตรกับคณะครูในโรงเรียนและคนในชุมชนให้มากยิ่งขึ้น โดยเข้าร่วมประชุมของคณะกรรมการประชุมผู้ปกครองนักเรียน และเข้าประชุมร่วมกับชุมชน เพื่อให้คณะครูในโรงเรียนและคนในชุมชนมีความรู้สึกเหมือนผู้วิจัยเป็นครูคนหนึ่งของโรงเรียน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน รวมทั้งได้สร้างสัมพันธ์ภาพที่ดีจากการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น รับฟังความคิดเห็นจากคณะครูและคนในชุมชนอย่างกว้างขวางอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้คณะครูและคนในชุมชนเกิดความไว้วางใจและยอมรับผู้วิจัย นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้ถือโอกาสเรียนรู้โครงสร้างทางสังคมทั้งในโรงเรียนและชุมชนจากทัศนะของคณะครูและคนในชุมชน ซึ่งวิธีการสร้างความสัมพันธ์ (rapport) นี้ ผู้วิจัยได้นำมาใช้ระยะแรกในพื้นที่ที่ศึกษาจนกระทั่งมั่นใจว่าผู้เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้อำนวยการโรงเรียน คณะครู คณะกรรมการสถานศึกษา นักเรียน ผู้ปกครองนักเรียน และผู้นำชุมชน เป็นต้น มีความรู้สึกที่ผู้วิจัยเป็นคนที่มีความสนิทสนมคุ้นเคยกันเป็นอย่างดีพร้อมที่จะร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในโรงเรียนและชุมชน หลังจากนั้นผู้วิจัยจึงศึกษาข้อมูลในพื้นที่ที่ศึกษา เริ่มจากลักษณะทางกายภาพของโรงเรียนและชุมชน โดยได้ขอความร่วมมือจากครูที่เป็นคนในพื้นที่ที่อาศัยอยู่ในชุมชนและรู้จักคุ้นเคยกับคนในชุมชน รวมทั้งเป็นผู้ที่มีความรู้เรื่องชุมชนและโรงเรียนเป็นอย่างดี

เป็นผู้นำทางแก่ผู้วิจัยในการสำรวจข้อมูลโรงเรียน และชุมชน ซึ่งทำให้ผู้วิจัยทราบรายละเอียดของโรงเรียนและชุมชน ที่เป็นข้อมูลพื้นฐานที่แสดงถึงสภาพทั่วไปของพื้นที่ที่ศึกษา คือ ที่ตั้งของชุมชน สถานที่สำคัญในชุมชน เส้นทางการคมนาคม แหล่งทรัพยากรธรรมชาติ เส้นทางติดต่อกับชุมชนอื่น รวมถึงลักษณะทางกายภาพของโรงเรียน แผนผังแสดงที่ตั้งของโรงเรียน รายละเอียดที่ตั้งอาคารเรียน อาคารประกอบ บ้านพักครู เส้นทางเข้าออกโรงเรียน และรายละเอียดอื่น ๆ ซึ่งจะทำให้เข้าใจความสัมพันธ์ของชุมชนและโรงเรียนชัดเจนมากขึ้น นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับชุมชนและโรงเรียน มีการพบปะ สนทนากับอย่างไม่เป็นทางการกับคณะครูและคนในชุมชน และผู้วิจัยได้นำมาพิจารณาเพื่อหาความสัมพันธ์ของการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งเป็นรายละเอียดที่ทำให้ได้ข้อมูลที่ต้องการศึกษาครอบคลุม ครบถ้วน ตามประเด็นของการวิจัย

3. ผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informant)

การเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักในการวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีเลือกเชิงทฤษฎี (theoretical sampling) (Strauss & Corbin, 1998) ซึ่งเป็นวิธีที่ไม่ได้กำหนดลักษณะเฉพาะของผู้ให้ข้อมูลหลักไว้ล่วงหน้า เริ่มต้นจากการเข้าถึงปรากฏการณ์ด้วยการสัมภาษณ์ระดับลึกผู้ให้ข้อมูลหลักรายแรกซึ่งเป็นบุคคลที่มีส่วนร่วมอยู่ในปรากฏการณ์นั้น ๆ การสัมภาษณ์ทำไปพร้อม ๆ กับการสังเกตปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องด้วย ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นระหว่างการเก็บข้อมูล เพื่อให้ได้มโนทัศน์ (concept) ในเรื่องที่ต้องการศึกษาแล้วจัดหมวดหมู่ (categorize) มโนทัศน์ต่าง ๆ ข้อสรุปเบื้องต้นเกี่ยวกับลักษณะปรากฏการณ์ ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเกิดขึ้นของปรากฏการณ์ ยุทธศาสตร์ และเงื่อนไขที่นำมาใช้ ตลอดจนผลสืบเนื่องที่เกิดจากการเกิดปรากฏการณ์นั้น ซึ่งจะเป็นตัวกำหนดว่า ยังต้องการข้อมูลจากแหล่งใดหรือจากใคร เพื่อนำมาใช้ในการปรับเปลี่ยนหรือยืนยันข้อสรุปที่ได้ในครั้งแรก จากนั้นผู้วิจัยจึงเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักเพื่อสัมภาษณ์เป็นรายต่อไป โดยเชื่อว่าจะเป็นผู้ให้ข้อมูลที่แตกต่างไปจากมิติ (dimensions) และคุณสมบัติ (properties) ของกลุ่มมโนทัศน์ที่พบจากการสัมภาษณ์ระดับลึกที่ผ่านมา (negative case) ส่วนการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักเพื่อสัมภาษณ์ระดับลึกรายต่อไป ผู้วิจัยเลือกโดยคำนึงถึงความแตกต่างของความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มมโนทัศน์ การเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักในลักษณะเช่นนี้ดำเนินการต่อไปเรื่อย ๆ เมื่อผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลแล้วและมีความมั่นใจว่าแบบแผนต่าง ๆ ของกลุ่มมโนทัศน์ที่เกิดขึ้นนั้นซ้ำกันจนเป็นแบบแผนที่แน่นอน แม้ว่าจะสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักรายอื่น ๆ ต่อไปก็ไม่ได้ข้อมูลใหม่เพิ่มเติมอีก (theoretical saturation) ผู้วิจัยจึงหยุดศึกษาข้อมูลการสัมภาษณ์ระดับลึก สำหรับผู้ให้ข้อมูลหลักนั้น ผู้วิจัยได้กำหนดแนวทางเลือกไว้อย่างกว้าง ๆ ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ของการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 10 กลุ่ม โดยมีรายละเอียดดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 รายละเอียดและจำนวนผู้ให้ข้อมูลหลัก

กลุ่มที่	ตำแหน่ง / สถานะ	จำนวนผู้ให้ข้อมูล
1	กลุ่มผู้บริหาร ได้แก่ ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านหนองแคน	1 คน
2	กลุ่มผู้บริหารเขตพื้นที่การศึกษา ได้แก่ ผู้อำนวยการและรองผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา	2 คน
3	กลุ่มครู ประกอบด้วย ช่วงชั้นที่ 1 – 2 และครูก่อนประถมศึกษา	7 คน
4	กลุ่มกรรมการสถานศึกษา ประกอบด้วย ประธานกรรมการ กรรมการซึ่งเป็นตัวแทนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และผู้ทรงคุณวุฒิ	8 คน
5	กลุ่มผู้ปกครองนักเรียน ประกอบ ผู้ปกครองซึ่งมีบุตรหลานเรียนอยู่ในโรงเรียนบ้านหนองแคน	6 คน
6	กลุ่มคนในชุมชน ประกอบด้วยผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำชุมชนที่มีอาวุโส และผู้นำกลุ่มพัฒนาในชุมชน	4 คน
7	กลุ่มผู้บริหารโรงเรียนที่ใกล้เคียง	2 คน
8	กลุ่มนักเรียนระดับช่วงชั้นที่ 2 ผู้นำนักเรียน และนักเรียนดีเด่น	3 คน
9	กลุ่มผู้ให้การนิเทศ ได้แก่ หัวหน้ากลุ่มนิเทศ ติดตามและประเมินผลการจัดการศึกษาของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา	2 คน
10	กลุ่มผู้มาศึกษาดูงาน ได้แก่ ตัวแทน คณะครูและผู้บริหารจากโรงเรียนต่างๆ ที่เคยมาศึกษาดูงาน	2 คน
	รวมทั้งสิ้น	37 คน

เพื่อให้ได้ข้อมูลครบถ้วนสมบูรณ์และเชื่อถือได้ ผู้วิจัยใช้เวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นเวลายาวนานและต่อเนื่อง โดยมีการสังเกตภาคสนามอย่างจริงจัง และใช้การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (triangulation) และใช้แหล่งที่มาของข้อมูลแตกต่างกัน ผู้วิจัยเป็นผู้ศึกษาข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์ระดับลึกด้วยตนเอง โดยใช้เครื่องบันทึกเสียงในระหว่างสัมภาษณ์ แล้วนำมาถอดข้อความอย่างละเอียดคำต่อคำ เพื่อจัดหมวดหมู่และวิเคราะห์อย่างเป็นระบบต่อไป

4. การเก็บข้อมูล

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม เน้นให้มีความยืดหยุ่นและสามารถเปลี่ยนแปลงได้ ในระหว่างที่ศึกษา การสัมภาษณ์มีบทบาทสำคัญมากในการเก็บรวบรวมข้อมูลต้องใช้การสังเกตการใช้เอกสาร และบันทึกเสียงประกอบในการตอบคำถามด้วย เพื่อให้ข้อมูลที่ได้เป็นมุมมองและเป็นปากเป็นเสียงของคนที่กำลังศึกษา (Strauss & Corbin, 1998) ดังนั้นเพื่อให้ได้ข้อมูลอย่าง

ละเอียดและครบถ้วนเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็ก ตามคำถามการวิจัยและวัตถุประสงค์ของการวิจัย ผู้วิจัยจึงใช้วิธีการหลักในการศึกษาและรวบรวมข้อมูล ดังนี้ (1) การสัมภาษณ์ระดับลึก (in-depth interview) (2) การจัดสนทนากลุ่ม (focus group discussion) (3) การสังเกตและจดข้อมูลภาคสนาม (observation and field-note) และ (4) การวิเคราะห์เอกสาร (document analysis) ซึ่งจะได้กล่าวถึงตามลำดับ ดังต่อไปนี้

4.1 การสัมภาษณ์ระดับลึก (in-depth interview)

ในการดำเนินการสัมภาษณ์ระดับลึก ได้มีแนวคำถามซึ่งมีลักษณะเป็นหัวข้อสนทนา กว้างๆ หรือเป็นคำถามปลายเปิด ใช้เป็นแนวทางสำหรับการพูดคุยกับผู้ให้ข้อมูลหลักอย่างไม่เป็นทางการ มีการเปิดประเด็นการสนทนาที่ได้เตรียมการไว้ล่วงหน้าได้ส่วนหนึ่ง และอาจจะมีประเด็นอื่นเพิ่มเติมในระหว่างการสัมภาษณ์ เพื่อให้การเข้าถึงปรากฏการณ์เป็นไปอย่างเปิดกว้าง ไม่ยึดติดอยู่กับแนวคิดใดแนวคิดหนึ่ง หรือแนวคิดที่ผู้วิจัยมีไว้ล่วงหน้าเท่านั้น คำถามเพื่อการสัมภาษณ์ระดับลึก จึงเป็นการถามในสิ่งที่เป็นปรากฏการณ์จริง เช่น ถามเกี่ยวกับภูมิหลังความรู้ ความเข้าใจ ประสบการณ์หรือพฤติกรรม เพื่อค้นหาข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบ สามารถเชื่อมโยงการสัมภาษณ์เพื่อเข้าสู่ประเด็นที่ต้องการอย่างลึกซึ้งได้ สามารถตรวจสอบความเข้าใจให้ตรงกันระหว่างผู้สัมภาษณ์กับผู้ให้สัมภาษณ์ และผู้ถูกสัมภาษณ์ยังสามารถลำดับเหตุการณ์ที่ประสบและถ่ายทอดจากทัศนะของตนเองได้ นอกจากนี้ผู้สัมภาษณ์ยังสามารถสังเกตพฤติกรรมต่างๆ เช่น สีหน้า ท่าทาง แววตา น้ำเสียงและความรู้สึกของผู้ให้สัมภาษณ์ สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เป็นประโยชน์สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลของผู้วิจัยทั้งสิ้น การสัมภาษณ์แต่ละครั้งมีช่วงเวลาไม่เท่ากัน โดยทั่วไปจะใช้เวลาประมาณ 30-90 นาที หรือในบางกรณีมีการขอพูดคุยหลายๆ ครั้ง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเครื่องมือและประสบการณ์ที่ผู้ให้ข้อมูลหลักต้องการถ่ายทอดให้กับผู้วิจัย ซึ่งผู้วิจัยเป็นผู้สัมภาษณ์ด้วยตัวเองเป็นส่วนใหญ่ รวมทั้งไม่มีการขึ้นทางตรงและทางอ้อม เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลหลักตอบไปในแนวทางที่ผู้วิจัยต้องการ ผู้วิจัยทำการตรวจสอบความเข้าใจให้ตรงกันกับผู้ให้ข้อมูลหลัก และสรุปประเด็นตามแนวคำถาม (guideline) เป็นระยะๆ พร้อมทั้งสังเกตพฤติกรรมในการให้ข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลหลักไปพร้อมกัน เพื่อใช้ประกอบการวิเคราะห์ข้อมูลของผู้วิจัย สำหรับกรอบที่ใช้เป็นแนวคำถามหลักเพื่อให้ได้ข้อสรุปเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็กมีปรากฏอยู่ในภาคผนวกของการวิจัย

4.2 การจัดสนทนากลุ่ม (focus group discussion)

การเก็บข้อมูลโดยการจัดสนทนากลุ่มเพื่อทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงทัศนะ ความคิด การมีมุมมอง และมูลเหตุจูงใจของผู้ที่เราต้องการศึกษา กลุ่มสนทนาแต่ละกลุ่มประกอบด้วยผู้เข้าร่วมสนทนาจำนวน 5-8 คน ซึ่งได้รับเชิญมาพูดคุยเกี่ยวกับเรื่องที่ผู้วิจัยต้องการศึกษา โดยในการดำเนินการมีผู้นำการสนทนาเป็นผู้จัดประเด็นการสนทนาในหัวข้อต่างๆ และกระตุ้นให้ผู้ร่วมสนทนาพูดคุยอย่างอิสระและเป็นกันเองมากที่สุด โดยทั่วไปผู้ที่ได้รับเชิญมาร่วมสนทนาในแต่ละกลุ่มจะมีประสบการณ์และภูมิหลังที่คล้ายคลึงกัน เพื่อให้ผู้ร่วมสนทนา

ความสบายใจที่จะพูดคุยและแสดงทัศนะของตนได้อย่างเต็มที่ ทั้งนี้บรรยากาศของการจัดสนทนากลุ่มจะต่างจากการสัมภาษณ์ระดับลึก ตรงที่การจัดสนทนากลุ่มจะอาศัยบรรยากาศและพลวัตของกลุ่มช่วยกระตุ้นให้บางคนที่อาจแสดงความคิดเห็นได้ยากสามารถแสดงทัศนะของตนได้ดีกว่าการสัมภาษณ์แบบตัวต่อตัว นอกจากนี้จุดประสงค์ของการจัดสนทนากลุ่มจะแตกต่างไปจากการสัมภาษณ์ระดับลึก เช่น ข้อมูลที่ได้รับจากการจัดสนทนากลุ่มจะไม่เน้นที่ประวัติส่วนตัวหรือรายละเอียดของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับกับผู้สนทนาแต่ละคน แต่จะเน้นถึงการมีมุมมอง ทัศนะ และความคิดเห็นที่ผู้ร่วมสนทนามีต่อสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนและท้องถิ่นของตนเอง ข้อมูลจากการจัดสนทนากลุ่มและจากการสัมภาษณ์ระดับลึกจะสามารถนำมาประกอบกัน เพื่อให้เกิดความเข้าใจในเรื่องที่ต้องการศึกษาได้อย่างสมบูรณ์

แนวทางในการคัดเลือกสมาชิกเพื่อเข้าร่วมในการสนทนากลุ่มที่ถือว่าเป็นบุคคลที่สามารถให้คำตอบในการศึกษาได้ตรงกับวัตถุประสงค์ของการศึกษามากที่สุด ผู้วิจัยได้แบ่งการจัดสนทนากลุ่มออกเป็น 2 กลุ่มเพื่อให้สมาชิกผู้ร่วมสนทนาแต่ละกลุ่มมีภูมิหลังและคุณลักษณะบางประการคล้ายคลึงกัน คือกลุ่มคณะครูที่ปฏิบัติงานในโรงเรียน จำนวน 7 คน และกลุ่มที่อยู่นอกโรงเรียน ได้แก่ ผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่มพัฒนา ตัวแทนผู้ประกอบการ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอื่นๆ จำนวน 8 คน การสนทนาทั้งสองกลุ่มจัดขึ้นที่โรงเรียนบ้านหนองแคน โดยแต่ละกลุ่มใช้เวลาประมาณ 3 ชั่วโมง ผลการจัดสนทนากลุ่มทำให้ผู้วิจัยสามารถศึกษาถึงความคิดและทัศนะของคนในแต่ละกลุ่มได้อย่างลึกซึ้ง และนำข้อมูลที่ได้จากแต่ละกลุ่มมาเปรียบเทียบกับข้อสรุปที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึก เพื่อหาความคล้ายคลึง หรือความแตกต่างที่เกิดขึ้นในการเก็บรวบรวมข้อมูลตามวิธีการดังกล่าวข้างต้น

4.3 การสังเกตและจดบันทึก (observation and field-note)

การเก็บข้อมูลด้วยการสังเกตและจดบันทึกเป็นการเฝ้าดูสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้น อย่างมีจุดมุ่งหมายตามที่กำหนดไว้ เพื่อพิจารณาหาความสัมพันธ์ของสิ่งที่เกิดขึ้นกับสิ่งอื่นๆ สำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพนี้ใช้การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมในระยะแรกของการเข้าสู่พื้นที่คือ การสำรวจโรงเรียนและชุมชน ซึ่งเป็นการสังเกตโดยตรง หลังจากนั้นจึงใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม อย่างไรก็ตาม การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมมากกว่าการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม โดยในการสังเกตจะไม่เพียงแต่ยึดประเด็นปัญหาและวัตถุประสงค์ของการวิจัยเป็นหลักในการสังเกตเท่านั้น แต่ยังได้นำหลักการสังเกตมาใช้เป็นกรอบในการสังเกตและจดบันทึกอีกด้วย โดยทำการสังเกตเพื่อรวบรวมข้อมูลไปใช้ประกอบการสัมภาษณ์ระดับลึก ดังนี้

1. สังเกตบริบทของโรงเรียน เช่น ที่ตั้ง สภาพแวดล้อมภายใน และภายนอกของโรงเรียน ชุมชนรอบโรงเรียน ทรัพยากรของโรงเรียน การบริหารจัดการ การจัดการเรียนการสอน และการจัดกิจกรรมต่างๆ ของโรงเรียนที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน
2. สังเกตบรรทัดฐานทางสังคมของโรงเรียน เช่น วิถีประชา จารีต ประเพณี กฎเกณฑ์ ระเบียบและแนวปฏิบัติการมีส่วนร่วมของชุมชนและท้องถิ่น

3. สังเกตวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตในโรงเรียนและชุมชน โดยสังเกตจากกิจวัตรประจำวัน ที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในมิติต่างๆ

4. สังเกตแบบแผนการดำรงชีวิตของผู้บริหาร ครู ผู้นำชุมชนและผู้เกี่ยวข้องที่มีบทบาทเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน

ข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการศึกษาโดยใช้การสังเกตนี้ ผู้วิจัยจดบันทึกและบันทึกภาพไว้เพื่อนำไปใช้ประกอบกับการรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึก การจัดสนทนากลุ่ม และการศึกษาเอกสาร เพื่อเป็นการตรวจสอบข้อมูลเรื่องเดียวกันที่มีการเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างหลากหลายวิธี (theoretical triangulation)

4.4 การวิเคราะห์เอกสาร (document analysis)

การวิเคราะห์เอกสาร เป็นการเก็บข้อมูลอีกวิธีหนึ่งนอกเหนือไปจากการสัมภาษณ์ระดับลึก การจัดสนทนากลุ่ม และการสังเกตและการจดบันทึก ซึ่งเป็นวิธีการหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลที่เป็นเอกสารทั้งที่เป็นปรากฏการณ์ที่ต้องการศึกษา สภาพแวดล้อม และบริบททางสังคมที่ปรากฏการณ์นั้นเกิดขึ้น ข้อมูลเอกสารดังกล่าวมีหลายประเภท เช่น เอกสาร สมุดบันทึกรายงานการประชุม สถิติและข้อมูลหลักฐานอื่นๆที่มีอยู่ตามปกติ ข้อมูลเอกสารที่นำมาศึกษาและวิเคราะห์เป็นเอกสารชั้นต้น และเอกสารชั้นรอง สำหรับเอกสารชั้นต้นหมายถึงเอกสารที่เป็นข้อมูลหรือหลักฐานที่เป็นต้นฉบับ ส่วนเอกสารชั้นรองหมายถึงข้อมูลหลักฐานที่มีผู้รวบรวมไว้แล้ว ซึ่งผู้วิจัยให้ความสำคัญกับเอกสารชั้นต้นเป็นลำดับแรก เพื่อให้เกิดความน่าเชื่อถือในการวิเคราะห์เอกสาร

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์เนื้อหาในเอกสารรวมทั้งสิ้น 15 รายการ แล้วบันทึกลงในแบบฟอร์มของการวิเคราะห์เอกสารตามประเด็นที่ต้องการศึกษา และมีการตรวจสอบยืนยันความถูกต้องของข้อมูลแต่ละประเด็นจากเอกสารหลายฉบับ รวมทั้งได้ใช้ผลการวิเคราะห์ที่เป็นส่วนของเนื้อหาจากเอกสารต่างๆนี้ควบคู่ไปกับการเก็บข้อมูลด้วยวิธีอื่น เพื่อช่วยให้เกิดความเข้าใจปรากฏการณ์ที่ศึกษา ซึ่งเอกสารต่างๆ เป็นของทางราชการ สำหรับเอกสาร หลักฐานต่างๆที่นำมาใช้ในการศึกษาในครั้งนี้ ประกอบด้วย

- 1) สมุดหมายเหตุรายวัน
- 2) เอกสารอัตสำเนา ธรรมนูญโรงเรียน
- 3) สมุดบันทึกการประชุมทางวิชาการของโรงเรียน
- 4) เอกสารอัตสำเนารายงานผลการดำเนินงานโครงการตามแผนปฏิบัติการ

ประจำปี

- 5) เอกสารอัตสำเนา โครงการส่งเสริมการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา
- 6) เอกสารอัตสำเนา แผนนิเทศติดตามประเมินผลของโรงเรียน
- 7) เอกสารอัตสำเนาเอกสารเกี่ยวกับขอบข่ายงานและแนวทางปฏิบัติงานบริหาร

โรงเรียน

- 8) เอกสารอัตสำเนา รายงานการประชุมคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน
- 9) เอกสารอัตสำเนา แผนพัฒนาโรงเรียน ระยะ 5 ปี (2550-2554)
- 10) เอกสารอัตสำเนารายงานการประเมินคุณภาพภายนอก
- 11) เอกสารอัตสำเนารายงานการประเมินโครงการทดลองห้องเรียนคละชั้นเรียน
- 12) เอกสารอัตสำเนาประวัติของหมู่บ้าน
- 13) เอกสารการประชุมเครือข่ายผู้ปกครองนักเรียน
- 14) เอกสารสรุปผลงานดีเด่นของโรงเรียนได้รับคัดเลือกให้ได้รับรางวัลต่าง ๆ
- 15) เอกสารบันทึกการตรวจราชการและการตรวจเยี่ยม

5. การวิเคราะห์ข้อมูลและการประมวลผล

การวิเคราะห์ข้อมูลและการประมวลผล ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลเป็นระยะในทุก ๆ ครั้งที่สุดท้ายการสัมภาษณ์ของผู้ให้สัมภาษณ์หลักแต่ละคน โดยการถอดเทปคำต่อคำและเขียนรายละเอียดข้อมูลที่ได้การสัมภาษณ์ออกมาทันที เพื่อใช้เป็นแนวทางสำหรับการเลือกผู้ให้สัมภาษณ์คนต่อไป ผู้วิจัยอ่านอย่างละเอียด และทำความเข้าใจในทุกประเด็น จึงวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ทั้งหมดว่าข้อมูลแต่ละเรื่องนั้นสื่อไปถึงเรื่องใดบ้าง ควรจะนำประเด็นใดมาพิจารณา โดยผู้วิจัยอาศัยความไวทางทฤษฎี (theoretical sensitivity) ที่ได้จาก ประสบการณ์ในการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องของผู้วิจัยเอง การวิเคราะห์ข้อมูลเริ่มขึ้นเมื่อผู้วิจัยกำหนดประเภทของข้อมูลให้ได้ก่อน จากนั้นข้อมูลที่ได้มาก็จะแผ่กระจายไปตามแต่ละประเภทของข้อมูล เพื่อหาข้อขัดแย้งที่จะนำไปสู่การแก้ไขประเภทของข้อมูลต่อไป การสลับกันไปมาระหว่างการเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลซึ่งกระทำอย่างต่อเนื่องในลักษณะนี้ เรียกว่า “วิธีการเปรียบเทียบแบบคงที่” สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลจะมี 4 ขั้นตอน (Strauss & Corbin, 1998) ดังนี้

1. การเปิดรหัส (open coding) ข้อมูลจะได้รับการวิเคราะห์อย่างละเอียด เพื่อหาความสอดคล้องที่จะสะท้อนประเภทหรือแก่นที่อยู่ในข้อมูล หลังจากแยกประเภทข้อมูลแล้ว ก็จะศึกษาต่อไป เพื่อหาคุณสมบัติที่จะแยกแยะข้อมูลแต่ละประเภทให้ได้ ซึ่งโดยทั่วไปแล้วการเปิดรหัสคือการทำให้ข้อมูลลดลงเป็นหน่วยย่อย

2. การหาแก่นของรหัส (axial coding) จะเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเภทของข้อมูลที่เป็นประเภทใหญ่และย่อย โดยจะเน้นไปที่บริบทที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยทำงานสลับกันระหว่างการเก็บข้อมูล เปิดรหัสและหาแก่นของรหัส รวมทั้งการจัดประเภทและความสัมพันธ์ของข้อมูลต่างๆ

3. การเลือกรหัส (selective coding) จะนำเอาประเภทและความสัมพันธ์มารวมกันเพื่อสร้าง “บท” ซึ่งจะอธิบายว่า “อะไรเกิดขึ้น” ในปรากฏการณ์ที่ศึกษา

4. การพัฒนาทฤษฎี (development of a theory) ทฤษฎีในรูปของภาษา รูปภาพ หรือ สมมติฐาน จะเกิดขึ้นเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ที่สงสัย ทฤษฎีจะบอกลักษณะของปรากฏการณ์และ

อธิบายว่าเงื่อนไขหนึ่ง นำไปสู่การกระทำหนึ่ง ได้อย่างไร และการกระทำนั้นนำไปสู่การกระทำอื่น ได้อย่างไร โดยจะเรียงลำดับเหตุการณ์เอาไว้ ในขั้นตอนนี้ผลลัพธ์ก็คือ ทฤษฎีได้มาจากข้อมูลที่เก็บรวบรวมมาได้

ดังนั้น หลังจากเก็บข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยจึงได้ประมวลผลข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลตามขั้นตอน ต่อไปนี้

1. นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาปรากฏการณ์จริงในพื้นที่ที่ศึกษาโดยได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึก และการจัดสนทนากลุ่ม เพื่อนำมาจัดให้เป็นระบบ ถอดเทปบันทึกเสียงคำต่อคำและจัดพิมพ์ข้อมูลลงเครื่องคอมพิวเตอร์ โดยใช้โปรแกรม window หลังจากนั้นจึงนำข้อมูลเข้าโปรแกรมคอมพิวเตอร์ เพื่อให้หมายเลขบรรทัดแล้วจึงพิมพ์ข้อมูลออกมา

2. นำข้อมูลทุกแฟ้มข้อมูลที่ให้หมายเลขบรรทัดไว้แล้วมาอ่านเพื่อทำความเข้าใจและวิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด จากนั้นทำการเปิดรหัส (open coding) จัดหมวดหมู่ของข้อมูล (categorize data) ตามคุณสมบัติ (properties) ของมโนทัศน์ (concept) แต่ละกลุ่ม และแยกข้อมูลที่มีความหมายสามารถใช้อธิบายเรื่องเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนออกจากข้อมูลที่ไม่มีความหมายและไม่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

3. ใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ช่วยในการจัดหมวดหมู่ข้อมูล

4. นำข้อมูลทั้งหมดที่จัดหมวดหมู่แล้วมาแปลความหมายข้อมูล (interpreting data) เพื่อเขียนคำอธิบายเกี่ยวกับลักษณะ ปัจจัยที่มีอิทธิพล ยุทธศาสตร์ และ เงื่อนไข รวมทั้งผลสืบเนื่องของปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชน โดยอาศัยความไวทางทฤษฎี (theoretical sensitivity) ที่ได้จากประสบการณ์ในการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของชุมชน

5. สร้างมโนทัศน์เชิงทฤษฎี (theoretical coding) เพื่อเชื่อมโยงข้อมูลกับแนวคิด ทฤษฎี โดยอาศัยการตีความ (interpretation) แล้วกำหนด (construct) ข้อเสนอ (proposition) และสร้างทฤษฎีจากฐานราก (grounded theory) ต่อไป

สำหรับโปรแกรม atlas/ti ซึ่งเป็นเครื่องมือช่วยในการจัดเรียงข้อมูล แยกแยะ และจัดกลุ่มข้อมูลตามคุณสมบัติ (properties) ของมโนทัศน์ (concept) ที่ผู้วิจัยได้กำหนดรหัสข้อมูล (code word) ไว้ ซึ่งช่วยให้ผู้วิจัย สามารถกรองเอาแก่นแท้ของข้อมูลออกจากข้อมูลที่ได้มาจากพื้นที่ที่ศึกษาซึ่งมีรายละเอียดปลีกย่อยบางอย่างที่ไม่เกี่ยวข้อง กับสิ่งที่ผู้วิจัยต้องการศึกษา และจะทำให้สามารถนำข้อมูลที่ผ่านการกลั่นกรองแล้ว มาใช้ในการจัดหมวดหมู่ของข้อมูล ตีความหมายข้อมูล สร้างมโนทัศน์เชิงทฤษฎี (theoretical coding) และสร้างข้อสรุปเชิงทฤษฎีจากฐานราก (grounded theory) ได้ การที่ผู้วิจัยได้นำโปรแกรมคอมพิวเตอร์มาใช้ในการวิจัยครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ในการวิจัย 2 ประการ ดังนี้

1. ใช้เรียบเรียงข้อมูลให้ง่ายต่อการให้ความหมายข้อมูล โดยการให้หมายเลขบรรทัด แยกข้อมูลที่ได้จากการศึกษา เพื่อผู้วิจัยได้ตีความข้อมูล และให้ความหมายข้อมูล หรือให้รหัส

ข้อมูล (code word) ได้ง่ายขึ้น เนื่องจากข้อมูลที่พิมพ์และกำหนดหมายเลขบรรทัดไว้แล้ว เป็นตัวพิมพ์ที่ช่วยให้อ่านง่ายและมีหมายเลขบรรทัดกำกับ

2. หลังจากลงรหัสข้อมูล (code word) เสร็จสิ้นแล้ว จึงใช้โปรแกรมแยกแยะและจัดกลุ่มข้อมูลตามรหัสข้อมูล ข้อมูลที่จัดกลุ่มแล้วถูกพิมพ์ออกมา เพื่อผู้วิจัยสามารถรวบรวมข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มความหมายเดียวกัน (category) ไว้ในที่เดียวกัน ซึ่งทำให้การวิเคราะห์และแปลความหมายของข้อมูลได้สะดวกยิ่งขึ้น

6. การนำเสนอผลการวิจัย

หลังจากการวิเคราะห์ข้อมูลเรียบร้อยแล้วแล้ว ผู้วิจัยได้นำผลการวิเคราะห์ข้อมูลมาใช้ในการตอบคำถามการวิจัย และอธิบายลักษณะ ปัจจัยที่มีอิทธิพล ยุทธศาสตร์และเงื่อนไข รวมทั้งผลสืบเนื่องที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของชุมชน นำเสนอผลการวิจัยโดยแยกเป็นบทตามลำดับ ดังนี้ บทที่ 1 บทนำ บทที่ 2 วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย บทที่ 4 บริบทชุมชนและโรงเรียน บทที่ 5 เงื่อนไขการมีส่วนร่วมของชุมชน บทที่ 6 ผลการวิเคราะห์การมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็ก และบทที่ 7 สรุปผลการศึกษา ข้อเสนอเชิงทฤษฎี และข้อเสนอแนะ

7. ระยะเวลาการวิจัย

หลังจากได้รับอนุมัติให้ทำวิจัยแล้ว ผู้วิจัยจะได้ใช้เวลาในการดำเนินการวิจัยประมาณ 17 เดือน เพื่อดำเนินการในส่วนของกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ดังนี้

1. เตรียมการเพื่อเก็บข้อมูล โดยการสร้างแนวคำถาม (guideline) ที่ใช้สัมภาษณ์ระดับลึก สำหรับผู้ให้ข้อมูลหลักได้กำหนดกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องไว้ 10 กลุ่ม ได้แก่ ผู้บริหารโรงเรียน ผู้บริหารเขตพื้นที่การศึกษา คณะกรรมการสถานศึกษา ผู้ปกครองนักเรียน คณะครู นักเรียน บุคคลในชุมชน ผู้บริหารโรงเรียนใกล้เคียง ศึกษานิเทศก์ และผู้ที่เคยมาศึกษาดูงาน และสร้างแนวคำถามที่จะใช้ในการจัดกลุ่มสนทนา โดยจะนำไปทดลองใช้และปรับปรุงจนกว่าจะได้แนวคำถามที่เหมาะสม นอกจากนี้ผู้วิจัยจะได้ประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ที่ใช้ศึกษาให้เรียบร้อยก่อน จึงจะออกไปศึกษาข้อมูลจากพื้นที่ที่กำหนด

2. ศึกษาข้อมูลในพื้นที่ที่กำหนด โดยวิธีการหลัก ได้แก่ การสัมภาษณ์ระดับลึก การจัดกลุ่มสนทนา การวิเคราะห์เอกสาร การสังเกตและจดบันทึก และประมวลผลข้อมูลขั้นต้น ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน 2551 ถึงเดือนธันวาคม 2552 และเก็บข้อมูลเพิ่มเติมตามความจำเป็น จนถึงเดือนมีนาคม 2553

3. วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้คอมพิวเตอร์โปรแกรม atlas/ti และประมวลผล ในเดือนธันวาคม 2552 ถึงเดือนพฤษภาคม 2553

4. ยกร่างรายงานการวิจัยตั้งแต่ เดือนพฤษภาคม ถึงเดือนกรกฎาคม 2553

5. ตรวจสอบ ปรับปรุง แก้ไข และบรรณาธิการกิจต้นฉบับร่าง ตั้งแต่เดือนสิงหาคม ถึงเดือนกันยายน 2553

6. จัดทำต้นฉบับรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์และจัดพิมพ์ ในเดือนสิงหาคม ถึงเดือนตุลาคม 2553

บทที่ 4

บริบทของชุมชนและโรงเรียน

ผู้วิจัยได้ศึกษาบริบทของชุมชนและโรงเรียนที่เป็นพื้นที่ที่เลือกศึกษาในครั้งนี้ โดยการศึกษาในหลากหลายรูปแบบ ได้แก่ การวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้อง การสังเกตสภาพจริง การพบปะสนทนาที่ไม่เป็นทางการกับบุคลากรทั้งในโรงเรียนและนอกโรงเรียน การสัมภาษณ์ระดับลึกกับผู้ให้ข้อมูลหลักและการจัดสนทนากลุ่ม ทั้งนี้เพื่อให้ได้รับข้อมูลพื้นฐานของชุมชนและโรงเรียนอย่างเพียงพอ ซึ่งจะช่วยให้เกิดความเข้าใจภาพรวมที่สามารถอธิบายหรือตีความปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็ก ได้ถูกต้องและชัดเจนยิ่งขึ้น สำหรับข้อมูลพื้นฐานของชุมชนประกอบด้วย ที่ตั้งและสภาพทั่วไป ลักษณะทางภูมิศาสตร์ การคมนาคม ระบบสาธารณูปโภค รายได้และการประกอบอาชีพ การเมืองการปกครอง การจัดการศึกษา สถานที่สำคัญ ศาสนาและวัฒนธรรม รวมทั้งประวัติความเป็นมาของชุมชน ส่วนข้อมูลพื้นฐานของโรงเรียน ประกอบด้วย ที่ตั้งและสภาพทั่วไป ครูและบุคลากรทางการศึกษา แผนผังแสดงที่ตั้งอาคารสถานที่ต่างๆ โครงสร้างการบริหารงาน การงบประมาณ ผลการดำเนินงาน หลักสูตรการเรียนการสอน การประกันคุณภาพการศึกษา ประวัติและผลงานดีเด่นของโรงเรียน รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ซึ่งมีรายละเอียดข้อมูลจากการศึกษาปรากฏการณ์จริง ดังนี้

1. ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับชุมชน

1.1 ที่ตั้งและสภาพทั่วไป

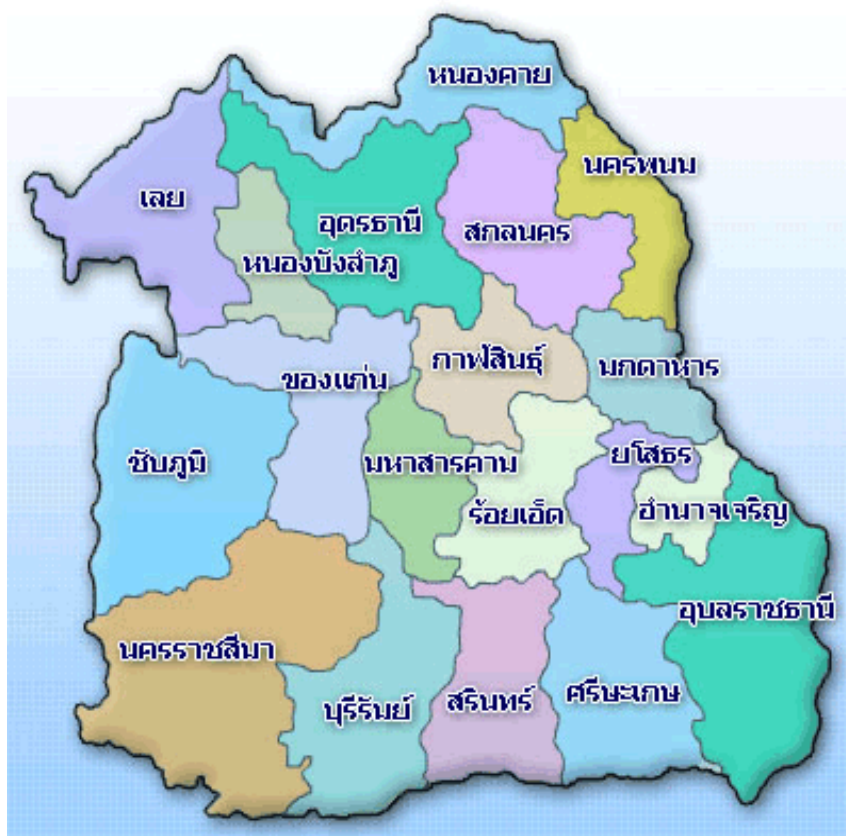
จังหวัดมณฑลอิสาน (นามสมมติ) เป็นจังหวัดหนึ่งซึ่งตั้งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างของประเทศ อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานครเป็นระยะทางประมาณ 647 กิโลเมตร โดยทางรถยนต์ มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 12,950 ตารางกิโลเมตร เป็นจังหวัดที่มีพื้นที่ใหญ่เป็นอันดับที่ 2 ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีประชากรทั้งสิ้น 1,647,572 คน ซึ่งประชากรในจังหวัดดังกล่าวส่วนใหญ่มิได้ตั้งถิ่นฐานและอาศัยอยู่ตามชนบททางไกล

สำหรับอำเภอเทียนธรรม (นามสมมติ) ซึ่งเป็นพื้นที่ปกครองของโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็กที่ใช้เป็นพื้นที่ในการวิจัยครั้งนี้ ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันตกของจังหวัดมณฑลอิสาน ส่วนโรงเรียนอยู่ห่างจากตัวอำเภอเป็นระยะทางประมาณ 30 กิโลเมตร โดยทางรถยนต์ ไปตามทางหลวงแผ่นดิน 23 กิโลเมตร และต่อด้วยเส้นทางถนนของกรมทางหลวงชนบทเป็นระยะทาง 7 กิโลเมตร การเดินทางเข้าสู่โรงเรียนบ้านหนองแคนสามารถไปมาได้ทุกฤดูกาล

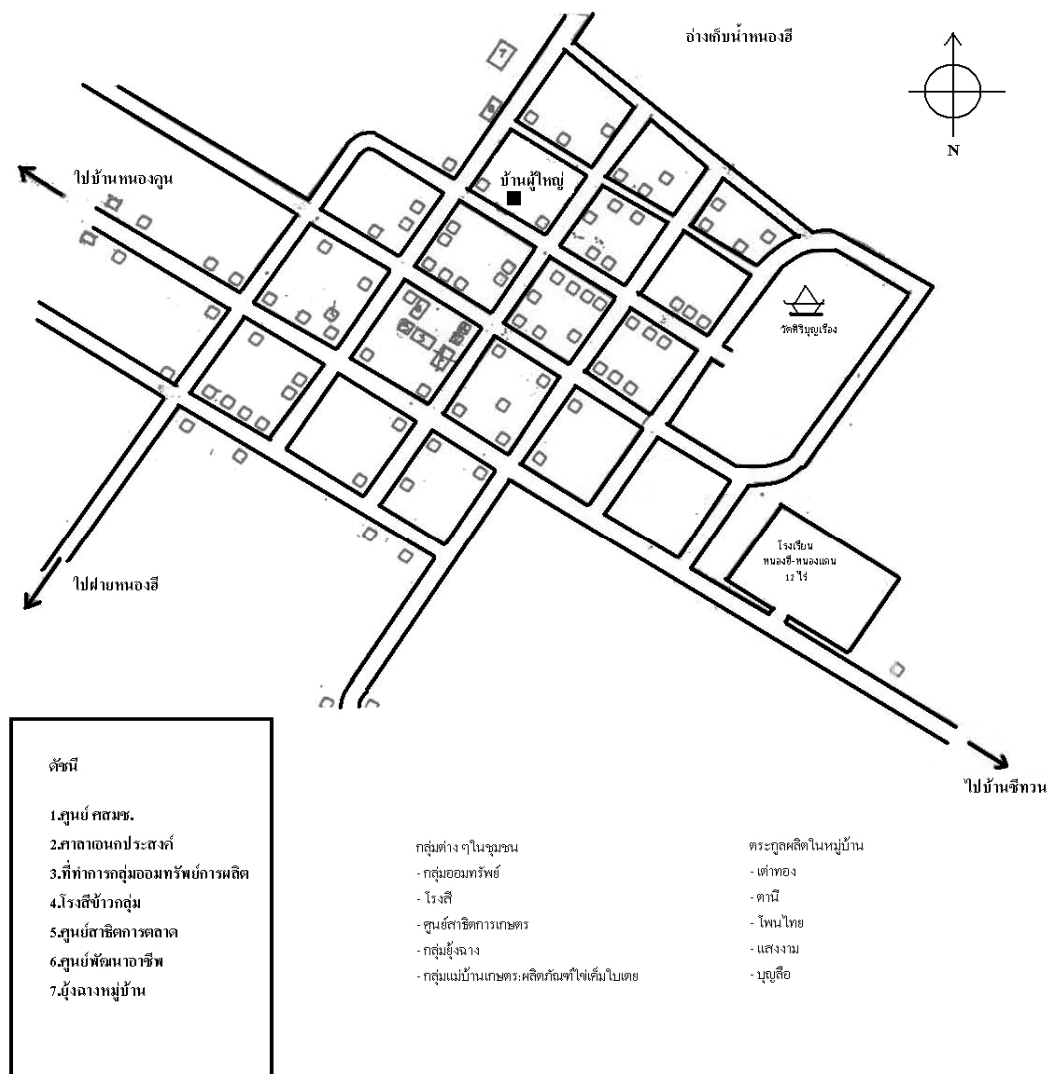
1.1.1 ลักษณะทางภูมิศาสตร์

ลักษณะทางภูมิประเทศของจังหวัดมณฑลอีสาน พิกัดที่ตั้งเส้นรุ้งที่ 150 องศา 13 ลิปดา 36.5 ฟลิปดาเหนือ เส้นแวงที่ 104 องศา 51 ลิปดา 42 ฟลิปดา เป็นที่ราบสูงบริเวณกว้างใหญ่ ตลอดแนวจากทิศเหนือสู่ทิศใต้ และเป็นที่ราบลุ่มต่อเนื่องไปด้านทิศตะวันตก ส่วนทิศตะวันออกของจังหวัดมีแนวภูเขาที่ระหว่างประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ซึ่งพื้นที่ด้านทิศตะวันออกนี้จะเป็นป่าอนุรักษ์ดงนาทามที่มีความอุดมสมบูรณ์และมีความหลากหลายทางธรรมชาติ

แม่น้ำและลำน้ำที่ไหลผ่านจังหวัดมณฑลอีสานที่เป็นแหล่งก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของประชาชน ได้แก่ แม่น้ำโขง แม่น้ำมูล แม่น้ำชี ลำน้ำเซบก ลำน้ำเซบาย ลำน้ำโดมน้อย และลำน้ำโดมใหญ่ นอกจากนี้ยังมีลำห้วย ลำธารเล็กๆกระจายอยู่ทั่วจังหวัด มีระบบชลประทานเพื่อกักเก็บน้ำธรรมชาติไว้ในฤดูแล้ง

ภาพที่ 7 ที่ตั้งของจังหวัดมณฑลอีสาน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง

ภาพที่ 8 แสดงที่ตั้งชุมชนบ้านหนองแคน

สำหรับหมู่บ้านหนองแคน ซึ่งเป็นที่ตั้งของโรงเรียนบ้านหนองแคนที่ใช้เป็นพื้นที่กรณีศึกษานั้น ตั้งอยู่ในตำบลลำเซบาย มีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มตามแนวตลอดสองฝั่งแม่น้ำชี พื้นที่ดินมีความอุดมสมบูรณ์ เหมาะสมกับการทำอาชีพเกษตรกรรม ทำให้ประชาชนสามารถประกอบอาชีพหลัก และอาชีพเสริมได้ตลอดทั้งปี ส่วนสภาพภูมิอากาศนั้นมีการเปลี่ยนแปลงไปตามฤดูกาล ซึ่งเป็นไปในลักษณะที่คล้ายคลึงกันในภูมิภาคนี้ เช่น ฤดูฝนก็มีฝนตกชุกในระหว่างเดือนกรกฎาคมไปจนถึงเดือนกันยายน ส่วนฤดูหนาวอากาศจะเริ่มหนาวในช่วงเดือนพฤศจิกายนไปจนกระทั่งสิ้นเดือนกุมภาพันธ์ และเข้าสู่ฤดูร้อนซึ่งอากาศจะร้อนมากในเดือนมีนาคมถึงเดือนเมษายน ของทุกปี อย่างไรก็ตามพื้นที่ในหมู่บ้านหนองแคน ตำบลลำเซบาย อำเภอเทียนธรรมไม่มีโรงงานอุตสาหกรรม จึงทำให้พื้นที่ของชุมชนแห่งนี้มีอากาศบริสุทธิ์ปราศจากภาวะมลพิษต่าง ๆ

1.1.2 การคมนาคมและสาธารณูปโภค

จังหวัดมณฑลอีसानมีการคมนาคมไปมาสะดวกและรวดเร็ว โดยมีหลวงจังหวัด และทางหลวงแผ่นดิน เพื่อใช้ในการเดินทางติดต่อกันได้ทั้งภายในจังหวัดและระหว่างจังหวัด นอกจากการเดินทางโดยรถยนต์แล้ว การติดต่อกับจังหวัดมณฑลอีसानยังสามารถเดินทางโดยรถไฟซึ่งเป็นสถานีปลายทางจากกรุงเทพมหานคร และที่สำคัญจังหวัดนี้ยังมีสนามบินนานาชาติที่มีเครื่องบินโดยสารขึ้นลงทุกวัน ๆ ละหลายเที่ยว ในด้านสาธารณูปโภคจังหวัดมณฑลอีसानได้มีกระแสไฟฟ้าใช้อย่างทั่วถึงทุกตำบลทุกหมู่บ้าน โดยมีเขื่อนสิรินธรและเขื่อนปากมูลเป็นแหล่งผลิตกระแสไฟฟ้า และเป็นแหล่งกักเก็บน้ำเพื่อการอุปโภคและบริโภค มีระบบประปาเพื่อบริการประชาชนทั่วถึงทุกตำบล สำหรับการคมนาคมไปยังอำเภอเทียนธรรมนั้น สามารถเดินทางได้โดยรถยนต์ ซึ่งมีทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 23 และมีถนนลาดยางเชื่อมติดต่อกันที่อยู่ในความรับผิดชอบของกรมทางหลวงชนบท ทางด้านการสื่อสาร ประชาชนได้รับการบริการอย่างทั่วถึงจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น องค์การโทรศัพท์ที่ได้ติดตั้งตู้โทรศัพท์สาธารณะไว้ตามเส้นทางและในชุมชน ภาคเอกชนได้ขยายเครือข่ายให้สามารถใช้โทรศัพท์มือถือได้ครอบคลุมพื้นที่ มีหน่วยงานย่อยของการสื่อสารแห่งประเทศไทย (กสท.) เปิดให้บริการแก่ประชาชนทุกหมู่บ้าน ส่วนการคมนาคมและสาธารณูปโภคในตำบลเซบาย และในชุมชนซึ่งเป็นที่ตั้งของโรงเรียนบ้านหนองแคนที่ใช้เป็นพื้นที่ในการศึกษาวิจัยนั้น มีเส้นทางคมนาคมไปได้ทุกฤดูกาล โดยมีถนนลาดยางเชื่อมระหว่างตำบลและระหว่างหมู่บ้าน มีศูนย์ส่งเสริมสุขภาพชุมชน (สถานีอนามัยตำบล) 1 แห่ง มีสถานีตำรวจภูธรตำบล 1 แห่ง ในตำบลเซบายได้รับการส่งเสริมสนับสนุนจากหน่วยงานของกระทรวงสาธารณสุขให้มีส้วมใช้ที่ถูกสุขลักษณะครบทุกครอบครัว นอกจากนั้น ยังพบว่าพื้นที่ของชุมชนในตำบลเซบายได้มีการจัดระบบคลองระบายน้ำให้ไหลลงสู่แม่น้ำชีและลำเซบายจึงทำให้ภาพรวมของตำบลเซบายไม่มีปัญหาอุปสรรคเกี่ยวกับน้ำท่วมในช่วงฤดูฝน จึงกล่าวสรุปได้ว่า ในตำบลเซบายและหมู่บ้านหนองแคนเป็นพื้นที่ได้รับการเอาใจใส่จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จึงทำให้พื้นที่ดังกล่าวซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติเป็นต้นทุนเดิมอยู่แล้วได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ทั้งในด้านการคมนาคม การสาธารณูปโภค และความปลอดภัยของประชาชน

1.1.3 การประกอบอาชีพ

สภาพทั่วไปของจังหวัดมณฑลอีसान เป็นที่ราบสูงตามลักษณะของภูมิประเทศในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรม ได้แก่ การทำนา ทั้งนาปีและนาปรัง ทำสวนผักผลไม้ ทำสวนยางพารา ทำไร่มันสำปะหลัง และทำไร่ปอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่ด้านตะวันตกของจังหวัดซึ่งเป็นที่ราบลุ่มตามแนวเส้นทางแม่น้ำมูล แม่น้ำชี ลำเซบก ลำเซบาย จึงทำให้มีพื้นที่สำหรับทำนาเป็นบริเวณกว้าง จึงทำให้ผลผลิตข้าวเป็นสินค้าสำคัญของจังหวัดมณฑลอีसान นอกจากนั้นยังสินค้าที่มีชื่อเสียงของจังหวัด ได้แก่ ผ้ากาบบัว เป็นหัตถกรรมที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางซึ่งเป็นฝีมือของ

เครือข่ายกลุ่มแม่บ้านในทุกอำเภอของจังหวัดมณฑลอิสาน โดยเฉพาะ กลุ่มทอผ้ากบับัวที่อำเภอ กุดข้าวปุ้น นับว่าเป็นผลงานที่ประณีต และสวยงามอย่างยิ่ง การทอผ้ากบับัวในอดีตนั้นแม่บ้าน จะทำเป็นอาชีพเสริมเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวหลังจากสิ้นสุดฤดูกาลทำนา แต่ในปัจจุบันการทอ ผ้ายังคงได้รับการส่งเสริม และสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงาน ราชการที่เกี่ยวข้อง จึงมีเครือข่ายกลุ่มแม่บ้านทอผ้ากบับัวกระจายอยู่ทั่วไป และเป็นอาชีพที่มี รายได้ดีตลอดทั้งปี นอกจากนี้ ยังมีกลุ่มอาชีพผลิตห้อยที่ใหญ่ที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มี ตั้งแต่ขนาดเล็กเพื่อของเป็นที่ระลึกไปจนถึงกลาง และขนาดใหญ่มาก สำหรับใช้ในพิธีกรรมทาง ศาสนา ซึ่งประชาชนในจังหวัดมณฑลอิสานนิยมทำบุญด้วยการบริจาคห้อย โดยมีความเชื่อว่าจะมี ชื่อเสียงและเกียรติยศ

จังหวัดมณฑลอิสานมีพื้นที่กว้างใหญ่เป็นอันดับที่ 2 ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงมีความหลากหลายในการประกอบอาชีพของประชาชน ศูนย์กลางธุรกิจของจังหวัด ซึ่งเป็นแหล่งค้าขาย การบริการ และแหล่งบันเทิง จะมีความหนาแน่นมากในเขตเทศบาลนคร มี สถานที่ราชการ สถานประกอบการธุรกิจต่าง ๆ เช่น หน่วยงานราชการระดับจังหวัด สถาบัน การเงิน ศูนย์การค้าชั้นนำ โรงแรมขนาดใหญ่ สถานีขนส่งผู้โดยสารรถยนต์ และรถไฟ สนามบิน นานาชาติ โรงงานอุตสาหกรรม ภัตตาคาร และสถานบันเทิงทั้งกลางวัน และกลางคืน เป็นต้น

ในส่วนของอำเภอเทียนธรรม ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพด้านการเกษตร เป็นหลัก เนื่องจากสภาพพื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์ ประกอบกับพื้นที่ส่วนใหญ่จะเป็นที่ราบลุ่ม ตามฝั่งแม่น้ำ และลำเซบาย มีอ่างกักเก็บน้ำและระบบชลประทานทำให้มีน้ำเพื่อการเกษตร มี ผลผลิตด้านการเกษตรทำให้มีรายได้เพียงพอในการดำรงชีพ นอกจากนี้ ประชาชนที่อาศัยอยู่ ใกล้แหล่งน้ำบางส่วนมีอาชีพทำการประมง สืบเนื่องจากในพื้นที่อำเภอเทียนธรรมมีแม่น้ำ ลำธาร ห้วย หนอง และบึง กระจายอยู่ทั่วไป จึงก่อให้เกิดรายได้เพิ่มขึ้นจากการขายปลาน้ำจืด นอกเหนือจากการทำอาชีพเกษตรกรรมและหัตถกรรม

สำหรับตำบลเซบาย มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มตามแนวฝั่งแม่น้ำชี และลำเซบาย ซึ่งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของอำเภอเทียนธรรม จึงนับว่าเป็นพื้นที่ราบที่ ใช้ทำการเกษตรที่มีผลผลิตสูง นอกจากประชาชนจะมีอาชีพทำนาแล้ว ยังมีอาชีพรองหลายอาชีพ เช่น ทำประมง การเลี้ยงสัตว์ ทอผ้าไหม และผ้ากบับัว งานจักสานไม้ไผ่ และรับจ้างทั่วไป เช่นเดียวกับบ้านหนองแคนซึ่งเป็นที่ตั้งของโรงเรียนบ้านหนองแคน เป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก ประชากรมากกว่าร้อยละ 90 มีอาชีพทำนาในพื้นที่ดินของตนเอง ซึ่งเป็นอาชีพดั้งเดิมสืบทอดกัน มาจากบรรพบุรุษ และมีรายได้เสริมจากอาชีพรองเช่นเดียวกับประชาชนทั่วไปที่อาศัยอยู่พื้นที่ ตำบล หมู่บ้าน ใกล้เคียงกัน ส่วนหมู่บ้านที่เป็นเขตบริการของโรงเรียนบ้านหนองแคนมีทั้งสิ้น 2 หมู่ มีบ้านเรือน 131 หลังคาเรือน ประชากรในหมู่บ้านเขตบริการ จำนวน 476 คน และมีรายได้ เฉลี่ยครัวเรือนละ 31,000-70,000 บาท ต่อปี

1.1.4 การปกครองและการเมือง

จังหวัดมณฑลอีสานมีประชากร จำนวน 1,647,572 คน แบ่งเขตพื้นที่ปกครองออกเป็น 25 อำเภอ 216 ตำบล 2,399 หมู่บ้าน เทศบาลนคร 1 แห่ง เทศบาลเมือง 8 แห่ง เทศบาลตำบล 59 แห่ง องค์การบริหารส่วนตำบล 157 แห่ง มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จำนวน 11 คน สมาชิกสภาจังหวัด จำนวน 36 คน และมีหน่วยงานราชการที่ขึ้นตรงต่อส่วนกลางและส่วนภูมิภาคที่เข้าร่วมประชุมกับทางจังหวัด จำนวน 96 หน่วยงาน

สำหรับอำเภอเทียนธรรม มีประชากร จำนวน 41,267 คน แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 18 ตำบล 78 หมู่บ้าน 10,430 ครัวเรือน มีเทศบาลตำบล 2 แห่ง มีองค์การบริหารส่วนตำบล 18 แห่ง ส่วนราชการประจำอำเภอ ได้แก่ ศูนย์การศึกษาอกระบบและตามอัธยาศัย สำนักงานที่ดิน สำนักงานเกษตรอำเภอ สำนักงานสาธารณสุขอำเภอ พัฒนาชุมชน สำนักงานส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น สถานีตำรวจภูธร และหน่วยประสานงานส่วนราชการอื่น ส่วนตำบลเซบายซึ่งเป็นตำบลหนึ่งในอำเภอเทียนธรรม แบ่งเขตพื้นที่ปกครองออกเป็น 15 หมู่บ้าน 1,339 ครัวเรือน และมีประชากร จำนวน 6,727 คน มีองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นหน่วยปกครองส่วนท้องถิ่น รวมทั้งมีหน่วยงานย่อยของราชการส่วนกลาง หน่วยงานย่อยของราชการส่วนภูมิภาค และเครือข่ายพัฒนาภาคเอกชน เป็นเครือข่ายประสานงานการบริหารและการพัฒนาประจำอยู่ในพื้นที่ของตำบล และหมู่บ้าน

1.1.5 ระบบการศึกษา

จังหวัดมณฑลอีสานมีสถานศึกษาทุกระดับทุกประเภท ตั้งแต่ระดับก่อนประถมศึกษาจนถึงระดับอุดมศึกษา จำนวน 1,256 แห่ง มีสถานศึกษาที่เป็นโรงเรียนทั้งภาครัฐและภาคเอกชน 1,208 แห่ง สถาบันอุดมศึกษาที่จัดการศึกษาระดับปริญญา 4 แห่ง สถาบันอุดมศึกษาที่จัดการศึกษาระดับอนุปริญญา 17 แห่ง ศูนย์การศึกษาอกระบบและตามอัธยาศัย 27 แห่ง และศูนย์การศึกษาอกระบบและตามอัธยาศัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 1 แห่ง สำหรับโรงเรียนที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐานสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในจังหวัดมณฑลอีสานแบ่งเป็น 5 เขตพื้นที่การศึกษา มีจำนวนโรงเรียนทั้งสิ้น 1,057 แห่ง

อำเภอเทียนธรรมมีสถานศึกษาที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่อยู่ในความรับผิดชอบของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามณฑลอีสาน เขต 1 มีสถานศึกษา 87 แห่ง ศูนย์การศึกษาอกระบบและตามอัธยาศัย 1 แห่ง ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 74 แห่ง จะเห็นได้ว่าประชากรในอำเภอเทียนธรรมได้รับการศึกษาภาคบังคับอย่างทั่วถึงมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน เนื่องจากพื้นที่สะดวกในการเดินทางไปศึกษาเล่าเรียน มีบางคนได้รับการศึกษาสูงและประสบความสำเร็จในการรับราชการได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้บริหารระดับสูง มีบางรายได้รับโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นผู้ว่าราชการจังหวัด และมีอีกจำนวนมากที่ศึกษาเรียนรู้เฉพาะทางมีชื่อเสียงทั้งทางโลกและทางธรรม จึงกลายเป็นพลังผลักดันให้คนรุ่นหลังให้ความสนใจด้านการศึกษามากขึ้น

จากข้อมูลนักเรียนที่จบการศึกษาภาคบังคับ(ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3) ร้อยละ 72 เข้าศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย

สำหรับตำบลเขบายเป็นตำบลขนาดใหญ่มี 15 หมู่บ้าน มีโรงเรียนที่จัดการศึกษาตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน 9 แห่ง มีที่อ่านหนังสือพิมพ์หมู่บ้านที่อยู่ในความรับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบล 15 แห่ง มีวัดและสำนักสงฆ์ 11 แห่ง ส่วนบ้านหนองแคนซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ตั้งของโรงเรียนที่เป็นพื้นที่ศึกษา มีโรงเรียนประจำหมู่บ้าน ได้แก่ “โรงเรียนบ้านหนองแคน” ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2482 ปัจจุบันเปิดสอนระดับก่อนประถมศึกษาและระดับประถมศึกษาในช่วงชั้นที่ 1-2 (ชั้น ป.1 - 6) พื้นที่ในเขตบริการ 2 หมู่บ้าน 131 ครัวเรือนมีประชากรประมาณ 476 คน

1.1.6 สถานที่สำคัญ

จังหวัดมณฑลอีสานมีพื้นที่กว้างติดต่อกับประเทศเขมร และสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว จึงมีสถานที่สำคัญที่เป็นแหล่งธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ โบราณสถาน สถาปัตยกรรม เช่น มีแก่งสะพือ แก่งตะนะซึ่งมีความสวยงามมากในกลางลำแม่น้ำมูล มีผ้าแต้มที่จารึกประวัติศาสตร์บนหน้าผาริมฝั่งแม่น้ำโขง น้ำตกสร้อยสวรรค์ น้ำตกห้วยหลวง (ภูจองนายอย) เขื่อนสิรินธร เขื่อนปากมูล มีแหล่งธรรมชาติกระจายอยู่ทั่วไปทั้งในตัวเมืองและพื้นที่รอบนอก เช่น วัดภูทอน วัดภูพร้าว วัดหนองป่าพง วัดป่านานาชาติ วัดหนองบัว วัดมหาวนาราม (วัดป่าใหญ่) มีพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเป็นแหล่งรวบรวมประวัติความเป็นมาของจังหวัด และจำลองสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์เพื่อการศึกษาค้นคว้า สำหรับอำเภอเทียนธรรม และตำบลเขบาย (นามสมมุติ) มีสถานที่สำคัญ ได้แก่ ที่วัดบ้านชีทวนมีเรือโบราณที่ขุดจากไม้ตะเคียนใหญ่ต้นเดียว ยาว 24 เมตร กว้าง 2.7 เมตร ซึ่งจมอยู่ในแม่น้ำชีนานนับร้อยปี มีพระธาตุสวนตาลซึ่งมีลักษณะคล้ายพระธาตุพนม ฐานกว้าง 20 ฟุต สูง 60 ฟุต สร้างเมื่อประมาณ พ.ศ. 2300 นอกจากนั้นพื้นที่บริเวณตำบลเขบายยังมีแก่ง และหาดทราย ตลอดเส้นทางของแม่น้ำที่ไหลผ่าน พื้นที่ดังกล่าวจึงเป็นแหล่งท่องเที่ยว พักผ่อนหย่อนใจของประชาชนทั่วไป

1.1.7 วัฒนธรรม

ประชากรส่วนใหญ่ของจังหวัดมณฑลอีสานเป็นคนท้องถิ่น เชื้อสายไทย-ลาว และมีคนกลุ่มอื่นที่มีเชื้อสายและภาษาพูดต่างออกไป ได้แก่ ส่วยและชา นอกจากนี้จะเป็นผู้อพยพเข้ามาอาศัยจากประเทศเวียดนาม และจีน ประชากรส่วนใหญ่สามารถพูดได้ทั้งภาษาพูดพื้นเมืองและภาษาไทยกลาง อย่างไรก็ตามการมีภาษาพูดที่แตกต่างกัน มีขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรม ที่มีรายละเอียดแตกต่างกันไปบ้าง แต่ประชากรที่อาศัยอยู่ในจังหวัดมณฑลอีสานก็สามารถดำรงชีวิตอย่างผสมกลมกลืนกัน ไม่มีปัญหา อุปสรรคเกี่ยวกับเชื้อชาติและเผ่าพันธุ์ ประเพณีพื้นบ้าน และพิธีกรรมทางศาสนา ได้แก่ ประเพณีสงกรานต์ประเพณีแห่เทียนพรรษา ประเพณีวันสารท ประเพณีออกพรรษา ซึ่งประเพณีเหล่านี้จะเป็นการปฏิบัติสืบต่อกันมา

ของผู้นับถือศาสนาพุทธ ส่วนประชากรกลุ่มอื่นที่นับถือศาสนาคริสต์ อิสลาม พราหมณ์ ฮินดู และ ซิกข์ ก็มีวันสำคัญและพิธีกรรมตามความเชื่อของศาสนานั้นๆ

สำหรับประชากรในอำเภอเทียนธรรม ส่วนใหญ่เป็นชนดั้งเดิมเชื้อสายไทย-ลาว มีวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี เหมือนประชากรทั่วไปของจังหวัดนี้ มีการสื่อสารด้วยภาษาพื้นเมืองอีสาน มีการเล่นที่เป็นเอกลักษณ์เด่น เช่น หมอลำกลอน หมอลำเพลิน หมอลำหมู่ หมอลำประยุกต์ (หมอลำซิ่ง) ในด้านการนับถือศาสนานั้น ในพื้นที่ของอำเภอเทียนธรรมจะมีวัดและสำนักสงฆ์กระจายอยู่ทุกหมู่บ้าน ประชาชนส่วนใหญ่นิยมทำบุญตักบาตรทุกวัน และทำบุญตามประเพณี ซึ่งความเชื่อที่เป็นการผสมผสานกันระหว่างศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ ส่วนประชากรที่อยู่ในพื้นที่ตำบลเขบายก็มีลักษณะของการดำเนินชีวิตไม่แตกต่างกัน รวมทั้งประชาชนในหมู่บ้านหนองแคนซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษาก็มีลักษณะวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และความเชื่อ เช่นเดียวกันดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

1.1.8 ประวัติความเป็นมา

จังหวัดมณฑลอีสาน เป็นจังหวัดที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน จากการสำรวจแหล่งโบราณคดีหลายแห่ง มีหลักฐานที่แสดงว่าเคยมีมนุษย์มาตั้งถิ่นฐานตามยุคสมัยต่างๆ เช่น ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ยุคประวัติศาสตร์จนถึงยุคปัจจุบัน ผ่านฐานะการเป็นบ้านเมืองหลายระดับ จากชุมชนโบราณเป็นบ้าน เมือง อำเภอ จังหวัด เมื่อพิจารณาพื้นที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี และโบราณวัตถุที่ขุดในจังหวัดมณฑลอีสาน แสดงว่าเคยมีมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ตั้งถิ่นฐานอยู่ เมื่อ 3,000-2,000 ปีมาแล้ว โดยมีหลักฐานภาพเขียนบนหน้าผาเป็นข้อสันนิษฐาน กล่าวคือ ภาพเขียนสีที่ผาแต้ม อำเภอโขงเจียม ภาชนะดินเผาแบบต่างๆ เช่น ลายเชือกทาบ ลายเขียนสี เครื่องมือหินกะเทาะ และของใช้ที่ทำด้วยสำริดที่ตำบลปะอาว และบริเวณบ้านสะพือใต้ ไกลฝั่งแม่น้ำมูล และในหลายท้องที่ของจังหวัด

ในปี พ.ศ. 2310 ในขณะที่กรุงศรีอยุธยาจะเสียแก่พม่าแล้ว พระเจ้าองค์หล่อ ผู้ครองกรุงศรีสัตนาคนหุต ถึงแก่พิราลัย พระเจ้าสิริบุญสารได้ขึ้นครองราชย์แทน หลังจากนั้น ได้แต่งตั้ง พระวอและพระตา ให้เป็นเสนาบดี แต่เนื่องจากจริยาวัตรของพระเจ้าสิริบุญสาร ไม่เหมาะสมหลายประการจึงทำให้พระวอ พระตา เกิดความไม่เลื่อมใสศรัทธาจึงได้อพยพออกจากเมืองข้ามฝั่งแม่น้ำโขงมาทางทิศตะวันตก ฝ่ายพระเจ้าสิริบุญสาร ทราบสาเหตุจึงยกทัพมาตีพระวอ พระตา ในที่สุดพระตาเสียชีวิตในที่รบ พระวอผู้เป็นน้องของพระตา จึงพาพี่น้องพร้อมลูกหลาน อพยพหนีมาทางทิศใต้ และตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตแดนนครจำปาศักดิ์ ภายใต้บรมโพธิสมภารของพระเจ้าองค์หลวง (ไชยกุมาร) ต่อมาพระวอมีข้อขัดแย้งกับพระเจ้าองค์หลวงเกี่ยวกับการสร้างกำแพงเมือง และการสร้างหอคำ พระวอจึงเอาใจออกห่างและอพยพไพร่พลจากนครจำปาศักดิ์ไปอยู่ที่ดอนมดแดง ซึ่งไกลจากฝั่งแม่น้ำโขงไปทางตะวันตก เมื่อพระเจ้าสิริบุญสาร ทราบข่าวพระวอ ผิดใจกับพระเจ้าองค์หลวง (ไชยกุมาร) จึงแต่งตั้งให้พระยาสุโขมาตีพระวออีกครั้ง พระวอมีกำลังพลน้อยสู้ไม่ได้จึงถูกจับประหารชีวิตในที่รบนั่นเอง

ในปี พ.ศ. 2335 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาบวรราชนายกราช (ทองอิน) ไปปราบกบฏอ้ายเชียงแก้วที่กำลังล้อมนครจำปาศักดิ์เพื่อยึดอำนาจจากพระเจ้าองค์หลวง (ไชยกุมาร) แต่ในขณะที่กองทัพจากนครราชสีมายังยกมาไม่ถึงนั้น พระปทุมสุรราช (คำผิง) ที่ตั้งเมืองอยู่ตำบลห้วยแระแม ได้ยกกำลังไปตีกบฏอ้ายเชียงแก้วก่อน และได้ชัยชนะเหนือกบฏอ้ายเชียงแก้ว เมื่อกองทัพนครราชสีมาไปถึงนครจำปาศักดิ์เหตุการณ์ก็สงบแล้ว จากความดีความชอบในการปราบปรามกบฏครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้พระปทุมสุรราชเป็นพระปทุมวรราชสุริยวงศ์ พร้อมยกฐานะให้ครองเมืองมณฑลอีสาน (นามสมมุติ) จึงนับว่าเป็นการถือกำเนิดจังหวัดมณฑลอีสานตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

1.1.9 บทสรุปข้อมูลเกี่ยวกับชุมชน

โรงเรียนบ้านหนองแคนซึ่งเป็นพื้นที่ที่ศึกษาปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็กครั้งนี้ ตั้งอยู่ในชุมชนที่มีลักษณะโดยทั่วไปคล้ายคลึงกับชุมชนอื่นๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนใต้ และมีลักษณะไม่แตกต่างจากชุมชนของจังหวัดมณฑลอีสานโดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ไม่ห่างไกลจากตัวจังหวัด จึงมีระบบสาธารณูปโภคเช่นเดียวกับชุมชนเมือง มีการคมนาคมสะดวก มีระบบการสื่อสารที่สามารถติดต่อกันได้อย่างรวดเร็ว สภาพเศรษฐกิจของประชากรส่วนใหญ่มีรายได้จากการทำนา ทำสวน ทำไร่ ทำประมง ทอผ้าพื้นเมือง และรับจ้างทำงาน ลักษณะการเมืองและการปกครองเป็นแบบราชการทั่วไป มีทั้งหน่วยงานของรัฐที่เป็นทั้งส่วนกลาง และส่วนภูมิภาค องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น รวมทั้งการรวมกลุ่มพัฒนาของภาคเอกชน สำหรับการจัดการศึกษาส่วนใหญ่จะอยู่ในความรับผิดชอบของหน่วยงานของภาครัฐ ประชาชนมีวิถีชีวิตและความเป็นอยู่เรียบง่าย ยึดมั่นในขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ตลอดจนความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและพิธีกรรมต่างๆ ที่ได้สืบทอดกันมา จากบรรพบุรุษ จึงทำให้พื้นฐานการอยู่ร่วมกันของชุมชนต่างถ้อยที่ถ้อยอาศัยกันเป็นเสมือนเครือญาติในชุมชน มีความสงบสุขร่มเย็นเป็นปกติเรื่อยมา และไม่ปรากฏว่ามีปัญหาความขัดแย้งภายในชุมชน

2. ข้อมูลเกี่ยวกับโรงเรียน

2.1 ที่ตั้งและสภาพทั่วไป

โรงเรียนบ้านหนองแคนตั้งอยู่ที่ตำบลเขบาย อำเภอนิคมพัฒนา จังหวัดมณฑลอีสาน เป็นโรงเรียนขนาดเล็กที่จัดการศึกษาตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานที่เปิดทำการสอนในระดับก่อนประถมศึกษา และระดับช่วงชั้นที่ 1-2 (ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6) ปัจจุบันสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามณฑลอีสาน เขต 1

2.2 บุคลากร

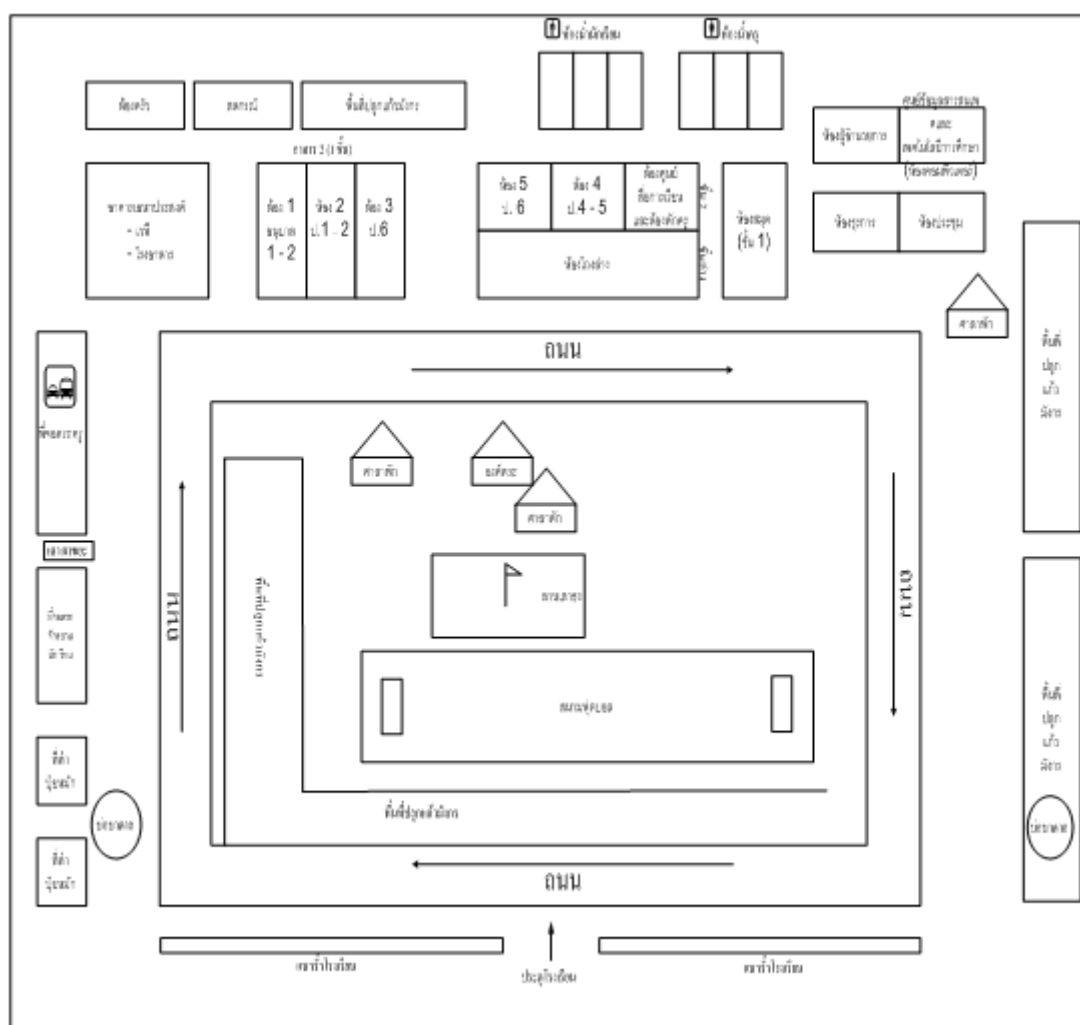
ในปีการศึกษา 2552 โรงเรียนบ้านหนองแคนมีนักเรียนทั้งสิ้น 109 คน นักเรียนชาย 53 คน นักเรียนหญิง 56 คน จำแนกเป็นระดับก่อนประถมศึกษา 18 คน ระดับประถมศึกษา 91 คน จากการสำรวจข้อมูลพบว่านักเรียนร้อยละ 78 พักอาศัยอยู่ในหมู่บ้านหนองแคน มาโรงเรียนด้วยวิธีเดินเท้า นักเรียนส่วนหนึ่งซึ่งคิดเป็นร้อยละ 22 อาศัยอยู่ทุ่งนา และพื้นที่ห่างออกไปจากหมู่บ้านแต่ก็ถือว่าเป็นชุมชนเดียวกัน นักเรียนกลุ่มนี้มาโรงเรียนด้วยรถจักรยานและมีนักเรียนบางคนให้ผู้ปกครองขี่รถจักรยานยนต์มาส่งที่โรงเรียน ผู้ปกครองนักเรียนร้อยละ 90 มีอาชีพเป็นเกษตรกร ที่เหลือมีอาชีพรับจ้างทั่วไป สำหรับรายได้ของผู้ปกครองต่อครอบครัวต่อปี อยู่ระหว่าง 31,000 - 70,000 บาท

บุคลากรในโรงเรียนมีทั้งสิ้น 8 คน ตำแหน่งผู้อำนวยการโรงเรียน วิทยฐานะชำนาญการพิเศษ 1 คน ตำแหน่งครูวิทยฐานะชำนาญการ และครูชำนาญการพิเศษรวม 6 คน แยกเป็นครูชาย 5 คน ครูหญิง 3 คน มีวุฒิทางการศึกษาระดับปริญญาตรี 7 คน ระดับปริญญาโท 1 คน อายุตัวของครูโดยเฉลี่ย ประมาณ 49.5 ปี มีประสบการณ์ทำงานที่โรงเรียนบ้านหนองแคนโดยเฉลี่ยประมาณ 21.7 ปี ครูที่ทำงานต่อเนื่องที่โรงเรียนแห่งนี้นานที่สุด 26 ปี และน้อยที่สุด 14 ปี

โรงเรียนบ้านหนองแคนเป็นโรงเรียนขนาดเล็ก แต่มีบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถและมีศักยภาพใกล้เคียงกันทุกคน และมีผู้อำนวยการโรงเรียนคนปัจจุบันย้ายมาเมื่อครั้งยังเป็นตำแหน่งครูใหญ่ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539 เป็นต้นมา ผู้อำนวยการโรงเรียนมีภาวะผู้นำสูงและมีความสัมพันธ์อันดีกับชุมชนมาโดยตลอด นอกจากนี้ บุคลากรในโรงเรียนส่วนใหญ่มีภูมิลำเนาอยู่ในพื้นที่ตำบลและหมู่บ้านใกล้เคียง จึงมีความสัมพันธ์ตามโครงสร้างทางสังคมที่เป็นเครือญาติกัน

2.3 แผนผังแสดงที่ตั้งอาคาร สถานที่ และบริเวณโรงเรียน

โรงเรียนบ้านหนองแคนมีพื้นที่ 10 ไร่ 2 งาน มีอาคารถาวรที่สร้างด้วยงบประมาณของทางราชการทั้งสิ้น 4 หลัง ได้แก่ อาคารไม้แบบ ป.1ช จำนวน 1 หลัง อาคารเรียนแบบ สปช. 102/26 จำนวน 1 หลัง อาคารสำนักงาน จำนวน 1 หลัง อาคารเอนกประสงค์ จำนวน 1 หลัง อาคารห้องสมุดเอกเทศ จำนวน 1 หลัง ส้วมแบบ สปช. 601/26 จำนวน 1 หลัง ส้วมแบบชาวบ้าน 6 ที่ จำนวน 1 หลัง สนามฟุตบอลขนาดกว้าง 55 เมตร ยาว 110 เมตร 1 สนาม นอกจากนี้ยังมีอาคารสิ่งปลูกสร้าง พัสตุ ครุภัณฑ์ที่ได้รับการบริจาคจากผู้ปกครอง และชุมชนอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ โรงอาหาร ถังเก็บน้ำ โรงเรือนเลี้ยงไก่ โรงเพาะเห็ดฟาง เรือนเพาะชำ สำหรับตักน้ำ คอกปุ๋ยหมัก ศาลาไทย ห้องคอมพิวเตอร์ ห้องปฏิบัติการทางภาษาสำหรับเรียนภาษาอังกฤษ จึงกล่าวได้ว่าโรงเรียนแห่งนี้มีความพร้อมด้านอาคารสถานที่เพียงพอ เหมาะสมสำหรับการจัดการศึกษาและบริการสังคม

ภาพที่ 9 แผนผังที่ตั้งอาคาร และสถานที่ต่างๆในบริเวณโรงเรียนบ้านหนองแคน

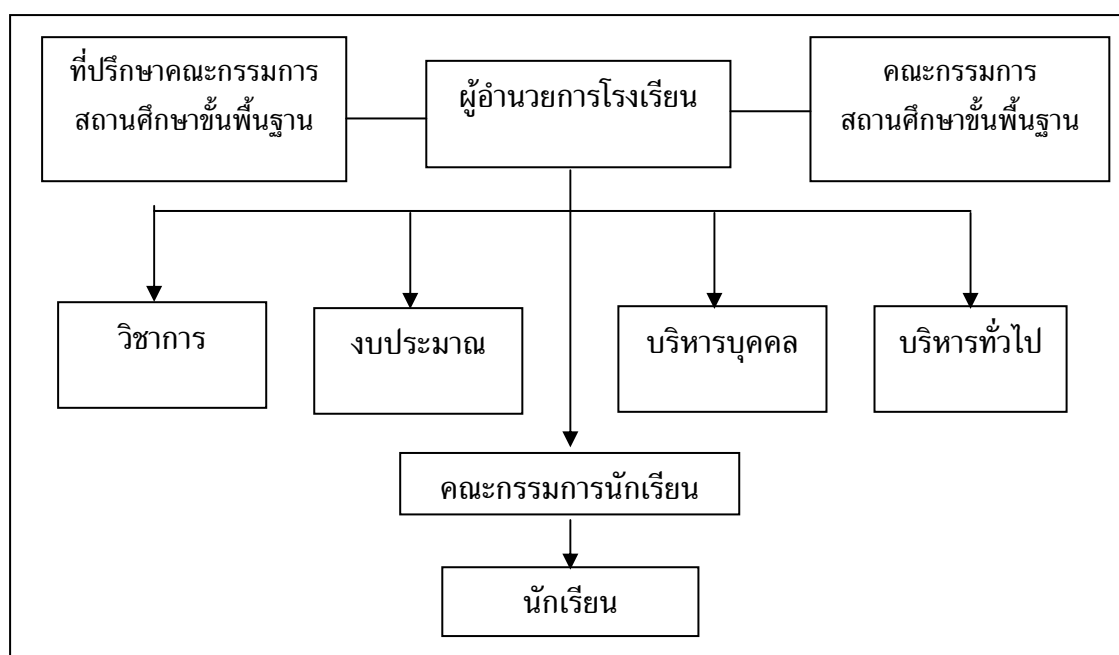
2.4 สภาพการดำเนินงานและโครงสร้างการบริหารงานโรงเรียน

โรงเรียนบ้านหนองแคนมีปรัชญาว่า “โรงเรียนทันสมัย สร้างวิสัยทัศน์ครู มุ่งสู่มาตรฐาน ประสานงานกับชุมชน” คำขวัญของโรงเรียน “ใฝ่คุณธรรม นำวิชาการ ประสานสามัคคี” และสัญลักษณ์ของโรงเรียน ได้แก่ สีเขียว เหลือง หมายถึง ความอุดมสมบูรณ์ ร่มเย็น และการมีคุณธรรมนำทางแห่งชีวิต

วิสัยทัศน์ของโรงเรียน “โรงเรียนบ้านหนองแคนบริหารจัดการโดยผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ทุกฝ่ายได้มีส่วนร่วม พัฒนาโรงเรียนให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ ส่งเสริมการทำงานเป็นทีม จัดกระบวนการเรียนการสอนตามแนวปฏิรูปการเรียนรู้ เพื่อให้นักเรียนมีความรู้คู่คุณธรรม เป็นคนดี เป็นคนเก่ง และสามารถใช้ชีวิตอยู่กับสังคมได้อย่างมีความสุข” ซึ่งทางโรงเรียน กำหนดขึ้นจากการประชุมร่วมกันของคณะครู ดังคำให้สัมภาษณ์ระดับลึกของผู้อำนวยการโรงเรียนได้กล่าวว่า

“...วิสัยทัศน์นี้ เราพยายามคุยกันว่าภาพของโรงเรียนที่อยากให้เป็นนะ จะเป็นแบบไหน คืออ่านดูค่อนข้างจะข้อความยาวนะครับ แต่ก็ต้องคลุมทั้งหมด ให้เห็นเลยว่า โรงเรียนนั้นอะไร เราจะไม่ให้ตกหล่นเรื่องสำคัญนะ อย่างเช่นว่า เกี่ยวกับบริหารก็ต้องมีส่วนร่วม ทำงานเป็นทีม เรื่องคุณธรรม จริยธรรม การจัดการเรียนรู้ ตลอดจนการสร้างคุณภาพชีวิตของนักเรียน ในตอนที่ประชุมกันก็ถกกันนาน เพราะทุกอย่างต้องมีพื้นว่ามาจากอะไร เราก็รู้กันปรับเปลี่ยนได้นะ ต่อไปข้างหน้า มีแนวคิดจะเปลี่ยนแปลง อยากเน้นอะไรเป็นพิเศษ คือ คำในวิสัยทัศน์นี้ปรับได้ ทบทวนกันทุกปีนะ แต่ที่เราไม่เปลี่ยนใหม่ ก็เห็นว่ายอมรับกัน ผู้เกี่ยวข้องว่าได้อยู่ก็ยึดอันเดิมไปก่อน ผมก็คิดว่าดีครบถ้วนทุกด้านครับ การปฏิบัติให้บรรลุตามวิสัยทัศน์นี้สำคัญ พอช่วยกันคิด กรองออกมาแล้ว เขียนไว้แล้ว ต้องช่วยกันทำตามแนวนี” (ผู้อำนวยการโรงเรียน, 15 ธ.ค. 51)

โครงสร้างการบริหารโรงเรียนได้แบ่งออกเป็น 4 ด้าน ได้แก่ ด้านวิชาการ ด้านงบประมาณ ด้านบริหารงานบุคคล และด้านบริหารทั่วไป ซึ่งเป็นไปตามหลักเกณฑ์การแบ่งโครงสร้างการบริหารสถานศึกษาของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน และสอดคล้องกับพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.2546 โครงสร้างการบริหารดังกล่าวแสดงในภาพที่ 10 ได้ดังนี้

ภาพที่ 10 แผนภูมิการบริหารงานโรงเรียนบ้านหนองแคน

จากภาพที่ 10 โครงสร้างการบริหารโรงเรียนบ้านหนองแคน สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้กำหนดบทบาทหน้าที่ของโรงเรียนไว้ 4 ด้าน ได้แก่

1. ด้านวิชาการ มีขอบข่ายงานเกี่ยวกับ หลักสูตรและการใช้ การพัฒนาหลักสูตร สถานศึกษา การจัดการกระบวนการเรียนรู้ สื่อ เทคโนโลยีและนวัตกรรมทางการศึกษา การวัดและประเมินผล การประกันคุณภาพการศึกษา ห้องสมุด การนิเทศภายใน และงานที่เกี่ยวข้องด้าน วิชาการ โดยทางโรงเรียนได้แต่งตั้งผู้รับผิดชอบให้มีครูทำหน้าที่หัวหน้าฝ่ายวิชาการโรงเรียน

2. ด้านงบประมาณ มีขอบข่ายงานเกี่ยวกับการขอจัดตั้งงบประมาณ การเบิกจ่าย การควบคุมงบประมาณ และการรายงาน การจัดซื้อจัดจ้างพัสดุ รวมทั้งระบบควบคุมภายใน ทางโรงเรียนได้แต่งตั้งผู้รับผิดชอบให้มีครูทำหน้าที่หัวหน้าฝ่ายงบประมาณของโรงเรียน

3. ด้านบริหารงานบุคคล มีขอบข่ายงานเกี่ยวกับการจัดบุคลากรเข้าปฏิบัติงาน การปฐมนิเทศ การพัฒนาและธำรงรักษาบุคลากร งานวิทยฐานะ วินัย คุณธรรม จริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพ การประเมินประสิทธิภาพและประสิทธิผลการปฏิบัติงาน การสร้างขวัญ กำลังใจ โดยมีผู้อำนวยการโรงเรียนเป็นหัวหน้าฝ่ายบริหารงานบุคคล

4. ด้านบริหารทั่วไป มีขอบข่ายงานเกี่ยวกับงานสารบรรณ งานการเงิน พัสดุ และสินทรัพย์ การรักษาความปลอดภัย งานอาคารสถานที่ งานประชาสัมพันธ์ งานบริการทั่วไป การวางแผนพัฒนาโรงเรียน งานคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน และงานความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน รวมทั้งการรับความช่วยเหลือจากหน่วยงานแลองค์กรอื่น โดยทางโรงเรียนได้แต่งตั้งผู้รับผิดชอบให้มีครูทำหน้าที่หัวหน้าฝ่ายบริหารทั่วไปของโรงเรียน

นอกจากนี้ผู้อำนวยการโรงเรียนได้มีคำสั่งมอบหมายให้ครูรับผิดชอบตามแผนงาน และโครงการที่ปรากฏในแผนปฏิบัติการประจำปีของโรงเรียน ในกรณีที่มีกิจกรรมพิเศษเกิดขึ้น ระหว่างปีการศึกษา หรือตามนโยบายเร่งด่วนของหน่วยงานต้นสังกัด ทางโรงเรียนได้จัดประชุม ร่วมกันเพื่อแต่งตั้งผู้รับผิดชอบตามความสามารถ และความต้องการของบุคลากร การดำเนินงาน ตามโครงสร้างการบริหารโรงเรียนบ้านหนองแคนจึงมีหลายมิติซึ่งเป็นไปตามโครงสร้างตาม ภารกิจหลัก และมีความยืดหยุ่นไปตามสถานการณ์ ครูแต่ละคนจึงมีหลายบทบาท ได้มีโอกาส เป็นผู้นำ และผู้ตาม ก่อนจะสิ้นปีการศึกษาทางโรงเรียนได้จัดประชุมสรุปผลการดำเนินงานเป็น ประจำทุกปี เพื่อเปิดโอกาสให้มีการทบทวนการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบของบุคลากร ดังจะ เห็นได้จากคำสัมภาษณ์ระดับลึกของผู้อำนวยการโรงเรียนที่กล่าวว่า

“...เมื่อสมัยที่โรงเรียนสังกัดสพช. ตอนนั้นโครงสร้างงานแบ่งเป็น 6 งาน ก็มีความ ชัดเจนดีนะครับ ถือว่าเป็นแบบแผนที่ยึดถือกัน ครูอาจารย์เคยชินกับงานเดิมครับ มีงานวิชาการ งานบุคลากร งานกิจการนักเรียน งานธุรการและการเงิน งานอาคารสถานที่ และงานความสัมพันธ์ กับชุมชน อันนี้ผู้บริหารจำแม่นเลยนะ ที่นี้พอมาตอนหลังที่มีกฎหมายใหม่ เราก็ปรับตามที่ กำหนดไว้ มีงานที่ต้องรับผิดชอบ 4 ด้าน ก็ไม่ได้หนักแฉะมากนัก สำหรับการแบ่งงานมอบให้ ครูรับผิดชอบ เราก็คุยกันว่าใครถนัดจะดูแลงานด้านไหนก็มอบหมายตามนั้น ก็ไม่มีปัญหาจริง ๆ แล้วผมและทีมงานช่วยกันอยู่แล้ว นอกจากนี้ ก็มอบหมายให้รับผิดชอบเป็นกลุ่มสาระ ที่นี้จะมีครู

ประจำกลุ่มสาระนะครับ ผมออกเป็นคำสั่งมอบหมาย เพื่อที่จะเป็นที่พึ่งกันได้ ช่วยกันได้อีกทางหนึ่ง” (ผู้อำนวยการโรงเรียน, 15 ธ.ค. 2551)

2.5 หลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน

โรงเรียนบ้านหนองแคนเป็นโรงเรียนขนาดเล็ก เปิดทำการสอนตั้งแต่ระดับก่อนประถมศึกษาถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ซึ่งเป็นหลักสูตรที่กำหนดมาตรฐานการเรียนรู้ที่แสดงคุณภาพผู้เรียนในภาพรวมไว้ 12 ปี สำหรับการแบ่งระดับการพัฒนาผู้เรียนตามหลักสูตรมี 4 ช่วงชั้นได้แก่ ช่วงชั้นที่ 1 (ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-3) ช่วงชั้นที่ 2 (ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6) ช่วงชั้นที่ 3 (ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3) ช่วงชั้นที่ 4 (ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6) แบ่งเป็น 8 กลุ่มสาระการเรียนรู้ ได้แก่ ภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม สุขศึกษาและพลศึกษา ศิลปะ การงานอาชีพและเทคโนโลยี และภาษาต่างประเทศ รวมทั้งกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ซึ่งประกอบด้วยกิจกรรมนักเรียนและกิจกรรมแนะแนว

โรงเรียนบ้านหนองแคน ได้รับคัดเลือกให้เป็นโรงเรียนทดลองการจัดการเรียนการสอนแบบคละชั้น ซึ่งเป็นโรงเรียนทดลองของภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยรวมนักเรียนทำกิจกรรมร่วมกันในบางกลุ่มสาระการเรียนรู้ ข้อดีด้านการบริหารจัดการ ได้แก่ ห้องเรียนลดลงสอดคล้องกับสภาพของโรงเรียน ด้านครูผู้สอนได้สอนตามความถนัด มีเวลาว่างเพื่อเตรียมการสอน ได้วางแผนร่วมกัน รู้ข้อมูลนักเรียนและดูแลอย่างทั่วถึง ต่อเนื่องกันไป ข้อดีด้านนักเรียน เช่น ฟังสอนน้อง ความสามารถในการอ่านการเขียนดีขึ้น นักเรียนกล้าแสดงออก ด้านกระบวนการเรียนรู้ก่อให้เกิดความเอื้ออาทรต่อกัน มีกระบวนการทำงานเป็นกลุ่ม บรรยากาศการเรียนรู้ไม่มีข้อจำกัด

2.6 การบริหารงบประมาณ

โรงเรียนบริหารงบประมาณตามแนวทางการบริหารงบประมาณของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ที่มุ่งเน้นผลงาน ให้มีความอิสระ คล่องตัว และมีความยืดหยุ่นในการบริหารงบประมาณ เมื่อทางโรงเรียนได้รับจัดสรรงบประมาณจะมีการประชุมร่วมกันเพื่อจัดทำแผนปฏิบัติการราชการรองรับการใช้งบประมาณ และนำเสนอให้คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนพิจารณาอนุมัติ งบประมาณที่ได้รับ ได้แก่ งบดำเนินการ งบพัฒนา งบอุดหนุน มีการกำกับติดตามการใช้งบประมาณให้เกิดความโปร่งใส และรายงานเมื่อสิ้นสุดระยะเวลาการใช้จ่ายงบประมาณ

2.7 การประกันคุณภาพการศึกษา

ในบทบัญญัติของกฎหมายตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ที่กำหนดให้มีระบบประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา โดยให้ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการบริหารสถานศึกษาที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ให้มีการจัดทำรายงานประจำปีเสนอต่อหน่วยงานต้นสังกัด หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และเปิดเผยต่อสาธารณชน เพื่อรองรับการประเมินคุณภาพภายนอกจากสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน) อย่างน้อย 1 ครั้งในทุก 5 ปี โรงเรียนบ้านหนองแคนได้แต่งตั้งคณะกรรมการประเมินประเมินคุณภาพภายใน ประกอบด้วย นายสาคร บุตรจันทร์ นายวรจิตร แวนทอง นายวรพันธ์ ธานี นางไพบูลย์ สุตาชาและนางวานิตย์ ธานี

ผลการประเมินคุณภาพภายนอกจากคณะผู้ประเมินของสำนักงานรับรองมาตรฐานและประกันคุณภาพการศึกษา (สมศ.) โดยมีผลการประเมินดังนี้

1. ผลการประเมินด้านผู้เรียนผ่านในระดับ ดีมาก ทุกมาตรฐาน
2. ผลการประเมินด้านครูผ่านในระดับ ดีมาก ทุกมาตรฐาน
3. ผลการประเมินด้านผู้บริหารผ่านในระดับ ดีมาก ทุกมาตรฐาน

จุดเด่นที่ได้รับจากการประเมินคุณภาพภายนอก ได้แก่ โรงเรียนสามารถจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ นักเรียนมีพฤติกรรมด้านการคิดวิเคราะห์และคิดไตร่ตรองได้ตามมาตรฐาน กล้าแสดงออกอย่างมีเหตุผล มีคุณลักษณะเด่นด้านความสุภาพเรียบร้อย มีมารทดี นักเรียนมีความสามารถทางวิชาการสูง ครูมีทักษะด้านการจัดการเรียนการสอน และบริหารจัดการชั้นเรียนได้ดีมาก ส่วนด้านผู้บริหาร มีความเป็นผู้นำทางวิชาการ มีวิสัยทัศน์ และมีภาวะผู้นำสูง

2.8 ประวัติโรงเรียน

โรงเรียนบ้านหนองแคน ก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 15 มิถุนายน พ.ศ. 2482 ขุนเอกสัตสุนทร ซึ่งเป็นนายอำเภอและ ศึกษาธิการอำเภอ พร้อมด้วยชาวบ้านได้ร่วมกันทำพิธีเปิดโดยใช้ศาลาการเปรียญวัดเป็นสถานที่ทำการเรียนการสอน ต่อมาในปี พ.ศ. 2494 นายอำนวย แสงงาม ครูใหญ่ ได้ร่วมกับชาวบ้านย้ายสถานที่เรียนเดิมจากศาลาการเปรียญมาตั้งโรงเรียนแห่งใหม่ที่เป็นสถานที่ของโรงเรียนในปัจจุบัน โดยมีชาวบ้านบริจาคที่ดินให้ จำนวน 10 ไร่ 2 งาน ตามหมายเลขที่ราชพัสดุ อบ. 1492 คณะกรรมการโรงเรียน ชุมชน และวัด ได้ร่วมกันปรับปรุง และพัฒนาโรงเรียนอย่างต่อเนื่องตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา และมีผู้บริหารโรงเรียนนับจากคนแรกจนถึงปัจจุบัน 10 คน ดังนี้

1. นายลี ทิมา	ดำรงตำแหน่ง	พ.ศ. 2482-2483
2. นายยัง พลานนท์	ดำรงตำแหน่ง	พ.ศ. 2484-2485
3. นายอำนวย แสงงาม	ดำรงตำแหน่ง	พ.ศ. 2486-2494

4.	นายสาย ธานี	ดำรงตำแหน่ง	พ.ศ. 2495-2498
5.	นายสัมฤทธิ์ ศรีวรรมาศ	ดำรงตำแหน่ง	พ.ศ. 2499-2510
6.	นายเหล็ก โอบอ้วน	ดำรงตำแหน่ง	พ.ศ. 2511-2522
7.	นายสวน ธานี	ดำรงตำแหน่ง	พ.ศ. 2523-2527
8.	นายสุรศักดิ์ ธานี	ดำรงตำแหน่ง	พ.ศ. 2528-2530
9.	นายโกวิท บุญเจสียว	ดำรงตำแหน่ง	พ.ศ. 2531-2538
10.	นายสาคร บุตรจันทร์	ดำรงตำแหน่ง	พ.ศ. 2539-ปัจจุบัน

2.9 ผลงานที่ภาคภูมิใจของโรงเรียน

ผลงานของโรงเรียนที่ได้รับการยกย่องและการได้รับรางวัลต่างๆซึ่งประสบความสำเร็จ
และมีความภาคภูมิใจร่วมกันได้แก่

1. ได้รับคัดเลือกให้เป็นโรงเรียนรับรางวัลพระราชทานประเภทโรงเรียนขนาดเล็ก
ของกระทรวงศึกษาธิการ
2. ได้รับรางวัลห้องสมุดโรงเรียนดีเด่น ระดับประเทศ ของสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย
3. ได้รับรางวัลเหรียญทองโรงเรียนที่มีการบริหารจัดการโดยชุมชนมีส่วนร่วมจาก
สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน
4. ได้รับรางวัลระดับยอดเยี่ยมระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน ในระดับจังหวัด
5. ได้รับรางวัลโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพระดับเพชร จากสำนักงานสาธารณสุขจังหวัด
6. ได้รับคัดเลือกให้เป็นโรงเรียนนาร่องการจัดการสอนแบบคละชั้นในภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ
7. เป็นโรงเรียนที่ผ่านการประเมินจากสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมิน
คุณภาพการศึกษา (สมศ.) รอบที่ 2 ในระดับดีมาก ทุกมาตรฐาน
8. เป็นโรงเรียนต้นแบบของโครงการโรงเรียนเพื่อนเด็ก (child friendly school)
9. เป็นโรงเรียนแกนนำโครงการวิจัยแบบบูรณาการการเปลี่ยนผ่านการศึกษาสู่ยุค
เศรษฐกิจฐานความรู้ ของคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
10. เป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับหน่วยงานราชการต่างๆที่เดินทางมาเยี่ยมชมเพื่อศึกษา
งานในกิจการของโรงเรียน รวมทั้งมีข้าราชการระดับสูงของกระทรวงศึกษาธิการได้มาตรวจ
ราชการ เช่น ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ผู้ตรวจ
ราชการกระทรวงศึกษาธิการ เป็นต้น

ผลงานที่ทางโรงเรียนและชุมชนมีความภาคภูมิใจที่สุดคือการที่โรงเรียนบ้านหนองแคน
ได้รับคัดเลือกจากกระทรวงศึกษาธิการให้ได้รับรางวัลโรงเรียนพระราชทาน เนื่องจากการ
ประเมินตามเกณฑ์มาตรฐานทั้ง 5 ด้านในระดับคะแนน 3.89 ทำให้โรงเรียนมีชื่อเสียงเป็นที่

ยอมรับอย่างกว้างขวางทั้งในชุมชนและนอกชุมชน จนกลายเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับให้สถานศึกษาอื่นเข้ามาศึกษา ดูงานเป็นจำนวนมาก และนอกจากนั้น หน่วยงานต้นสังกัดได้การคัดเลือกให้เป็นโรงเรียนต้นแบบการบริหารจัดการโรงเรียนขนาดเล็กเพื่อใช้สำหรับการฝึกปฏิบัติงานของผู้เข้ารับการพัฒนา ก่อนเข้าสู่ตำแหน่งผู้อำนวยการโรงเรียน และรองผู้อำนวยการโรงเรียน

บทที่ 5

เงื่อนไขการมีส่วนร่วมของชุมชน

การศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็กในครั้งนี้ เป็นการศึกษาเฉพาะกรณีในพื้นที่ที่ผู้วิจัยเลือกศึกษาโดยวิธีการเลือกตัวอย่างเชิงทฤษฎี (theoretical sampling) ซึ่งมีหลักการที่สำคัญคือ ต้องเป็นพื้นที่ที่สอดคล้องกับลักษณะปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็ก และเป็นการศึกษาในสภาวะการณ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน อันเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากผลการปฏิบัติต่อเนื่องกันของการมีส่วนร่วมของชุมชน

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาบริบทของโรงเรียนและชุมชน โดยการเข้าไปปฏิบัติกิจกรรมตามแผนงานในพื้นที่ที่ใช้ในการศึกษาอย่างสม่ำเสมอทำให้ทราบถึงแนวคิดพื้นฐานของคนในปรากฏการณ์ ตลอดจนเงื่อนไขที่ทำให้การมีส่วนร่วมของชุมชนมีความโดดเด่น ส่งผลให้เกิดความสำเร็จร่วมกันในการจัดการศึกษาอย่างมีคุณภาพและมาตรฐานสูง ซึ่งเงื่อนไขในปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนมี 2 ลักษณะ ได้แก่ เงื่อนไขด้านชุมชน ซึ่งเป็นเงื่อนไขเชิงบริบททั่วไปที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน ส่วนเงื่อนไขด้านโรงเรียนนั้นเป็นเงื่อนไขสอดแทรกเฉพาะ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. เงื่อนไขเชิงบริบท

จากข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนที่เป็นบริบทของโรงเรียนที่ได้กล่าวถึงในบทที่ 4 นั้น เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นภาพรวมของเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ผ่านมา ซึ่งเป็นพื้นฐานของปรากฏการณ์ในปัจจุบันที่ผู้วิจัยใช้ในการศึกษา ทำให้เข้าใจสภาพพื้นฐานของชุมชนที่สามารถเข้าถึงความเป็นจริงเพื่อใช้อธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าวตามกรอบคำถาม และวัตถุประสงค์การวิจัย ได้ใกล้เคียงกับสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ในปรากฏการณ์ปัจจุบันให้มากที่สุด ในปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนมีเงื่อนไขที่เป็นสภาพแวดล้อม 5 ด้าน ได้แก่ สภาพแวดล้อมด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การปกครอง และสภาวะจิตสำนึกร่วมกัน ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.1 สภาพแวดล้อมด้านสังคม

ในชุมชนแห่งนี้ชุมชนดั้งเดิมมีการก่อตั้งและสืบทอดกันมายาวนาน มีการย้ายเข้าของประชาชนจากถิ่นอื่นค่อนข้างน้อย แต่จะเป็นลักษณะการย้ายออกไปทำมาหากินในท้องที่ต่างอำเภอ หรือต่างจังหวัด โดยส่วนมากจะเป็นคนรุ่นใหม่ที่ได้รับราชการและทำธุรกิจส่วนตัว แต่ครอบครัวและเครือญาติยังอยู่ในชุมชน จึงทำให้คนในชุมชนมีความเป็นเอกภาพสูง นอกจากนี้การอยู่ร่วมกันในชุมชนยังยึดถือและยอมรับผู้อาวุโสในชุมชน อดีตผู้นำชุมชน และทีมผู้นำชุมชนในปัจจุบัน ตลอดจนกลุ่มบุคคลที่มีบทบาทนำการพัฒนา การสืบทอดอำนาจของผู้ปกครองในกลุ่มเครือญาติ ประกอบกับในชุมชนส่วนใหญ่เป็นครอบครัวขยายจึงทำให้สภาพทั่วไปของการ

ดำรงชีวิตดำเนินไปอย่างเรียบง่าย คนในชุมชนจึงมีบทบาทในการเข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนและโรงเรียนตามลักษณะการขึ้นชื่อของกลุ่มผู้มีบทบาทในชุมชน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน เจ้าอาวาส ผู้อาวุโส กรรมการสถานศึกษา หัวหน้าคุ้มพัฒนา เป็นต้น การจูงใจให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมจะเป็นไปในลักษณะสร้างความเป็นปึกแผ่น และสืบทอดวัฒนธรรมอันดีงามด้านการให้ความร่วมมือกันของคนในชุมชนเพื่อพัฒนาด้านต่างๆ ในชุมชน มีการกำกับควบคุมพฤติกรรมการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนด้วยกระบวนการทางสังคม โดยหัวหน้าคุ้มพัฒนาซึ่งมีบทบาทการประสานงานกับครอบครัวที่อยู่ในคุ้มของตนเอง ประมาณ 10-15 ครอบครัว ในกรณีหัวหน้าครอบครัวไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมส่วนรวมของชุมชน ก็ให้มีตัวแทนของครอบครัว หรือให้มีการบอกกล่าวความจำเป็นให้หัวหน้าคุ้มพัฒนาและสมาชิกในคุ้มของตนเองได้ทราบด้วย นอกจากนี้ยังมีการจัดบันทึกการร่วมมือกิจกรรมของชุมชน และสอบถามข้อขัดข้องการไม่เข้าร่วมของบางครอบครัว ซึ่งเป็นจำนวนไม่มากนัก จากคำบอกเล่าของผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านกล่าวในตอนหนึ่งของการสนทนาว่า “ความจริงก็บอกผ่านที่ประชุม ประกาศทางหอกระจายข่าวหลายวันติดต่อกัน มอบให้หัวหน้าคุ้มติดตามกันอีกทางหนึ่ง อยากให้มาช่วยงานด้วยสมัครใจ แต่คล้ายกับบังคับทางอ้อมนะ ไม่กำกับ ไม่เอาจริงเอาจัง คนจะติดนิสัยละเลย แต่ทุกวันนี้ใครติดธุระเขาก็บอกตรงๆ ว่ามาไม่ได้ ที่นี้ใครไม่มาร่วมงานกิจกรรมบ่อยๆ ก็หนีสังคม จะถูกเพ่งเล็ง เขาก็กลัวเหมือนกันว่าจะไม่มีใครช่วยเขาในยามเดือดร้อน” (ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน, 12 ธ.ค. 2551)

อย่างไรก็ตามแบบแผนของสังคมในชุมชน และการปกครองของผู้นำชุมชนที่กระจายความรับผิดชอบ และมอบหมายให้มีการควบคุม ดูแลกันเองในเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนได้กลายเป็นวิถีชีวิตของคนในชุมชน และเป็นวัฒนธรรมที่ดีสืบทอดกันมา นอกจากนั้น การถ่ายทอดแนวคิดการมีส่วนร่วมของผู้อาวุโสไปยังคนรุ่นใหม่ให้แสดงบทบาทมากขึ้น ดังที่กรรมการสถานศึกษาให้สัมภาษณ์ระดับลึกตอนหนึ่งว่า

- ผู้วิจัย : ก่อนนั้นท่านได้ทำหน้าที่อะไรบ้างครับ
- กรรมการหมู่บ้าน : ทำงานหลายหน้าที่ ทั้งเกี่ยวกับวัด โรงเรียน และในหมู่บ้านด้วย แต่เดิมคนอาวุโส ที่ชาวบ้านนับถือก็ยกให้เป็นนั่นเป็นนี่พาเขาทำงานพัฒนา เดียวนี้มีทั้งคนหนุ่มรุ่นใหม่ มีคนรุ่นเก่ามาเป็นกรรมการด้วยกัน
- ผู้วิจัย : ท่านเห็นว่ายังใ้บ้างครับที่มีคนรุ่นใหม่ร่วมเป็นผู้นำพัฒนา
- กรรมการหมู่บ้าน : ต้องยอมรับซึ่งกันและกัน คนวัยหนุ่ม คนดี มีความสามารถต้องฝึกให้รับผิดชอบส่วนรวม ถึงเป็นคนที่ยื่นมาอยู่บ้านนี้ ถ้าเป็นคนดี เสียสละก็ได้รับแต่งตั้งให้ เป็นกรรมการ
- ผู้วิจัย : การเลือกคนรุ่นใหม่เข้ามาเป็นทีมผู้นำชุมชนทำอย่างไร

กรรมการหมู่บ้าน : ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วย กรรมการหมู่บ้าน ผู้นำในชุมชน มาร่วมกันวางแผน พิจารณา ร่วมกัน ถ้าเห็นว่าใครสมควรก็ไปทาบทามให้มาร่วมไม่ต้องเลือกตั้งเหมือน อบต. อันนี้มองคนไม่ผิดหรอก รู้ว่าใครใช้ได้ ดูแววกันมาแต่ไหนแล้ว

สภาพแวดล้อมด้านสังคมของชุมชนนับว่าเป็นเงื่อนไขสำคัญของการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชน การสืบทอดอำนาจปกครองโดยผ่านผู้นำที่มีเป็นนักพัฒนา มีความซื่อสัตย์ และเสียสละต่อเนื่องจากอดีตมาถึงปัจจุบัน จนกลายเป็นบรรทัดฐานร่วมกันของชุมชน ทำให้เกิดพลังกลุ่มระหว่างผู้อาวุโสกับคนรุ่นใหม่มีบทบาทร่วมกันในการกำกับ ควบคุมกระบวนการและแบบแผนการมีส่วนร่วมของชุมชน ดังตัวอย่างการสัมภาษณ์ระดับลึกข้างต้น

1.2 สภาพแวดล้อมด้านวัฒนธรรม

การที่ชุมชนหนองแคนได้ตั้งถิ่นฐานอยู่รวมกันเป็นระยะเวลายาวนานต่อเนื่องกันมาทำให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนดำเนินไปอย่างมีแบบแผน โดยมีสถาบันศาสนาคือ วัดในชุมชนเป็นศูนย์กลางด้านจิตใจ และสถานการศึกษาซึ่งแต่เดิมใช้ศาลาวัดเป็นที่อบรมสั่งสอนนักเรียน ความเชื่อ และการรับรู้เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนเกี่ยวกับเหตุการณ์สร้างโรงเรียนใหม่ เป็นความคิดริเริ่มของเจ้าอาวาสที่ต้องการขยายโรงเรียนให้เป็นเอกเทศ เนื่องจากมีนักเรียนมากขึ้น ประกอบกับการปฏิบัติศาสนกิจของวัดได้รับสิ่งรบกวนจากการจัดกิจกรรมทางการศึกษาในโรงเรียน จึงย้ายโรงเรียนไปตั้งในพื้นที่ดินด้านทิศตะวันออกของวัด ซึ่งมีเจ้าอาวาส ผู้นำชุมชนและชาวบ้านร่วมกันสนับสนุนด้วยบริจาคเงินสมทบซื้อที่ดิน การสร้างความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างโรงเรียน ชุมชน และวัด จึงเป็นส่วนที่ทำให้คนในชุมชนมองเห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นตามประเพณีนิยมสืบทอดกันมา รวมไปถึงการร่วมกิจกรรมพัฒนาที่เกิดจากแนวนโยบายของทางราชการที่เป็นหน่วยงานอื่น และการร่วมพัฒนาตามความต้องการของชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับโรงเรียนโดยมีชุมชนเป็นจุดเชื่อมประสานได้กลายเป็นแนวคิดพื้นฐานร่วมกันของคนในชุมชน เช่น เจ้าอาวาสจัดเงินสนับสนุนที่ได้รับจากประชาชนจัดทอดผ้าป่าสามัคคี การทำบุญกฐิน การนิมนต์พระสงฆ์มาแสดงพระธรรมเทศนา จัดกิจกรรมทางศาสนา และพิธีกรรมต่างๆ เพื่อให้โอกาสกับประชาชนในพื้นที่ชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงมาร่วมทำบุญ เพื่อให้ได้เงินส่วนหนึ่งสนับสนุนการพัฒนาโรงเรียน

นอกจากนั้น ความเป็นชุมชนเข้มแข็งกลายเป็นสัญลักษณ์ทำให้คนที่เป็นกลุ่มผู้นำชุมชน เช่น เจ้าอาวาส ผู้ใหญ่บ้าน อดีตผู้ใหญ่บ้าน ผู้อาวุโส และทีมผู้นำชุมชนสามารถชี้นำความคิดให้คนในชุมชนมีความเชื่อถือ และเกิดการยอมรับ เมื่อมีกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน จึงทำให้ระดมประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในบทบาทต่างๆ ตามที่ผู้นำชุมชนเห็นว่าเป็นสิ่งที่ควรปฏิบัติ ดังคำให้สัมภาษณ์ระดับลึกผู้ใหญ่บ้าน ดังนี้

- ผู้วิจัย : บทบาทของพระกับการช่วยเหลือโรงเรียน หรือท่านมีส่วนร่วมอย่างไรบ้าง ครับ
- ผู้ใหญ่บ้าน : 4-5 ปีที่แล้วมาถึงปีนี้มีโครงการสอนวิชาศีลธรรม ผมก็ช่วยสอนประวัติศาสตร์ทุกวันศุกร์ เจ้าอาวาสองค์ก่อนที่มรณภาพแล้ว ท่านปูพื้นไว้ดีที่สุด ที่เห็น ๆ กันใช้ผลงาน ท่านพาทำทั้งนั้น
- ผู้วิจัย : เจ้าอาวาสปัจจุบันท่านสานต่องานอะไรบ้าง
- ผู้ใหญ่บ้าน : ตอนนี้เจ้าอาวาสหนุ่ม ท่านเรียนปริญญาด้วย งานที่ทางวัดช่วย ก็มีเรื่องการปรับปรุงห้องสมุด ห้องประชุม ต้อนรับแขก ต่อเติมห้องครัว เจ้าอาวาสท่าน อนุญาตให้ไม้ที่เหลือจากศาลาหลังเก่า ไม้เก่า ๆ เก็บมาใช้ประโยชน์ได้ เป็นไม้ตั้งแต่สมัยชาวบ้านช่วยกันเลื่อยต้นยาง ต้นดู่ ตั้งแต่ พ.ศ. ไหนก็ จำไม่ได้ โรงเรียนกับวัดแทบจะใช้ของร่วมกันเลย เป็นบวร เป็นหมู่บ้าน วัด โรงเรียน อันนี้ใช้แล้วต้องไปด้วยกัน ชัดกันไม่ได้ นะ ชาวบ้านก็เชื่อ เพราะพระรักษาศีล มีธรรมะ พวกชาวบ้านก็สามัคคีกัน เพราะท่านพูดอะไรมาก็ถูกหมด ก็เชื่อ ก็ทำตามท่านสอน
- ผู้วิจัย : แสดงว่ามีประเพณีอย่างนี้มานานแล้วใช่ไหมครับ
- ผู้ใหญ่บ้าน : ใช่ ตำบลนี้มีพระธาตุสวนตาล สร้างพร้อมกับธาตุพนม สูงราว 60 เมตร คนในท้องถิ่นจะเลื่อมใสศานา ที่วัดวังอ้อก็มีพระนักเทศน์ ที่ชุมชนเราสืบ สานกันมาอย่างนี้ ถ้าถึงวันพระ วันงานเทศกาลคนเต็มศาลาตลอดนะ...ก็ได้ฟัง เทศน์ ด้วยได้ทำบุญร่วมกัน มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

1.3 สภาพแวดล้อมด้านเศรษฐกิจ

เนื่องจากบ้านหนองแคนเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำ และลำเซไหลผ่านตลอดจนมีห้วย และหนองน้ำขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นแหล่งน้ำตามธรรมชาติ จึงมีความอุดมสมบูรณ์ด้านทรัพยากรดิน และน้ำ ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม คือ ทำนาข้าว (ข้าวนาปี และข้าวนาปี้ง) ทำสวน หาปลา เลี้ยงไก่ นอกจากนี้ก็มีอาชีพรับจ้างทั่วไป การทำหัตถกรรมพื้นเมือง อุตสาหกรรมครัวเรือน และทำงานพาณิชย์กรรม สภาพการดำรงชีวิตของประชาชนมีความเป็นอยู่ตามปกติไม่มีความเดือดร้อนตามความผันผวนทางเศรษฐกิจภายนอก ชุมชนดังกล่าว ได้รับการพัฒนาให้เป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงของกระทรวงมหาดไทย ทำให้ประชาชนได้รับการสนับสนุนจากทางราชการใน ด้านความรู้ ความเข้าใจระบบเศรษฐกิจชุมชน

มากขึ้น มีโรงสีข้าวและปั้มน้ำมันในรูปแบบสหกรณ์ชุมชน รวมทั้งการมีกลุ่มอาชีพต่างๆที่ได้รับการส่งเสริม และพัฒนาจากหน่วยงานราชการ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้เป็นต้นแบบของการสร้างความเข้มแข็งในชุมชน จึงทำให้มีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนในชุมชนให้มีความทำตลอดปี ในภาพรวมด้านเศรษฐกิจของคนในชุมชนจะเป็นลักษณะครอบครัวทำมาหากิน แม้จะไม่มีเงินเก็บมากแต่ก็ไม่มีหนี้สินเกินตัว ส่วนครอบครัวที่เคยรับราชการมาก่อน หรือมีคนรับราชการอยู่ในปัจจุบัน หรือครอบครัวที่สืบทอดอำนาจเป็นผู้ปกครองในชุมชนก็จะมีฐานะความเป็นอยู่ดีกว่าประชาชนทั่วไปในชุมชน ซึ่งกลุ่มที่มีฐานะเศรษฐกิจดีนี้ก็จะเป็นผู้มีบทบาทสูงในการการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชน

อย่างไรก็ตาม สภาพทางเศรษฐกิจของประชาชนในหมู่บ้านหนองแคนนี้ไม่มีผลกระทบต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชน เนื่องจากกระบวนการมีส่วนร่วมไม่เน้นไปที่การบริจาคเงิน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสามารถของคนในชุมชนว่าจะเข้ามามีส่วนร่วมในลักษณะใด ซึ่งสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ระดับลึกของข้าราชการบำนาญที่เป็นทีมที่ปรึกษาฯ ตอนหนึ่งไว้ว่า

“...เมื่อก่อนเที่ยวไปทำงาน พอมาพักที่นี่ก็พอใจ เลยซื้อที่ไว้นานแล้ว พอเกษียณก็อยู่ที่นี้ ชาวบ้านเค้าก็ทำกิน ไม่มีใครอดอยากนะ ทุกครัวเรือนมีนาข้าวทำกิน บางคนหาปลาเก่ง เค้าก็มีอาชีพหาปลาส่งตลาด ดูเขาก็ออยู่ได้ ไม่อดอยากอะไร คนในหมู่บ้านนี้มีน้ำใจ มีงาน ก็ช่วยกันดี ไม่มีปัญหาอะไร...” (ที่ปรึกษากิจกรรมการสถานศึกษา, 20 มี.ค. 2552)

1.4 สภาพแวดล้อมด้านการปกครอง

เนื่องจากชุมชนหนองแคนมีการสืบทอดอำนาจของกลุ่มผู้นำต่อเนื่องจากอดีต เช่น ผู้ใหญ่บ้านที่เกษียณไปแล้วเป็นพี่ชายของผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน ส่วนผู้ใหญ่บ้านก่อนนั้นก็มิสสถานะเป็นเครือญาติเดียวกัน จากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างอดีตผู้นำชุมชนกับกลุ่มผู้นำชุมชนในปัจจุบันเกี่ยวกับการปกครองในชุมชน พบว่า คณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการสถานศึกษา คณะที่ปรึกษากิจกรรมการโรงเรียน หัวหน้าคุ้มพัฒนา อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ประธานกลุ่มอาชีพในหมู่บ้าน ต่างก็เป็นเครือญาติกัน อำนาจปกครองในชุมชนที่เกิดจากกลุ่มที่เป็นผู้นำชุมชนและเป็นเครือญาติกันนี้ ทำให้การใช้อำนาจการปกครองในชุมชนโดยตรงและทางอ้อมได้สะดวก รวดเร็วและเด็ดขาด แต่ประชาชนก็ให้การยอมรับเพราะคุ้นเคยกับการปกครองในลักษณะนี้ต่อเนื่องมานาน ประกอบกับวงจรตระกูลที่เป็นกลุ่มผู้นำชุมชนได้สร้างคุณงามความดีมาโดยตลอด นอกจากนั้นบุคคลที่เกิดในชุมชน ส่วนหนึ่งมีอาชีพรับราชการที่มีตำแหน่งระดับบริหารกระจายอยู่ในหลายหน่วยงาน ซึ่งส่วนใหญ่ล้วนแต่เป็นเครือญาติที่มีนามสกุลเดียวกัน จึงทำให้ชุมชนดังกล่าวมีการรวมตัวกันเป็นปึกแผ่น ทำให้การใช้อำนาจโดยตรงและอำนาจแฝงตลอดจนการได้รับอิทธิพลจากการสนับสนุนของข้าราชการที่เป็นลูกหลานของชุมชน จึงสามารถผลักดันกิจกรรมการพัฒนาชุมชน และสร้างแรงจูงใจให้เกิดการมีส่วนร่วมได้เป็นอย่างดี

ปัจจุบัน แม้ว่าการปกครองในชุมชนจะมีผู้นำรุ่นใหม่มากขึ้น แต่ส่วนใหญ่ก็ยังเป็นกลุ่มเครือญาติของกลุ่มผู้นำรุ่นเก่าสืบทอดอำนาจ และมักจะเป็นผู้มีบทบาทสูงของชุมชน ดังจะเห็นได้จากผลการเลือกตั้งสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลครั้งที่ผ่านๆ มา สมาชิกที่ได้รับการเลือกตั้งเป็นสมาชิกส่วนในองค์การบริหารส่วนตำบล รวมไปถึงนายกองค์การบริหารส่วนตำบล หรือประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบล ล้วนแต่เป็นเครือญาติใกล้ชิดกับผู้นำของชุมชน ดังนั้น ประธานกรรมการสถานศึกษากับผู้อำนวยการโรงเรียนจึงสามารถขอเสนองบประมาณเพื่อการพัฒนาโรงเรียน เช่น การได้รับจัดสรรงบประมาณจ้างครูพี่เลี้ยงเด็กระดับปฐมวัย และได้รับการสนับสนุนงบประมาณเพื่อกิจกรรมต่างๆ ได้มากขึ้น สำหรับเงื่อนไขด้านการปกครองของชุมชนได้สะท้อนให้เห็นว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนด้วยสภาวะการณ์ ที่คนในชุมชนเกิดการยอมรับโดยปริยายจากการขึ้นนำของกลุ่มผู้นำชุมชน จึงเป็นการเกื้อกูลหรือยินยอมพร้อมใจ หรือแม้จะถูกระดมด้วยการกะเกณฑ์ให้เข้ามามีส่วนร่วมในลักษณะใดก็ตาม ก็ถือเป็นความไว้วางใจกัน ในความเป็นเครือญาติที่ไม่อาจปฏิเสธได้ หากจะมีบางคนที่ไม่ค่อยให้ความสำคัญกับการเข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมในชุมชน ก็เป็นโอกาสของผู้นำชุมชนจะเข้าไปเยี่ยมบ้านในฐานะญาติ เพื่อช่วยเหลือดูแลแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในครอบครัว จนทำให้กลับเข้ามามีบทบาทให้ความร่วมมือกิจกรรมชุมชนมากขึ้น ดังคำให้สัมภาษณ์ระดับลึกของผู้ใหญ่บ้านตอนหนึ่งว่า “...ผมก็ได้ถูกสอนมารับใช้พี่น้องชาวบ้าน จะเป็นสมัยก่อนหรือปัจจุบัน คนเขาเชื่อถือว่าชื่อลือดีไหม ทำอะไรทำจริงไหม ต้องทำให้เกิดผลงานออกมาจริง ๆ ต้องเหนื่อย ต้องยอมเสียสละ ฝึกลมาอย่างนี้ พัฒนามาไกลแล้ว ต่อยอดขึ้นไปจากเมื่อก่อน คนรุ่นหลังเราต้องรักษาเกียรติไว้ ถ้าพูดถึงหมู่บ้านตามลักษณะการพัฒนา ถือว่าบ้านนี้เด่นและเข้มแข็งมาตลอด...” (ผู้ใหญ่บ้าน, 20 มี.ค. 2552)

1.5 สภาพแวดล้อมด้านสภาวะการมีจิตสำนึกร่วมกัน

จากการศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาโดยการสัมภาษณ์ระดับลึก การจัดกลุ่มสนทนา การสังเกตและการเข้าร่วมกิจกรรม ตลอดจนการศึกษาประวัติความเป็นมาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาของโรงเรียนแห่งนี้ พบว่าประชาชนในชุมชนมีความรู้สึกเกี่ยวข้อง ผูกพัน และแสดงท่าทีการเป็นเจ้าของโรงเรียนร่วมกันอย่างชัดเจน การสร้างให้คนมีจิตสำนึกร่วมกันว่าโรงเรียนเป็นของส่วนรวม หรือโรงเรียนเป็นของเราทุกคนนั้น เกิดจากความพยายามของกลุ่มผู้นำชุมชนที่สร้างแรงจูงใจและผลักดันให้คนมาเข้าร่วมเพื่อรับรู้ความเคลื่อนไหวและความต้องการการเปลี่ยนแปลงของชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยใช้กระบวนการกลุ่ม การกำกับและควบคุมตามอำนาจหน้าที่และการใช้สายสัมพันธ์ระบบเครือญาติ แนวคิดพื้นฐานอีกส่วนหนึ่งที่ทำให้ประชาชนแสดงออกการมีจิตสำนึกร่วมกันว่าโรงเรียนเป็นของส่วนรวมเกิดจากบารมีและความศรัทธาเจ้าอาวาสที่แสดงความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมอย่างมาก ทำให้คนในชุมชนมีความคิดคล้ายตามจากการปลูกฝังให้ทุกคนความเอาใจใส่ต่อการพัฒนาวัดเพื่อเป็นศูนย์กลางการพัฒนาด้านจิตใจ การร่วมกันพัฒนาโรงเรียนเพื่อเป็นศูนย์กลางพัฒนาเยาวชน

และลูกหลานของคนในชุมชนควบคู่กันไป ดังที่เจ้าอาวาสปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดี โดยการร่วมสนับสนุนซื้อที่ดินให้โรงเรียน เป็นผู้นำร่วมกับผู้ใหญ่บ้านและชุมชนก่อสร้างอาคารเรียนหลังแรก เมื่อครั้งที่ย้ายออกมาจากวัด อนุญาตให้นำไม้จากวัดมาสร้างห้องสมุดเป็นเอกเทศ เป็นต้น กิจกรรมการต่างๆ ที่โรงเรียนจัดขึ้นจะได้รับการตอบสนองการเข้าร่วมกิจกรรมอย่างยิ่ง ทั้งด้านกิจกรรมทางวิชาการ กิจกรรมนักเรียน กิจกรรมพัฒนาทั่วไป และการสอดส่องดูแลความประพฤติของนักเรียน ดังข้อสังเกตการร่วมกิจกรรมของประชาชนในงานกิจกรรมกีฬาภายในโรงเรียน จะเห็นได้ว่าพ่อ แม่ ผู้ปกครอง ประชาชน และผู้เกี่ยวข้องไม่เพียงแต่จะมาร่วมในฐานะแขกรับเชิญ หรือเป็นผู้มาร่วมชมการแข่งขันกีฬาเท่านั้น แต่จะมีซุ้มกองเชียร์ จัดซุ้มอาหาร ให้การสนับสนุน น้ำดื่ม ผลไม้ ขนม ของรางวัล รวมทั้งการบริจาคเงินสมทบเพื่อเป็นทุนการจัดงาน ดังตัวอย่างการจัดสนทนากลุ่มกรรมการสถานศึกษา ดังนี้

- ผู้วิจัย : ผู้ที่มาร่วมกิจกรรมกับทางโรงเรียนใช้มาด้วยสมัครใจไหมครับ
- ประหยัด : คนที่มาเขามาด้วยใจ มีผู้นำสามารถชักนำให้คนเขามาร่วมได้ กิจกรรมวันแม่ และวันฉลองได้รางวัลโรงเรียนพระราชทาน คนมาร่วมมากจนเต็มห้องประชุม เต็มเลย ผู้ปกครองส่วนใหญ่เกรงใจโรงเรียนเหมือนกัน นักเรียนก็บอกพ่อแม่ ให้มาร่วมงาน ไม่มีคนขัดใจลูก นี่ก็เป็นอีกส่วนหนึ่งที่มากันมาก
- วิทยา : ผมใกล้ชิดกับชาวบ้านก็พอรู้ว่า คนส่วนมากเกิดความเคยชิน ความฝังใจอยากจะทำเองทั้งนั้น คนไม่มาก็หาทางหลีกเลี่ยง ว่าที่ดินนี้ มันก็อายุตัวเอง พ่อ แม่ มาร่วมกิจกรรม ตัวนักเรียนที่เป็นลูกหลานเขาก็ดีใจ พ่อแม่ที่คิดไม่มาต้องคิดทบทวนใหม่ นานๆ ไปมันเป็นเรื่องไปเอง
- ผู้วิจัย : งั้นถ้าบอกว่าทุกคนมีจิตสำนึกร่วมกันว่าโรงเรียนเป็นของทุกคนนะ พูดแบบนี้ ชาวบ้านก็เข้าใจตรงกันใช่ไหมครับ
- ปรีชา : คิดว่าต้องเข้าใจนะ อย่างพวกผมที่นั่นอยู่ที่นี่เข้าใจดี ถ้าคิดว่าโรงเรียนเป็นของครูนะ คงไม่พัฒนามาถึงขนาดนี้หรอกครับ ขออะไร จะสร้างอะไร ชาวบ้านไม่เคยขัดข้อง ถือว่าทุกอย่างทำลงไป เขาทำด้วยใจจริง ๆ
- เด่นชัย : อีกอย่างหนึ่งนะ คือความศรัทธาโรงเรียน คนส่วนใหญ่ก็รู้ว่าโรงเรียนบ้านเรานี้เด่นกว่าที่อื่น ชาวบ้านพากันร่วมทำต่อกันมา ทำมาอย่างนี้ มีใจรักหวงแหนด้วยกันทุกคน

2. เจื่อนไขเชิงสอดแทรกด้านโรงเรียน

เนื่องจากโรงเรียนบ้านหนองแคน ได้ก่อตั้งมาเมื่อ พ.ศ. 2482 มีผู้บริหารโรงเรียน ต่อเนื่องกันมาทั้งหมด 10 คน ในระยะเริ่มก่อตั้งโรงเรียนใหม่นับจากย้ายจากวัดมาตั้งอยู่ในพื้นที่ ปัจจุบัน ถือว่าเป็นช่วงระยะเวลาที่มีการสร้างแนวคิดเพื่อปูพื้นฐานการมีส่วนร่วมการพัฒนา ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน มีการพัฒนารูปแบบและแนวทางกิจกรรมเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมตาม นโยบายของหน่วยงาน และการปฏิบัติงานของผู้บริหารโรงเรียนตามลำดับ หลังจากได้ประกาศใช้ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติซึ่งเป็นกฎหมายแม่บทในการจัดการศึกษาของประเทศ ทาง รัฐบาลมีนโยบายการปฏิรูปการศึกษาทั้งระบบ ซึ่งเจื่อนไขของความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา ดังกล่าว ประกอบด้วย การกระจายอำนาจ การมีส่วนร่วม และการตรวจสอบที่โปร่งใส ดังนั้น โรงเรียนในฐานะเป็นหน่วยปฏิบัติการขับเคลื่อนการปฏิรูปการศึกษา จึงต้องแสดงบทบาทการพัฒนาโรงเรียนให้เป็นที่ยอมรับและตอบสนองความต้องการของชุมชน สำหรับเจื่อนไขด้าน โรงเรียนนี้เป็นเจื่อนเฉพาะที่ส่งผลก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 โรงเรียนเป็นที่ศรัทธาของชุมชน

พฤติกรรมกรรมการบริหารโรงเรียน และการทำงานของครูผู้สอนเป็นเจื่อนไขสำคัญที่ ชุมชนมองเห็นและเป็นส่วนที่ก่อให้เกิดความศรัทธาการจัดการศึกษาของโรงเรียน รวมทั้งทำให้ การดำเนินงานของโรงเรียนที่มีความแนบแน่นเป็นเนื้อเดียวกับชุมชน ในลักษณะการทำงานที่ครู มองว่าชุมชนกับโรงเรียนเป็นพี่น้อง ให้ความสนิทสนมเป็นกันเองเปรียบดั่งเป็นคนในบ้านเดียวกัน ส่งผลให้การดำเนินงานในโรงเรียนและการประสานสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน เป็นไปได้ อย่างราบรื่น มีผลการจัดการศึกษาที่มีคุณภาพและมาตรฐานสูง และมีผลการพัฒนาโรงเรียนเป็น ที่โดดเด่นมากยิ่งขึ้น ดังคำที่ผู้ใหญ่บ้านให้สัมภาษณ์ระดับลึกตอนหนึ่งกล่าวว่า

“ถ้าถามผมว่าโรงเรียนมีการจัดการศึกษาที่ดีกว่าที่อื่นยังไ้ ผมว่ามาจากการเอาใจ ใส่ของครูครับ มันทำให้เด็กมีความรู้เพิ่มขึ้นมาก สามารถสอบแข่งขันสอบอะไรกับเขาได้หมด ที่ โรงเรียนเราดูแลแค่คอมพิวเตอร์เฉย ๆ เราก็มีเยอะกว่าเพื่อน โรงเรียนมัธยมยังมีไม่เท่าเลย แล้วเด็ก ที่นี่ก็สมารถใช้คอมพิวเตอร์ได้หมดทุกคนนะ ขนาดโรงเรียนมัธยมยังมาดูงานที่นี่ การเรียนการสอน บ้านเราดีกว่าบ้านเขา การเอาใจใส่ต่อเด็กนักเรียนก็ต่างกันอีก” (ผู้ใหญ่บ้าน, 15 มิ.ย. 2552)

นอกจากนี้ การทำงานอย่างจริงจัง นับว่าเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ทำให้โรงเรียนสามารถ ตอบสนองความต้องการของผู้ปกครองที่ต้องการให้โรงเรียนสอนนักเรียนอย่างเต็มที่ และเอาใจ ใส่ในพฤติกรรมของนักเรียน โรงเรียนบ้านหนองแคน จึงมีการปรับปรุงการเรียนการสอน โดยให้ ครูเข้ารับการอบรม สัมมนา ไปทัศนศึกษา ศึกษาดูงานและแสวงหาความรู้หรือเทคนิคใหม่ ๆ ใน การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เช่น การจัดการประสบการณ์ให้กับเด็กอนุบาล มุ่งเน้นการ เตรียมความพร้อมของเด็กทุกด้าน ในแต่ละวันจะมีตัวแทนกลุ่มแม่บ้านและผู้ปกครองมาช่วยเป็น พี่เลี้ยง สามารถช่วยเหลือ และอำนวยความสะดวกในการดำเนินกิจกรรมเสริมประสบการณ์

ตลอดจนช่วยเหลือความปลอดภัยระหว่างทำกิจกรรมภาคสนาม นอกจากนี้ ในการจัดการเรียนการสอนระดับชั้นประถมศึกษา นักเรียนได้รับการพัฒนาให้มีความสามารถเต็มตามศักยภาพตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนด สำหรับกิจกรรมด้านวิชาการอีกประการหนึ่ง ที่โรงเรียนดำเนินการอย่างสม่ำเสมอ ได้แก่ การแจ้งข้อมูลการศึกษาของนักเรียนรายบุคคลให้ผู้ปกครองทราบ หลังจากผู้อำนวยการโรงเรียนจัดให้มีการประชุมทางวิชาการเดือนละ 1 ครั้ง ก็จะมอบหมายให้ครูประจำชั้นรายงานความก้าวหน้าของนักเรียน เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลเกี่ยวกับนักเรียนร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับผู้ปกครองนักเรียน ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวนี้ เป็นที่ยอมรับของชุมชน ดังที่ครูคนหนึ่งได้แสดงความคิดเห็นจากการจัดสนทนากลุ่ม กล่าวถึงผลงานของโรงเรียนตอนหนึ่งว่า

“ปัจจุบันที่ก็พอใจกับการทำงานของครูเรา และพอใจกับชุมชนนะ พี่ก็ถือว่าเป็นจุดสูงสุดของเราแล้ว ถ้าเราไม่ทำอะไรต่อขึ้นไปอีก หรือว่ามันดีอยู่แล้วมันจะหยุดดีก็ไม่ทราบเหมือนกัน ตอนนี้ความพอใจของครูเราก็คือเรามาโรงเรียนแล้วเราก็นสบายใจ หันหน้าเข้าบ้านก็สามารถพูดคุยกับชาวบ้านได้ เราก็นมีความสุข หันหน้ามาโรงเรียนเราก็นมีความสุข มีอะไรเราก็นคุยกันได้ ตัวนี้ก็คือเราอยู่ในจุดนี้ได้อย่างมีความสุข เวลาสอน ครูทุกชั้นเอาจริงเอาจังนะ เรอบอกเลยว่าเด็กคนไหนเป็นยังไง ไม่ตำหนิกัน แต่จะช่วยกัน อันนี้พ่อแม่เขาต้องรู้ ผอ.ให้ติดตามตลอดเวลา สอนลูกของเขาก็กลัวแต่ลูกของเขาจะไม่ได้หนังสือ กลัวเขาว่าให้เราได้ ชาวบ้านเขาก็บอกว่าโรงเรียนของเราดีแล้ว แต่เราก็นกังวล ก็ทำให้ดีที่สุด” (สนทนากลุ่ม, 9 พ.ย. 2552)

2.2 การพัฒนาโรงเรียนสู่ความเป็นเลิศ

ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านหนองแคนมักจะเป็นบุคคลที่ถูกกล่าวถึงเกี่ยวกับพัฒนาโรงเรียนให้มีคุณภาพและมีมาตรฐานสูง และสะท้อนการทำงานเพื่อการพัฒนาโรงเรียนอย่างต่อเนื่องและจริงจังมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้อำนวยการโรงเรียนคนก่อนนั้น มีแนวคิดในการพัฒนาด้านอาคารสถานที่ และบริเวณโรงเรียน ปรับปรุงอาคารเรียนทุกหลังให้ดูเด่นเป็นสง่า ด้วยการทาสีใหม่ มีป้ายคำขวัญต่าง ๆ สวยงาม ต่อเติมอาคารเรียนด้านล่าง และด้านข้างให้สามารถเชื่อมกันได้ สร้างซุ้มประตูและสร้างรั้วรอบบริเวณโรงเรียน รวมทั้งการปรับโครงสร้างแผนผังบริเวณให้มีถนนรอบพื้นที่โรงเรียน ซึ่งการพัฒนาอาคารสถานที่ และบริเวณโรงเรียนเพื่อให้สอดคล้องกับการจัดแผนผังของชุมชนที่มีความสวยงามเป็นเอกลักษณ์ จนได้รับรางวัลจากการประกวดการประกวดหมู่บ้านของหน่วยงานราชการอื่น ดังคำให้สัมภาษณ์ระดับลึกผู้อำนวยการโรงเรียนที่กล่าวถึงตอนหนึ่งว่า “...ด้านบริเวณและอาคารสถานที่โรงเรียนนี้ค่อนข้างดี ลงตัวพอดี ผอ.โกวิท ท่านวางผังไว้ดี วางระบบไว้สมบูรณ์แล้ว คนในหมู่บ้านเขาก็ชอบนะ คือในหมู่บ้านนี้ะถนนเป็นเส้นตรงดูเป็นแนวเดียวกัน โรงเรียนก็ต้องปรับภูมิทัศน์ให้ดูดีเหมือนกัน ผมว่าที่นี้ช่วยสร้างบรรยากาศภายใน เรามีความพร้อมดีครับ มองเห็นผลการพัฒนาโรงเรียนได้เร็ว เป็นผลดีต่อการทำงานของครู ทั้งผอ.เขต หรือใครๆก็พอใจ ผู้ปกครอง ชาวบ้านในชุมชนเห็นการ

เปลี่ยนแปลงยิ่งอยากช่วยเหลือ เห็นว่าโรงเรียนพัฒนาดีขึ้นตลอด เขาเต็มใจสนับสนุนมากขึ้น งานทางภาคสนามนี้ผมไม่ห่วง ครับ โรงเรียนนี้พร้อม” (ผู้อำนวยการโรงเรียน, 15 มิ.ย. 2552)

โรงเรียนบ้านหนองแคน นอกจากได้รับคัดเลือกให้เป็นโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็ก และผลการพัฒนาอย่างต่อเนื่องนี้ทำให้ได้รับรางวัลอื่นๆอีกเป็นจำนวนมาก สำหรับผลงานด้านคุณภาพและมาตรฐานการศึกษา ที่ประเมินโดยสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (สมศ.) รอบที่ 2 พบว่าโรงเรียนผ่านมาตรฐานการศึกษาปฐมวัย และมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐานในระดับดีมากทุกมาตรฐาน ได้รับคำชมเชยจากคณะกรรมการประเมินว่าเป็นโรงเรียนดีมีคุณภาพ ซึ่งข้อคิดเห็นดังกล่าว สรุปได้ว่า โรงเรียนสามารถจัดการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งมีสิ่งที่บ่งบอกหลายประการ ได้แก่ มีการกำหนดภารกิจของโรงเรียนไว้ชัดเจน มีการกำกับติดตามสม่ำเสมอ ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนบ้านและชุมชนดีมาก มีความใกล้ชิดและไว้วางใจกัน นักเรียนมีความกระตือรือร้นในการการเรียนรู้ และมีการจัดบรรยากาศที่ส่งเสริมความเป็นเลิศทางวิชาการ จัดสิ่งแวดล้อมที่จำเป็นอย่างมีระเบียบ สะอาด ปลอดภัย มีและใช้แหล่งเรียนรู้อย่างเต็มที่ และวางแผนงานอย่างมีประสิทธิภาพ ดังคำให้สัมภาษณ์ระดับลึก ผู้อำนวยการโรงเรียนตอนหนึ่งว่า “...ผมอยู่โรงเรียนที่พร้อม ไม่ต้องเหนื่อยที่ต้องลุยภาคสนาม ผมจึงทุ่มที่คุณภาพมากที่สุด เด็กมีไม่เท่าไรนะที่อ่านหนังสือไม่คล่อง ผมคุยกับผู้ปกครองคุยกับครู ต้องคุยให้เข้าใจกัน ผมย้ำตลอดนะ ครูป.1 ป.2 นี้รู้ว่เหนื่อยที่สุด คือเคลียร์ตั้งแต่แรกเลย ทำยังไงให้อ่านออกทุกคน เมื่อสองสามปีที่แล้ว เราต้องกระตุ้นให้ผู้ปกครองตื่นตัวมากขึ้น กระตุ้นมาร่วมมือกับครูเรื่องเรียน ทำเหมือนมอบหมายให้ทำหน้าที่เป็นเหมือนครูที่บ้านเลยนะ ที่จริงพ่อแม่ เด็กช่วยได้เยอะ ประเมินแล้ว ลูกหลานอ่านหนังสือออก อ่านเก่งทุกคน มีมารยาทดี ชาวบ้านเขาก็พอใจ ชาวบ้านอยากให้เข้มงวด เขาชมว่าดีนะครับ เออ..แสดงว่าผู้ปกครองเขาก็สนใจวิชาการนะ พอเข้าที่แล้ว ก็เดินหน้าไปเลย เด็กจะต้องไม่ชี้เกียจ ทั้งพ่อ แม่ ช่วยตามพฤติกรรมไม่ให้ห่างเลย ผมมาสนใจคุณภาพสำคัญที่สุด และทำจริง เห็นผลขึ้นมาเลย ผู้ปกครองเขาจะว่าเราได้นะ เมื่อลูกเขามาแล้วไม่ได้อะไร เรียนก็ไม่วู้เรื่องอะไร” (ผู้อำนวยการโรงเรียน, 15 มิ.ย. 2552)

นอกจากนี้ ผู้ปกครองนักเรียนท่านหนึ่งยังให้ความเห็นจากการสัมภาษณ์เกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนของครูว่า “นักเรียนทุกวันนี้เก่ง เด็ก ป.2 ก็อ่านข่าวได้แล้ว ลูกสาวอ่านหนังสือได้เก่ง ครูเขาแนะนำว่าให้อ่านหนังสือให้ฟัง อันนี้ดีก็เอาอย่างที่คุณบอกไว้ ถ้าไม่บังคับไว้แบบนี้ ก็เปลืองลิ้ม อย่างลูกก็ต้องรายงานคุณครูเหมือนกัน” (ผู้ปกครองนักเรียน, 20 มี.ค.2552)

สอดคล้องกับความคิดเห็นของครูที่กล่าวถึงประเด็นเดียวกันนี้ ในการสัมภาษณ์ระดับลึกตอนหนึ่งกล่าวว่า “โรงเรียนเราเล็กก็จริง แต่เวลาแข่งขันทักษะวิชาการ ก็ไม่ด้อยเลยนะ ส่วนใหญ่จะได้รางวัลกลับมา ที่ชนะได้ คือต้องเตรียมเด็กให้พร้อม เด็กที่มีแววเก่งที่สุดแต่ละสาระเตรียมไว้ก่อนคือครูแต่ละคนจะติวเข้มพิเศษไปเรื่อย ๆ ผอ.ให้ติวในสาระที่ตัวเองถนัด คือ ครูอาจจะสละเวลาบ้าง เหนื่อยแต่ก็ดีใจ เพื่อจะได้รางวัลมาเพิ่ม” (ครูวานิตย์, 11 ส.ค. 2552)

2.3 การใส่ใจให้บริการแก่ชุมชน

โรงเรียนบ้านหนองแคน มีการกำหนดนโยบายชัดเจนเกี่ยวกับการให้ความช่วยเหลือ หรือการดำเนินการเพื่อประโยชน์ของชุมชน ผู้อำนวยการโรงเรียน ครู และบุคลากรของโรงเรียน ตระหนักในเรื่องการเอาใจใส่ต่อการให้บริการแก่ชุมชน ซึ่งจะต้องสร้างภาพลักษณ์ที่ดี และให้เกิดความประทับใจกับผู้มารับบริการทุกคน และถือว่าเป็นกลไกสำคัญเพื่อการพัฒนาโรงเรียนให้มีความสมบูรณ์แบบ ผู้อำนวยการโรงเรียนให้ความสำคัญโดยการทำความเข้าใจอย่างสม่ำเสมอกับบุคลากรในโรงเรียน ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี รวมทั้งได้ให้คำแนะนำแก่ครูและบุคลากรทุกคน เพื่อฝึกให้มีบุคลิกภาพ ทักษะที่ดี และมีจิตสำนึกในการรักการให้บริการ ทั้งในด้านการให้ข้อมูลข่าวสาร การประชาสัมพันธ์ การแก้ไขปัญหาต่างๆให้กับผู้ปกครองนักเรียน ตลอดจนการบริการอื่นที่เป็นความประสงค์ของชุมชน หลักการที่โรงเรียนกำหนดแนวทางการไว้ได้แก่ ให้บริการเพื่อตอบสนองต่อความพึงพอใจ ให้เกิดความสะดวกสบาย ง่าย รวดเร็ว และบริการด้วยจิตใจที่ดีงาม ห้ามบุคลากรในโรงเรียนใช้คำตำหนิติเตียนผู้ปกครองที่มาติดต่อกับทางโรงเรียน เมื่อมีประชาชนมาที่โรงเรียน เช่น ผู้ปกครองมาหารือเกี่ยวกับปัญหาทั่วไป การขอข้อมูลทางการศึกษา หรือการขอคำปรึกษาเพื่อแก้ปัญหาเกี่ยวกับการทำมาหากิน ทางโรงเรียนได้มีแนวปฏิบัติร่วมกันอย่างชัดเจน โดยให้ครูที่ทำหน้าที่ครูเวรประจำวัน มีหน้าที่ให้การต้อนรับ อำนวยความสะดวก และทำหน้าที่ประสานงานกับผู้เกี่ยวข้อง

การเอาใจใส่ต่อผู้ปกครองและให้ความสนใจการบริการชุมชน เป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและมีความกลมเกลียวเหนียวแน่นมากขึ้น ก่อให้เกิดความร่วมมือซึ่งกันและกัน และมีความคุ้นเคยเหมือนเป็นญาติพี่น้องกัน การได้รับการต้อนรับด้วยความมีอัธยาศัยไมตรีซึ่งเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง เพราะทำให้รู้สึกอบอุ่นและประทับใจ ผู้ปกครองและผู้เกี่ยวข้องรู้สึกว่ามีคุณค่า การปฏิบัติตนของบุคลากรทุกคนเกี่ยวกับการเอาใจใส่ให้บริการด้วยไมตรีต่อชาวบ้าน จึงเป็นการให้บริการที่เหนือความคาดหวังอยู่เสมอ ดังความคิดเห็นจากคำสัมภาษณ์ระดับลึก ผู้ปกครองนักเรียนท่านหนึ่ง กล่าวว่า

“...ระหว่างครูกับคนในชุมชน โดยส่วนมากทุกครัวเรือนก็จะรู้จักกับคุณครูหมดทุกคน มีความสนิทสนมกันดี ครูกับ ชุมชนกับนักเรียน ก็ดี ดีมาก ในด้านการบริการอะไรก็แล้วแต่ ก็มอบภาระให้ครู เป็นหน้าที่ของครู ว่าให้ช่วยชาวบ้าน ครูก็เต็มที่ เขาก็เต็มที่ของเขา เราก็เต็มที่ของเรา เพียงแต่แยกกัน เขาอยู่ทางโรงเรียน ถ้าเรามีความเดือดร้อนอะไร โทรหาบอกให้ทำอันนี้ให้หน่อย ครูก็ช่วยได้ ชาวบ้านไปมา รู้กันดี เช่น ในโรงเรียนมีเครื่องถ่ายเอกสาร เราก็มาขอให้ช่วย ก็ช่วยบริการกันแบบกันเอง” (ผู้ปกครองนักเรียน, 20 มี.ค. 2552)

นอกจากทางโรงเรียนจะให้บริการกิจกรรมส่วนรวมในชุมชนแล้ว ยังช่วยให้บริการกิจกรรมที่สำคัญของคนในชุมชน ดังที่คำให้สัมภาษณ์ระดับลึกกรรมการสถานศึกษาท่านหนึ่ง กล่าวถึงความประทับใจการให้บริการของโรงเรียนว่า..

“..บ้านคนที่ยากจนจริงๆ ถ้ามีการตาย มีสูญเสีย ทางครูทางอาจารย์จะพาเด็กไปกราบศพไปกันทั้งโรงเรียน ก็พาไปช่วยแจกดอกไม้จันทน์ งานแต่งงาน งานบวชของชาวบ้าน ครูก็ไป ภารโรงก็ไปไม่ใช่ไปในฐานะแขก ไปในฐานะพ่อครัวแม่ครัว อย่างผอ. ภรรยาช่วยกันต้อนรับแขก จุดนี้ก็ทำให้ชาวบ้านพอใจ ไม่มีการแบ่งแยกกัน มีงานอยู่ในหมู่บ้าน สามารถช่วยงานได้ก็ไป นักเรียนก็เหมือนกัน วันจันทร์ถึงศุกร์ ถึงบางครั้งจะเป็นวันหยุดถ้ามีงานต้องไป นี่คือการปฏิบัติทั้งครู ทั้งนักเรียน ครูมาช่วยงานนี้ เขาก็จะบอกว่าดีใจ ภูมิใจ ครูไม่เคยมีปัญหากับชาวบ้าน ช่วยทุกคนรอบครัวเท่าเทียมกัน” (กรรมการสถานศึกษา, 12 ธ.ค. 2551)

บทที่ 6

ผลการวิเคราะห์การมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็ก

การศึกษากการมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็กครั้งนี้ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative Research) เพื่อสร้างทฤษฎีฐานราก (grounded theory) จากปรากฏการณ์ในพื้นที่ที่ศึกษา ผู้วิจัยได้ทำความเข้าใจในปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนจากมุมมองของผู้ที่อยู่ในปรากฏการณ์และผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยใช้วิธีการศึกษาหลายรูปแบบ คือ การสัมภาษณ์ระดับลึก (in-depth interview) การสนทนากลุ่ม (focus group) การวิเคราะห์เอกสาร (document analysis) การสังเกตและจดบันทึก (observation and field-note) จากนั้นนำปรากฏการณ์ที่ศึกษาจากในโรงเรียนนำมาวิเคราะห์และตีความเพื่ออธิบายลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชน ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน ยุทธศาสตร์และเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชน รวมทั้งผลสืบเนื่องที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็ก โดยมองผ่านโรงเรียนที่เป็นพื้นที่ศึกษา นำไปสู่การตอบคำถามการวิจัย คือ 1) การมีส่วนร่วมของชุมชนจากมุมมองของคนที่อยู่ในปรากฏการณ์ มีลักษณะอย่างไร 2) ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนคืออะไร 3) ยุทธศาสตร์ที่นำมาใช้ในการมีส่วนร่วมของชุมชนคืออะไร และมีเงื่อนไขอะไร และ 4) ผลสืบเนื่องที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของชุมชนคืออะไร ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 ลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชน

การทำความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นแห่งนี้ใช้ข้อมูลจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาก่อนและหลังการปฏิรูปการศึกษา ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาในโรงเรียนได้เริ่มต้นขึ้นตั้งแต่การย้ายโรงเรียนจากวัดใน พ.ศ. 2494 มาอยู่พื้นที่ใหม่ในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามการมีส่วนร่วมของชุมชนมีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์และเงื่อนไขการที่เกิดจากทั้งภายในโรงเรียนและชุมชน โดยผู้วิจัยพบว่า ลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชนมีหลายประเด็น ได้แก่ การมองตนเองของชุมชน แบบแผนการมีส่วนร่วมของชุมชน กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน พฤติกรรมการมีส่วนร่วมของชุมชน และเป้าหมายการมีส่วนร่วมของชุมชน ดังจะได้กล่าวถึงตามลำดับต่อไปนี้

1. การมองตนเองของชุมชน

การที่โรงเรียนบ้านหนองแคนได้รับการประกาศยกย่องให้เป็นโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็กและได้รับรางวัลเหรียญทองจากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ให้เป็นโรงเรียนที่มีการบริหารจัดการโดยมีชุมชนมีส่วนร่วม รวมทั้งการได้รับรางวัลอื่นๆ อีกเป็นจำนวนมากนั้น เป็นผลจากการปฏิบัติงานที่ดำเนินการต่อเนื่องของโรงเรียน และการมีส่วนร่วมของชุมชนที่เกิดจากแรงจูงใจภายในของคนในชุมชนที่มีความเชื่อมั่นและรับรู้เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมต่อเนื่องกันมา ยาวนานนับตั้งแต่เริ่มรวมตัวก่อตั้งหมู่บ้าน การมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็กแห่งนี้ จึงได้รับการพัฒนาจากฐานความคิดและความเชื่อของชุมชนเกี่ยวกับ การเป็นชุมชนเข้มแข็ง และการได้รับการยอมรับจากภายนอก ซึ่งความเป็นมาของชุมชนในลักษณะสายสัมพันธ์อย่างเหนียวแน่นในระบบเครือญาติ มีความเอื้ออาทร เกื้อกูลกัน การมีเกียรติประวัติดีเด่นของชุมชน และการได้รับยกย่องจากผลการพัฒนาชุมชน ดังจะได้กล่าวถึงข้อค้นพบ ดังต่อไปนี้

1.1 การเป็นชุมชนเข้มแข็ง

ชุมชนหนองแคนซึ่งเป็นบริบทของโรงเรียนบ้านหนองแคนมีประวัติยาวนาน เชื้อสายบรรพบุรุษสืบทอดมาจากนครเข็ญรังแสนหวิ อพยพไพร่พลเรื่อยมาจนกระทั่งมาตั้งถิ่นฐานที่ดอนมดแดง ลุ่มแม่น้ำชี ในปีพ.ศ. 2324 ท้าวโงนคำได้สร้างเมืองขึ้นใหม่บริเวณแม่น้ำชี เข้ามาบรรจบกับแม่น้ำมูล ชุมชนได้เติบโตเนื่องจากมีผู้คนมาสมทบมากขึ้นก็ได้ขยายเมืองและชุมชนไปตามชายฝั่งของลุ่มน้ำชี มีท้าวพรหมสิงห์ เป็นผู้นำชุมชนหนองแคนเป็นคนแรก โดยยึดเอาลำห้วยหนองฮี ชีหลงเป็นพื้นที่ทำมาหากินของชาวบ้าน การเริ่มต้นของชุมชนมีเพียง 11 ครัวเรือน ได้นำวัฒนธรรมของล้านช้าง และหลวงพระบางมาใช้ในการปกครองชุมชน สำหรับการพัฒนาหมู่บ้านที่ได้ดำเนินการอย่างจริงจัง มีแบบแผน โดยการนำของผู้ใหญ่บ้าน ได้แก่ นายสีธานี (พ.ศ. 2496-2516) ลิบเอกเจนพล เชนณรงค์ยุทธ์ (พ.ศ.2516 - 2534) และนายจำปา โทนทัย (พ.ศ.2534-ปัจจุบัน)

จากพื้นฐานของหมู่บ้านหนองแคนตั้งอยู่ในพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ตามลุ่มแม่น้ำชี มีประวัติความเป็นมาของการอยู่ร่วมกันอย่างเอื้อเพื่อเกื้อกูล มีระบบเศรษฐกิจภายในชุมชนที่สามารถเลี้ยงตนเองได้ การจัดองค์ในชุมชนมีความเข้มแข็ง กระบวนการทางสังคมการถ่ายทอดวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่นกลายเป็นวิถีชีวิตชุมชน รวมทั้งการมีผู้นำที่มีศีลธรรม จึงทำให้การมองตนเองของชุมชนแห่งนี้เป็นชุมชนที่เข้มแข็ง จากเอกสารรายงานตามโครงการเชิดชูเกียรติผู้นำเครือข่ายพัฒนาชุมชนดีเด่น ของหมู่บ้าน จะเห็นว่าชุมชนได้กำหนดวิสัยทัศน์ร่วมกันคือ “ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสร้าง ร่วมวางแผน รู้รักสามัคคี มีวินัย ใส่ใจธรรมะ” และมีคำขวัญของหมู่บ้าน คือ บ้านหนองฮี ถิ่นคนดีมีน้ำใจ สว่างไสวแสงธรรมะ ถือสัจจะสามัคคี ลุ่มหนองฮีแดนอุดม” ซึ่งจากวิสัยทัศน์และคำขวัญดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าคนในชุมชนมีความภาคภูมิใจในการสร้างและดำรงความเป็นชุมชนเข้มแข็งอย่างต่อเนื่องกันมาอย่างยาวนาน

นอกจากนี้ ชุมชนยังสามารถกำหนดแนวปฏิบัติร่วมกันอย่างชัดเจน เพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อย มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน อยู่ร่วมกันบนพื้นฐานความดีงามทางวัฒนธรรม มีความรักสามัคคี บังเกิดความปกติสุขของคนในชุมชน โดยจัดประชาคมหมู่บ้าน และประกาศใช้เมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม 2544 มีการกำหนดลักษณะข้อห้ามทั้งหมด 20 ข้อ พร้อมทั้งกำหนดระดับโทษกรณีมีผู้ฝ่าฝืน เช่น ข้อ 4 ห้ามนำสุราเข้าไปจำหน่ายและดื่มภายในวัด ผู้ใดฝ่าฝืนปรับ 500 บาท ข้อ 13 ห้ามตัดไม้ทำลายป่าในที่สาธารณประโยชน์ของชุมชน ผู้ใดฝ่าฝืนปรับ 500 บาท เป็นต้น การมองเห็นเองของชุมชน เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นในชุมชนแห่งนี้ จึงเป็นกระแสการพัฒนาบนเงื่อนไขและกระบวนการเพื่อตอบสนองต่อสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมจากภายในชุมชนเอง จนกลายเป็นความเข้มแข็งและทำให้สมาชิกในชุมชนสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมั่นคง มีชีวิตที่มีคุณภาพตามวิถีแห่งสังคมเกษตรกรรมของชาวชนบท ดังที่ผู้ใหญ่บ้าน ได้กล่าวให้สัมภาษณ์ระดับลึกตอนหนึ่งว่า

“ในท้องที่ตำบล หมู่บ้านแถวนี้ดีที่ว่าเรามีแหล่งน้ำเยอะ ทั้งแม่น้ำชี ลำเซบายทางทิศเหนือหมู่บ้านก็มีหนองฮี และมีฝายน้ำอีกหลายแห่ง พอมีน้ำตลอดปีคนก็ไม่อดอยาก ใครที่ขยันก็ทำนาทำสวนได้ทั้งปี ที่นี่ยังมีปลาเยอะ ชาวบ้านก็ดูแลกันเองได้ พวกผมทำประชาคมไว้ เช่น ในหมู่บ้านมีข้อห้ามวัยรุ่นมั่วสุมยาเสพติด ห้ามทำลายสมบัติส่วนรวม หรือถ้ามีใครการขโมยสิ่งของพ่อแม่ต้องรับผิดชอบด้วย ต้องสอบสวนกันทั้งหมู่บ้านเลย” (ผู้ใหญ่บ้าน, 20 ธ.ค. 2551)

การสร้างแนวปฏิบัติร่วมกันของชุมชน โดยประชาคมหมู่บ้านนับว่าเป็นกติกานำความสงบเรียบร้อยมาสู่ชุมชน และเป็นความภูมิใจร่วมกัน ดังคำให้สัมภาษณ์ผู้อำนวยการโรงเรียนตอนหนึ่งที่ได้กล่าวไว้ว่า “...มีอยู่ครั้งหนึ่ง คนมาขโมยแก้วมังกรที่โรงเรียน พวกครูก็ไล่ให้ผู้ใหญ่บ้านฟัง เท่านั้นผู้ใหญ่ก็สับสนหา ว่าใครเห็นเหตุการณ์ เป็นลูกหลานใคร ท่านเอาเรื่องเลยนะ ปกติหมู่บ้านสงบดี แต่ท่านผู้ใหญ่จะสังเกตดูว่า มีพวกชอบกินเหล้า เทียวเล่นกลางคืนไหม บอกว่าจะไปพวกไหนละ ต้องสืบจากคนพวกที่เป็นคนไม่ก่คน ช่วงหลายปีมานี้แทบจะไม่มีอะไรหายนะ เพราะทุกคนก็ช่วยเป็นหูเป็นตา ถ้าเป็นคนในหมู่บ้านทำไม่ดีไว้ จะถูกตำหนิกันรุนแรงมากนะ” (ผู้อำนวยการโรงเรียน, 20 ธ.ค. 2551)

1.2 การได้รับการยอมรับจากภายนอก

ชุมชนหนองแคนมีเกียรติประวัติเป็นที่รับรู้อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีชื่อเสียงของชุมชนเกี่ยวกับการการพัฒนาที่ยั่งยืน รวมทั้งให้ความร่วมมือของชุมชนในการสนับสนุนการจัดการศึกษาของโรงเรียน จากการศึกษาเอกสารประวัติของหมู่บ้าน พบว่า ในช่วงที่สิบเอกเจนพล เชนณรงค์ยุทธ ดำรงตำแหน่งเป็นผู้ใหญ่บ้าน (พ.ศ. 2516 - 2534) ได้นำประสบการณ์จากการรับราชการทหารมาใช้ในการปกครองชุมชน จึงเป็นผู้ใหญ่บ้านที่ได้รับการสนับสนุน และได้รับความร่วมมือจากประชาชนอย่างดียิ่ง เนื่องจากบุคคลดังกล่าวเป็นผู้นำที่ครองตนอย่างเหมาะสม และประพฤติตนเป็นคนดีมาโดยตลอด ประกอบกับการเป็นผู้มีการศึกษาสูง มี

ความรู้ด้านต่าง ๆ ที่ความสามารถให้คำแนะนำแก่ชาวบ้านได้ สามารถเข้าถึงจิตใจของประชาชน รวมทั้งเป็นผู้ที่ยึดมั่นในระเบียบวินัยอย่างเคร่งครัด จึงทำให้เป็นที่เชื่อถือศรัทธาของชาวบ้าน ผลงานสำคัญที่ชุมชนมีความภาคภูมิใจร่วมกันและได้รับการกล่าวถึงอยู่เสมอ คือ การเป็นผู้นำพัฒนาด้านจิตใจ ทำให้ความเป็นอยู่ของชาวบ้านสงบเรียบร้อยดี และที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือการริเริ่มวางผังของหมู่บ้านขึ้นใหม่ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาจนถึงปัจจุบัน ดังที่ผู้ใหญ่บ้านหมู่ได้กล่าวให้สัมภาษณ์ระดับลึกตอนหนึ่งว่า

“เมื่อก่อนนั้นเวลาจะสร้างบ้านเรือนก็จะยึดเอาความสะดวกของตนเอง ขาดความเป็นระเบียบเรียบร้อย ผมสังเกตว่าชุมชนในพื้นที่ละแวกนี้ก็ไม่มีเป็นระเบียบ แต่ว่าถนนภายในหมู่บ้านเรานี้ เป็นเส้นตรงจากทิศตะวันออกไปตะวันตก และจากเหนือไปได้ กว้างตั้ง 8 เมตร เป็นเส้นตรงตลอดแนวทั้งหมดเลย คงไม่มีหมู่บ้านไหนทำได้หรอก ตอนนั้นผมยังคิดว่าคงจะมีปัญหาตามมาเยอะ เพราะไปกระทบกระเทือนในที่ดินของชาวบ้าน บางคนถึงต้องรื้อถอนบ้านเรือนบางส่วนออกไป แต่อดีผู้ใหญ่บ้าน คือพี่ชายผมนี้ มีคนนับถือเขามาก ก็ทำตามนโยบายเขาค่อย ๆ ทำความเข้าใจกับชาวบ้าน ที่แะจะพูดติดปากว่า ช่วยกันทำดีไว้ให้ลูกทำถูกไว้ให้หลาน ผมจำได้ว่าตอนนั้น พวกผมและลูกบ้านหลายคนที่เป็นช่างในหมู่บ้านเลยต้องทำงานหนัก ไปซ่อมแซมขุดเซย ครวี่เรือนที่ถูกรื้อ” (ผู้ใหญ่บ้าน, 20 ธ.ค. 2551)

นอกจากนั้น ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารประกอบการนำเสนอผลงานต่อคณะกรรมการคัดเลือกหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงดีเด่น(หมู่บ้านอยู่เย็นเป็นสุข) ของหมู่บ้านหนองแคน พบว่า ผลสำเร็จของการพัฒนาหมู่บ้าน มีดังนี้ ด้านการพัฒนาคนได้คัดเลือกปราชญ์ชาวบ้านสาขาต่าง ๆ เพื่อบันทึกเป็นทำเนียบปราชญ์ชาวบ้าน เช่น หมอยาสมุนไพร งานแกะสลักจลุลายไทย การทำไข่เค็มใบเตย งานจักสานไม้ไผ่ หมอแคน หมอพราหมณ์ หมอทำเสน่ห์ เป็นต้น ด้านการพัฒนากลุ่ม/องค์กร ในชุมชนมีกลุ่มต่างๆ ที่จัดตั้งขึ้นโดยองค์กรหรือหน่วยงานภายนอก และจัดตั้งโดยชุมชนเอง ได้แก่ กองทุนหมู่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ศูนย์สาธิตการตลาด และปั้มน้ำมันโรงสีข้าว ธนาคารข้าว ศูนย์ส่งเสริมสหกรณ์ประจำหมู่บ้าน กลุ่มทอผ้าลายปลาอีด กลุ่มแม่บ้านเกษตร กลุ่มเลี้ยงโค กลุ่มผลิตปุ๋ยอินทรีย์ กลุ่มอนุรักษ์ประเพณี กลุ่มประสานงานองค์กรชุมชน ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน กลุ่มส่งเสริมครอบครัวพัฒนา กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน เป็นต้น การเป็นชุมชนที่ได้รับการยอมรับจากภายนอก จึงเสมือนภารกิจที่ต้องพัฒนาต่อยอดและรักษาสมดุลของการพัฒนาไว้ รวมทั้งการที่ได้รับการยกย่องการพัฒนาชุมชนทั้งในระดับอำเภอ ระดับจังหวัด และระดับประเทศ ได้กลายเป็นต้นแบบของหมู่บ้านพัฒนาที่มีชื่อเสียง มีหน่วยงานองค์กรพัฒนาอื่น ๆ มาศึกษาดูงานเป็นจำนวนมาก และส่งผลสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ดังคำให้สัมภาษณ์ของปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล ให้ความเห็นว่

“บ้านหนองแคนถือว่าเป็นหน้าเป็นตาของตำบลนี้ คนเห็นแล้วประทับใจ ตั้งแต่เห็นผังหมู่บ้านแล้ว ถนนหนทางในบ้านเป็นสัดส่วนสวยงามที่สุด ผมว่าถ้าผังบ้านดีก็พัฒนาปรับปรุงไปได้เร็ว ชาวบ้านมีนิสัยช่วยเหลือกันดี เขาทำอะไรก็สำเร็จ อบต.ก็อยากส่งเสริมเพราะ

ช่วยสร้างชื่อให้หลาย ๆ เรื่อง ผู้ใหญ่ก็อยากมาดูที่นี่ ทุกหมู่บ้านก็เร่งพัฒนา แต่ก็ไม่เหมือนบ้านนี้ ต้องยอมรับว่าชุมชนเขาดีก็เป็นที่รู้จักกันไป” (ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล, 2 มี.ค. 2552)

2. แบบแผนการมีส่วนร่วมของชุมชน

แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับประชาชนที่มองเห็นความสำคัญในการจัดการศึกษาของโรงเรียน เพื่อมุ่งให้การปฏิบัติงานของคณะครู ผู้บริหารโรงเรียน ให้สามารถส่งเสริม สนับสนุนการพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอน นักเรียนมีคุณภาพและมาตรฐานตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนด สำหรับการมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนบ้านหนองแคน ผู้วิจัยได้ค้นพบแบบแผนการมีส่วนร่วมของชุมชน ประกอบด้วย รูปแบบการมีส่วนร่วม และการกำหนดบทบาทการมีส่วนร่วม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 รูปแบบการมีส่วนร่วม

การที่โรงเรียนบ้านหนองแคนได้รับคัดเลือกให้เป็นโรงเรียนดีเด่นด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน นับว่าเป็นเกียรติประวัติของโรงเรียน ซึ่งเป็นผลงานที่เกิดจากการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมทำ โดยอาศัยความสามารถในการบริหาร ความมุ่งมั่นการทำงานของครู และการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน จากเอกสารรายงานการพัฒนาคุณภาพการศึกษาประจำปีการศึกษา 2551 ทางโรงเรียนได้กำหนดวิสัยทัศน์ว่า “โรงเรียนบ้านหนองแคน บริหารจัดการโดยให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายได้มีส่วนร่วม เร่งพัฒนาโรงเรียนให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ ส่งเสริมการทำงานเป็นทีม จัดกระบวนการเรียนการสอนตามแนวทางการปฏิรูปการเรียนรู้ เพื่อให้ นักเรียนมีความรู้คู่คุณธรรม เป็นคนดี เป็นคนเก่ง และสามารถใช้ชีวิตในสังคมอย่างมีความสุข” ซึ่งเป็นวิสัยทัศน์ที่โรงเรียนร่วมกันกำหนดขึ้นเพื่อเป็นพื้นฐานนำไปสู่การปฏิบัติ จากการศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนแห่งนี้ ผู้วิจัยพบว่า รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนมี 2 ลักษณะ คือ

1) การมีส่วนร่วมตามนโยบาย หมายถึง การมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียนที่กำหนดไว้ชัดเจนตามนโยบายของโรงเรียน หรือตามแผนปฏิบัติการประจำปี ก่อนสิ้นปีการศึกษาในแต่ละปีทางโรงเรียนได้มีการประชุมจัดทำรายงานการพัฒนาคุณภาพการศึกษาประจำปี และสรุปรายงานผลการปฏิบัติงานตามแผนปฏิบัติการประจำปี เพื่อเป็นการประเมินผลงานของโรงเรียนเสนอต่อคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน รวมทั้งใช้เป็นเอกสารรายงานให้หน่วยงานต้นสังกัดทราบ ในรายงานประจำปีได้ระบุผลที่เกิดขึ้นจากการบริหารจัดการของโรงเรียน รวมถึงผลงานที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างละเอียด เช่น มีการประชุมคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน การประชุมผู้ปกครองนักเรียน การประชุมที่ปรึกษาโรงเรียน เป็นต้น การมีส่วนร่วมตามนโยบายนี้ เป็นความชัดเจนด้านข้อมูลความต้องการของโรงเรียนที่ผ่านการรับรองยืนยันให้ทุกฝ่ายร่วมกันปฏิบัติตามที่ได้กำหนดไว้ นอกจากนี้ยังมี

แผนงานที่เสนอโดยองค์กรชุมชนก็ได้กำหนดไว้เพื่อเข้ามามีส่วนร่วมในกิจการของโรงเรียน ซึ่งมีผู้ใหญ่บ้านทำหน้าที่ประสานการดำเนินการตามปฏิทินงานประจำปี โรงเรียนและชุมชนถือว่าการมีส่วนร่วมตามนโยบายที่กำหนดไว้นี้เป็นภารกิจร่วมกันของผู้อำนวยการโรงเรียน ผู้ใหญ่บ้าน และรวมทั้งประธานที่ปรึกษาของโรงเรียน ดังคำให้สัมภาษณ์ระดับลึกผู้ใหญ่บ้านตอนหนึ่งว่า

“ประชุมกรรมการศึกษาก็มีบ่อย 2 – 3 เดือนก็นัดประชุมกันหรือบางทีก็มีคณะที่ปรึกษาของโรงเรียนมาร่วมด้วย ทางเราก็อธิบายว่าโรงเรียนต้องการอะไรเป็นพิเศษ อย่างปีก่อนนั้นผอ.บอกผ่านที่ประชุมว่าโรงเรียนต้องการห้องสมุดเป็นเอกเทศ ทางชุมชนก็ช่วยกันสร้างให้ เมื่อปีที่แล้วก็ปรับปรุงห้องคอมพิวเตอร์ พอมาปีนี้โรงเรียนบอกว่าต้องการเครื่องคอมพิวเตอร์เพิ่ม 10 ตัว กรรมการต่างก็รู้จัก ถ้าผอ.แจ้งในที่ประชุมอยากให้ช่วยโรงเรียนอย่างโน้นอย่างนี้ พวกกรรมการศึกษาก็ต้องคิดหาทางช่วย อะไรให้ประโยชน์กับเด็ก ๆ ต้องรีบทำตามนั้น ทางพวกผมก็คิดโครงการขึ้นมาเองก็มีนะ ชาวบ้านอยากช่วย ไม่ว่าจะเป็นถึงน้ำ สร้างส้วม ทำศาลา ทางชุมชนก็มีบทบาทเหมือนกัน เรื่องไหนสำคัญตกลงกันได้ จะได้รู้ร่วมกันว่าในปีนี้จะทำอะไรบ้าง ทำได้สำเร็จหรือไม่ได้ครบก็ต้องรู้ด้วยกัน คิดจะทำอะไรก็เสนอกัน อันไหนสำคัญก็เร่งทำก่อน ก็พากันทำแบบนี้ต่อเนื่องหลายปีแล้ว ” (ผู้ใหญ่บ้าน, 20 มี.ค. 2552)

2) การมีส่วนร่วมตามสถานการณ์ หมายถึง การมีส่วนร่วมของชุมชนที่ไม่ได้กำหนดไว้ในแผนงานของโรงเรียน การมีส่วนร่วมตามสถานการณ์นี้เกิดจากความต้องการหรือความจำเป็นที่โรงเรียนและชุมชนมีความคิดเห็นร่วมกันที่ไม่มีแบบแผนกำหนด เป็นกิจกรรมที่ชุมชน หรือโรงเรียนจัดให้มีขึ้นในวาระพิเศษ นอกจากนี้การมีส่วนร่วมตามสถานการณ์ส่วนใหญ่จะเป็นการมีส่วนร่วมของบุคคล กลุ่มบุคคล หน่วยงาน หรือองค์กรในชุมชนเข้ามาร่วมจัดกิจกรรมกับทางโรงเรียน ที่เกี่ยวกับการส่งเสริม สนับสนุน ด้านการพัฒนาคุณภาพของนักเรียน และการพัฒนาโรงเรียนด้านอื่นๆ เช่น การบริจาคทุนให้นักเรียน การมอบอุปกรณ์การเรียน เสื้อผ้า ชุดนักเรียน การบริจาคเงินเพื่อโครงการอาหารกลางวัน การปรับปรุงสภาพแวดล้อมในโรงเรียน การซ่อมแซมอาคารเรียน อาคารประกอบ เป็นต้น ในด้านการมีส่วนร่วมของโรงเรียนที่เข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชนที่ไม่ได้กำหนดไว้ในแผนงาน ได้แก่ การเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาสาธารณะประโยชน์ ร่วมงานฉาปนกิจศพของคนในชุมชน และร่วมกิจกรรมต่างๆตามประเพณีนิยมที่จัดขึ้นในชุมชน จากการสังเกตของผู้วิจัย พบว่า การมีส่วนร่วมตามสถานการณ์มีรูปแบบที่หลากหลายเป็นประโยชน์เกื้อกูล และพึงพาอาศัยกัน เป็นลักษณะการมีส่วนร่วมที่เท่าเทียมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ดังคำให้สัมภาษณ์ระดับลึก ที่ปรึกษาคณะกรรมการสถานศึกษาตอนหนึ่งว่า

“ผมอยู่ที่บ้านนี้ ผมรู้ว่าทางโรงเรียนเขาเอาใจใส่ดีมาก ช่วยกันสร้างชื่อเสียงติดต่อกัน ทั้งผอ.และครูทุกคนทำเพื่อโรงเรียน ทำจนบางที่ชาวบ้านก็เกรงใจ สมัยก่อนนั้นมิวันพัฒนาด้วย ชาวบ้านก็ออกไปช่วยทำงาน แบ่งหน้าที่กัน เดียวนี้มีคนไปช่วยงานโรงเรียนบ่อยๆ คนไหนคิดอะไรได้ก็ช่วยไปเลย ดีทั้งนั้น ดูตัวอย่างครอบครัวเขามีตั้งคห้อยก็เลี้ยงนักเรียน เขามาแจกเสื้อผ้า อาหาร อันนี้เด็กได้ประโยชน์ทันที...ครูพาเด็กนักเรียนช่วยชาวบ้าน

เหมือนกันนะ ไม่ค่อยเว้นทั้ง งานบุญประเพณี งานศพบ้าง พอมีชาวบ้านตายก็เห็นกันมาทั้งโรงเรียน อันนี้มันแยกไม่ออกหรอก เรารู้กันดี บ้าน โรงเรียนมันเป็นอันเดียวกัน ก็เข้าใจกันแบบนี้” (ที่ปรึกษากรรมการสถานศึกษา, 20 มี.ค. 2552)

2.2 การกำหนดบทบาทการมีส่วนร่วม

ความคิดพื้นฐานการมีส่วนร่วมของชุมชนมองในแง่บุคคล กลุ่มบุคคลหรือองค์กร ซึ่งมีอยู่หลายฝ่ายด้วยกัน ในเชิงนโยบายนั้นจะเห็นได้ว่าหน่วยงานราชการต้นสังกัดมุ่งที่จะให้การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชน และเป็นการมีส่วนร่วมตามข้อบัญญัติของกฎหมาย และตามนโยบายของรัฐที่เป็นแนวทางการกระจายอำนาจให้ชุมชน องค์กรชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีบทบาทมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ที่มีหน้าที่กำกับ และสนับสนุนกิจการของสถานศึกษา ซึ่งหมายถึงการมีบทบาท อำนาจหน้าที่เกี่ยวกับการกำหนดนโยบายของโรงเรียน การจัดทำแผนงาน/โครงการ การประสานงานเป็นสื่อกลางระหว่างโรงเรียนกับชุมชน การพัฒนาแหล่งเรียนรู้เพื่อพัฒนาการเรียนการสอน การพัฒนาอาคารสถานที่และบริเวณโรงเรียน การร่วมดูแล สอดส่องด้านความประพฤติของนักเรียน รวมทั้งการมีบทบาทสำคัญเกี่ยวกับการระดมทรัพยากรทั้งภายในและภายนอกชุมชนเพื่อพัฒนาโรงเรียน ในปรากฏการณ์ของการมีส่วนร่วมในโรงเรียนบ้านหนองแคนนี้ ผู้วิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมของบุคคล กลุ่มบุคคล หรือองค์กรต่าง ๆ มีบทบาทตามเงื่อนไขที่กำหนดตามกฎหมาย หรือนโยบายของหน่วยงาน หรือตามที่เกิดจากความเข้าใจร่วมกันว่าควรจะมีส่วนร่วมตามบทบาทอย่างไร ซึ่งการกำหนดบทบาทการมีส่วนร่วมมี 2 ลักษณะ ได้แก่ การมีส่วนร่วมรับรู้และร่วมปฏิบัติ และการมีส่วนร่วมตัดสินใจและแก้ไขปัญหา รายละเอียดของการกำหนดบทบาทการมีส่วนร่วม มีดังต่อไปนี้

1) การมีส่วนร่วมรับรู้ และร่วมปฏิบัติ หมายถึง แบบแผนการมีส่วนร่วมที่บุคคล หรือกลุ่มบุคคลที่ไม่ได้กำหนดบทบาทอำนาจหน้าที่ไว้อย่างชัดเจน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นผู้ปกครองนักเรียน และประชาชนทั่วไปที่อยู่ภายในชุมชน รวมทั้งผู้เกี่ยวข้องที่อยู่ภายนอกชุมชน ซึ่งบทบาทของผู้มีส่วนร่วมรับรู้และร่วมปฏิบัตินี้มักจะแสดงออกในลักษณะเป็นผู้ร่วมมือ เป็นผู้ให้การสนับสนุนงาน การบริจาคเงินและสิ่งของ การร่วมดำเนินการที่สามารถแสดงความคิดเห็นได้ แต่ไม่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ผู้ที่มีบทบาทการมีส่วนร่วมรับรู้และร่วมปฏิบัตินี้จะเป็นกลุ่มคนส่วนใหญ่ของชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งในโรงเรียนและชุมชน เช่น กิจกรรมตามปฏิทินในแผนประจำปี กิจกรรมตามประเพณี กิจกรรมที่จัดขึ้นเป็นพิเศษตามสถานการณ์ การเข้าร่วมประชุม การระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา การเป็นสมาชิกของเครือข่ายในชุมชน

อย่างไรก็ตามการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนแห่งนี้ เป็นไปเพื่อการพัฒนาสู่ความเป็นชุมชนยั่งยืนตามการรับรู้ของคนในชุมชน ถึงแม้ว่าผู้มีส่วนร่วมบางกลุ่มอาจจะไม่ได้มีบทบาทการตัดสินใจในกระบวนการของการมีส่วนร่วมก็ตามไม่ได้เป็นอุปสรรคขัดขวางการดำเนินกิจกรรมของโรงเรียนกับชุมชน เนื่องจากผู้ปกครองนักเรียน และประชาชนเชื่อถือความ

เป็นผู้นำของชุมชน และมีความศรัทธาการบริหารงานของผู้อำนวยการโรงเรียน ดังคำสัมภาษณ์
 ตอนหนึ่งของผู้ปกครองนักเรียนว่า

“ผมรู้เรื่องงานโรงเรียนจากหอกระจายข่าวบ้าง ประชุมชาวบ้าน มีดคำ
 ผอ.ก็มาแจ้งข่าวนะ ชาวบ้านที่นี้ไม่รู้ข่าวมีน้อย เขาบอกกันเองก็มี เรื่องไหนสำคัญครูก็ส่งจดหมาย
 ผাগไปกับเด็ก ชาวบ้านส่วนมากไม่ได้ริเริ่มเอง ไม่ได้คิดมากหรอก เขาพาทำอะไรก็สนับสนุน
 ทั้งนั้น ชาวบ้านเชื่อคณะกรรมการ เรื่องดีดีทั้งนั้น ผู้ใหญ่บ้าน พ่อหยัด พวกกรรมทุกคนซื่อสัตย์
 ยอมเสียสละ พวกชาวบ้านไม่มีปัญหาขัดกัน มีแต่ร่วมกัน ทำตามที่เราเห็นว่าดีแล้ว ก็พากันทำแต่สิ่งดี
 ทั้งนั้น” (ผู้ปกครองนักเรียน, 23 มี.ค. 2552)

2) การมีส่วนร่วมตัดสินใจและแก้ไขปัญหา หมายถึง แบบแผนการมีส่วน
 ร่วมของบุคคล หรือกลุ่มบุคคล ที่กำหนดบทบาท อำนาจหน้าที่การมีส่วนร่วมไว้อย่างชัดเจน ซึ่ง
 อาจจะเป็นบทบาทที่กำหนดไว้ตามระเบียบ กฎหมาย และนโยบายของรัฐ หรือบทบาทที่ได้รับจาก
 ชุมชน จนเป็นที่รับรู้กันทั่วไป บุคคล หรือกลุ่มบุคคลที่มีบทบาทการมีส่วนร่วมการตัดสินใจ ได้แก่
 ผู้ใหญ่บ้าน เจ้าอาวาส ทีมผู้นำชุมชน คณะกรรมการสถานศึกษา ที่ปรึกษากรรมการสถานศึกษา
 ผู้อำนวยการโรงเรียน คณะครู ชุมรมศิษย์เก่า ประธานกลุ่มพัฒนาในชุมชน บุคคล และกลุ่ม
 บุคคลอื่นที่กล่าวมานั้นล้วนแต่เป็นผู้มีบทบาทการมีส่วนร่วมตัดสินใจตามระบบราชการและตาม
 ความต้องการจำเป็นของโรงเรียน สำหรับกิจกรรมที่เข้ามามีส่วนร่วมตัดสินใจของบุคคล หรือ
 กลุ่มบุคคลจะเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในโรงเรียน และการมีส่วนร่วมตัดสินใจ
 จะมีลักษณะการเป็นผู้คิดริเริ่มงาน การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การ
 ประชุม การร่วมในกระบวนการตัดสินใจ การร่วมรับผิดชอบการดำเนินงาน การร่วมประเมินผล
 งาน เป็นต้น ผู้วิจัยพบว่า แบบแผนการมีส่วนร่วมของชุมชนที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมตัดสินใจจะ
 ยึดติดกับกลุ่มของผู้นำชุมชน ผู้ที่ชุมชนเคารพนับถือ คณะกรรมการ บุคคล หรือกลุ่มบุคคลที่
 ชุมชนมอบหมายให้ตัดสินใจแทน ซึ่งในกระบวนการบริหารโรงเรียน หรือกระบวนการกลุ่มของ
 ชุมชน จำเป็นต้องมีบทบาทการเป็นผู้นำและผู้ตาม ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการ
 จัดการศึกษาที่ตอบสนองความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง ดังถ้อยคำที่ปรึกษากรรมการ
 สถานศึกษาให้สัมภาษณ์ระดับลึกตอนหนึ่งว่า

“การร่วมของชุมชนช่วย เสริมให้โรงเรียนประสบความสำเร็จไปเรื่อย ๆ
 เอาอย่างปีนี้จะตัดชุดประจำโรงเรียน ชุดผ้าพื้นเมืองบ้านเรา พิจารณาแล้วว่ามันดี ชุดฟ้อนรำ
 นางรำของโรงเรียน ทางโรงเรียนก็อยากจะได้ เขาก็โยนมาให้คิด ผู้ใหญ่และผู้ช่วย พวกกรรมการก็
 รับไปทำให้ ก็ไม่เห็นว่ายากอะไร บอกกันในที่ประชุม ทางชุมชนหาทางทำให้ อย่างแขกมาเยือน
 อย่างนี้ นักเรียนมาฟ้อนต้อนรับก็จะมีชุดใส่ เลือกแบบเอง แต่ผอ.ขอให้ เลือกผ้าที่มีสีประจำ
 โรงเรียน เราแบ่งงานกันทำ อะไรที่ชาวบ้านถนัด ช่วยรับช่วยทำอย่างนี้ ก็เข้าใจกัน” (ที่ปรึกษา
 กรรมการสถานศึกษา, 23 มี.ค. 2552)

3. กระบวนการมีส่วนร่วม

กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นผลที่เกิดจากการเปลี่ยนผ่านการจัดการศึกษาที่เป็นการนำทางไปสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ การจัดการเรียนการสอนแบบเดิมที่มุ่งให้ผู้เรียนจดจำแม่นยำตามเนื้อหาวิชาตามที่ครูบอก หรือทำตามคำสั่ง จึงอาจเป็นข้อจำกัดจนทำให้นักเรียนขาดทักษะในการคิด ไม่มีความเชื่อมั่นในตนเอง สำหรับการจัดการศึกษาในยุคใหม่ การเรียนการสอนมุ่งให้เกิดการเรียนรู้เพื่อความเป็นของตนเอง มีวิธีการเรียนรู้อย่างหลากหลาย การแสวงหาความรู้ใหม่ๆ ด้วยตนเอง ซึ่งจะเป็นการสร้างคุณสมบัติของสังคมแห่งการเรียนรู้ อย่างไรก็ตามแม้ว่าโรงเรียนจะมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาผู้เรียน แต่ก็มีความจำเป็นที่จะต้องมีการกระบวนการทำงานร่วมกันกับผู้เกี่ยวข้อง ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรท้องถิ่น หรือกลุ่มพัฒนาอื่นๆ ซึ่งแต่ละฝ่ายก็มีบทบาทหน้าที่ของตนเอง แต่ก็มีเป้าหมายในการสร้างต้นทุนของคนในสังคมเช่นเดียวกัน

สำหรับกระบวนการรวมพลังสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนบ้านหนองแคนนี้ ผู้วิจัยค้นพบว่า กระบวนทัศน์ของประชาชนเกี่ยวกับการพัฒนาได้เปลี่ยนแปลงไปจากการรับรู้ตามความเชื่อดั้งเดิมมาก พ่อ แม่ ผู้ปกครองเข้าใจบทบาทของตนเอง ไม่เพียงแต่เลี้ยงดูลูกหลานที่บ้านแล้วส่งต่อมาให้โรงเรียนทำหน้าที่เป็นผู้จัดการเรียนการสอน และอบรมพฤติกรรมให้นักเรียน แต่ชุมชนแห่งนี้มีปฏิสัมพันธ์ในการสร้างโอกาสการเรียนรู้ในฐานะผู้ร่วมพัฒนาในกิจการของโรงเรียน และกิจกรรมอื่นที่ส่งผลต่อผู้เรียนอย่างชัดเจนโดยไม่รู้สึกว่ายกส่วน กระบวนการมีส่วนร่วมที่โรงเรียนและชุมชนนำมาใช้จากปรากฏการณ์ในพื้นที่ศึกษา แบ่งได้ 4 ขั้นตอน ได้แก่ การกำหนดความต้องการร่วมกัน การสร้างทีมและการกำหนดกิจกรรม การร่วมดำเนินการ การรายงานผลงาน ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.1 การกำหนดความต้องการร่วมกัน

ในรอบหลายปีที่ผ่านมาโรงเรียนบ้านหนองแคนมีนักเรียนต่ำกว่า 120 คน ซึ่งตามหลักเกณฑ์ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดให้เป็นโรงเรียนขนาดเล็ก การที่โรงเรียนมีจำนวนนักเรียนไม่มากจึงมีผลทำให้ได้รับจัดสรรงบประมาณไม่เพียงพอ เนื่องจากเป็นการคิดต้นทุนการจัดการศึกษาจากค่านวณรายหัวนักเรียนทุกคน ประกอบกับค่าใช้จ่ายภาครัฐเพื่อพัฒนาโรงเรียนขนาดเล็กต้องใช้เงินงบประมาณจำนวนมาก หากรัฐลงทุนเพื่อพัฒนาการจัดการศึกษาทั้งในด้านอาคารสถานที่ วัสดุอุปกรณ์ หรือพัฒนากิจกรรมต่างๆ เพื่อสร้างมาตรฐานและคุณภาพการศึกษา คงเป็นไปได้ยากในสภาพเศรษฐกิจที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้

ในขั้นตอนการกำหนดความต้องการร่วมกัน ในกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนนี้ ผู้วิจัยค้นพบว่า ประชาชนในหมู่บ้านจะรับรู้จากการสื่อสารผ่านการประชุมชาวบ้าน ที่ศาลาเอนกประสงค์ของหมู่บ้าน โดยมีผู้อำนวยการโรงเรียนแจ้งข่าวความเคลื่อนไหวให้ทราบเป็นประจำทุกเดือน ส่วนรายละเอียดแผนงาน หรือกิจกรรมที่โรงเรียนมีความต้องการเพื่อสนับสนุนให้ชุมชนการจัดการศึกษาก็จะนำเสนอต่อที่ประชุมคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

นอกจากนี้ การกำหนดความต้องการร่วมกันแบบไม่เป็นทางการจะส่งผ่านการบอกเล่าและพูดคุยกันในวงสนทนาระหว่างบุคลากรของโรงเรียนกับชุมชนที่มักจะเกิดขึ้นอยู่เสมอ เนื่องจากผู้อำนวยการโรงเรียน คณะครู ผู้ใหญ่บ้านรวมทั้งผู้นำชุมชนต่างก็ทำงานอยู่ในชุมชนด้วยกัน จึงมีโอกาสร่วมกิจกรรมและพบปะกันบ่อยๆ ทำให้เกิดสะท้อนแนวคิด การแก้ปัญหาและการเสนอความต้องการพัฒนาโรงเรียนแบบไม่เป็นทางการ จึงอาจดังกล่าวดได้ว่า ผู้อำนวยการโรงเรียน ผู้ใหญ่บ้าน ประธานที่ปรึกษา คณะครู กรรมการสถานศึกษา ผู้ปกครองนักเรียน ตลอดจนผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ต่างก็มีส่วนร่วมในการกำหนดปัญหาและความต้องการพัฒนาโรงเรียนร่วมกัน ดังที่ปรากฏบันทึกรายงานการประชุมคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ครั้งที่ 3/2551 “ระเบียบวาระที่ 4.1 การสำรวจครูผู้สอน มติที่ประชุมต้องการเร่งด่วน ได้แก่ วิชาเอกภาษาอังกฤษ คอมพิวเตอร์ และศิลปะ ข้อ 4.2 มติที่ประชุมกรรมการสถานศึกษา ได้เสนอคุณธรรมที่ต้องการให้เกิดขึ้นในโรงเรียน ได้แก่ ความซื่อสัตย์ ความ เอื้ออาทร อ่อนน้อมถ่อมตน ประหยัดอดออม ไม่เห็นแก่ตัว ช่วยเหลือสังคม ขยันอดทน กตัญญูกตเวที รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ห่วงไกลสิ่งเสพติด รู้รักสามัคคี อนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รักษาขนบธรรมเนียมประเพณี ตรงต่อเวลา และมีความรับผิดชอบ” (บันทึกการประชุม วันที่ 20 พฤศจิกายน 2551 ณ ห้องประชุมโรงเรียนบ้านหนองแคน)

นอกจากนี้โรงเรียนมีการจัดประชุมสัมมนาประจำปีก่อนจะเปิดภาคเรียนปีการศึกษาใหม่ เพื่อนำเสนอผลงานการจัดการศึกษาในรอบปีที่ผ่านมาต่อที่ประชุมร่วมกันระหว่างคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน คณะที่ปรึกษาฯ คณะครูในโรงเรียน ตลอดจนผู้ปกครองนักเรียน ซึ่งเป็นการร่วมกันรับฟังความคิดเห็น ข้อเสนอแนะต่างๆ เพื่อนำไปเป็นข้อมูลวางแผนจัดการศึกษาในปีต่อไป ดังที่ครูในโรงเรียนได้อภิปรายแสดงความคิดเห็นจากการจัดสนทนากลุ่มว่า

“ก็ไม่ใช่เรียกร้องอะไร แต่ผมคิดว่าก็ยังมีปัญหาอยู่บ้าง คือเราขาดครูชำนาญเฉพาะด้าน นี่ก็คงไม่ได้ครูเพิ่มนะคือจำนวนครูเราพอดีก็จริง แต่ ที่โรงเรียนได้เป็นต้นแบบหลายกิจกรรม ทำให้ครูแต่ละคนรับผิดชอบมาก มีงานพิเศษเยอะ ไม่ว่าจะเป็นงานธุรการ พัสดุ การเงิน ต้องแก้ปัญหาหลายทาง อยากให้ที่ประชุมเสนอไป เราอยากได้พนักงาน หรือลูกจ้างมาช่วยอีกปีนี่ขอ ผอ.ติดตามเรื่องของงบประมาณจาก อบต. แสดงให้เห็นว่า เราขาดอะไร เราต้องการอะไร สุดท้าย อบต.ก็คงให้งบมาจ้าง” (จัดสนทนากลุ่มครู, 9 พ.ย. 2552)

3.2 การสร้างทีมและการกำหนดกิจกรรม

นับตั้งแต่ผู้อำนวยการคนปัจจุบันย้ายมาดำรงตำแหน่งเมื่อ พ.ศ. 2539 เป็นต้นมา ซึ่งเป็นช่วงระยะของการพัฒนาโรงเรียนอย่างต่อเนื่อง จากผลงานของโรงเรียนที่ได้รับรางวัลชนะเลิศโรงเรียนสะอาดร่มรื่น ระดับจังหวัด ซึ่งเป็นขวัญกำลังใจให้ทางโรงเรียนและชุมชนมีแรงจูงใจในการสร้างผลงานมากยิ่งขึ้น และจากประสบการณ์การทำงานส่งโรงเรียนเข้าประกวดกิจกรรมวันประถมศึกษาแห่งชาติทุกปี ตลอดจนการเป็นโรงเรียนที่ได้รับมอบหมายจากหน่วยงานต้นสังกัดให้เป็นโรงเรียนต้นแบบทดลองนวัตกรรมทางการศึกษา จึงทำให้ผู้อำนวยการโรงเรียน

สามารถมองภาพการทำงานสู่ความสำเร็จได้ และออกแบบการสร้างทีมงานร่วมกับชุมชนได้เป็นอย่างดี ลักษณะเด่นที่ผู้อำนวยการนำมาใช้ในการสร้างทีมงานได้แก่ การมอบหมายงานโดยความสมัครใจ มีการแบ่งงานในหลากหลายมิติ การให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทเป็นผู้นำร่วมกันในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับชุมชนและท้องถิ่น เช่น งานด้านประเพณีท้องถิ่น จะมีการประกาศแต่งตั้งผู้ทรงคุณวุฒิในชุมชนให้เป็นประธาน และมีครูเป็นเลขานุการ ซึ่งการสร้างทีมงานแบบผสมผสานระหว่างโรงเรียนกับชุมชนนี้ เป็นพื้นฐานสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ ประชาชนให้การยอมรับและศรัทธาการบริหารงานโดยการนำของผู้อำนวยการโรงเรียน ซึ่งเข้าถึงจิตใจของชาวบ้าน จนสามารถสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนได้ดีเป็นพิเศษ ดังคำให้สัมภาษณ์ระดับลึกผู้อำนวยการโรงเรียนตอนหนึ่งว่า

“ผมคิดว่า ชุมชนก็เหมือนบ้านตัวเอง เพราะฉะนั้น บ้านของเรา เราก็กินด้วยความจริงใจไม่ได้ทำเพื่อเอาหน้า แล้วในฐานะที่เราเป็นผู้บริหารโรงเรียน เราต้องคิดเสมอว่า ทำยังไงเราถึงจะได้ความร่วมมือ ทำไงจึงจะให้ชุมชนมีส่วนร่วมร่วมกับโรงเรียน นี่คือจุดใหญ่และอยู่ดีๆ เราจะไปขออะไรจากชุมชนเลย โดยที่เราไม่มีความสนิทสนมคุ้นเคย โดยที่ไม่เคยไปทำกับเขาก่อน.. คงเป็นไปได้ยาก เพราะฉะนั้น การไปร่วมงานกับชุมชนผมขาดไม่ได้ ไม่เห็นหน้าก็ถามหากัน นี่เป็นวิธีเสริมสร้างความสัมพันธ์ และเป็นการประชาสัมพันธ์โรงเรียน เป็นวิธีการหนึ่งครับ ผมมองเห็นว่าชาวบ้านคือทีมงานใหญ่ มีกำลังเยอะที่สุด แล้ว เราดึงเขามาไม่ได้ก็เสียดาย ผู้อำนวยการอาวุโส บำนาญ ผมก็ขอให้ท่านมาร่วมเป็นประธาน อันนี้ท่านช่วยได้นะ” (ผู้อำนวยการโรงเรียน, 15 ก.ค. 2552)

นอกจากนี้ ขั้นตอนการสร้างทีมงานและการกำหนดกิจกรรมของโรงเรียน และชุมชนจะเป็นการมอบหมายจากผู้นำชุมชน ร่วมกับทางโรงเรียน และมติที่ประชุม คณะกรรมการสถานศึกษา หรือความเห็นจากที่ประชุมชาวบ้าน ดังคำให้สัมภาษณ์ระดับลึกผู้ใหญ่บ้านตอนหนึ่งว่า

“ผู้ใหญ่บ้านต้องเป็นตัวหลัก และที่สำคัญก็คือมีทีมที่เข้มแข็งจริง ๆ แล้วแบ่งสัดส่วน หน้าที่บทบาทสำคัญช่วยกัน ว่าผู้นำชุมชนจะช่วยอะไรได้บ้าง ทางโรงเรียนจะทำอะไรบ้าง ในการทำงานแต่ละอย่างร่วมกัน บทบาทของวัด บทบาทผู้ปกครองงานกิจกรรมที่ทำเพื่อพัฒนา มันมีหลายอย่าง งานซ่อมอาคาร งานสร้างใหม่ งานพัฒนาสถานที่บริเวณ มันต้องทำทุกอย่าง งานไม่มีหมด มีให้ทำเรื่อย ๆ พอคิดงานใหม่ก็ทำอีก ไม่ใช่ทำที่เข้ามาแล้วทิ้ง เดียวนี้ไม่ยากหรอก ก็แบ่งหน้าที่กันช่างไม้ ช่างปูน ทาสี เขารู้กัน ทำด้วยกันมานานแล้วจะไปชุมชนก็เห็น ๆ กันอยู่แล้ว มันก็แบ่งหน้าที่ที่ใครชอบอะไร ถนัดอะไรก็จับกลุ่มกันตามนั้น ก็สร้างความรู้สึกเช่นนี้ร่วมกัน” (ผู้ใหญ่บ้าน, 15 ก.ค. 2552)

3.3 การร่วมดำเนินการ

แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนแทรกอยู่ในทุกกิจกรรมของโรงเรียนบ้านหนองแคน เนื่องจากพื้นฐานของความสำเร็จและความภูมิใจล้วนเกิดขึ้นจากการร่วมมือกันของคนในชุมชนทั้งสิ้น ขั้นตอนการร่วมดำเนินการของกระบวนการมีส่วนร่วมเป็นการแสดงถึงบทบาทของผู้มีส่วนร่วมชัดเจน หรือแสดงถึงแบบแผนการมีส่วนร่วมของบุคคล กลุ่มบุคคลที่ร่วมกันดำเนินการ ในการจัดการศึกษาของโรงเรียน เช่น กลุ่มผู้นำชุมชน กรรมการสถานศึกษา คณะที่ปรึกษา ประธานกลุ่มพัฒนา หรือ หัวหน้ากลุ่มกิจกรรม ซึ่งบุคคล หรือกลุ่มบุคคล ดังกล่าวมานั้นจะมีบทบาทการมีส่วนร่วมในการดำเนินการในลักษณะของการคิดริเริ่มงาน การวางแผน กิจกรรม การกำกับติดตามการดำเนินการ และร่วมสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง สามารถแสดงความคิดเห็นอย่างหนักแน่น จริงจัง ตลอดจนการใช้บทบาท อำนาจในการตัดสินใจแก้ไข เปลี่ยนแปลง ซึ่งก็คล้ายคลึงกับการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนที่มีบทบาทแตกต่างกันตามสถานะทางสังคม และการยอมรับซึ่งกันและกัน

สำหรับการร่วมดำเนินการของกลุ่มผู้ปกครองนักเรียน และประชาชนทั่วไป ในชุมชนส่วนใหญ่จะเป็นผู้รับรู้ และแสดงบทบาทตามกลุ่มกิจกรรมที่เป็นข้อเสนอของคณะกรรมการ หรือทีมผู้นำชุมชนมอบหมายภาระงานให้ดำเนินการ จึงเป็นการเข้าร่วมดำเนินการในลักษณะให้ความร่วมมือ สนับสนุน และปฏิบัติตามแนวทางที่ตกลงกันไว้ ดังคำให้สัมภาษณ์ระดับลึกของครูที่ทำหน้าที่ประสานงานกับชุมชนตอนหนึ่งว่า

“...ชาวบ้านช่วยได้ทุกกิจกรรมเลย ที่เกี่ยวกับงานส่วนรวม เกี่ยวกับการศึกษา กิจกรรมที่เกี่ยวกับพัฒนาโรงเรียนทั้งหมด เช่น ทำห้องสมุด ต่อเติมห้องคอมพิวเตอร์ ล่าสุดก็โรงเก็บรถจักรยานนักเรียน ชาวบ้านกลุ่มเป็นช่างมาช่วยกัน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านนำทีมเข้ามาช่วยหมด ขอแค่ให้ทราบข่าว เรื่องงานชุมชนนั้น ผมจะเป็นผู้ชักชวนพวกวัยรุ่นให้มาช่วยงานส่วนมากเป็นนักเรียนเก่าๆ เป็นกลุ่มศิษย์เก่า เวลามีสานงานมีกิจกรรมก็จะชวนเขามาช่วยทำโน่น ทำนี่ ชวนเขามาช่วย เขาก็มาร่วมตลอดนะ มีแข่งขันกีฬาผมก็เอาศิษย์เก่าเข้าช่วย บ้านเราก็ได้รางวัลชนะเลิศ ผมก็สนิทกับทุกคน บางทีเราก็กึ่งตอบแทนพวกเขาบ้าง ให้รุ่นพี่ทำเป็นตัวอย่าง ผมอยากให้พวกเด็กๆ มีจิตสาธารณะเหมือนคนรุ่นเก่าๆบ้าง ” (ครูวรจิตร, 26 พ.ค. 2552)

3.4 การรายงานผลงาน

การรายงานผลงานการมีส่วนร่วมของชุมชนที่มีทั้งเป็นกำหนดในแผนปฏิบัติการของโรงเรียน และการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นตามสถานการณ์ ถือว่าเป็นวงจรสำคัญอีกประการหนึ่งของกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งจะต้องรายงานต่อคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน และรายงานต่อที่ประชุมชาวบ้านที่ศาลากลางบ้าน หรือประกาศผ่านหอกระจายข่าวของโรงเรียน และหอกระจายข่าวในชุมชน นับเป็นการรายงานผลการดำเนินการของกิจกรรมต่างๆ เกี่ยวกับเข้ามาส่วนร่วมของชุมชนในหลายช่องทางให้สาธารณชนทราบโดยทั่วกัน นอกจากนี้ทางโรงเรียนจะมีสมุดเล่มใหญ่บันทึกผลงานด้านต่างๆ ที่เป็นผลงานการมีส่วนร่วมของ

ชุมชน เป็นเรื่องที่ดำเนินการเสร็จเรียบร้อยแล้ว มีรายละเอียดบอกบ่งบอกถึงงานที่ทำคืออะไร มีผู้เข้าร่วมจำนวนกี่คน ร่วมมือด้านใดบ้าง มีมูลค่าของผลงานคิดเป็นเงินจำนวนเท่าใด ดังที่ปรึกษาคณะกรรมการให้สัมภาษณ์ระดับลึกตอนหนึ่งว่า

“การมีส่วนร่วมต่อเนื่องได้อย่างทุกวันนี้ สิ่งสำคัญ สิ่งจำเป็นที่สุด มันอยู่ที่ใจ เท่านั้น ใจสู้ ใจดีใจไม่เปิดกว้างก็อยู่แบบไม่มีเพื่อน อีกอย่างก็อยู่ที่ผู้นำที่โรงเรียนก็สำคัญไม่แพ้กัน ผอ.และครูเขาไม่ได้ปิดบังเรื่องโรงเรียน มีอะไรเกิดขึ้นบ้าง ก็ได้ยินได้ฟังเท่า ๆ กัน เดือนก่อนโน้น ผอ.ก็บอกในที่ประชุมว่า พวกคณะมาศึกษาดูงานเขามอบเงินสนับสนุนได้ 18,000 ยังคิดเลยว่า ได้เยอะนี้ ผมคิดว่า ใครเขาทำดีกับโรงเรียนเขาก็พอใจจะทำ อันนี้ ต้องชมเชยกัน มีคนช่วยกันตั้ง เยอะแยะแต่ไม่รู้ไม่เห็น ไม่แจ้งข่าวให้รู้ ผู้ทำงานก็เสียกำลังใจได้นะ มันดีที่เรารู้ว่าทำอะไรบ้าง ทำได้เท่าไร ต้องบอกความจริงไปเลย มันขาดเหลือก็ธรรมดาของการทำงาน ขอให้รู้เหมือนกันหมด ” (ที่ปรึกษากรรมการสถานศึกษา, 26 พ.ค. 2552)

ในประเด็นเกี่ยวกับการรายงานผลงานนี้ สอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ระดับลึกของผู้อำนวยการโรงเรียนที่ได้กล่าวไว้ว่า

“...ผมถือว่าลงมือทำงานไปแล้ว จนได้ผลงานออกมา สุดท้ายต้องรายงานให้คนที่เกี่ยวข้องทราบ จะรายงานแบบไหนก็แล้วแต่สะดวก และเหมาะสม แต่ต้องรีบให้รับรู้ รับทราบร่วมกัน อย่างงานบุญทอดกฐิน บุญผ้าป่า พอเสร็จพิธีแล้วทางวัดเขาก็แจ้งยอดเงินทำบุญว่าได้เงินเท่าไร บอกในที่ศาลานั้น จะได้ฟังด้วยกัน โรงเรียนเราจะแค่เรื่องนี้มากนะครับ คือมีหลักว่าเสร็จงานอะไรแล้ว ให้บอกว่าได้ผลเป็นอย่างไร อีกอย่างเราก็ถือโอกาสขอบคุณชาวบ้านด้วยครับ” (ผู้อำนวยการโรงเรียน, 9 พ.ย. 2552)

4. เป้าหมายการมีส่วนร่วม

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 มาตรา 29 กำหนดให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัวยุทธศาสตร์ชุมชน องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษา อบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูลข่าวสาร และรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและวิทยาการต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการ รวมทั้งหาวิธีสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนาระหว่างชุมชน จากการศึกษาที่ชุมชนกับโรงเรียนมีต้นทุนทางความคิดการมีส่วนร่วมสืบเนื่องกันมาในอดีตจนถึงปัจจุบัน การที่ทางราชการมีนโยบาย และมีข้อกฎหมายเกี่ยวข้องที่มุ่งให้สังคมและ ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในทุกระดับ จึงทำให้การกำหนดเป้าหมายการมีส่วนร่วมของชุมชนมีความชัดเจนมากขึ้น การมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนบ้านหนองแคนนี้ ผู้วิจัยพบว่ามีลักษณะสำคัญ 2 ประการ คือ การมุ่งสู่ความเป็นเลิศ และการเป็นแหล่งเรียนรู้ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.1 การมุ่งสู่ความเป็นเลิศ

โรงเรียนบ้านหนองแคนมีผลงานที่ภาคภูมิใจอย่างต่อเนื่อง เช่น การได้รับคัดเลือกให้ได้รับรางวัลโรงเรียนพระราชทาน ประเภทโรงเรียนขนาดเล็ก รางวัลห้องสมุดดีเด่น ระดับประเทศ ของสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย รางวัลเหรียญทอง การบริหารจัดการโดยมีชุมชนมีส่วนร่วม จากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน และได้รับการประกาศให้เป็นโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ ระดับเพชร เป็นต้น การที่โรงเรียนแห่งนี้ได้รับการยกย่อง และมีชื่อเสียงในการพัฒนาโรงเรียนร่วมกับชุมชน ผู้วิจัยพบว่า เป็นการทำงานร่วมกันอย่างเข้มแข็งจริงจังของผู้อำนวยการโรงเรียนกับทีมผู้นำของชุมชน ร่วมกันวางแผนและกำหนดเป้าหมายในการทำงานสู่ความสำเร็จที่เหนือกว่าความคาดหวัง คณะครูในโรงเรียน กรรมการสถานศึกษา และผู้เกี่ยวข้อง มีความชัดเจนต่อนโยบายและแผนงาน และมีแนวคิดที่จะร่วมกันดำเนินการแบบ inside out-outside in มีการจัดลำดับความสำคัญให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียรับผิดชอบ โรงเรียนและชุมชนยึดมั่นในค่านิยมแห่งความสำเร็จของผลงานที่เป็นรูปธรรม ที่สามารถสร้างความภาคภูมิใจร่วมกัน จากเอกสารรายงานสรุปผลงานประจำปี 2551 พบว่า โรงเรียนได้จัดกิจกรรมพาคณะกรรมการสถานศึกษาและทีมผู้นำชุมชน คณะปรีชากรรมการฯ ไปศึกษาดูงานการพัฒนาชุมชนต่างจังหวัด และศึกษาดูงานโรงเรียนที่มีผลงานดีเด่นในด้านต่าง ๆ ซึ่งสอดคล้องกับการให้คำสัมภาษณ์เชิงลึกผู้อำนวยการโรงเรียนตอนหนึ่งว่า

“การประกวดที่เกิดขึ้นชุมชนเค้ายอมรับมาก ผมก็เป็นคนนำเสนอ ต่อคณะกรรมการ ต้องนำเสนอก่อน จึงวางแผนไปศึกษาดูงาน เคื่อบอกว่าโรงเรียนเราจะต้องดีกว่า อยากได้ชนะเลิศ ชาวบ้านนี้ใจถึง ก็อยากเป็นต้นแบบไปเลย ก่อนประกวดพวกเรา ก็ไปดูคู่แข่งเสาร์ อาทิตย์ตามไปดู โรงเรียนเรากับชุมชนทำจริง ไม่ใช่ผักชีโรยหน้านะ มีหลักฐาน มีเอกสารให้ดู แล้วเวลาถามข้อมูลจากชุมชนก็สอดคล้องกัน ข้อมูลยืนยันกันเป็นข้อมูลที่เชื่อถือได้ เวลาคิดงานทางชุมชนบอกว่าทำเอาดี ๆ ไว้เพื่อให้คนมาดูเราบ้าง ไม่ใช่เราไปดูแต่คนอื่น มันต้องมีอะไรเหนือกว่า คือชาวบ้านที่นี้คุ้นเคย ผ่านการประกวดหมู่บ้านและมีรางวัลมาแล้วเยอะ” (ผู้อำนวยการโรงเรียน, 15 มิ.ย. 2552)

4.2 การเป็นแหล่งเรียนรู้

โรงเรียนบ้านหนองแคนเป็นดีเด่นขนาดเล็กที่ตั้งอยู่ในชนบท และมีเกียรติประวัติการพัฒนาโรงเรียนร่วมกับชุมชนจนเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป ทั้งในหน่วยงานต้นสังกัด หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา และหน่วยงานอื่น การที่โรงเรียนแห่งนี้ได้สร้างความโดดเด่น จนกลายเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญในวงการศึกษ ซึ่งการเป็นแหล่งเรียนรู้นี้ ผู้วิจัยพบว่า มี 2 ลักษณะ ประการแรก คือ การได้มีโอกาสนำผลงานของโรงเรียนไปเผยแพร่ผ่านสื่อต่างๆ เช่น เขียนลงในบทความทางวิชาการ ลงข่าวหนังสือพิมพ์ที่เป็นข่าวด้านการศึกษา จัดทำเอกสารเผยแพร่โรงเรียนต้นแบบการพัฒนา และการนำผลงานของโรงเรียนไปอ้างอิงในการบรรยาย

พิเศษของผู้บริหารระดับสูงของหน่วยงานต้นสังกัด ตลอดจนการได้รับเชิญจากสื่อมวลชนให้ผู้อำนวยการโรงเรียน และผู้ใหญ่บ้าน ในฐานะผู้นำที่มีบทบาทในกาพัฒนาไปรวมออกรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษา และประการที่สอง คือ การให้การต้อนรับคณะที่มาขอศึกษาดูงานที่โรงเรียน สำหรับคณะที่มาศึกษาดูงาน มีทั้งภายในจังหวัดและต่างจังหวัด ส่วนใหญ่จะมากันเป็นทีมเพื่อเข้าศึกษาดูงานทั้งระบบเพื่อให้เห็นภาพการพัฒนาโรงเรียนให้มีคุณภาพและได้มาตรฐานสูงนั้น มีการเชื่อมโยงสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างไร มีหลักคิดในการบริหารโรงเรียนอย่างไรจึงประสบผลสำเร็จ นอกจากนั้น ยังเป็นแหล่งศึกษาดูงานของหน่วยงานต้นสังกัดที่จัดการอบรม พัฒนาก่อนเข้าสู่ตำแหน่งใหม่ในสายงานบริหารการศึกษา และสายงานบริหารสถานศึกษา เช่น ตำแหน่งผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ผู้อำนวยการ และรองผู้อำนวยการสถานศึกษา ตามลำดับ ในการให้ข้อมูลแก่ผู้มาศึกษาดูงานนั้น ประกอบด้วย ผู้อำนวยการโรงเรียน ประธานกรรมการสถานศึกษา และประธานที่ปรึกษากรรมการสถานศึกษา จะเป็นผู้นำเสนอภาพรวมผ่านวีดิทัศน์ และบรรยายสรุปต่อที่ประชุมเพื่อให้ข้อมูลแก่ผู้มาศึกษาดูงาน และตอบข้อซักถามตามความสนใจของผู้มาศึกษาดูงาน นอกจากนี้แล้วยังมีกรรมการสถานศึกษาคนอื่น ตัวแทนผู้ปกครอง และตัวแทนครูจะทำหน้าที่นำกลุ่มผู้มาศึกษาดูงานไปเยี่ยมชมกิจการของของโรงเรียน อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีผู้มาศึกษาดูงานหลายคณะแต่ละคณะมีจำนวนสมาชิกมากบ้างน้อยบ้าง แต่ก็ไม่มีผลกระทบหรือรบกวนการจัดการเรียนการสอนของครู ทำให้ผู้มาศึกษาดูงานได้เรียนรู้ทั้งเนื้อหาสาระการพัฒนาโรงเรียน ตลอดจนรูปแบบการให้การต้อนรับที่แปลกไปจากที่อื่น ดังจะเห็นได้จากคำสัมภาษณ์ของครูที่มาศึกษาดูงานกล่าวว่า

“โรงเรียนทำอะไรเหนือกว่าเยอะ แปลกที่พากันคิดแก้ปัญหา คิดป้องกันปัญหาได้ดีกว่า ประธานกรรมการศึกษาและทีมงาน รู้เรื่องงานโรงเรียนดี รับผิดชอบของเขาดีมาก เขาคิดพัฒนา ไม่ยอมหยุด ดูว่า เขาทำอะไรละเอียดถี่ถ้วน สอนตามปกติ เด็กก็ไม่เสียเวลาเรียน อันนี้ดีมาก” (ครุมนัส, 7 ก.ค. 2552)

นอกจากนั้น ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ระดับลึกในประเด็นการเป็นแหล่งเรียนรู้ โดยครูประจำชั้น ป.6 ได้กล่าวถึงในประเด็นนี้ว่า

“เมื่อก่อนมีคนมาดูงานเยอะ มาดูงานทั้งกลุ่มโรงเรียนเป็นร้อยคนนะ ครูต้องไปต้อนรับ ต้องทิ้งห้อง เกือบทั้งวัน บ่อยๆ เข้าจะกลายเป็นโรงเรียนมีคนมาเยี่ยม แต่คุณภาพเด็กจะด้อยลงไปเรื่อย ๆ เวลามันจำกัดนะ ทั้งช่วงไปกิจกรรมอื่นก็แทรกเข้ามาอีก ผอ.สาคลก็เลยเสนอที่ประชุมและตกลงกัน มอบทางผอ. มอบผู้นำชุมชน หรือใครไม่มีชั่วโมงก็มาต้อนรับ ส่วนคนอื่นก็อยู่กับนักเรียน นี่ก็ได้แนวที่นำมาใช้ได้ ปรับวิธีใหม่จากปัญหาที่เจอ ไม่งั้นเราจะไม่มีเวลาพอ เขามาเยี่ยมเรา ก็อยากดูคุณภาพของเด็กที่นี่ ว่าเราจัดการเรียนการสอนอย่างไร คณะที่มาบางทีก็สนับสนุนเงินให้โรงเรียน มีบางคนที่มา แนะนำไว้ว่าดีที่ไม่รบกวนการเรียน ทั้งเด็กไปทำอย่างอื่น บ่อยๆ จะได้ไม่เท่าเสีย” (ครุวรพันธ์, 20 มี.ค. 2552)

5. พฤติกรรมการมีส่วนร่วม

จากปณิธานของโรงเรียนบ้านหนองแคนที่กล่าวว่า “จะมุ่งมั่นพัฒนา ร่วมมือกับทุกฝ่ายภายใต้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เพื่อให้ผู้เรียนมีคุณภาพและทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม เป็นที่ยอมรับของชุมชนและท้องถิ่น” ผนวกกับการศึกษาพฤติกรรมการมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนแห่งนี้ โดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วมของผู้วิจัย การสัมภาษณ์ระดับลึก การจัดสนทนากลุ่ม และการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องของโรงเรียน พบว่า พฤติกรรมการมีส่วนร่วมของชุมชนมีหลายลักษณะ ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางปณิธาน ปรัชญา และคำขวัญของโรงเรียน ที่มุ่งให้การพัฒนาโรงเรียนโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน ข้อค้นพบเกี่ยวกับพฤติกรรมการมีส่วนร่วมของชุมชน ประกอบด้วย การสร้างค่านิยมร่วม การเสียสละที่เกินระดับปกติ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการตัดสินใจร่วมกัน ซึ่งมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

5.1 การสร้างค่านิยมร่วม

การที่โรงเรียนบ้านหนองแคน เป็นโรงเรียนขนาดเล็กที่มีความพร้อม มีผู้บริหารมุ่งมั่นในการทำงาน คณะครูเอาใจใส่ต่อหน้าที่ ตลอดจนชุมชนให้ความสำคัญต่อการจัดการศึกษาอย่างจริงจัง โรงเรียนนี้จึงมักจะได้รับการคัดเลือกจากหน่วยงานต้นสังกัด ให้เข้าร่วมการทดลองใช้นวัตกรรมจัดการศึกษา เช่น ในปีการศึกษา 2548-2549 ได้รับคัดเลือกเข้าร่วมโครงการวิจัย เรื่อง การเปลี่ยนผ่านการศึกษาเข้าสู่ยุคเศรษฐกิจฐานความรู้ การได้เข้าร่วมทดลองการวิจัยของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องนี้ยังทำให้ประเด็นการจัดการศึกษาระหว่างโรงเรียนกับชุมชนมีความชัดเจนในแนวทางปฏิบัติมากขึ้น เนื่องจากการจัดการศึกษาตามหลักสัจตคิลา เป็นผลผลิตจากการวิจัย ที่เกี่ยวข้องกับระบบการบริหารจัดการศึกษาแบบบูรณาการ นวัตกรรมจัดการหลักสูตรที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ รูปแบบการจัดการเรียนการสอนของครู การพัฒนาสารสนเทศในการจัดการศึกษา ตลอดจนบทบาทการมีส่วนร่วมของพ่อ แม่ ผู้ปกครอง และชุมชนในการสร้างโอกาสการเรียนรู้สำหรับผู้เรียน เพื่อให้การจัดการศึกษามีคุณภาพมุ่งสู่ความเป็นเลิศ โรงเรียนบ้านหนองแคนจึงเป็นศูนย์กลางของการส่งเสริมให้ทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อสร้างโอกาสการเรียนรู้ในบทบาทของตนเอง ที่จะส่งผลต่อการพัฒนาโรงเรียนให้มีคุณภาพร่วมกัน

สำหรับการสร้างค่านิยมร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ผู้วิจัยพบว่า ครูในโรงเรียนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการสร้างค่านิยมร่วมกันของพ่อ แม่ ผู้ปกครอง ซึ่งเป็นลักษณะร่วมมือกันสร้างสรรค์ผู้เรียน และเป็นการสร้างแรงดลใจให้เกิดความเข้าใจอย่างแท้จริงในการสร้างโอกาสการเรียนรู้ของบุตรหลานนั้น คณะครูได้ร่วมกันสร้างแนวคิดพื้นฐานให้เกิดการรับรู้ร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้ชุมชนมีทัศนคติที่ถูกต้องเกี่ยวกับการพัฒนานักเรียน มิใช่เป็นหน้าที่ของครูในโรงเรียนเพียงฝ่ายเดียว แต่รวมถึงพ่อ แม่ ผู้ปกครอง และชุมชนที่จะต้องร่วมมือกันทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน จะเห็นว่าทางโรงเรียนจัดให้มีการประชุมผู้ปกครองเป็นรายชั้นเรียน และให้ผู้ปกครองเลือกประธานเครือข่ายผู้ปกครองของแต่ละชั้นเรียน การมีแผนกิจกรรมการเยี่ยมบ้านนักเรียนทุกคนในหนึ่งภาคเรียน และการมอบหมายให้ครูที่ทำหน้าที่เวร

ประจำวันพบปะพูดคุยกับผู้ปกครองที่มาส่งบุตร หลาน รวมทั้งมีการจัดห้องรับรองไว้เป็นเอกเทศ เพื่อให้การต้อนรับ พ่อ แม่ ผู้ปกครอง และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่มาติดต่อประสานงานกับโรงเรียน ดังคำสัมภาษณ์ระดับลึก ครูประจำชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ตอนหนึ่งว่า

“พี่ไปเยี่ยมบ้านนักเรียนบ่อย ที่นี้ครูกับผู้ปกครองสนิทกันทุกคน ได้ยินข่าวว่าไม่สบายก็ไปเยี่ยมที่บ้าน พวกกันไปเลย อย่างมองว่าเราเป็นคนอื่น อย่างมองว่าเขาเป็นคนอื่น แบบนี้จะไม่สนิทกัน คิดว่าเขาเป็นญาติมันก็สนิทกันไปเอง แคร่รู้จักไม่พออะ ต้องสนิทกัน เป็นพี่เป็นน้องอะไรดีไม่ได้ให้บอก เขาจะไม่กลัว บอกทุกอย่างเลยหลังสนิทสนมกัน เอาใจว่ากันเลย คั่นเคยกัน ก็เหมือนอะไรที่เรามองเห็นตรงกัน แก้ปัญหาก็กง่าย” (ครูชัตติยา, 20 ก.ค. 2552)

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า ผู้อำนวยการโรงเรียนได้กำหนดกรอบแนวคิดการสร้างค่านิยมร่วมเพื่อให้ชุมชนมีบทบาทเข้ามามีส่วนร่วมใน 3 ลักษณะ คือ บทบาทผู้ให้กำลังใจ บทบาทผู้กำกับ ติดตาม และบทบาทผู้สนับสนุนและส่งเสริม ซึ่งลักษณะของการแสดงออกของ พ่อ แม่ ผู้ปกครอง และชุมชน เป็นการให้กำลังใจให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่องไม่มีสิ้นสุด การเอาใจใส่กำกับ ติดตาม ในทิศทางที่เหมาะสมและต่อเนื่อง รวมถึงการสนับสนุนและส่งเสริมให้มีโอกาสพัฒนาโรงเรียนสู่เป้าหมาย แต่ละคนจะมีบทบาทหมุนเวียนสลับกัน หรือมีบทบาทครบทั้งหมดในคนเดียวกัน การสร้างค่านิยมร่วมโดยการให้บทบาทในหลายรูปแบบนี้ก่อให้เกิดมุมมองการพัฒนาที่ครอบคลุมทุกด้านจากผู้เกี่ยวข้อง การสร้างนิมมร่วมให้เกิดขึ้นนั้น อีกส่วนหนึ่งจะต้องอาศัยความเชื่อถือศรัทธาจากประชาชนที่มีต่อการบริหารโรงเรียนให้มีคุณภาพ ดังคำให้สัมภาษณ์ระดับลึกในประเด็นการนี้ของที่ปรึกษากรรมการสถานศึกษาโรงเรียนตอนหนึ่งที่กล่าวว่า

“ผอ.คนนี้ก็เก่งหลายอย่าง เรื่องมวลชนแก้ไขได้ เขารู้งานส่วนรวมทำคนเดียวไม่ได้แน่ แต่จะนำคนอื่นมาร่วมได้ไหม ผอ.แถมจะโยนงานให้คิดก่อน คิดได้ก็หาวิธีทำให้ได้ตามนั้น ชาวบ้านไม่ช่วยก็ไม่ได้ ลูกหลานทั้งนั้น คล้าย ๆ กับว่าตัวเอง มีหน้าที่ต้องช่วย โรงเรียนปลูกฝังทั้งความรู้ ความดี พ่อแม่คนไหนละเลยก็น่าอาย ผมนี่เห็นโรงเรียนมาตั้งแต่ ชาวบ้านพากันเลื่อยไม้ ออกเงินซื้อสังกะสี จนเดี๋ยวนี้มีให้คนมาดูมาชมเรา นี่ถือว่าภูมิใจร่วมกัน ผอ.คนนี้รู้งาน เข้าถึงคน ชาวบ้านรู้เห็นเหมือนกัน ก็ช่วยเรื่อง ช่วยกันทำมาแต่ไหนแล้ว คนเก่า พาทำดีแล้วทำต่อไป” (ที่ปรึกษากรรมการสถานศึกษา, 15 มิ.ย. 2552)

5.2 การเสียสละที่เกินระดับปกติ

การพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาของโรงเรียนบ้านหนองแคน จนทำให้โรงเรียนได้รับการยอมรับจากชุมชน และได้รับการยกย่องจากหน่วยงานต้นสังกัด รวมทั้งการสร้างเกียรติประวัติดีเด่นต่อเนื่องกันมานั้น เป็นความทุ่มเทและเสียสละที่เกินระดับปกติของผู้บริหารโรงเรียน คณะครูและบุคลากร ผู้วิจัยได้เข้าไปร่วมกิจกรรม และสังเกตการณ์ จะเห็นได้ว่าโรงเรียนมีกิจกรรมนักเรียนประจำวันอย่างต่อเนื่องตั้งแต่เช้าไปถึงเย็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสังเกตการณ์ปฏิบัติงานแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการในโรงเรียนซ้ำหลายครั้ง พบว่า

ผู้อำนวยการจะมาถึงโรงเรียนแต่เช้าก่อนครูคนอื่น สำหรับครูส่วนใหญ่จะมาถึงโรงเรียนใกล้เคียงกัน ในวันหยุดราชการ หรือช่วงของการปิดภาคเรียน ทางโรงเรียนก็มีกิจกรรมเพื่อเตรียมการด้านวิชาการ ปรับปรุงอาคารสถานที่ และด้านอื่นๆ เพื่อให้เกิดความพร้อมในการสนับสนุนการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพ ลักษณะของการปฏิบัติงานของบุคลากรในโรงเรียนที่เป็นผู้มีความเสียสละ และอุทิศตนเพื่อหน้าที่ ที่มุ่งเทชีวิตจิตใจในการปฏิบัติงานเป็นพิเศษ ทำให้ภารกิจงานในโรงเรียนสำเร็จตามเป้าหมาย และเกิดประโยชน์สูงสุด การทำงานอย่างทุ่มเท และเสียสละที่เกินระดับปกตินี้เป็นส่วนหนึ่งในการสร้างแรงจูงใจให้ชุมชนได้แสดงบทบาทการมีส่วนร่วมพัฒนาโรงเรียนมากยิ่งขึ้น ดังคำให้สัมภาษณ์ผู้อำนวยการโรงเรียนตอนหนึ่งว่า

“ผมติดนิสัยมาโรงเรียนเช้า รวดๆ เจ็ดโมงประมาณนี้ วันไหนผมไปประชุมที่อื่นครั้งวัน ผมก็กลับเข้าอีก จะว่าเป็นตัวอย่างก็ว่าได้นะ แต่ทุกคนที่นี่ ก็มาเข้ากัน เลิกเรียนผมก็อยู่คิดงาน ปรีกษาหารือกัน ไม่รู้จะรีบไปไหน วันไหน ผู้ใหญ่นัดประชุมชาวบ้าน ผมก็รอทุ่มหนึ่งนะครับ รอประชุม กลับไปก็ต้อมาอีก เคยทำมาอย่างนี้ งานมันรออยู่ที่นี้ งานก็กองๆ ไว้ ไม่งั้นทำอะไรไม่ทัน ได้ทบทวนได้คิด เออ.. เราทำอะไรค่าง มีอะไรอีก จะคิดออกมาเอง” (ผู้อำนวยการโรงเรียน, 15 มิ.ย. 2552)

นอกจากนี้ การเสียสละเกินระดับปกติของครูในโรงเรียนยังได้รับการยืนยันจากการจัดสนทนากลุ่มครู โดยมีสมาชิกที่ร่วมสนทนาแสดงความคิดเห็นตอนหนึ่งว่า

“.... มีความภูมิใจที่สุดสำหรับโรงเรียนนี้ ในส่วนตัว มีเพื่อนครูดี ไม่มีขัดกัน คือพวกเราอยากสอนนักเรียน ทำยังไงจะใช้วิชาความรู้ที่เราเป็นครู ให้บ้านเมืองเจริญ ลูกหลานของเขาเป็นคนดี ที่นี้แทบจะไม่หยุดกัน ไม่มีหยุด เสาร์ อาทิตย์ ก็ทำงานกัน โรงเรียนมีคนอยู่ตลอด ไม่เจียบหนอก ครูมีกุญแจเปิดห้องเอง ก็ทำงานกันแบบนี้ ทาง ผอ. กับผู้ใหญ่ พวกช่างชาวบ้าน มาซ่อมไฟบ้าง ซ่อมอาคารชำรุดบ้าง เขามาทำงานวันหยุดเหมือนกัน ตอนไปเยี่ยมบ้านผู้ปกครอง พ่อแม่ ที่เขาศรัทธา ถึงบอกเลยว่าเป็นหนี้บุญคุณครู ครูทำงานหนัก เขาชมเชยโรงเรียนมาแบบนี้” (จัดสนทนากลุ่มครู, 9 พ.ย. 2552)

5.3 การแลกเปลี่ยนเรียนรู้

การจัดระบบการเรียนรู้ร่วมกันของบุคลากรในโรงเรียน และประชาชนในชุมชนทำให้เกิดการพัฒนาและแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่อยู่บนพื้นฐานของประสบการณ์จริง การมีระบบการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ช่วยสร้างและสะสมองค์ความรู้ที่สามารถนำไปปรับใช้ได้ตลอดเวลา จากการศึกษาค้นคว้าการจัดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของโรงเรียนแห่งนี้ พบว่า ผู้อำนวยการโรงเรียนให้ความสำคัญเกี่ยวกับการสื่อสารเพื่อกระจายการเรียนรู้ และเผยแพร่ความคิด แนวปฏิบัติต่างๆ ให้รับรู้ร่วมกันในหลายรูปแบบ เช่น การฝึกอบรม การสัมมนา การประชุม และการเรียนรู้จากการปฏิบัติร่วมกัน เป็นต้น ในกรณีที่ผู้อำนวยการไปรับการอบรมศึกษาดูงานทั้งในประเทศและต่างประเทศ จะนำมาถ่ายทอดให้รับรู้ร่วมกัน เมื่อครูได้รับอนุญาต

ไปเข้ารับการอบรมที่หน่วยงานต้นสังกัด หรือการอบรมของหน่วยงานอื่นใดก็ตาม หลังจากเสร็จสิ้นการอบรมแล้ว โรงเรียนมีแนวปฏิบัติให้ผู้ที่ไปอบรมมีหน้าที่ชี้แจงรายละเอียดให้ทราบร่วมกัน และอนุมัติให้ใช้งบประมาณโรงเรียน ถ่ายเอกสารจัดทำเป็นรูปเล่ม หรือสรุปย่อ เพื่อมอบให้ครูทุกคน นอกจากนี้การแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการจะนำมาใช้เป็นประจำ เช่น การปรึกษาหารือหน้าเสาธงก่อนนักเรียนเข้าชั้นเรียน และเวลาช่วงพักกลางวันในระหว่างที่คณะครูจะรับประทานอาหารร่วมกัน สำหรับการสนทนากันในประเด็นต่างๆระหว่างพักกลางวันนี้ นับว่าเป็นอีกช่องทางหนึ่งที่โรงเรียนนำมาใช้มากที่สุด และเป็นรูปแบบการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพสูง เนื่องจากเป็นการสื่อสารที่รวดเร็ว มีความทั่วถึง และบรรยากาศที่เป็นกันเอง รวมทั้งช่วยลดความซ้ำซ้อนเวลาทำงาน ดังคำสัมภาษณ์ระดับลึกของผู้อำนวยการโรงเรียนตอนหนึ่งว่า

“เมื่อปี 50 ผมไปดูงานที่นิวซีแลนด์ ดูการเรียนรู้แบบคละชั้น มันเหมาะกับโรงเรียน ครูไม่ครบห้อง ครูไม่ถนัดก็สอนไม่ได้ผล ต้องมีครูที่ถนัดสอนในสาระนั้นด้วย เราเป็นโรงเรียนทดลองจัดคละชั้นในภาคอีสาน ก็พอใจที่ได้แนวคิดใหม่มาใช้ ที่โรงเรียนนี้เหมือนครอบครัวนะ ผมรู้อะไรมา มีอะไรดี รีบบอกให้รู้ทันที ครูก็เหมือนกัน คอยกันทุกเรื่อง คอยกันบ่อยๆ ไม่ต้องเป็นทางการนะ งานที่โรงเรียนไม่ใช่เรื่องลับอะไร ผมกับครู กับภารโรงนั่งทานข้าวเที่ยงพร้อมกันก็เหมือนประชุม ก็เลยมารู้กันทุกอย่าง ผมคิดว่า กระแสความคิดของครูแต่ละคนดีทั้งนั้น มารวมกัน มันต้องมีที่รองรับไว้ หรือว่ามีที่รับฟัง ไม่ว่าจะเป็นปัญหา หรือความคิดจะพัฒนาก็คุยกันตลอด ผมมีหลักง่ายๆนำมาใช้ได้ของผมนะ คือ ผมรู้ คุณครูรู้ ชาวบ้านก็รู้ ให้รู้ไปพร้อมๆ กัน...” (ผู้อำนวยการโรงเรียน, 15 มิ.ย. 2552)

5.4 การตัดสินใจร่วมกัน

โรงเรียนบ้านหนองแคน ยึดการบริหารโดยใช้สถานศึกษาเป็นฐาน หรือยึดสถานศึกษาเป็นศูนย์กลางในการบริหาร เป็นการกระจายอำนาจจากส่วนกลาง และจากเขตพื้นที่การศึกษาไปสู่โรงเรียน ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์การบริหารจัดการตามแนวทางการบริหารยุคปฏิรูปการศึกษา จึงทำให้โรงเรียนมีอำนาจหน้าที่ ความรับผิดชอบ มีอิสระและคล่องตัวในการตัดสินใจจากการศึกษากระบวนการตัดสินใจแก้ไขปัญหาของโรงเรียนนี้ พบว่า เป็นการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานรูปแบบผสมผสานที่มีผู้บริหารสถานศึกษา คณะกรรมการสถานศึกษา และชุมชน มีบทบาทหลักในการบริหารงานร่วมกัน ซึ่งมีประเด็นในการตัดสินใจร่วมกัน ที่มุ่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่คุณภาพนักเรียน การปรับปรุงสภาพแวดล้อมให้ได้มาตรฐาน และการระดมทรัพยากรทางการศึกษา โดยมีกระบวนการตัดสินใจร่วมกัน ได้แก่ การสำรวจความต้องการพื้นฐาน การวางแผนพัฒนาโรงเรียน การเสนอแนวทางปฏิบัติที่จะไปสู่ความสำเร็จ การสรุปผลงานและนำไป ทบทวน ปรับปรุง แก้ไข และต่อยอดการพัฒนา

นอกจากนี้ โรงเรียนกับชุมชนยังมีการกำกับ ควบคุมพฤติกรรมนักเรียน และเยาวชนร่วมกัน เพื่อป้องกันปัญหาการมีพฤติกรรมไม่เหมาะสมของนักเรียนและเยาวชนในชุมชน การมีแนวคิดร่วมกันนี้นับว่ามีความสำคัญต่อการปลูกฝังคุณลักษณะอันพึงประสงค์ได้ประสบความสำเร็จ ทำให้นักเรียนและเยาวชนมีความอ่อนน้อม สุภาพเรียบร้อย รักษาสาธารณสมบัติ ไม่ยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด ไม่ลักขโมยทรัพย์สินหรือสิ่งของส่วนรวม ซึ่งเป็นความภาคภูมิใจร่วมกันของโรงเรียนกับชุมชนที่สามารถสร้างคุณธรรมและค่านิยมพื้นฐานการดำเนินชีวิตในสังคม

การตัดสินใจร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนมี 2 ลักษณะ คือ การนำประเด็นที่จะตัดสินใจร่วมกันเข้าสู่ระเบียบวาระการประชุมของคณะกรรมการสถานศึกษาซึ่งมีจำนวน 9 คน คณะกรรมการนี้มีบทบาท อำนาจหน้าที่ตามบทบัญญัติของกฎหมาย และอีกลักษณะหนึ่ง คือ คณะที่ปรึกษากรรมการสถานศึกษา และคณะกรรมการเฉพาะกิจ สำหรับโรงเรียนบ้านหนองแคนได้แต่งตั้งคณะที่ปรึกษากรรมการสถานศึกษา จำนวน 22 คน ส่วนคณะกรรมการเฉพาะกิจจะแต่งตั้งเมื่อมีกิจกรรมเกิดขึ้นตามสถานการณ์ อย่างไรก็ตามบทบาท อำนาจหน้าที่ ของคณะกรรมการสถานศึกษา ถือว่าเป็นอำนาจสูงสุดในการบริหารกิจการของโรงเรียน ส่วนบทบาท หน้าที่ ของคณะกรรมการอื่น เป็นเพียงเพื่อปรึกษาหารือในกิจการทั่วไปของโรงเรียน ซึ่งคณะที่ปรึกษา และคณะกรรมการเฉพาะกิจนี้เป็นคณะกรรมการที่แต่งตั้งขึ้นตามนโยบายการบริหารจัดการของโรงเรียนบ้านหนองแคนเท่านั้น ในกรณีที่เป็นการตัดสินใจในกิจการทั่วไปที่มีได้กำหนดให้เป็นอำนาจ หน้าที่ของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ผู้อำนวยการโรงเรียนจะประชุมขอความคิดเห็นคณะกรรมการที่ปรึกษา หรือคณะกรรมการเฉพาะกิจ หลังจากนั้นผู้อำนวยการโรงเรียนจะนำไปรายงานที่ประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน เพื่อรับข้อเสนอแนะ รวมทั้งเพื่อยืนยันและรับรองการตัดสินใจร่วมกัน ดังคำสัมภาษณ์ระดับลึกของผู้อำนวยการโรงเรียนตอนหนึ่งว่า

“ผมเน้นการประชุมมาก เรื่องอะไรผ่านจากประชุมถือว่าศักดิ์สิทธิ์ ที่มีทั้งกรรมการสถานศึกษา มีกรรมการที่ปรึกษาของโรงเรียน ล้วนแต่เป็นอดีตผู้นำชุมชน เป็นผู้อาวุโส ผู้ที่ชาวบ้านเคารพนับถือ ช่วยกันคัดกรองแล้วเชิญมาเป็นทีมที่ปรึกษา ผมตัดสินใจเองก็ได้ แต่ว่าตอนปฏิบัติจะขัดแย้งจึงต้องระวัง หลักให้ชุมชนร่วมตัดสินใจยิ่งสำคัญกว่าอย่างอื่น ชาวบ้านก็ยอมรับวิธีนี้ ที่จะมุบมิบทำกัน ชาวบ้านที่นี้ไม่ยอม จะพัฒนาชุมชนหรือวัดก็ตาม หรือโรงเรียนนี้ก็ต้องผ่านความเห็นร่วมกันทั้งนั้นครับ อะไรไม่เคลียร์ก็ต้องรอ ไม่งั้นชาวบ้านอ้างไม่รู้ไม่ทราบงานสำคัญจะพลาดไม่ได้ละ ต้องหารือตัดสินใจด้วยกัน” (ผู้อำนวยการโรงเรียน, 15 มิ.ย. 2552)

ตอนที่ 2 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน

การศึกษาปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนเกี่ยวกับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาของโรงเรียนบ้านหนองแคน โดยผู้วิจัยการเข้าไปคลุกคลีอยู่ในพื้นที่ศึกษาอย่างต่อเนื่องกัน เพื่อเก็บข้อมูล โดยการสังเกต การร่วมกิจกรรมกับโรงเรียนและ

ชุมชน ตลอดจนการสัมภาษณ์ระดับลึก และร่วมสนทนากลุ่ม กับผู้เกี่ยวข้องที่เชื่อว่าจะสามารถให้ข้อมูลได้ตรงตามวัตถุประสงค์การวิจัย จากการศึกษาปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชน ในประเด็นเกี่ยวกับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนนี้ ผู้วิจัยพบว่า โรงเรียนบ้านหนองแคน สามารถปรับบทบาทได้สอดคล้องกับเงื่อนไขการมีส่วนร่วมของชุมชนทั้งในด้านสภาพแวดล้อมภายใน และภายนอก การทำความเข้าใจในประเด็นดังกล่าว เกี่ยวข้องกับปัจจัยพื้นฐานของโรงเรียน การปฏิบัติงานของบุคลากร และความพร้อมของชุมชน ซึ่งมีรายละเอียดข้อค้นพบต่อไปนี้

1. ปัจจัยพื้นฐานของโรงเรียน

โรงเรียนบ้านหนองแคน เป็นโรงเรียนขนาดเล็กที่มีความพร้อมในการบริหารจัดการ เช่น จำนวนบุคลากรในโรงเรียนมีพอติดตามเกณฑ์สำนักงาน ก.ค.ศ.กำหนด ด้านอาคารเรียน อาคารประกอบ แหล่งเรียนรู้และมีสภาพแวดล้อม การสุขาภิบาลได้มาตรฐาน จึงกล่าวได้ว่าโรงเรียนดังกล่าวมีปัจจัยพื้นฐานที่เอื้ออำนวยต่อการจัดการศึกษาให้มีคุณภาพและมาตรฐาน ผู้วิจัยค้นพบว่า ปัจจัยพื้นฐานของโรงเรียนที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน ประกอบด้วย การกำหนดปรัชญาของโรงเรียน การเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน การมีเกียรติประวัติดีเด่น ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 การกำหนดปรัชญาของโรงเรียน

โรงเรียนบ้านหนองแคน ได้กำหนดปรัชญาของโรงเรียน ไว้ว่า “โรงเรียนทันสมัย สร้างวิสัยทัศน์ครู มุ่งสู่มาตรฐาน ประสานงานกับชุมชน” ซึ่งเป็นการนำเอาปรัชญาเดิมมาปรับใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในการสร้างแนวคิดการทำงานร่วมกันระหว่างผู้บริหาร คณะครู และชุมชนในการบริหารโรงเรียนเพื่อนำไปสู่หลักการปฏิบัติของผู้บริหารและคณะครู ตลอดจนผู้มีส่วนเกี่ยวข้องสำหรับในโรงเรียนแห่งนี้ ผู้วิจัยพบว่า โรงเรียนได้ตระหนักในการนำปรัชญาไปสู่การปฏิบัติอย่างจริงจัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้บริหารโรงเรียนได้นำปรัชญาของโรงเรียนเผยแพร่ต่อสาธารณะ โดยมีการสื่อสารหลายช่องทาง เช่น การกล่าวถึงปรัชญาโรงเรียนอย่างสม่ำเสมอผ่านที่ประชุมคณะกรรมการสถานศึกษา หรือการประชุมอื่นๆ ที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษาของโรงเรียน เพื่ออธิบายแนวทางการนำปรัชญาไปใช้ร่วมกัน การจัดทำแผ่นป้ายข้อความปรัชญาของโรงเรียนติดไว้หน้าอาคารเรียน อาคารห้องสมุด และห้องประชุม รวมทั้งปรัชญาของโรงเรียนมีปรากฏในเอกสารของโรงเรียน เช่น ธรรมนูญโรงเรียน แผนพัฒนาคุณภาพการศึกษา แผนปฏิบัติการประจำปี และในเอกสารต่างๆ ของโรงเรียน ดังการให้สัมภาษณ์ระดับลึกผู้อำนวยการโรงเรียนตอนหนึ่งกล่าวว่า

“...ก็ต้องดูว่าการบริหารโรงเรียนของเรา ว่าเราจะไปกันทางไหน เราก็ดูว่าสนองกับหน่วยเหนือของเราไหม และกับชุมชนไปกันได้ไหม ตรงกับความต้องการขององค์กรภายในเราไหม คือต้องเอื้อประโยชน์ได้ทุกด้าน เราต้องมองให้รอบด้าน ผมก็คิดและทำกับโรงเรียน เวลาจะคิดงานใหม่ หรือสานต่องานเก่าก็ต้องดูว่าสอดคล้องกับปรัชญาโรงเรียนไหม ต้องให้

ไปด้วยกัน ยึดเป็นแนวไว้ มีจุดยืนของไว้ ในปรัชญาโรงเรียนก็บอกไว้ว่าประสานงานกับชุมชน” (ผู้อำนวยการโรงเรียน, 20 พ.ค. 2552)

ในประเด็นเกี่ยวกับการกำหนดปรัชญาของโรงเรียนนี้มีปรากฏในคู่มือการบริหารจัดการศึกษาแบบบูรณาการโดยใช้เทคนิค MSPA โรงเรียนบ้านหนองแคน ตามเอกสารหมายเลข 3/2551 ซึ่งกล่าวถึงในคำนำของเอกสารว่า “...ซึ่งข้าพเจ้าได้นำเอาประสบการณ์ตลอดจนแนวคิด ทฤษฎีของนักการศึกษามาประยุกต์ใช้ตามสถานการณ์ การพัฒนาคุณภาพนักเรียนให้เป็นบุคคลที่มีคุณลักษณะ 4 ร. คือ รู้ทันรู้ทันโลก เรียนรู้ชำนาญเชี่ยวชาญปฏิบัติ รวมพลังสร้างสรรค์สังคม และรักความเป็นไทยใฝ่สันติ ซึ่งเป็นลักษณะของนักเรียนในยุคเศรษฐกิจฐานความรู้ โรงเรียนบ้านหนองแคนประสบความสำเร็จ ได้รับการยอมรับจากสาธารณชน โดยการบริหารที่ยึดปรัชญาของโรงเรียนที่มุ่งสู่มาตรฐานและยึดการประสานงานกับชุมชน...” (เอกสารหมายเลข 3/2551, โรงเรียนบ้านหนองแคน)

1.2 การเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน

เนื่องจากการบริหารโรงเรียนบ้านหนองแคนหนองฮีไม่ได้จำกัดขอบเขตบริเวณตนเองเฉพาะแต่ในรั้วโรงเรียนเท่านั้น แต่ได้ทำให้โรงเรียนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ปรับบทบาทโรงเรียนให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน เปิดพื้นที่ส่งเสริมกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนที่หลากหลาย พร้อมกับการสร้างความสัมพันธ์และเกื้อกูลกันในการเรียนรู้ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน การสร้างความเข้าใจในกระบวนการจัดการศึกษาที่ไม่สามารถแยกส่วนกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน จึงเป็นบทบาทที่โรงเรียนที่ต้องแสดงศักยภาพนำการขับเคลื่อนการพัฒนาทั้งในโรงเรียนและในชุมชนให้สามารถตอบสนองความต้องการที่ครอบคลุมวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน รูปแบบและกิจกรรมที่โรงเรียนดำเนินการเพื่อแสดงถึงการเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน ได้แก่ การอบรมวิชาชีพเสริม การแต่งตั้งครูเป็นที่ปรึกษากลุ่มอาชีพ การเป็นศูนย์รวมภูมิปัญญาท้องถิ่น การเชื่อมโยงการเรียนรู้กับองค์กรอื่น การเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชนทำให้ชุมชนมีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอ และทำให้ผู้ปกครองและคนในชุมชนมองเห็นว่าโรงเรียนนอกจากจะอยู่ในฐานะเป็นแหล่งให้ความรู้แก่บุตรหลานแล้ว ยังได้รับการเสริมสร้างความเป็นหุ้นส่วนชีวิตของคนในชุมชน นอกจากนี้ โรงเรียนยังสามารถเป็นฐานการเรียนรู้ของชุมชนทั้งในส่วนที่เป็นแนวความคิด วิธีการ และเป้าหมายการจัดการเรียนรู้เกี่ยวกับชุมชน รวมทั้งการนำองค์ความรู้ในชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้จัดกิจกรรมการเรียนการสอนในโรงเรียน ดังที่คำให้สัมภาษณ์ระดับลึกของผู้อำนวยการโรงเรียนตอนหนึ่งว่า...

“โรงเรียนเราก็ไม่ได้มีกฎเกณฑ์หรือว่ามีข้อบังคับอะไรนะ แต่เราก็เข้าใจกันไปเอง คือทุกอย่างต้องเดินไปด้วยกัน แต่เราก็มียึดหลักการพัฒนาคนของชุมชนคู่กัน ต้องคิดว่าจะช่วยอะไรได้บ้าง เปิดใจต้อนรับ ครูก็เข้าใจให้ถือเป็นธุระร่วมกัน จริง ๆ แล้วชาวบ้านเชื่อฟัง อย่า

คิดว่าเขารู้แล้ว เรื่องเล็กน้อยก็จะเป็นเรื่องใหญ่ได้ โรงเรียนเรานี้บอกเลยว่าไม่ใช่สอนแค่นักเรียนสอนชาวบ้านกระทั่ง เรื่องการดูทีวี การเปิดวิดีโอหนึ่งปีดูกันมีเด็กอยู่ด้วย พวกเขาคิดง่าย ๆ ผมต้องเตือนผู้ปกครองบางที่เขาไม่รู้ ไม่คิดว่าจะเกิดผลเสียตามมา” (ผู้อำนวยการโรงเรียน, 15 มิ.ย. 2552)

1.3 การมีเกียรติประวัติดีเด่น

โรงเรียนบ้านหนองแคนก่อตั้งเมื่อพ.ศ. 2482 ในระยะเริ่มแรกใช้ศาลาการเปรียญของวัดศรีบุญเรืองเป็นห้องเรียน ต่อมาในปีพ.ศ. 2494 ได้โรงเรียนมาตั้งอยู่ด้านทิศตะวันออกของวัดซึ่งมีพื้นที่ติดกัน และได้ขยายพื้นที่ของโรงเรียนเพิ่มขึ้นจากเดิมโดยการซื้อที่ดินของชาวบ้าน ปัจจุบันมีพื้นที่ทั้งสิ้น 10 ไร่ 2 งาน ตลอดระยะเวลายาวนานกว่า 70 ปี ที่ก่อตั้งโรงเรียนมา โรงเรียนมีการพัฒนาและมีความก้าวหน้าตามลำดับ ซึ่งเป็นไปสถานการณ์บ้านเมืองและความสามารถของผู้บริหารโรงเรียนตลอดจนการเข้ามามีบทบาทของชุมชน โรงเรียนบ้านหนองแคนได้ทำหน้าที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ให้กับเด็ก เยาวชน และประชาชนในชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้สามารถมองเห็นภาพความสำเร็จอันเป็นเกียรติประวัติดีเด่นของโรงเรียน ผู้วิจัยจึงได้แบ่งระยะของการพัฒนาโรงเรียนออกเป็น 2 ระยะ ดังต่อไปนี้

ระยะที่ 1 (2482 - 2523) เป็นช่วงเวลาตั้งแต่การก่อตั้งโรงเรียนมาถึงปีพ.ศ. 2523 ในระยะนี้โรงเรียนบ้านหนองแคนสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดอยู่ในการควบคุมกำกับการบริหารของกระทรวงมหาดไทยร่วมกับกระทรวงศึกษาธิการ เนื่องจากโรงเรียนบ้านหนองแคนเป็นโรงเรียนที่มีแหล่งทรัพยากรธรรมชาติและมีสิ่งแวดล้อมเอื้ออำนวย การจัดการศึกษาของโรงเรียนจึงได้รับการพัฒนาและการเอาใจใส่จากชุมชนเหมือนที่เคยได้รับการปฏิบัติสืบเนื่องกันมา สำหรับหมู่บ้านหนองแคน ซึ่งเป็นหมู่บ้านตัวอย่างด้านการพัฒนามักจะได้รับมอบหมายให้เป็นสถานที่อบรมพัฒนาและการจัดกิจกรรมต่างๆ ของหน่วยงานอื่น โดยมีนายอำเภอ พัฒนาการอำเภอ เกษตรอำเภอ ซึ่งเป็นหัวหน้าส่วนราชการระดับอำเภอขอความร่วมมือผ่านมาทางศึกษาธิการอำเภอขอใช้สถานที่โรงเรียนและวัดเป็นสถานที่จัดอบรมพัฒนาตามโครงการของทางราชการ จึงทำให้หมู่บ้านหนองแคน โรงเรียนและวัด ได้รับการการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการเป็นกรณีพิเศษ ในปี พ.ศ. 2522 โรงเรียนได้รับรางวัลรองชนะเลิศ อันดับที่ 1 โรงเรียนประชาธิปไตยดีเด่นประจำอำเภอ ประเภทโรงเรียนขนาดกลาง ซึ่งการได้รับรางวัลรองชนะเลิศในครั้งนี้ ได้กลายเป็นจุดเริ่มต้นของการส่งผลงานการพัฒนาที่โรงเรียนได้ส่งเข้าประกวดตามโครงการต่างๆ ในระยะต่อมา

ระยะที่ 2 (2524 - ปัจจุบัน) การพัฒนาโรงเรียนในระยะนี้ จะเป็นช่วงเวลาที่โรงเรียน มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการบริหารใหม่หลังจากโอนจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดมาสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติและในปี พ.ศ. 2546 เป็นต้นมา โรงเรียนได้เปลี่ยนโครงสร้างการบริหารใหม่อีก เมื่อประกาศใช้พระราชบัญญัติระเบียบบริหาร

ราชการกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.2546 จึงทำให้เกิดโครงสร้างการบริหารโรงเรียนเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เช่น กฎหมายกำหนดให้โรงเรียนมีขอบข่ายภารกิจไว้ 4 ด้าน คือ ด้านวิชาการ งบประมาณ บริหารบุคคลและบริหารงานทั่วไป รวมทั้งให้มีการกระจายอำนาจ และมอบอำนาจให้โรงเรียนเพื่อให้มีความอิสระและการบริหารงานที่คล่องตัว โดยมีองค์คณะบุคคลมีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมาย ตั้งแต่ระดับชาติ ระดับเขตพื้นที่การศึกษาและระดับสถานศึกษา

ในช่วงระยะที่ 2 นี้ โรงเรียนมีการพัฒนารอบด้าน นับตั้งแต่ด้านอาคารสถานที่ เป็นรับรู้โดยทั่วไปว่าโรงเรียนบ้านหนองแคน มีภูมิทัศน์ภายในที่สวยงาม สะอาด ร่มรื่น เป็นแบบอย่างของการวางระบบการบริหารจัดการด้านสุขภาพภายในโรงเรียน จนได้รับรางวัลชนะเลิศโรงเรียนสะอาดร่มรื่นระดับจังหวัด (พ.ศ. 2536) จากการได้รับรางวัลในครั้งนี้ ทำให้ผู้อำนวยการการประถมศึกษาจังหวัดประกาศเป็นนโยบาย โดยให้โรงเรียนบ้านหนองแคนเป็นโรงเรียนต้นแบบ ร่วมกับสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัด จัดทำคู่มือแนวทางปฏิบัติตามโครงการโรงเรียนสะอาดร่มรื่น เพื่อแจกจ่ายให้แก่โรงเรียนในสังกัดไปดำเนินการและจัดให้มีการประกวดกิจกรรมดังกล่าวในวันประถมศึกษาแห่งชาติ ดังที่ผู้อำนวยการโรงเรียนให้สัมภาษณ์ระดับลึก ตอนหนึ่งว่า

“..ที่ผมตามดูผลงานที่มีชื่อเสียง โรงเรียนนี้ได้รับรางวัลระดับอำเภอมีเยอะนะครับ มีแทบทุกด้านนะ ทางวิชาการ เคยได้รางวัลระดับอำเภอบ้าง รองชนะเลิศระดับจังหวัดก็มี เช่น ที่นี้การคัดลายมือเราเคยได้รางวัลระดับจังหวัด อ่านภาษาไทย งานประดิษฐ์วัสดุ พวกนี้ฝีมือดีมาก คือเมื่อก่อน สมัยที่เป็น สปช. มีประกวดกิจกรรมวันประถมศึกษาแห่งชาติ มีทุกปี เป็นปฏิทินงานได้เลย เริ่มตั้งแต่แข่งขันกันระดับกลุ่มโรงเรียนก่อน ถ้าได้เป็นตัวแทนก็แข่งระดับอำเภอเรื่อยไปถึงจังหวัด บางกิจกรรมถึงระดับประเทศก็มีนะ พอเราจะส่งกิจกรรมไหนก็ต้องเตรียมความพร้อมแต่เนิ่น ๆ กรรมการเขาดูความต่อเนื่องกิจกรรมด้วย อันไหนเราเด่นแต่ยังไม่ชนะเลิศก็ต้องทำต่อไป ส่งประกวดจนให้ได้รางวัลชนะเลิศ ที่โรงเรียนเราได้รางวัลโด่งดังมากคือโรงเรียนสะอาดร่มรื่น อันที่จริงบังเอิญที่นี้จัดผังอะไรไว้ดีทุกอย่าง มันเหมาะมาก พอมีโครงการประกวดเราทำมานานแล้ว ก็ได้ชนะเลิศของจังหวัด ถ้าจะล่ารางวัลมันต้องทำจริง ๆ จังนะ ให้ต่อเนื่องกันให้ได้เกิดผลจริง ๆ” (ผู้อำนวยการโรงเรียน, 20 พ.ค. 2552)

หลังจากมีการปฏิรูปการศึกษาตั้งแต่ พ.ศ. 2542 หรือในระยะ 10 ปี ที่ผ่าน มา ซึ่งเป็นช่วงของการเปลี่ยนแปลงผู้บริหารคนใหม่ นับว่าเป็นยุคของการพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการจัดการศึกษาของโรงเรียนบ้านหนองแคน ประกอบกับครูในโรงเรียนมีประสบการณ์ ผ่านการทำงานหนักในลักษณะเช่นนี้มาก่อน และไม่มีครูการย้ายเข้าย้ายออก รวมทั้งชุมชนก็ได้รับการพัฒนาเต็มศักยภาพ จึงทำให้โรงเรียนมีผลงานมีชื่อเสียงเป็นเกียรติประวัติสูงสุดหลายประการ เช่น ได้รับรางวัลห้องสมุดดีเด่นระดับประเทศ ของสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย โรงเรียนรางวัลพระราชทาน รางวัลโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพระดับเพชร โรงเรียนผ่านการประเมินจากสมศ. รอบที่ 2 ได้ระดับดีมากทุกมาตรฐาน เป็นโรงเรียนต้นแบบในโครงการโรงเรียนเพื่อนเด็ก

โรงเรียนนำร่องการจัดการศึกษาแบบคละชั้นระดับภาค ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้รับรางวัลเหรียญทองระดับประเทศ โรงเรียนที่มีการบริหารจัดการโดยชุมชนมีส่วนร่วม มีหน่วยงาน และองค์กรต่างๆ มาศึกษาดูงานมากกว่า 1,000 คณะ ได้รับการตรวจราชการจากผู้บริหารระดับสูงของกระทรวงศึกษาธิการ ได้แก่ ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ผู้ตรวจราชการกระทรวงศึกษาธิการ เป็นต้น ดังที่ผู้อำนวยการโรงเรียนให้สัมภาษณ์ระดับลึก ได้กล่าวถึงความภูมิใจของโรงเรียนความตอนหนึ่งว่า

“...ผมย้ายนี้เป็นความโชคดีหลายอย่าง ที่จริงเขานี้มีพื้นฐานดีมาก่อนนะ ผมมาจ้างงานมันก็เลยไปได้เร็ว ทั้งชุมชนทั้งครู ชาวบ้านก็ใจสู้ ช่วงนี้ผมจ้างงานคุณภาพเด็ก ต้องเอาละเอียดเลยนะ เพราะอย่างอื่นนี่ เราไม่มีปัญหาอะไร แต่คุณภาพนักเรียนนี่ต้องดี ผมพูดกับชาวบ้านว่า งานก่อสร้างอะไร พวกนี้พอแล้ว อยากให้มาสนับสนุนสื่อทันสมัย มีคอมพิวเตอร์ทุกห้อง ถึงจุดนี้เราก็ปรับแนวคิด ว่าเราควรเป็นเลิศทางวิชาการนะ พอเราโดดเด่นทางวิชาการนี้ อันนี้ยิ่งถือว่าประสบความสำเร็จที่สุด คือรางวัลต่าง ๆ ก็มีเยอะ เด็กจะคุณต่ำไม่ได้ละ นี่คือคุยกันเรื่องนี้” (ผู้อำนวยการโรงเรียน, 15 มิ.ย. 2552)

2. การปฏิบัติงานของบุคลากร

การปฏิรูปการศึกษาทำให้เกิดกระแสการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการทำงานของบุคลากรในโรงเรียน ซึ่งจะต้องเร่งรัดการปฏิบัติงานให้มีประสิทธิภาพ และเตรียมการเพื่อรับการตรวจสอบและประเมินจากหน่วยงานต่างๆ รวมทั้งการติดตาม ตรวจสอบจากชุมชน จากการศึกษาพฤติกรรมปฏิบัติงานของบุคลากรในโรงเรียน โดยการเข้าร่วมกิจกรรม การสังเกตการณ์ทำงานในวันปกติและวันหยุด พบว่า ลักษณะสำคัญการปฏิบัติงานของบุคลากรในโรงเรียน ได้แก่ การประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี การมีความผูกพันกับชุมชน และการทำงานด้วยความโปร่งใส ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 การประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี

จากการศึกษาปรากฏการณ์เกี่ยวกับพฤติกรรมการทำงานของบุคลากรในโรงเรียนบ้านหนองแคน คณะครู มีคุณลักษณะที่ชุมชนให้การยอมรับโดยเฉพาะในด้านการครองตน เช่น ข้าราชการครูทุกคนไม่ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุข ดำเนินชีวิตเรียบง่าย สร้างฐานะด้วยการประหยัดอดออม และทำอาชีพเสริมเพื่อหารายได้กับประชาชนในชุมชน การวางตัวที่เหมาะสม ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี พฤติกรรมของครูผู้สอนจึงถือได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญที่ชุมชนมองเห็นได้ชัดเจน เนื่องจากมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ปกครองนักเรียนอยู่เสมอ และเป็นส่วนที่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ จนทำให้การดำเนินงานของโรงเรียนมีความคล่องตัว พฤติกรรมที่สนิทแนบแน่นกับชุมชนอย่างเป็นกันเองเปรียบเสมือนเป็นคนในครอบครัวเดียวกัน อันส่งผลให้การดำเนินงานในโรงเรียนและการประสานสัมพันธ์ระหว่างชุมชน เป็นไปได้อย่างราบรื่น ส่งผลต่อการจัดการศึกษาของโรงเรียนโดดเด่นยิ่งขึ้น

ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งในการบริหารโรงเรียนที่ชุมชนมองเห็นและก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของโรงเรียน คือการรับรู้ของชุมชน เกี่ยวกับผู้บริหารโรงเรียน จากการสังเกต และร่วมกิจกรรมในโรงเรียน พบว่า ผู้บริหารโรงเรียน ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี ลักษณะเด่นเป็นพิเศษคือเป็นมีความสุข อ่อนน้อม ยิ้มแย้มแจ่มใส อารมณ์เยือกเย็น มีทักษะในการสื่อสารดีมาก มีความเสียสละและอุทิศเวลาให้แก่ส่วนรวม มีความเป็นผู้นำสูงกล้าแสดงความคิดเห็นตรงไปตรงมา เป็นผู้นำทางวิชาการ มุ่งผลสำเร็จคุณภาพนักเรียน มีมนุษยสัมพันธ์กับคนในชุมชน และสามารถประสานสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนและชุมชนได้เป็นอย่างดีดังที่ประธานกรรมการสถานศึกษาให้สัมภาษณ์ระดับลึก เกี่ยวกับพฤติกรรมการทำงานของผู้บริหารโรงเรียนไว้ว่า

“ผมถือว่า ผ.อ.เป็นตัวนำที่ดี ผู้บริหารเข้มแข็ง ทั้งส่วนตัว ครอบครัว ท่านผอ.ก็พร้อมทุกอย่าง ผอ.เป็นคนดีมาก ท่านเป็นเก่งด้วย ไม่มีข้อติอะไร ชาวบ้านเขาก็วางใจ ไม่ห่วงว่าจะเอาเปรียบโรงเรียน ผอ.พาพัฒนาตลอด เปลี่ยนเยอะ เด็กเดี๋ยวนี้ก็ดี ไม่มีคนเกรง ชาวบ้านชอบที่ ผอ.เอาจริงเอาจัง ผมว่าคนไหนดี เข้ากับชุมชนได้ดี ชาวบ้านรักและศรัทธา ก็ทุ่มเทเต็มที่เหมือนกัน” (ประธานกรรมการสถานศึกษา, 15 มิ.ย. 2552)

สอดคล้องกับที่ ผู้อำนวยการโรงเรียน กล่าวถึงหลักในการทำงานของตนว่า “ผมทำงานที่โรงเรียน และผมก็ทำงานกับชุมชนด้วย ผมย้ายมา เหมือนว่ามารับใช้ที่นี่ หน้าที่ต้องรับผิดชอบหลายอย่าง มาที่โรงเรียนนี้ แล้วร่วมทำงานกับชุมชนไม่ได้ เขาขาดความเชื่อถือว่าผมก็จะจบกัน... หลักในการทำงาน ที่ผมยึดถือประจำใจ คือ ตัวอย่างที่ดีมีค่ากว่าคำสอน เป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะ ในการบริหาร เราจะไปพูดอย่างเดียว โดยเราไม่ทำ ไม่ได้ โดยเฉพาะเราเป็นผู้นำเขา เราเป็นผู้บังคับบัญชา ถ้าเราพูดแล้วต้องทำให้สำเร็จ เพราะฉะนั้นผมยึดถือหลักการในการทำงาน อยากให้ครูเป็นแบบไหน ก็ต้องทำอย่างนั้นให้เห็นเป็นตัวอย่าง ดีกว่าบอกแล้วตัวเองก็ไม่ทำ มันก็ใช้ไม่ได้ นี่ผมยึดอย่างนี้” (ผู้อำนวยการโรงเรียน, 20 พ.ค. 2552)

นอกจากนั้น ยังมีข้าราชการครูสะท้อนการปฏิบัติงานในโรงเรียนในระหว่างการจัดสนทนากลุ่ม ดังคำกล่าวตอนหนึ่งว่า

“ก็พอใจกับการทำงาน กรรมการสถานศึกษา และชุมชนเขาก็ยอมรับ ก็ถือว่าเป็นจุดสูงสุด หรือว่ามันดีอยู่แล้ว เรามาโรงเรียนแล้วเราก็สบายใจ ก็คุยกับชาวบ้านได้ เราอยู่ในจุดนี้ได้อย่างมีความสุข ชาวบ้านเขาก็บอกว่าโรงเรียนของเราดีแล้ว แต่เราก็กังวล ต้องทุ่มเท ก็ทำให้ดีที่สุด” (จัดสนทนากลุ่มครู, 9 พ.ย. 2552)

2.2 การมีความผูกพันกับชุมชน

การแสดงถึงความผูกพันของครูในโรงเรียนที่มีต่อชุมชน เป็นความรู้สึกทางใจที่เป็นแรงผลักดันสำคัญในการดำเนินงานของโรงเรียนไปสู่ความสำเร็จและความภาคภูมิใจร่วมกัน โดยเฉพาะโรงเรียนในชนบทที่ทั้งผู้บริหารและครูต่างก็ถือเป็นหน้าที่ในการสร้าง

ความคุ้นเคย ผูกมิตรกับประชาชน เพราะต่างฝ่ายก็ต้องการพึ่งพาซึ่งกันและกัน จากปรากฏการณ์ในพื้นที่ที่ผู้วิจัย สังเกต สัมภาษณ์และการร่วมกิจกรรมต่าง ๆ พบว่า ครูมีภูมิลำเนาในหมู่บ้านที่เป็นที่ตั้งของโรงเรียน และมีครอบครัวอยู่ในหมู่บ้านใกล้เคียงกันภายในตำบลเดียวกันทุกคน ยกเว้นผู้อำนวยการโรงเรียนมีภูมิลำเนาอยู่ที่ห่างออกไปประมาณ 20 กิโลเมตร การที่บุคลากรในโรงเรียนปฏิบัติงานในพื้นที่เสมือนบ้านเกิดของตนเอง มีสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยและมีความคุ้นเคยกับกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องที่เป็นสายสัมพันธ์ในลักษณะเครือญาติ จึงเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ชุมชนกับโรงเรียนมีความสนิทคุ้นเคยกันเป็นพิเศษ มีความกลมกลืนกันทั้งงานส่วนตัวและงานส่วนรวมที่เป็นของโรงเรียนและชุมชน มีการพบปะพูดคุยและทำกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ เมื่อโรงเรียนจัดกิจกรรมต่าง ๆ จึงได้รับความร่วมมือจากผู้ปกครองและชุมชนมาร่วมงานเป็นจำนวนมาก

เหตุการณ์สำคัญที่ก่อให้เกิดความผูกพันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนมีเป็นระยะ ๆ ต่อเนื่องมายาวนาน เช่น กรณีการย้ายโรงเรียนจากเดิมตั้งอยู่ที่วัด ชุมชนร่วมมือกันสร้างอาคารเรียนหลังใหม่โดยไม่ต้องอาศัยงบประมาณของทางราชการ การสร้างอาคารห้องสมุดที่เป็นอาคารเอกเทศ การสร้างและปรับปรุงห้องคอมพิวเตอร์ การปรับปรุงสภาพแวดล้อมในโรงเรียน และที่สำคัญที่สุดได้ร่วมกันพัฒนาโรงเรียนจนได้รับรางวัลโรงเรียนพระราชทานขนาดเล็ก ซึ่งความสำเร็จด้านการพัฒนาอย่างต่อเนื่องก่อให้เกิดความภูมิใจร่วมกัน และกลายเป็นความผูกพันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ดังจะเห็นได้จากการกล่าวถึงความรู้สึกผูกพันกับชุมชนของข้าราชการครูที่ให้คำสัมภาษณ์ระดับลึกไว้ในความตอนหนึ่งว่า

“ความภูมิใจที่สุดสำหรับโรงเรียนนี้ ในส่วนตัวพี่เธอ คือ อยากพัฒนาการศึกษา พัฒนาหมู่บ้าน และชุมชนของเราให้เจริญก้าวหน้าด้วยกัน อีกอย่างหนึ่ง อยู่ที่นี่ได้ชาวบ้านดี ก็เท่ากับพ่อแม่เรา เหมือนพี่เหมือนน้อง เราได้ทำงานกับคนที่รู้ใจ ถ้าคนรู้ใจพูดไปทางเดียวกัน มีอะไรก็พูดกันได้ ลักษณะทำงานอยู่ที่นี่ก็เหมือนทำงานอยู่บ้าน คุยกันได้ทันที พวกพี่ก็จะเป็นอย่างนี้กัน” (ครูณรงค์, 15 มิ.ย. 2552)

ความผูกพันระหว่างครูกับชุมชนนับว่าเป็นสัญญาณบ่งบอกถึงโรงเรียนบ้านหนองแคนมีความสนิทสนมคุ้นเคย และมีการสร้างความสัมพันธ์อันดีกับชาวบ้านตลอดมา ซึ่งสอดคล้องกับความคิดเห็นของกรรมการสถานศึกษาท่านหนึ่ง ที่กล่าวในการให้สัมภาษณ์ระดับลึกของกรรมการสถานศึกษาตอนหนึ่งว่า ..

“ความสนิทสนมระหว่างครูกับชาวบ้าน โดยส่วนมากทุกคร้วเรือนก็จะรู้จักคุ้นเคยกับคุณครูหมดทุกคน เป็นลูกหลานบ้านใกล้เคียงทั้งนั้น มีความสนิทสนมกัน ครูประจำชั้นกับผู้ปกครองยิ่งรู้จักกันดี ครูก็เข้าไปเยี่ยมบ้าน เรื่องความใกล้ชิดนี้มันมีอยู่แล้ว ครูที่ไม่ถือตัว ทำตัวไม่หยิ่งเท่านั้นก็พอใจ” (กรรมการสถานศึกษา, มิ.ย. 2552)

2.3 การทำงานด้วยความโปร่งใส

โรงเรียนบ้านหนองแคน การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน ซึ่งเป็นการกระจายอำนาจการบริหารจากส่วนกลาง และจากเขตพื้นที่การศึกษามาสู่โรงเรียน ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์การบริหารจัดการตามแนวทางการบริหารยุคปฏิรูปการศึกษา จึงทำให้โรงเรียนมีอำนาจหน้าที่ ความรับผิดชอบ มีอิสระและคล่องตัวในการตัดสินใจ ชุมชนมีบทบาทหลักในการบริหารงานร่วมกัน การบริหารกิจการของโรงเรียน ซึ่งประกอบด้วย 4 ด้าน ได้แก่ ด้านวิชาการ ด้านงบประมาณ ด้านบริหารงานบุคคล และด้านบริหารทั่วไป มีบุคคลหลายฝ่ายเข้ามาเกี่ยวข้องที่ต้องร่วมกันรับผิดชอบงานที่เกิดขึ้นร่วมกัน ลักษณะการทำงานด้วยความโปร่งใส ตรวจสอบได้นี้ ผู้อำนวยการโรงเรียนจะเริ่มตั้งแต่การแบ่งงานตามความถนัดของแต่ละคน จึงร่วมกันวางแผนงาน และจัดระบบงานให้เห็นเป็นรูปธรรม สามารถเชื่อมโยงการดำเนินงานเป็นไปในทิศทางเดียวกัน นอกจากนั้นในการมอบหมายงาน ผู้อำนวยการโรงเรียนเน้นการกำกับ ติดตาม และการรายงาน ซึ่งทุก ๆ เดือนจะมีการประชุมประจำเดือนของข้าราชการครู โดยให้ครูแต่ละคนนำเสนอผลงานต่อที่ประชุมเพื่อรับทราบผลการปฏิบัติงานร่วมกัน ดังคำให้สัมภาษณ์ระดับลึกของข้าราชการครูท่านหนึ่งกล่าวว่า..

“นโยบายของ ผอ. ท่านเน้นการประชุม ปรีกษาหารือกันทุกเรื่อง เรื่องใหญ่ๆ ยิ่งต้องหารือกันบ่อย ๆ พอจะสิ้นปีการศึกษา ก็จะประชุม ประเมินแผนปฏิบัติการของโรงเรียน เราประเมินแล้วก็ประชุมวางแผนทำทุกปี เรารู้ว่าเรามีโครงการอะไรบ้าง โครงการไหนใช้เงินเท่าไร ก็จะมีการชี้แจงให้ทราบ มีประชุมก่อนที่เราจะมีโครงการอะไรบ้าง ชักถามที่ประชุมว่าโครงการนี้ พอเราสรุปโครงการแล้วเป็นยังไง น่าจะทำต่อไหม ต่อเนื่องไหม หรือว่าปีนี้เราจะมีโครงการใหม่อะไรเข้ามา ครูก็เสนอแล้วจึงมาเขียนแผน รอรับ ต้องทำก่อนล่วงหน้า...” (ครูไพบุลย์, 11 ส.ค. 2552)

ในระบบโครงสร้างการบริหารงานที่มีการแบ่งงานกันทำ นอกเหนือจากงานจัดการเรียนการสอนที่ครูทุกคนมีหน้าที่รับผิดชอบบริหารจัดการชั้นเรียนแล้ว ยังมีงานตามโครงสร้างการบริหารของโรงเรียน และงานพิเศษที่ทางโรงเรียนจะต้องดำเนินการให้ตอบสนองความต้องการตามนโยบายต้นสังกัด รวมทั้งงานที่จะต้องดำเนินการให้สอดคล้องกับนโยบายทางจังหวัด สำหรับการบริหารงานที่ต้องเน้นความโปร่งใสเป็นพิเศษ เพราะโรงเรียนต้องรายงานให้คณะกรรมการสถานศึกษาทราบ และพร้อมรับการตรวจสอบในทุกกรณี การทำงานที่โปร่งใส ไม่ได้หมายถึงงานเกี่ยวข้องกับงบประมาณเท่านั้น ในการพิจารณาความดีความชอบของครู ก็เป็นส่วนหนึ่งที่โรงเรียนสามารถเป็นตัวอย่างการบริหารงานที่โปร่งใส ตรวจสอบได้ ซึ่งหากดำเนินการเรื่องนี้ไม่เป็นธรรมก็จะมีผลกระทบต่อขวัญกำลังใจของครู ในประเด็นนี้ ผู้อำนวยการโรงเรียนให้สัมภาษณ์ระดับลึกไว้ตอนหนึ่งว่า...

“นอกจากความเสียสละแล้ว เรื่อง ความยุติธรรม ก็เป็นเรื่องสำคัญ เช่น เรื่องการพิจารณาความดีความชอบ เวลาขึ้นเงินเดือนทุกปี ก็ทำให้หลายๆโรงเรียนบาดหมาง

ใจกันได้ สำหรับผม คิดว่า เรื่องนี้ ทำอย่างไร มันก็ไม่หนีหลักการเรื่องความโปร่งใสหรือคณะกรรมาธิการพิจารณาความดีความชอบ ผมมาอยู่ที่นี้ 13 ปี ไม่เคยมีปัญหาเรื่องร้องเรียนในเรื่องนี้เลย วิธีปฏิบัติสำหรับโรงเรียนเรา คือ เราก็จะคุยกันในที่ประชุมเลยเหมือนการประชุมปกติ หลักเกณฑ์อาจจะใช้ประกอบ เพราะถ้าเราปฏิบัติตามหลักเกณฑ์นั้นเราต้องพิจารณาให้คนที่มีความผลงานในรอบปีนั้น ภาพการทำงานในโรงเรียน คือ การทำงานเป็นหมู่คณะ ทำงานเป็นทีม ทุกคนเปรียบเสมือนนิ้วมือของเรานี้แหละ ทุกนิ้วเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของมือ เราจะพิจารณากันว่าเมื่อใครรับบทบาทหน้าที่อะไรแล้ว ขอให้พิจารณาว่าเค้าทำงานเต็มที่ไหมในสิ่งที่รับผิดชอบ วิธีปฏิบัติของเรา เราก็จะคุยกันในที่ประชุม ว่าปีนี้ คนไหนสมควรที่จะได้รับการพิจารณา ผมว่าเปิดเผยดีกว่าไม่ต้องทำเป็นความลับ ถ้าไม่คุยกันก่อนต้องมาทะเลาะกันทีหลัง ซึ่งเราทุกคนที่นี้มองว่า ครูทุกคน มีความรับผิดชอบร่วมกัน หากทางให้มองเห็นตรงกันก็พอจะยอมรับกัน จะไม่มีปัญหาอื่นมาอีก” (ผู้อำนวยการโรงเรียน, 15 มิ.ย. 2552)

3. ความพร้อมของชุมชน

โรงเรียนบ้านหนองแคน ตั้งอยู่ในชุมชนที่มีความพร้อมในทุกด้าน ได้แก่ วิถีชีวิตของคนในชุมชนทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม ศาสนา และวัฒนธรรม โดยชาวบ้านมีจิตสำนึกในการเห็นโรงเรียนเป็นสมบัติของชุมชน จึงมีความเต็มใจ และมีความพร้อมที่จะเข้ามามีส่วนร่วมกับการดำเนินงานของโรงเรียน จากการศึกษาปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งเกี่ยวข้องกับความพร้อมของชุมชน ซึ่งมีพื้นฐานมาจาก การมีวิสัยทัศน์ของผู้นำชุมชน การสร้างบทบาทองค์กรในชุมชน และการเห็นคุณค่าการมีส่วนร่วม ดังข้อค้นพบ ดังต่อไปนี้

3.1 วิสัยทัศน์ของผู้นำชุมชน

ในการสนับสนุนให้เกิดการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน สิ่งสำคัญประการหนึ่งผู้นำต้องมีวิสัยทัศน์ ซึ่งจากการเข้าไปคลุกคลีอยู่ในพื้นที่ชุมชนหนองแคน และร่วมกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน พบว่าจุดเด่นของชุมชนแห่งนี้คือการทุ่มเทการทำงานของผู้ใหญ่บ้านในฐานะที่เป็นผู้นำของชุมชนคุณลักษณะพิเศษที่สังเกตได้และเป็นความประทับใจของผู้ได้พบปะคือการเป็นบุคคลที่มีมนุษยสัมพันธ์ดีเยี่ยม พูดคุยกันเอง และสามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนได้ละเอียด รู้จริงครบทุกประเด็น ในการบริหารชุมชนจะมีทีมผู้นำในแต่ละด้านกำหนดไว้อย่างชัดเจน สามารถช่วยเหลือชาวบ้านตรงตามความจำเป็น ทั้งนี้พื้นฐานของผู้นำชุมชนได้หล่อหลอมมาจากตระกูลผู้นำที่สืบทอดการปกครองชุมชนมายาวนาน จึงมีแนวคิดกว้างไกล มองประโยชน์ส่วนรวมของชุมชนเป็นที่ตั้ง เข้าใจคุณค่าของภูมิปัญญาในชุมชน และเชื่อมั่นในศักยภาพของชุมชน ทำให้ผู้นำสามารถวางแผนการส่งเสริม และกระตุ้นจิตใจให้คนในชุมชนพัฒนาตนเองพัฒนาอาชีพ และเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาเพื่อส่วนรวม จากการสังเกตพฤติกรรมการทำงานจะพบว่าในแต่ละวันจะทำงานในสองลักษณะ ได้แก่ งานที่ต้องทำตามการวางแผนไว้ และงานแก้ปัญหาเร่งด่วนที่เกิดขึ้นในชุมชน ผู้ใหญ่บ้านจะใช้เวลาเดินไปเยี่ยมทุกครอบครัว หมุนเวียนไปเรื่อย ๆ

เพื่อสร้างโอกาสได้ทักทายและสอบถามความเป็นอยู่ของชาวบ้าน และที่ทำการผู้ใหญ่บ้านมีป้ายประกาศกำหนดช่วงเวลา 18.00 – 20.00 น. ให้ประชาชนสามารถเข้ามาพบและขอคำปรึกษาเรื่องราวต่าง ๆ ดังคำให้สัมภาษณ์ระดับลึกผู้ใหญ่บ้านมีความตอนหนึ่งกล่าวว่า...

“... พวกผมก็ทำเท่านี้ก่อน ทำไปเรื่อย ๆ แต่ว่าเราก็ต้องทำความเข้าใจด้วย ต้องเข้าใจทุกฝ่าย ชาวบ้านก็ เข้ามาเนื่องจากศรัทธาในทีมเรา ถามว่าทำไมเขาถึงศรัทธาในตัวเราก็คเพราะมีงานอะไร เราก็คไปช่วยเขา ไม่ได้จ้างนะ เช่น ไปช่วยยกบ้านก็ไป อะไรที่ช่วยได้ ก็ไปช่วย ชาวบ้านก็เลยศรัทธาในตัวเรา เข้ามาหาเราเรื่อย ๆ มาเห็น มาทำกิจกรรมในชุมชน แล้วเราก็คประชาสัมพันธ์ ผมบอกเลยว่าทุกอย่างต้องประชาสัมพันธ์ สร้างความเข้าใจร่วมกันไปด้วย ทำเรื่อย ๆ ในสิ่งที่เราคิด เช่น สร้างแนวความคิดที่ว่าโรงเรียนเป็นของชาวบ้าน ครูนั่นเค้ามาสอนที่นี่ แต่พอจะย้ายไปเขาก็ ไม่ได้เอาโรงเรียนไปด้วย โรงเรียนนะตั้งอยู่บ้านเรา ถ้าเราไม่ได้พัฒนาแล้วจะทำอย่างไร ลูกหลานเราจะเป็นอย่างไร ครูสอนลูกหลานเราก็จะได้มีกำลังใจ ก็พูดไปพูดบ่อย ๆ ทำไปด้วย ทำให้เขาเห็นว่าทำจริง ชาวบ้านก็เข้มาร่วมมือมากขึ้น จนคิดว่า วันนี้ก็อาจใกล้จะครบ 100 % แต่เราก็คทำเพื่อคนส่วนมาก พยายาม ทำให้คนที่ไม่เคยเข้มาร่วม ก็เข้มาร่วม คงจะมาทั้งหมด หมุนเปลี่ยนกัน กิจกรรมในชุมชนเรามีเยอะ” (ผู้ใหญ่บ้าน, 11 ส.ค. 2552)

คุณสมบัติสำคัญอีกประการหนึ่งคือ ความสามารถในการสร้างทีมผู้นำชุมชน เพื่อประสานความร่วมมือในด้านต่าง ๆ เช่น การประสานดึงทรัพยากรมาสนับสนุนไม่ว่าจะเป็นแรงงาน คน หรือปัจจัยอื่นรวมทั้งการประสานให้ชุมชนเข้ามาทำกิจกรรมการมีส่วนร่วมในการพัฒนา เป็นไปตามที่ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านท่านหนึ่งให้สัมภาษณ์ระดับลึกไว้ ความตอนหนึ่งว่า...

“ผมมองว่า ผู้ใหญ่บ้านต้องเป็นตัวหลัก และมีทีมที่เข้มแข็งจริง ๆ แล้วแบ่งสัดส่วน หน้าที่ช่วยกัน ว่าผู้นำชุมชนจะช่วยอะไรได้บ้าง โรงเรียนจะทำอะไรบ้าง ทำงานแต่ละอย่างแล้วก็เชิญชวนให้มาช่วยกัน ชุมชนก็อยากให้เราทุกครัวเรือน ถ้ามาไม่ได้ ก็เงินฝากมาเพื่อซื้ออาหารให้เพื่อน จะเป็นข้อตกลงของหมู่บ้านเลย เช่น ถ้าไปร่วมงานไม่ได้ก็นำหวานอะไรสักอย่างฝากมาให้เพื่อน คือทุกคนต้องมีส่วนร่วม มาร่วมทำงานไม่ได้ก็ฝากอย่างอื่นมาแทน ถ้าเพื่อนมาทำงานส่วนรวม ตัวเองติดงาน ทำงานส่วนตัว ต้องย้อนถามว่า ตัวเราได้อยู่ในบ้านนี้ไหม ทำไมไม่มีส่วนร่วมกับเพื่อน ลูกหลานเคยได้เรียนจากที่นี่ไหม ก็สร้างความรู้สึกเช่นนี้ร่วมกัน” (ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน, 7 ต.ค. 2552)

3.2 การสร้างบทบาทองค์กรในชุมชน

จากการจัดสนทนากลุ่มทีมผู้นำชุมชน กรรมการสถานศึกษา และผู้ปกครองนักเรียน รวมทั้งการสัมภาษณ์ระดับลึกผู้เกี่ยวข้องที่จะสามารถให้ข้อมูลปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาของโรงเรียนบ้านหนองแคน พบว่า การที่ประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษามากขึ้น เพื่อให้โรงเรียนและชุมชนเจริญก้าวหน้าไปพร้อมกันนั้น คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยมีผู้ใหญ่บ้านหมู่ 8 เป็นประธานกรรมการ

และมีผู้อำนวยการโรงเรียนเป็นกรรมการและเลขานุการมีบทบาทสำคัญในการสร้างแนวร่วมการพัฒนาองค์กรในชุมชน โดยการประสานและเป็นสื่อกลางระหว่างการทำงานโรงเรียนกับชุมชน ซึ่งองค์กรในชุมชนที่มีบทบาทการมีส่วนร่วมอย่างชัดเจน ได้แก่ ชมรมศิษย์เก่า กลุ่มเครือข่ายผู้ปกครอง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) ชมรมศิษย์เก่า

แนวความคิดการจัดตั้งชมรมศิษย์เก่าได้ก่อตัวขึ้นเป็นรูปธรรมในปี พ.ศ. 2545 หลังจากที่ทางโรงเรียนร่วมกับชุมชนและศิษย์เก่าจัดระดมทุนสร้างอาคารสำหรับเป็นโรงอาหารของโรงเรียนประสบความสำเร็จได้งบประมาณเกินเป้าหมายที่ตั้งไว้ โดยมีศิษย์เก่ากลุ่มที่มีอาชีพรับราชการให้เสนอแนวทางให้ตั้งชมรมศิษย์เก่าโรงเรียนบ้านหนองแคน โครงสร้างของชมรมศิษย์เก่าประกอบด้วย ประธานชมรม รองประธาน กรรมการ เลขานุการ ประชาสัมพันธ์ เหรัญญิก และนายทะเบียน มีผู้อำนวยการโรงเรียนและครูเป็นที่ปรึกษาชมรม การที่สมาชิกในชมรมศิษย์เก่าได้แสดงบทบาทการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ศิษย์เก่าโรงเรียนบ้านหนองแคนที่เป็นผู้นำในชุมชน เป็นผู้มีบทบาทความสำคัญช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างโรงเรียนกับชุมชน และประสานงานกับบรรดาศิษย์เก่าที่มีศักยภาพสูง ที่กระจายอยู่ในพื้นที่ทั้งในจังหวัดและต่างจังหวัด ให้ความรู้การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาของโรงเรียน ตลอดจนการให้ข้อมูลความต้องการจำเป็นของโรงเรียน ซึ่งในแต่ละปีจะมีศิษย์เก่ามาเยี่ยมชมกิจการของโรงเรียน และในบางปีก็จะมีการระดมทุนเพื่อพัฒนาโรงเรียนหรือจัดหาทรัพยากรทางการศึกษามามอบให้กับโรงเรียน เช่น ในปีการศึกษา 2551 คณะศิษย์เก่าได้ร่วมกันบริจาคเงินซื้อเครื่องคอมพิวเตอร์พร้อมอุปกรณ์ และโปรแกรมสำเร็จรูป และบริจาคเงินซื้อหนังสือเข้าห้องสมุด ตลอดจนการประสานงานและนำศักยภาพของสมาชิกศิษย์เก่า และผู้เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมกันพัฒนาโรงเรียนเป็นประจำ ดังคำให้สัมภาษณ์ของประธานชมรมศิษย์เก่ากล่าวไว้ว่า

“ถามว่ามันมีเหตุจูงใจอะไร ที่เข้ามาร่วมช่วยพัฒนาโรงเรียน ผมในฐานะที่เป็นศิษย์เก่าเป็นตัวแทนหลายคน ที่นี้เป็นโรงเรียนของเราเองเลยครับ เราเรียนที่นี่ เราต้องร่วมพัฒนา ต้องกลับเข้ามาบูรณะพัฒนาโรงเรียน มาพัฒนาบ้านเกิดเรา ตอนสมัยผมเรียนที่นี่ตั้งแต่เป็นเด็ก ตอนผมเรียนก็ยังไม่เจริญนะครับ พอมาพัฒนาและมาทำกิจกรรมตอนนี้ มันเปลี่ยนไปมาก โรงเรียนมีอะไรดีเหมือนโรงเรียนในเมือง ลูกหลานรุ่นนี้โชคดีครับ ทางผอ.กับคณะศิษย์เก่าโทรคุยกัน ก็คล้ายๆ กับว่าชวนเพื่อน ๆ มาสนับสนุน ยิ่งได้ช่วยก็ภูมิใจ ผมว่าโรงเรียนอื่นถ้าศิษย์เก่าลงมาดู มาช่วยจริง จะรู้ว่าต้องระดมกันอีกเยอะนะ พวกเราก็ติดตามกันว่า ใคร คนไหนทำอะไรอยู่ที่ไหนก็ประสาน ช่วยบอกข่าวกันไป เหมือนเป็นทำบุญ ทดแทนคุณโรงเรียน แล้วพวกเด็ก ๆ ก็ได้รับประโยชน์ด้วย” (ประธานชมรมศิษย์เก่า, 9 พ.ย. 2552)

2) กลุ่มเครือข่ายผู้ปกครอง

ผู้ปกครองนักเรียนโรงเรียนบ้านหนองแคน จัดเป็นกลุ่มใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับการร่วมกิจกรรมของโรงเรียน จากการศึกษาพฤติกรรมการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองพบว่า ผู้ปกครองเกือบทั้งหมดเป็นคนที่มิถุมิลำนเอยู่ในชุมชน ผู้ปกครองบางคนเคยเป็นศิษย์เก่าเรียนนี้ จึงมีความคุ้นเคยกับทางโรงเรียน และในกลุ่มเครือข่ายผู้ปกครองด้วยกันมีความสนิทสนมกัน รูปแบบการสร้างเครือข่ายผู้ปกครองไม่มีระเบียบแบบแผนตายตัว ปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ นับตั้งแต่ผู้อำนวยการโรงเรียนย้ายมาดำรงตำแหน่งใหม่ก็ได้ให้ความสนใจใส่เรื่องการสร้างเครือข่ายผู้ปกครองมากขึ้น ซึ่งแต่เดิมจะมีการประชุมผู้ปกครองรวมกันทุกสัปดาห์ โดยมีผู้อำนวยการโรงเรียนชี้แจงให้ผู้ปกครองทราบเรื่องเกี่ยวกับกิจการของโรงเรียน ให้ครูชี้แจงรายละเอียดข้อควรปฏิบัติร่วมกันเพื่อส่งเสริมสนับสนุนการเรียนของนักเรียน ทั้งในบทบาทของโรงเรียนและบทบาทของผู้ปกครองนักเรียน ส่วนแนวคิดใหม่ที่ผู้อำนวยการโรงเรียนนำมาใช้ในการจัดประชุมผู้ปกครองและได้รับการชื่นชมเป็นที่ยอมรับจากกลุ่มเครือข่ายผู้ปกครองนักเรียนได้แก่ การประชุมกลุ่มใหญ่ร่วมกันโดยมีผู้อำนวยการโรงเรียนกล่าวต้อนรับ และแจ้งข้อราชการในประเด็นหลักที่เป็นนโยบายของโรงเรียนให้ผู้ปกครองนักเรียนทราบ หลังจากนั้นจึงให้ผู้ปกครองนักเรียนแยกประชุมเป็นรายชั้นเรียน โดยมีครูประจำชั้นที่ได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่ประชุมร่วมกับผู้ปกครองนักเรียน เนื้อหาส่วนใหญ่จะเป็นข้อตกลงร่วมกันเกี่ยวกับการควบคุมดูแลลูกหลานของผู้ปกครองนักเรียน การให้รายละเอียดที่จำเป็นต้องพัฒนาเป็นรายบุคคล และร่วมกันรับผิดชอบต่อนักเรียนในทุก ๆ ด้าน หลังจากการประชุมเครือข่ายผู้ปกครองกลุ่มย่อยเสร็จเรียบร้อยแล้ว จะต้องเข้าประชุมกลุ่มใหญ่อีกครั้งหนึ่ง เพื่อสรุปผลการประชุมและซักถามปัญหาทั่วไป พร้อมทั้งรับประทานอาหารกลางวันร่วมกันซึ่งเป็นกิจกรรมสุดท้ายของการประชุมเครือข่ายผู้ปกครองนักเรียน

การให้บทบาทเครือข่ายผู้ปกครองนักเรียนแสดงบทบาทการมีส่วนร่วมในการประชุม รับรู้สภาพปัญหา ความต้องการของโรงเรียนอย่างตรงไปตรงมา ตลอดจนการรับทราบรายละเอียดของบุตรหลานของตนเองอย่างเป็นกันเองกับทางโรงเรียน ทำให้ผู้ปกครองนักเรียนเกิดความศรัทธา เชื่อมั่นการบริหารโรงเรียนมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิธีการประชุมแบบใหม่นี้ลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างครูกับผู้ปกครอง มีความใกล้ชิดและเท่าเทียมกัน จึงเป็นพื้นฐานสำคัญของการเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น ดังคำให้สัมภาษณ์ระดับลึกผู้ปกครองนักเรียนท่านหนึ่งกล่าวว่า..

“...พอใจครับ ท่านผอ.ให้การต้อนรับและเป็นกันเอง โรงเรียนตั้งใจทำพวกเราก็นัดตั้งใจมาประชุมผมว่า เดียวนี้ผู้ปกครองคนไหนไม่มาประชุม จะรู้เลยก็ตอนแยกกลุ่มย่อย แยกไปประชุมที่ห้องเรียน อันนี้ลูกหลานก็จะขาดความมั่นใจ ผมฟังที่ครูเก็บข้อมูลของเด็กได้ละเอียดดีมาก บางทีเราไม่รู้ อยู่บ้านกับอยู่ที่โรงเรียน เด็กทำตัวต่างกัน ลูกผมเกรงใจครู พอกลับบ้านไม่ค่อยเกรงใจพ่อแม่” (ผู้ปกครองนักเรียน, 11 ส.ค. 2552)

สอดคล้องกับความคิดเห็นของผู้ปกครองนักเรียนอีกท่านหนึ่งที่ทำให้สัมภาษณ์ระดับลึกไว้ดังนี้

“กลุ่มผู้ปกครอง มีบทบาทมากพอสมควร เช่น เราก็เสนอเรื่องการแสดงออกของนักเรียน การมีมารยาทดี การเคารพผู้ใหญ่ อันนี้ฝากให้โรงเรียนเน้นเป็นพิเศษ โรงเรียนก็ฝากถึงผู้ปกครอง เรื่องการทำการบ้าน การทบทวนอ่านหนังสือ อีกอย่างผู้ปกครอง ก็ต้องร่วมมือ ช่วยทางโรงเรียนหลาย ๆ อย่างนะ ก็เข้าใจกันดี คือเราจะมีแต่ต้องการอย่างนั้นอย่างนี้ แต่ไม่ทำอะไรตามที่ครูแนะนำ เกรงใจเหมือนกัน” (ผู้ปกครองนักเรียน, 11 ส.ค. 2552)

3.3 การเห็นคุณค่าการมีส่วนร่วม

โรงเรียนบ้านหนองแคน ตั้งอยู่ในพื้นที่สภาพแวดล้อมด้านบุคคลในชุมชนที่มีศักยภาพสูง ซึ่งได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำชุมชน เจ้าอาวาส กรรมการสถานศึกษา และองค์กรชุมชนที่มีความเข้มแข็ง ชมรมศิษย์เก่า กลุ่มเครือข่ายผู้ปกครองนักเรียน เป็นต้น ซึ่งบุคคล และองค์กรชุมชนดังกล่าว มีบทบาทในการแสดงความรับผิดชอบและการเห็นคุณค่าการมีส่วนร่วม โดยกิจกรรมที่แสดงความรับผิดชอบร่วมจะเกี่ยวข้องกับการคิดริเริ่ม การวางแผน การร่วมดำเนินงาน การตัดสินใจแก้ปัญหา ตลอดจนการกำกับติดตามและประเมินผล จากการศึกษาปรากฏการณ์ในพื้นที่ พบว่า นับตั้งแต่เหตุการณ์ย้ายโรงเรียนออกจากบริเวณวัดมาตั้งอยู่ในพื้นที่ปัจจุบัน การก่อสร้างอาคารเรียนโดยไม่ใช้เงินของทางราชการ การสร้างโรงฝึกงาน การปรับปรุงสภาพแวดล้อม การพัฒนาด้านวิชาการ สื่ออุปกรณ์การศึกษาที่ทันสมัย ตลอดจนการพัฒนาคุณภาพโรงเรียนให้มีมาตรฐาน ได้รับประกาศยกย่อง และรับรางวัลดีเด่นด้านต่าง ๆ ซึ่งล้วนแต่เกิดจากการมีส่วนร่วมของบุคคลองค์กรในชุมชน และประชาชนที่ปฏิบัติสืบเนื่องกันมาทั้งสิ้น

โรงเรียนบ้านหนองแคนบริหารจัดการโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน เป็นการกระจายอำนาจจากส่วนกลาง และจากเขตพื้นที่การศึกษามาสู่โรงเรียน ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์การบริหารจัดการตามแนวทางการบริหารยุคปฏิรูปการศึกษา รวมทั้งนโยบายของต้นสังกัดก็กำหนดกลยุทธ์การมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อให้เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการจัดการศึกษา จึงทำให้โรงเรียนมีอำนาจหน้าที่ ความรับผิดชอบ มีอิสระและคล่องตัวในการบริหารจัดการมากขึ้น การมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในการบริหารโรงเรียนนี้ทำให้เกิดความตระหนักว่าชุมชนจะต้องมีความรับผิดชอบร่วมกันต่อความสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดในแผนของโรงเรียน ดังที่ประธานกรรมการสถานศึกษาให้สัมภาษณ์ระดับลึกความตอนหนึ่งว่า

“... ชุมชนต้องมีส่วนร่วม ไม่ใช่โรงเรียนฝ่ายเดียว ถ้าครูจะย้ายไปแล้ว โรงเรียนก็เป็นของหมู่บ้าน เป็นของชุมชน ก็ช่วยกัน ร่วมมือช่วยกันพัฒนา บางครั้งชาวบ้านออกมาทำเองก่อนเลย แล้วค่อยมาประชุมทีหลัง ก็มี คือเมื่อ 3-4 ปีที่ผ่านมา ในช่วงก่อนที่เราจะประเมินโรงเรียนพระราชทาน แต่ก่อนรู้โรงเรียนมันก็ไม่เป็นอย่างนี้นะ ยังเป็นรั้วเก่าชาวบ้านเขาก็คงจะดูว่าโรงเรียนของเขา ว่าจะประเมินยังไร้วัยก็ยังไม่ดี เขาก็พากันไปตัดไม้ ไม้แดงต้นใหญ่ ๆ มา

ในวันเสาร์ - อาทิตย์ พ่อวันจันทร์พวกช่างไม้มาลื้อมรั้ว ชาวบ้านก็ออกมาช่วย เขาบอกครูว่าเขาทำกันเองเลย เขาแอบมาทำ เขาบอกว่าถ้าจะได้รางวัลมันไม่ใช่ไม่ดีแต่ช่างใน ร้วข้างนอกมันต้องดีด้วย ชาวบ้านเขาก็คงดูว่ามันไม่เข้าตา ประท้วงอย่างอื่นมันดีอยู่ ภายในดีมาก กิจกรรมเด็กครู ห้องเรียน อาคารสถานที่ แต่รั้วบริเวณรอบนอกมันยังไม่ได้ เขาก็แอบมาทำของเขา อันนี้ไม่ค่อยทำเลย มาลื้อมรั้วให้เรียบร้อย ลงมือก่อนเลย ” (ประธานกรรมการสถานศึกษา, 15 มิ.ย. 2552)

นอกจากนั้น พ่อ แม่ ผู้ปกครองนักเรียนโรงเรียนบ้านหนองแคน ให้ความสำคัญในการพัฒนาบุคลากรโดยการให้ความร่วมมือกับโรงเรียนในการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆของโรงเรียนมีการสื่อสารระหว่างโรงเรียนกับบ้าน การให้ความสนใจรับอาสาช่วยเหลือกิจการของโรงเรียน รวมทั้งการให้ความร่วมมือในการดูแลเอาใจใส่บุคลากร ใฝ่ระวังความปลอดภัย และเป็นเครือข่ายการเรียนรู้นอกสถานที่ที่นอกเหนือจากการเรียนรู้ในโรงเรียน การแสดงความรับผิดชอบร่วมของพ่อ แม่ ผู้ปกครอง จึงนับว่าเป็นรากฐานสำคัญในขั้นตอนการดำเนินงานกิจการในโรงเรียน เนื่องจากการระดมทรัพยากรการบริหารจัดการศึกษาของโรงเรียนจะต้องได้รับการสนับสนุนในทุกรูปแบบอย่างเต็มความสามารถและเต็มใจของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อให้การดำเนินงานของโรงเรียน ซึ่งมีผลกระทบโดยตรงกับบุคลากรของชุมชน มีความก้าวหน้า ได้มาตรฐาน และพัฒนาอย่างยั่งยืนไปในทิศทางที่เหมาะสม จึงจะเป็นการสร้าง ความมั่นใจให้แก่ผู้ปกครองหรือคนในชุมชนที่ส่งบุตรหลานมาเข้าเรียนในโรงเรียน ดังที่คำให้สัมภาษณ์ผู้ปกครองนักเรียนคนหนึ่ง กล่าวว่า...

“... ผอ. เขิญมาประชุม ก็มาเข้าประชุมกัน ก็คือแนะนำเราให้มาร่วมกัน มาปรึกษาเราว่า ตรงนี้มีอย่างนั้นจะทำอย่างไรกันดี พวกเราก็ช่วยกันคิด ผมก็เป็นส่วนหนึ่ง มีกรรมการหลายฝ่าย ว่าไงก็ว่าตาม ถ้าจะต้องทำงานก็เอาแรงมาช่วยกัน ไม่มีค่าจ้าง แล้วเวลาทำงานก็มีการลงชื่อกันทุกคน ไม่คิดเป็นมูลค่าการทำงาน มาทำด้วยใจ ไม่มีมีสิ่งตอบแทน คิดอย่างเดียวคือ เห็นแก่ลูกหลาน เพราะทุกคนลูกหลานเราก็เรียนที่นี้กันหมด อยากให้โรงเรียนพัฒนาหลายๆ ลูกหลานจะได้มีที่เรียนดี ๆ อยู่ในที่สะอาด ๆ...” (ผู้ปกครองนักเรียน, 11 ส.ค. 2552)

การมีส่วนร่วมของชุมชน เอื้อประโยชน์ต่อการดำเนินงานของโรงเรียนซึ่งการสร้างแนวร่วมการพัฒนาที่ก่อตัวจากจิตสำนึกร่วมกันของคนในชุมชนเอง ทำให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ประสบการณ์การมีส่วนร่วม เกิดการปรับเปลี่ยนแนวความคิด เข้าใจสภาพการจัดการศึกษาในปัจจุบันมากขึ้น และนำไปสู่การเลือกสรรวิธีการช่วยเหลือที่เหมาะสมและตรงตามความจำเป็นในการพัฒนากิจการของโรงเรียน สอดคล้องกับความเห็นของกรรมการสถานศึกษาที่ให้สัมภาษณ์ระดับลึกที่ได้กล่าวไว้ว่า...

“การมีส่วนร่วมพัฒนาโรงเรียนเนี่ย..ผมว่ามีความจำเป็นมาก คือกรรมการต้องเป็นหลัก กำลังส่วนใหญ่อยู่ที่ชาวบ้านกับ พวกศิษย์เก่าเนาะ ถ้ามีประชุมกัน ก็ได้โอกาสคุยจะมีข้อเสนอเรื่องนั้นเรื่องนี้ คือมันจะต้องซ่อมแซม ต่อเติมนั่นทำนี่ ใครเห็นอะไร คิดได้อะไรก็อยาก

ให้ทำอันนั้น อยากทำออกมาให้เห็นผลไปเลย ก็รู้ว่าลำพังจะรอแต่รัฐบาลมาช่วยไม่ทันแน่นอนกว่าจะได้งบประมาณไปจ้างก็ไม่เพียงพอ ไม่เสร็จ เองไปซื้อวัสดุมา ส่วนแรงงานคนใช้ แรงงานในชุมชนมาช่วยกัน ก็จะไปได้ดีกว่ากัน งานที่ชุมชนออกมาช่วยนี้ เร็วกว่ากัน พอลงมือแล้วต้องเร่งทำให้เสร็จเลย” (กรรมการสถานศึกษา, 9 พ.ย. 2552)

ตอนที่ 3 ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชน

สำหรับยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา ซึ่งได้ปรากฏตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 กำหนดให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา เช่น ให้มีการระดมทรัพยากรจากแหล่งต่างๆ มาใช้ในการจัดการศึกษา แนวการจัดการศึกษาก็ได้กำหนดให้สถานศึกษาประสานความร่วมมือกับบิดา มารดา ผู้ปกครอง และชุมชน ร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ นอกจากนี้สถานศึกษายังมีหน้าที่ในการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน โดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชนเพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าวสารเพื่อพัฒนาชุมชนและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การ ระดมทรัพยากรบุคคลในชุมชน และท้องถิ่นให้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา โดยนำประสบการณ์ ความรอบรู้ ความชำนาญและภูมิปัญญาท้องถิ่นของบุคคลดังกล่าวมาใช้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกันเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการศึกษา

จากการศึกษาปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนหนองแคน ผู้วิจัยพบว่ายุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชนทั้งที่เกิดจากการกระทำภายในโรงเรียนและในชุมชนประกอบด้วย การสร้างเครือข่ายชุมชน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การจัดการชุมชน การเป็นหุ้นส่วนของโรงเรียน และการประชาสัมพันธ์ ซึ่งมีรายละเอียดที่ได้จากพื้นที่ของปรากฏการณ์จริง ตามลำดับดังต่อไปนี้

1. การสร้างเครือข่ายชุมชน

การสร้างเครือข่ายชุมชนบ้านหนองแคน เป็นกระบวนการสร้างพลังความสามัคคีและการประสานความร่วมมือในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันของชุมชน ซึ่งการสร้างเครือข่ายชุมชนอยู่บนพื้นฐานข้อมูลที่เป็นผลประโยชน์ร่วมกัน คือการจัดการศึกษาอย่างมีคุณภาพเพื่อลูกหลานในชุมชน การก่อตัวเพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนหนองแคน ประกอบด้วย การสร้างความไว้วางใจ การแก้ปัญหาในชุมชน และการสร้างการรับรู้ร่วมกัน ดังจะกล่าวถึงดังต่อไปนี้

1.1 การสร้างความไว้วางใจ

ชุมชนบ้านหนองแคน เป็นชุมชนที่มีวิถีชีวิต ความเชื่อ และภูมิหลังของชุมชนที่มีความเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันมาตั้งแต่รุ่นบรรพบุรุษ การอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนจึงอยู่บนพื้นฐานของความมีน้ำใจ การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ความไว้วางใจกันของคนในชุมชนนับว่าเป็นต้นทุนทางความคิดก่อให้เกิดความรู้สึกผูกพันภายในสมาชิกของชุมชน

ซึ่งนับว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญของการสร้างเครือข่ายชุมชนบ้านหนองแคน ดังที่ผู้ใหญ่บ้าน ได้กล่าวถึงวิถีชีวิตของชุมชนบ้านหนองแคนว่า

“...ความเป็นอยู่ของคนชุมชนหนองแคนของเรา ไม่ได้ไปกับยุคโลกาภิวัตน์ อย่างที่เขาพูดกัน ถ้าเราเอาแต่พัฒนา ยึดสิ่งใหม่ๆ ไป เรื่อยๆ บ้านของเราก็จะแย่ การมีน้ำใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน มีงานส่วนรวมเราก็ทำช่วยกัน เช่น ลงแขกเกี่ยวข้าว ลงแขกอะไร ก็มีมา ตั้งแต่รุ่นก่อน ใครทำอะไร ใครว่าอย่างไรก็ทำตามกัน พวกเราเชื่อถือกันที่จิตใจ ผมคิดว่าทำอะไร ก็ตามสำเร็จหมด” (ผู้ใหญ่บ้าน, 17 ก.ค. 2552)

การที่ชุมชนหนองแคนมีวัฒนธรรมในการช่วยเหลือซึ่งกันและกันที่เล่าสืบทอดกันมานับตั้งแต่อดีต ยึดถือบรรพบุรุษเป็นแบบอย่างในการสืบทอดกันมา จะเห็นได้ว่าการรวมกลุ่มกันของคนในชุมชน เริ่มตั้งแต่การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมตามประเพณีตามวิถีดั้งเดิมของชุมชน อันเกิดจากพื้นฐานความคิดการอยู่ด้วยกันต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ชุมชนมีการรวมกลุ่มพึ่งพากัน แล้วก็ขยายผลต่อไปสู่การรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมการพัฒนาส่วนรวม ซึ่งนับว่าเป็นเครือข่ายการมีส่วนร่วมที่เกิดตามธรรมชาติ เกิดจากความสามัคคีและเกิดจากความสมัครใจของชุมชนอย่างแท้จริง ดังคำสัมภาษณ์ของกรรมการสถานศึกษาท่านหนึ่งที่กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

“ผมมาเป็นเขยบ้านนี้ ต่อมาผู้ใหญ่บ้านก็ชวนมาให้เข้ามาร่วมเป็นกรรมการโรงเรียนจะเข้ามาช่วยงานการศึกษาได้ไหม ผมคนต่างถิ่นมาอยู่ที่นี่ก็ได้รับเกียรติ เวลาไปพูดเรื่องคดีความ ผมก็จะไม่เข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งแม้จะเป็นพี่น้องกันก็ตาม ก็ตัดสินใจด้วยเหตุผล ชาวบ้านมองเห็น แล้วเขาก็เชื่อใจให้เข้ามา ผมก็เลยกลายมาเป็นกรรมการ ก็ได้คุยกับผู้ใหญ่บ้านว่า ท่านไว้วางใจ ผมอยากจะช่วยหาแนวทางใดพัฒนาโรงเรียนเราต่อไป” (กรรมการสถานศึกษา, 15 มิ.ย. 2552)

การสร้างควมไว้วางใจกันเป็นพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของเครือข่ายชุมชน และในทำนองเดียวกันกับกรรมการสถานศึกษาอีกท่านหนึ่งที่กล่าวในการให้สัมภาษณ์ระดับลึกเกี่ยวกับการเป็นสมาชิกเครือข่ายการพัฒนาของชุมชนว่า...

“...เราร่วมงานกันมานาน การทำงานอย่างหนึ่ง ก็ไม่ได้ถือว่าใครอาวุโสกว่าใครนะ เรารู้จักกัน สมมตินะ เช่น งานก่อสร้าง ถ้าคนนี้วัดความยาวได้หนึ่งเมตร คนนี้คิดไปแล้วเราก็ต้องให้เกียรติกัน ถึงเขาจะเป็นผู้น้อยกว่าก็ตาม แต่ถ้าเกิดความผิดพลาด ก็จะแก้ไขใหม่ และมีการแนะนำกัน ก็เรียนรู้พัฒนาร่วมกันไปเอง มัวแต่ถืออาวุโสไม่ได้ครับ ก็เชื่อถือกัน ค่อยวางใจเท่านั้นเอง” (กรรมการสถานศึกษา, 17 ก.ค. 2552)

1.2 การแก้ปัญหาในชุมชน

จากจุดเริ่มต้นของการมีส่วนร่วมตามแนวทางในชุมชนที่มีมาแต่อดีต คือการรวมกลุ่มกันเพื่อพึ่งพาอาศัย ซึ่งกันและกัน ก็ขยายเป็นกลุ่มเครือข่ายชุมชนหนองแคนที่มีพลังเข้มแข็ง เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นมาภายในชุมชน ก็สนใจปัญหาร่วมกัน จากปรากฏการณ์เกี่ยวกับ

ประสบปัญหาความตกต่ำทางด้านการจัดการศึกษาที่เกิดจากผู้บริหารโรงเรียนในอดีตท่านหนึ่ง ที่ขาดความเอาใจใส่ต่อการพัฒนาโรงเรียน แสดงพฤติกรรมไม่เหมาะสม และชอบดื่มสุราในเวลาปฏิบัติราชการเป็นประจำ ส่งผลให้นักเรียนจำนวนมากอ่านหนังสือไม่ได้ ชาวบ้านมองเห็นว่าตนเองคือผู้ที่เกี่ยวข้องกับปัญหานี้โดยตรง จึงมีการก่อตัวเพื่อร่วมกันแก้ปัญหาอย่างจริงจัง โดยเริ่มที่กลุ่มผู้นำชุมชนเห็นความสำคัญของโรงเรียนว่าเป็นสถานที่จัดการศึกษาให้บุตรหลาน และคนประชาชนมีความพยายามการเรียนรู้ปัญหาร่วมกัน มีการระดมความคิด กระตุ้นให้คนในชุมชนพยายามเรียนรู้ปัญหาและเรียนรู้ถึงพลังอำนาจของการรวมกลุ่มกัน ดังที่ผู้ใหญ่บ้านได้กล่าวให้สัมภาษณ์ระดับลึก ไว้ตอนหนึ่ง ดังนี้

“ตอนที่พี่ชายผมเป็นผู้ใหญ่บ้าน ตอนนั้นผมเริ่มได้เป็นกรรมการ ผมร่วมกับเพื่อนของผมที่เป็นงานช่าง ในช่วงนั้นครูใหญ่คนหนึ่ง ซึ่งผมและชาวบ้านเราก็มองว่าเป็นหนี้คุณเขาอยู่ ถ้าไม่มีเขาชุมชนของเราก็อาจจะไม่มีวันนี้เหมือนกัน ครูใหญ่คนนั้น คือ จุดเปลี่ยนแปลงใหญ่ๆ คือแกมาโรงเรียนมาประจำนะ แต่ทั้งงานทั้งการ แกไม่สนใจอะไรเลย เด็กๆ นักเรียน ลูกหลาน อ่านหนังสือไม่ออก แกก็ไม่สนใจ ชาวบ้านก็อยากให้ครูใหญ่คนนี้ย้ายหนีไป อยากให้เอาคนอื่นมาบริหารแทน แต่ก็ไม่มีใครย้ายเข้ามาได้ เพราะนายอำเภอ ศึกษาอำเภอ ก็เป็นเพื่อนกับครูใหญ่ ในสมัยนั้นแกเส้นใหญ่ ต่อมาเมื่อเหตุที่พวกชาวบ้านทนต่อไปไม่ได้ ก็ต้องอาศัยพลังชุมชน รวมกลุ่มกันไปตำอำเภอ ไปร้องเรียนด้วยตัวของพวกเราเอง จากคำบอกเล่าของพวกเรา ต่อมาทางอำเภอก็มีคนออกมาสอบ ชาวบ้านก็นัดไปพร้อมเพรียงกันที่ศาลาวัด พวกเราสามัคคีกันไม่ต้องการให้แกอยู่ในหมู่บ้าน ต้องการให้ออกไปที่อื่น ทางศึกษาอำเภอ นายอำเภอ ก็มาไกล่เกลี่ย ถามพวกเรา 2-3 ครั้ง พวกเราก็บอกความเดิมและ คำเดียว คือ ให้แกย้ายออก ต่อมาประมาณ 1 เดือนกว่าๆจึงมีการเปลี่ยนแปลง ทางโรงเรียนเราก็ได้ครูใหญ่ใหม่ พอเปลี่ยนครูใหญ่แล้ว ตอนนั้นชาวบ้านก็เข้ามาในโรงเรียนมากขึ้นเรื่อยๆ ผู้ใหญ่บ้านแต่งตั้งผมเข้ามาประสานงานกับ ผอ.สวน คนที่เป็น ผอ.คนใหม่ พอผมเข้ามาแล้วก็ทำหน้าที่กรรมการโรงเรียนเต็มรูปแบบ มีประชุม มีการคุยกัน ตั้งแต่ตอนนั้นมา บ้านเราก็ไม่เจอปัญหาแบบนี้อีก เดียวนี้ผมไม่อยากให้ผอ.ท่านนี้ย้ายหนี” (ผู้ใหญ่บ้าน, 20 ก.ค. 2552)

1.3 การสร้างการรับรู้ร่วมกัน

การสร้างการรับรู้ร่วมกันเป็นการกระทำของชุมชนที่ช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีร่วมกันภายในชุมชน ตลอดจนหล่อหลอมแนวคิด พฤติกรรมและการเปลี่ยนแปลงต่างๆให้กับชุมชน การรับรู้ร่วมกัน คือ กระบวนการสร้างความหมายและการสร้างความเข้าใจร่วมกัน ซึ่งกระบวนการสร้างการรับรู้ร่วมกันที่เกิดขึ้นในชุมชนหนองแคนนี้มี 2 แบบ คือ แบบที่เป็นทางการ หรือเป็นลายลักษณ์อักษร และแบบไม่เป็นทางการ จะเป็นลักษณะการแลกเปลี่ยนข้อมูลกันจากการพูดคุยกัน สำหรับการสร้างการรับรู้ร่วมกันของชุมชนเกิดขึ้นจากหลายลักษณะ แบบที่เป็นทางการ ได้แก่ การจัดประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน การมอบหมายงานให้ปฏิบัติ การประชุมกลุ่มตามความจำเป็น ส่วนรูปแบบการติดต่อสื่อสารอย่างไม่เป็น

ทางการ เช่น การใช้หอกระจายข่าว การพบปะพูดคุยกัน การกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งการสื่อสารแบบไม่เป็นทางการนี้สามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา และส่งผลทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ตลอดจนการสร้างความเข้าใจอันดีร่วมกันของชุมชน ซึ่งผู้นำชุมชนหนองแคนนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างการรับรู้ร่วมกัน ดังที่ผู้ใหญ่บ้านได้กล่าวให้สัมภาษณ์ระดับลึกไว้ ดังนี้

“...ผมกับคณะครูก็มีการติดต่อประสานสัมพันธ์กันตลอด การประชุมส่วนใหญ่ของคณะกรรมการสถานศึกษาจะประชุม 2- 3 เดือนต่อครั้ง พวก คณะครูเขาก็อยู่นะ ถ้ามีประชุมวันนี้ทางโรงเรียนจะมีหนังสือไปหาผมแล้วให้ผมเอาหนังสือไปแจกกรรมการ แต่ถ้าเร่งด่วนก็จะโทรประสานกันหมด พอเราประชุมอะไรเสร็จ ก็ไปแจ้งให้ชุมชนทราบผ่านหอกระจายข่าว ไม่มีเรื่องอะไรก็รู้ด้วยกันไปหมด ทางด้าน ผอ. ก็แนะนำความคิดว่า เราสมควรที่จะดึงคนนั้นคนนี้เข้ามา รู้ใจกับใคร ดึงใครมาช่วยได้ก็ดึงมาช่วยกัน ผมชวนเองไม่ได้ ก็ให้คนอื่นมาชวน มันก็ดียิ่งดี จึงทำให้เกิดความโดดเด่นขึ้นมาในปัจจุบัน ถ้า ทางโรงเรียนมีอะไรที่ทำแล้วสำเร็จก็ไปเล่าให้ชาวบ้านฟัง มีอะไร คิดอะไร ทำอะไรก็เล่าบอกกัน ก็เห็นดีเห็นงามร่วมกัน ก็เป็นอย่างนี้ตลอดมา” (ผู้ใหญ่บ้าน, 20 ก.ค. 2552)

การสร้างการรับรู้ร่วมกันสอดคล้องกับความคิดเห็นของกรรมการสถานศึกษาท่านหนึ่งที่ได้ให้สัมภาษณ์ระดับลึกเกี่ยวกับเรื่องเดียวกันนี้ว่า..

“...ที่เราเป็นกรรมการก็เพื่อช่วยแนะโรงเรียน ถ้าถามว่าชาวบ้านคนอื่นเขา คิดเหมือนเราไหม ผมบอกเลยจะไม่ต่างกันนะ พวกชาวบ้านยินดีมาช่วยเหลือเหมือนกัน ตามที่จริงในหมู่บ้านจะมีการประชุมหมู่บ้าน มีผู้ใหญ่บ้านที่พูดกับชาวบ้านทุกวัน จะเน้นกับชาวบ้านว่า โรงเรียนของเรา ครูเป็นเพียงมาทำงานให้บ้านเรา คือครูมาเป็นผู้จัดการให้เราคิดแบบนั้น อย่าไปคิดว่าโรงเรียนเป็นของครู ให้ครูทำเอาเองอย่าไปคิดอย่างนั้น ใครจะรักษาให้เรา ก็ประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านคิดว่าโรงเรียนเป็นสมบัติของบ้านเรา ถ้ามันยุบมันเสีย ก็แสดงว่าพวกเราไม่รักษาช่วยกัน ในหมู่บ้านจะคิดอย่างนี้ ก็ไม่แน่ใจเหมือนกัน อาจจะไม่ใช่ 100% มันก็จะมีคนหนึ่งที่ผ่าเหล่าผ่ากออยู่ มีอะไรก็ค่อย ๆ บอกกันไป พูดบ่อย ทำบ่อย ๆ อีกหน่อยก็เข้าใจตรงกันไปเอง” (กรรมการสถานศึกษา, 17 ก.ค. 2552)

นอกเหนือจากการสร้างการรับรู้ร่วมกันอย่างเป็นทางการแล้ว ชุมชนบ้านหนองแคน ยังใช้สร้างการรับรู้ร่วมกัน ผ่านทางหอกระจายข่าวประจำหมู่บ้านในการเชิญชวนที่เข้ามาช่วยเหลืองานส่วนรวม ดังคำให้สัมภาษณ์ระดับลึกผู้ใหญ่บ้านความตอนหนึ่งกล่าวไว้ว่า

“ คณะกรรมการศึกษามาประชุมก็ต้องไปแจ้งให้ชาวบ้านทราบเรื่องในโรงเรียน เพราะเราอยู่ใกล้ชิดมากกว่าชาวบ้าน ก็ไม่ได้กันประชุมบ่อย เพียงแต่ถ้าอะไรเราทำค้างไว้ก็มาทำ มาปรึกษากัน...อย่างเช่น พ่อ แม่ ผู้ปกครองที่มีลูกเรียนเขาเรียนอยู่ที่นี้ แล้วเขาเข้ามาช่วยโรงเรียน ผมก็จะพูดในฐานะเป็นกรรมการโรงเรียน ทำให้เขาเกิดความรู้สึกว่าเขามาร่วมแล้ว เขามีความสำคัญตรงไหนกับการช่วยพัฒนางานนั้น ๆ เวลาหลังจากเสร็จงานทุกงาน ผมก็จะจดรายชื่อลูกบ้านผมไว้ ผมก็ประชาสัมพันธ์ที่หอกระจายข่าวหมู่บ้าน คือประกาศขอบคุณเขาที่มีส่วน

ร่วมทำงาน คือผมจะใช้เสียงตลอดใครไปทำงาน ใครไปร่วมอะไร ไม่ว่าทำงานที่โรงเรียนหรืองานที่วัดผมจะจดชื่อไว้ แล้วประกาศขอบคุณทุกครั้ง” (ผู้ใหญ่บ้าน, 20 ก.ค. 2552)

2. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้นับว่าเป็นการปฏิสัมพันธ์ภายในชุมชน และจุดเปลี่ยนที่สำคัญประการหนึ่งของชุมชนบ้านหนองแคน ที่ทำให้ชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้ การเชื่อมประสาน การพัฒนาศักยภาพชุมชนให้มีความเข้มแข็ง การกระทำที่ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในชุมชน ที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจน ประกอบด้วย การศึกษาดูงาน และ การสร้างทางเลือกในตัดสินใจร่วมกัน ดังรายละเอียดที่ได้จากปรากฏการณ์ชุมชนดังนี้

2.1 การศึกษาดูงาน

การศึกษาดูงาน เป็นกิจกรรมที่ช่วยสร้างแรงบันดาลใจและเสริมศักยภาพของผู้นำชุมชน ชาวบ้าน ตลอดจนบุคลากรในโรงเรียนบ้านหนองแคนได้เป็นอย่างดี กระบวนการเรียนรู้ภายในที่สำคัญ และตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนได้เป็นอย่างดี คือ การเรียนรู้จากการได้สัมผัสจริง ได้ยินกับหู ได้เห็นกับตา เพื่อให้รู้ว่าโรงเรียนอื่นที่มีชื่อเสียงได้รับการยอมรับจากสังคมนั้นเป็นอย่างไร ชุมชนอื่นทำได้อย่างไร และเมื่อได้ไปเห็นตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จแล้วก็จะนำสิ่งที่เรียนรู้กลับมาเพื่อจะได้ย้อนมองตนเอง สำหรับโรงเรียนกับชุมชนหนองแคน ได้จัดทำแผนกิจกรรมการไปศึกษาดูงานร่วมกันทุกปีอย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง โดยโรงเรียนได้แต่งตั้งคณะกรรมการสถานศึกษากับคณะครู เพื่อร่วมกันวางแผนการไปศึกษาดูงาน การที่จะตัดสินใจไปศึกษาดูงานที่ใดนั้น ก็จะมีข้อเสนอผลที่ได้จากที่ประชุม ซึ่งจะต้องสอดคล้องกับจุดเน้นการพัฒนาของโรงเรียนแต่ละปี การเดินทางไปศึกษาดูงานภายในจังหวัดก็เดินทางโดยรถบัสไปเข้าเย็นกลับ แต่ถ้าไปศึกษาดูงานต่างจังหวัดหรือต่างภาคก็จะถือโอกาสจากการไปศึกษาดูงานได้ไปเที่ยวพร้อมกันด้วย วัตถุประสงค์ที่สำคัญของการไปศึกษาดูงานของโรงเรียนและชุมชน ก็เพื่อจะได้เกิดการเรียนรู้ว่าการพัฒนาที่อื่นหรือชุมชนอื่นมีอะไรพิเศษกว่าที่ชุมชนตนเอง สร้างเป็นแรงบันดาลใจให้เกิดเป็นกำลังใจ ช่วยเสริมความรู้ใหม่ๆ ที่ได้ไปรับรู้มาเพื่อเกิดเป็นแนวทางพัฒนาต่อไป รวมทั้งเป็นการสร้างความผูกพันกันระหว่างคณะครูกับพ่อแม่ ผู้ปกครองและผู้เกี่ยวข้อง ดังที่การให้สัมภาษณ์ระดับลึกประธานกรรมการสถานศึกษาตอนหนึ่งกล่าวว่า

“แต่เดิมอาจารย์ สวน ธาณี ร่วมกับผู้ใหญ่บ้านคนก่อน ร่วมกับกรรมการทั้งหลายก็มาพูดคุยกันว่าทำอะไรถึงจะเปลี่ยนชาวบ้านให้คิดว่าโรงเรียนเป็นของชาวบ้านไม่ใช่ของครู ชักชวนกันว่า ทำอย่างไรจะเปลี่ยนความคิดนั้น ก็เลยพาไปดูงาน อาจารย์ สวน บอกว่าอย่างนี้ ขอให้ไปดูเถอะ จะได้อะไรมานิดๆ หน่อยๆ ก็พอ ไม่เอาเยอะ เอาแสงสว่างเล็กๆ มารวมกันมันก็จะสว่างเอง พออาจารย์ สวน ว่าอย่างนั้นก็เลยพากันไป ไปดูแล้วก็ ไปเห็นเขาพัฒนาโรงเรียน เขาทำอย่างไร กรรมการศึกษาของเขามาพูดให้ฟังนะครับ เรากลับมามีการประชุมแล้วคุยกัน ก็ได้แนวพัฒนาขึ้นมาเรื่อยๆ คราวนี้เลยถือเป็นเรื่องว่าเป็นประเพณีว่าปีนี้จะพากันไปดูงานไหน

ช่วยกันคิดไว้เลย อยากดูไกล ๆ ที่เขาเด่นจริง ๆ ทั้งไปดูงานทั้งไปเที่ยวด้วยกัน ทำมาติดต่อกันมานาน พวกผมก็ชอบ ยังไม่เว้นเลยสักปี..” (ประธานกรรมการสถานศึกษา, 15 มิ.ย. 2552)

ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการไปศึกษาดูงาน เพื่อการเรียนรู้สู่การพัฒนาโรงเรียน มีความสอดคล้องกับความเห็นของครูท่านหนึ่งที่ได้กล่าวถึงในการสัมภาษณ์ระดับลึกว่า

“...ประสบการณ์ไปดูงาน เราก็พัฒนาไปเรื่อย ๆ นำมาต่อเติมกัน ไปดูงานโรงเรียนต่าง ๆ กลับมาก็ถามกันว่าเราจะพัฒนาทันเขาไหม ไปดูงานข้างนอกมา บางแห่งก็เยี่ยมมาก ผอ.พาไปดูทุกปี ก็มีคณะกรรมการโรงเรียน ชาวบ้านส่วนหนึ่ง มีครูทุกคน โรงเรียนเราจะจัดทุกปี ปีนี้ก็ไปมาแล้ว ไปมุกดาหารก่อน ตอนกลับมาก็แวะที่ป่าดงนาทาม ดูงานเศรษฐกิจพอเพียง ปีนี้จะไปกันเยอะ ชาวบ้านก็อยากไป เหมารถบัสไปกันคณะใหญ่ ชาวบ้านชอบใจมาก ก็พอจะมองเห็นว่า ชาวบ้านไม่มีทางจะไปเจออะไรแปลก ๆ อะไรที่พิเศษ ประทับใจ สนุก ได้ใจกัน...” (ครูวรพันธ์, 11 ส.ค. 2552)

2.2 การสร้างทางเลือกในการตัดสินใจร่วมกัน

การร่วมกันสร้างทางเลือกในการตัดสินใจของชุมชนบ้านหนองแคน เป็นกระบวนการที่สำคัญในการตัดสินใจในประเด็นปัญหาหรือข้อเสนอแนะที่เกี่ยวข้องกับชุมชน หรือเกี่ยวกับโรงเรียนที่เกิดขึ้นประจำ การสร้างทางเลือกในการตัดสินใจร่วมกันนี้ค่อนข้างใช้เวลานานพอสมควร จากการศึกษาปรากฏการณ์ในพื้นที่พบว่า มีขั้นตอนที่ต้องผ่านการให้ข้อมูลและข้อคิดเห็นจากฝ่ายต่าง ๆ ในชุมชนอย่างรอบด้าน กล่าวคือ เมื่อชุมชนต้องการพัฒนาโครงการใดส่วนใหญ่มักจะเริ่มต้นจากการวางแผนของกลุ่มผู้นำก่อน ต่อจากนั้นก็เลือกแหล่งไปศึกษาดูงานในเรื่องนั้น ๆ ซึ่งจะต้องเป็นแหล่งเรียนรู้ที่เป็นต้นแบบ แล้วนำข้อมูลย้อนกลับมาพิจารณาว่าชุมชนของเราจะสามารถดำเนินการได้อย่างไร ผู้ใหญ่บ้าน และทีมผู้นำของชุมชน รวมทั้งโรงเรียนจะประชุมปรึกษาหารือกัน เสนอแนวทางและตัดสินใจร่วมกัน บนพื้นฐานของความเข้าใจของคนในชุมชน ข้อสรุปร่วมกันจึงมิได้เกิดจากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง แต่จะต้องเป็นข้อสรุปจากการมีส่วนร่วมที่ผ่านการกลั่นกรองหลายขั้นตอน การสร้างทางเลือกในการตัดสินใจร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนก็มีแนวโน้มคล้ายคลึงกันคือเน้นการมีส่วนร่วมจากหลายฝ่าย ทั้งนี้เพื่อให้เกิดการยอมรับและการยึดถือปฏิบัติร่วมกัน ดังคำสัมภาษณ์ระดับลึกของประธานกรรมการสถานศึกษา ที่กล่าวว่า

“การเสนอแผนพัฒนา และแผนกิจกรรม เเท่าที่ผ่านมาก็ยอมรับความคิดเห็นกันนะ โดยก่อนทำแผนอะไร เราก็จะไปศึกษาดูงานตามที่กรรมการตกลงกัน เราก็จะไปดูตัวอย่างที่อื่นมาพัฒนา พวกกันไปดูโรงเรียนที่อื่น ว่าเขาดีกว่าเราเรื่องไหนบ้างหรือเขาก็อาจจะด้อยกว่าเราตรงนี้เองที่จะทำให้เราคิดได้ว่า จะปรับปรุงกันอย่างไร ทั้งคณะครู หรือกรรมการก็แล้วแต่ไปดูงานมาแล้วเนี่ย เอาประสบการณ์ตรงนั้นมาคุยกัน ปรึกษากันว่าเราสามารถเปลี่ยนแปลงโรงเรียนเราได้อย่างไร แล้วก็ทำไปด้วยกัน” (ประธานกรรมการสถานศึกษา, 15 มิ.ย. 2552)

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ที่เป็นการสร้างทางเลือกในการตัดสินใจร่วมกัน ทำให้คนในชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในการพัฒนาสิ่งใหม่ๆ ให้เกิดขึ้นภายในชุมชน จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น นับว่าเป็นการสร้างเชื่อมั่นให้กับชุมชนที่สามารถมองเห็นภาพรวมการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ชุมชนบ้านหนองแคนประสบผลสำเร็จตลอดมา วิธีการปฏิบัติที่เกิดจากการกระตุ้นให้สร้างความคิดเห็นและอยากมีส่วนร่วมพัฒนาเกิดเป็นแนวคิดร่วมจนหลอมรวมกลายเป็นจิตสำนึกของการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านหนองแคนในที่สุด ดังคำให้สัมภาษณ์ของกรรมการสถานศึกษาท่านหนึ่งได้แสดงความเห็นในเรื่องนี้ไว้ว่า

“....หากมีความคิดเห็นที่แตกต่างกันนะครับ ทั้งชาวบ้าน หรือในโรงเรียน เราจะใช้วิธีการ นำข้อเสนอต่าง ๆ ที่แต่ละคนนำเสนอว่าน่าจะทำอย่างนี้ นำมาถามในที่ประชุมกรรมการ ที่นี้ยึดถือความเห็นร่วมกัน ไม่งั้นก็ไม่มีข้อยุติ ไม่มีใครเคยพูดว่า ต้องเอาอย่างนี้ คือต้องมีการถามกัน แล้วคนอื่นมีความคิดเห็นอย่างไร แล้วก็ฟังเสียง ถ้าเสียงส่วนใหญ่ว่าอย่างไร คนก็ยอมรับ ผอ.ก็ยอมรับ ผู้ใหญ่ก็ต้องยอมรับ ยอมรับเอามตินั้น อย่างนี้จะไม่ผิดพลาดอะไร ยึดว่านี่ทำตามคนส่วนใหญ่” (กรรมการสถานศึกษา, 17 มิ.ย. 2552)

3. การจัดการในชุมชน

การจัดการในชุมชนบ้านหนองแคน นับว่าเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้เกิดการนำแนวคิด มาสู่วิธีการปฏิบัติ เพื่อให้การกระทำบรรลุเป้าหมายตามที่กำหนดไว้ โดยกระบวนการจัดการในชุมชนมีส่วนช่วยกระตุ้นให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ให้คนชุมชนค้นพบศักยภาพของ มีวิธีปฏิบัติที่ชุมชนหนองแคนนำมาใช้เป็นการจัดการในชุมชน คือ การทำให้ชุมชนเกิดกระบวนการรับรู้ รับรู้ปรับและรู้ใช้ได้อย่างเหมาะสม เริ่มตั้งแต่หลักการพึ่งพาตนเองไปสู่หลักการพึ่งพิงกัน และนำไปสู่จิตสำนึกสาธารณะสำหรับการจัดการในชุมชน ประกอบด้วย การเลือกสรรและกำหนดบทบาทหน้าที่ และการสร้างแนวปฏิบัติร่วมกัน ผู้วิจัยมีรายละเอียดข้อมูลจากปรากฏการณ์จริงของการจัดการในชุมชน ตามลำดับดังต่อไปนี้

3.1 การเลือกสรรและการกำหนดบทบาทหน้าที่

การเลือกสรรและการกำหนดบทบาทหน้าที่ของชุมชนหนองแคน เป็นการกำหนดวิธีเลือกตัวแทนชุมชนเข้าร่วมในองค์กรชุมชน คณะกรรมการต่าง ๆ โดยมีการพิจารณาจากคุณสมบัติที่เหมาะสม เช่น ความประพฤติ ความรู้ ความน่าเชื่อถือ และความเสียสละเพื่อส่วนรวม โดยบุคคลที่มีคุณสมบัติที่กล่าวมานั้น จะต้องเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชนจึงจะได้รับคามยินยอมพร้อมใจที่จะสนับสนุนให้เป็นตัวแทนในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ คุณสมบัติในการพิจารณาบุคคลที่ชุมชนให้ความสำคัญมากอีกประการหนึ่ง คือ คนที่จะได้รับการคัดเลือกให้ทำหน้าที่ หรือได้รับมอบหมายให้ดำเนินกิจกรรมใด ๆ ก็ตาม ผู้นั้นต้องได้รับการยืนยันอย่างชัดเจนว่ามีคุณสมบัติด้านความซื่อสัตย์ ซึ่งชุมชนหนองแคนให้ความสำคัญสูงสุดของผู้ที่จะเป็นผู้นำ หรือคัดเลือกให้ทำหน้าที่แทนในกิจกรรมต่าง ๆ การกำหนดเพื่อจะเลือกสรรคนมาเป็นผู้มีบทบาทสูงใน

ชุมชนนี้ ไม่ได้กำหนดไว้เป็นลายลักษณ์อักษร แต่เป็นเสมือนเงื่อนไขสำคัญที่คนในชุมชนรับรู้โดยปริยาย ดังนั้น ผู้ที่จะได้รับการคัดเลือกให้ทำหน้าที่ใด ๆ จึงมักจะถูกทาบตามไฉไล่งหน้า เหมือนมีสายตามองไปยังคนนั้น การเลือกสรรลักษณะนี้ทำให้เกิดความไว้วางใจในการทำงานตามบทบาทหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ดังที่กรรมการสถานศึกษาท่านหนึ่งได้ให้สัมภาษณ์ระดับลึกไว้ว่า

“...ผมก็จำไม่ได้ ก็นานแล้ว ผมมาอยู่นานแล้ว ผมมาเป็นกรรมการศึกษา ตอนสมัยอาจารย์สวนเป็นครูใหญ่ ก็มีหน้าที่มาดูแลโรงเรียน มาพัฒนาโรงเรียน พอโรงเรียนมีผ้าป่า และมีคนบริจาคบ้าง จึงมีเงิน เพื่อน ๆ ก็บอกให้ผมมีหน้าที่ถือเงินโรงเรียน คนในหมู่บ้านเขาไว้วางใจ เขาว่าเอาเงินไว้ที่ผมสบายใจ สะดวกกว่าไปธนาคาร จะใช้ตอนไหนก็มาเบิกได้ เงินไม่มีสูญหาย เขาก็เชื่อใจที่ตัวผม ผมก็ว่าถือเงินมันก็ไม่หนัก ผมก็ได้รับหน้าที่นี้ สมัยอาจารย์โกวิทมายังมีเงินเยอะมาพัฒนาโรงเรียน ก็มีกรรมการผู้ถือเงินขึ้นร่วมกับผม แต่ผมก็เป็นคนแรกถือเงินถึงปัจจุบันนี้ ถ้ามีเงินเขาก็บอกให้ผมเอาไปเก็บ ถ้ามีอะไรต้องใช้ก็ลงบัญชีไว้ ค่อยมาแจ้งให้ทราบ เป็นมาอย่างนี้” (กรรมการสถานศึกษา, 17 มิ.ย. 2552)

ซึ่งสอดคล้องกับกรรมการสถานศึกษาอีกท่านที่ให้สัมภาษณ์ไว้ เห็นว่าคนในชุมชนมีการเลือกสรรตัวแทนของตนจากคุณสมบัติด้านความประพฤติที่ดีงามเป็นตัวอย่างให้ชุมชนได้แล้ว ความเสียสละทั้งเวลา และความทุ่มเททำงานอย่างเต็มที่ก็เป็นปัจจัยที่สำคัญในการกำหนด คุณสมบัติในด้านการให้บทบาทการทำงานกับชุมชน โดยกล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

“การเข้ามาเป็นคณะกรรมการโรงเรียนนั้น โรงเรียนเป็นฝ่ายเลือก แต่ก่อนเป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน ชาวบ้านเลือกแล้ว จากความเห็นชอบของชาวบ้าน ก็เสนอให้เลือกเพื่อน ๆ ก็เสนอชื่อผมในที่ประชุมก็มีมติว่าเห็นควรที่จะเสนอผม ผมก็เลยได้เข้ามา ผมก็เป็นคณะกรรมการหมู่บ้านมาก่อน เป็นตั้งแต่ พ.ศ.2525 เป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน แล้วก็เข้าเป็นกรรมการโรงเรียน ผมทำทุกอย่างให้สมกับที่คนอื่น ๆ เขาไว้วางใจ เลือกให้มาทำงาน ก็ทุ่มเททำงานเต็มที่ ก็ไม่รู้ว่าใช้เวลาตอนไหน เพราะมันก็เหมือนเป็นงานเราไปหมด เพราะไม่ว่างานโรงเรียนหรืองานที่บ้าน ก็ผมก็เห็นว่าเป็นงานเดียวกัน” (กรรมการสถานศึกษา, 17 มิ.ย. 2552)

3.2 การสร้างแนวปฏิบัติร่วมกัน

การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนนั้น ชุมชนหนองแคนมีพลังอำนาจกลุ่มของทีมงาน เมื่อได้รับคัดเลือกให้มีบทบาทในชุมชนจึงได้รับการยอมรับจากชุมชนในการเป็นตัวแทนดำเนินกิจกรรมของชุมชน โดยการทำให้คนในชุมชนเห็นเป็นตัวอย่าง ทำอย่างต่อเนื่องและเอาใจจริงเอาใจกับงานส่วนรวม และถือว่าการให้ความร่วมมือนี้เป็นวัฒนธรรมชุมชน และในขณะเดียวกัน ภายในชุมชนเองยังมีกระบวนการของชุมชนในการจูงใจให้คนมาร่วมกิจกรรมการมีส่วนร่วมในหลายลักษณะที่เป็นไปในเชิงบวก และเชิงกดดันที่ส่งผลให้สมาชิกในชุมชนมีความกระตือรือร้นที่จะมาช่วยงานชุมชนตลอดมาอย่างต่อเนื่อง จึงอาจกล่าวได้ว่าการสร้างแนวปฏิบัติร่วมกัน เกิดจากการเรียนรู้ของคนในชุมชนที่ดูจากแบบอย่างการปฏิบัติงานของผู้มีบทบาทสูงในชุมชน และเป็นการกระทำที่สืบเนื่องกันมาจึงกลายเป็นบรรทัดฐานของการปฏิบัติร่วมกันของคน

ในชุมชน เสมือนว่าแนวปฏิบัติร่วมกันได้รับการปลูกฝังอยู่ในอุดมคติของคนในชุมชน ดังคำสัมภาษณ์ของกรรมการสถานศึกษากล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

“...ผู้นำจะพาชุมชนให้มีส่วนร่วมพัฒนาได้นั้น ก่อนอื่นผู้นำต้องออกหน้าก่อน คือ ผู้นำต้องมาก่อนเรา ต้องออกมา มาทำก่อน ถึงดึงชาวบ้านมาตามหลังมาทำได้ หมู่บ้านนี้ ก็พัฒนามาตั้งแต่รุ่นพี่ชายเขาที่เป็นผู้นำมาก่อน คือพี่ชายผู้ใหญ่จำปาเขาเปลี่ยนนามสกุลใหม่ ต่อมาน้องมาก็มาทำต่อเนื่อง คนในชุมชนก็เห็นถึงการพัฒนาบ้าน ทั้งพัฒนาโรงเรียน พัฒนาวัดอยู่แล้ว เรียกใครมาร่วมก็เรียกสบาย ชาวบ้านเชื่อถือเขา เพราะเขาทำอะไรทำจริง ไม่หละหละ ถ้าว่าทำอะไรก็ทำจนเสร็จ ไม่หนีจากลูกบ้าน เขาจะเอางานชุมชนก่อน ผู้ใหญ่บ้านอยู่ได้จนจะปลดเกษียณ 60 ปี ในความคิดของผม นั้น ก็อาจไม่จำเป็นต้องได้การมีส่วนร่วมทั้งหมดในช่วงแรก ขอแค่พอได้ 70-80 เปอร์เซ็นต์ก็พอแล้ว แค่นี้ก็ได้แล้ว ขอแค่นี้มาช่วยกันก่อน ไม่ต้องคิดอะไรมาก ส่วนที่เหลือเดี๋ยวเขาก็มาเอง ถ้าเขาไม่มาเขาก็ไม่คิดอายุหรือ ก็คนอยู่หมู่บ้านเดียวกัน เราไม่เดือนหอก ให้เขาคิดเอง ต่อไปเขาก็รู้เอง ” (กรรมการสถานศึกษา, 17 พ.ย. 2552)

อย่างไรก็ตามการสร้างแรงกดดันของผู้นำชุมชน ต่อสมาชิกของชุมชนที่ไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้ ซึ่งชุมชนบ้านหนองแคนก็มีวิธีการกดดันที่เป็นความคาดหวังให้เข้าร่วมในกิจกรรม ถือเป็นค่านิยมที่คนในชุมชนที่รับรู้การปฏิบัติร่วมกัน จะเห็นได้ว่าการพัฒนาชุมชนและโรงเรียนร่วมกันนั้น ก็มักแฝงไว้ด้วยแรงกดดันจากชุมชนเสมอ เช่น หากมีบุคคลใดละเลยขาดความเอาใจใส่ไม่เข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน ก็จะได้รับแรงกดดันจากชุมชน ดังคำสัมภาษณ์ระดับลึกกรรมการสถานศึกษาความตอนหนึ่งว่า

“การทำงาน หรือจะทำอะไรที่บ้านหนองแคนนี้ ถ้าใครทำไว้ไม่ดี ก็คืออยู่ที่นี้ไม่ได้ชุมชนเค้าจะเป็นตัวบีบรัดเอง เพราะอะไร เพราะว่าคนเรามันเคยอยู่ประเพณีดีงาม เคยอยู่แบบเป็นสังคมที่สงบสุขมาก่อนใช่ไหม ถ้ามีคนใดคนหนึ่งมาทำ สิ่งที่มีขัดกับประเพณี ขัดกับสิ่งที่ดีงามก็ยอมอยู่ไม่ได้ ชุมชนเค้าจะเป็นตัวบีบเอง แม้แต่เรื่องเยาวชนวัยรุ่น ยกตัวอย่าง เช่นว่า ถ้ามีพวกวัยรุ่นมากินเหล้าเมายา แล้วมาทุบแก้ว หรือทำอะไรในชุมชน เราจะสามารถรู้ว่าเป็นใคร จะหาวิธีจัดการทันทีเลย ผู้ใหญ่บ้านเค้าจะสืบหาทันที ลูกหลานใครไปที่นั่น ไปทำลายอะไรของส่วนรวมบ้าง ด้วยสาเหตุอะไร ชุมชนจะไล่เรียงกันเอง จนพบว่าลูกหลานใคร ก็ค่อยหาวิธีการแก้ไขขั้นต่อไป แม่พ่อบ่อยลูกหลานทำไม่ดีก็พากันขยันท้า...” (กรรมการสถานศึกษา, 17 พ.ย. 2552)

4. การเป็นหุ้นส่วนของโรงเรียน

การเป็นหุ้นส่วนของโรงเรียน เป็นยุทธศาสตร์อีกประการหนึ่งที่ส่งเสริมให้โรงเรียนบ้านหนองแคนกับชุมชนมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน กระบวนการสร้างแนวคิดการเป็นหุ้นส่วนของโรงเรียน นั้น ประกอบด้วย สร้างวิสัยทัศน์ร่วม การจัดกิจกรรมการเรียนรู้สู่ชุมชน และการสร้างสัมพันธภาพที่ดี ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.1 การสร้างวิสัยทัศน์ร่วม

ในการบริหารงานให้ประสบความสำเร็จนั้น ผู้บริหารต้องอาศัยหลักการ ทฤษฎี ของนักการศึกษา แล้วนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ นอกจากความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์ของผู้บริหารแล้ว ยังต้องประพุดิตนเป็นแบบอย่างที่ดี ตลอดจน การสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้น จากศึกษาปรากฏการณ์การบริหารโรงเรียนบ้านหนองแคนพบว่า โรงเรียนมีเป้าหมายการบริหารงานชัดเจน สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของชุมชนและท้องถิ่น โดยมีวิสัยทัศน์โรงเรียน คือ “โรงเรียนบ้านหนองแคน บริหารจัดการโดยให้มีส่วนร่วมของทุกฝ่ายได้มีส่วนร่วม พัฒนาโรงเรียนให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ ส่งเสริมการทำงานเป็นทีม จัดกระบวนการเรียนการสอนตามแนวทางปฏิรูปการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้คู่คุณธรรม เป็นคนดี เป็นคนเก่ง และสามารถใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับสังคมอย่างมีความสุข” กระบวนการ กำหนดวิสัยทัศน์ร่วมของโรงเรียนบ้านหนองแคน มีพื้นฐานมาจากผู้บริหารโรงเรียน ใช้หลักการ บริหารแบบมีส่วนร่วม มีความเชื่อว่าครูในโรงเรียนคือ ทรัพยากรบุคคลที่มีคุณค่า ให้การยอมรับ ในความรู้ ความสามารถและมีความรับผิดชอบหน้าที่ ผู้บริหารโรงเรียนส่งเสริมคณะครูให้มี พลังอำนาจในการตัดสินใจที่เกี่ยวกับการเข้ามามีส่วนร่วมชุมชนมากขึ้น ในขณะเดียวกันคณะครู ในโรงเรียนก็ได้ขยายแนวความคิดไปการพัฒนาคุณภาพโรงเรียน จะต้องอาศัยพลังอำนาจของ โรงเรียน และชุมชน แบบคู่ขนานกันไป โดยมีการสื่อสารอย่างต่อเนื่องด้วยวิธีการที่หลากหลาย และสร้างความเชื่อว่าชุมชนนั้นก็มีความศักยภาพเพียงพอที่จะเป็นพลังขับเคลื่อนการจัดการศึกษา ร่วมกับโรงเรียนได้ จึงอาจกล่าวได้ว่า การสร้างวิสัยทัศน์ร่วมของโรงเรียน และชุมชน มาจาก กระบวนการมีส่วนร่วมในชีวิตประจำวัน มีความเข้าใจหลักปฏิบัติร่วมกัน และเอื้อประโยชน์ต่อการ สื่อสารการปฏิบัติงานด้วยช่องทางการสื่อสารในรูปแบบต่างๆ ซึ่งการปฏิบัติงานที่เชื่อมโยง ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาโรงเรียนให้บรรลุเป้าหมายร่วมกันนี้ ได้กลายเป็นการสร้าง วิสัยทัศน์ร่วมที่แทรกอยู่ในวงจรการทำงานประจำของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องตัวอย่างความคิดเห็นของ การสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกันของโรงเรียนบ้านหนองแคน ในคำสัมภาษณ์ของผู้อำนวยการโรงเรียนที่ กล่าวไว้ว่า

“...ความคิดของผมนะ มองว่าวิสัยทัศน์นั้น ไม่ใช่แค่มานั่งประชุม แล้วถาม กันว่า จะเขียนวิสัยทัศน์โรงเรียนออกมาอย่างไร อันนี้เป็นแค่รูปแบบเท่านั้นนะ แต่ผมมองไปถึง ตอนนำไปปฏิบัติ อยากให้ทุกคนมองภาพว่า เวลาทำอะไร ก็ตอบได้ว่า สัมพันธ์กับวิสัยทัศน์ใหม่ เหมือนว่าจะอะไรก็ต้องทำให้มันสำเร็จตามนั้น เพราะวิสัยทัศน์กำหนดไว้แบบนั้น คือผมมองว่า สร้างความเห็นให้ตรงกันก่อนให้อยู่ในใจทุกคนก่อน พอทำงานไป ต่างคนต่างทำหน้าที่ตาม มอบหมายไป แต่สุดท้าย คือทั้งหมดก็ต้องโฟกัสมาที่เห็นไว้ตรงกัน ว่างานโรงเรียนเราจะพัฒนาไป ในทางนี้” (ผู้อำนวยการโรงเรียน, 15 พ.ย. 2552)

สอดคล้องกับความคิดเห็นของครูในโรงเรียนที่ให้คำสัมภาษณ์เชิงลึกในประเด็นการสร้างวิสัยทัศน์ร่วมไว้ตอนหนึ่งว่า “...พี่ว่าต้องทำให้ทุกคนเห็นร่วมกันก่อน มองเห็นว่าเราอยากให้โรงเรียนมีหน้าตาอย่างนี้ คุณภาพเด็กต้องแบบนี้ละ คือใครๆ ก็อยากจะเห็นอย่างตั้งใจไว้ เมื่อทำกิจกรรม จะไม่ออกนอกทาง ก็ควรจะเป็นวิสัยทัศน์ภาคปฏิบัติ ที่พวกเราที่ใจ อันนี้จะดีกว่าในตัวหนังสือ” (ครูไพบุลย์, 15 พ.ย. 2552)

4.2 การจัดกิจกรรมการเรียนรู้สู่ชุมชน

โรงเรียนบ้านหนองแคน ตั้งอยู่ในบริบทของชุมชนที่มีความเข้มแข็ง และมีศักยภาพในด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพและด้านจิตใจของคนในชุมชน ทรัพยากรการบริหารที่เป็นปัจจัยนำเข้าในระบบการบริหารจัดการของโรงเรียนมีพอเพียงและมีคุณภาพ จึงส่งผลให้กระบวนการบริหารมีประสิทธิภาพ ตลอดจนการมีผลการปฏิบัติงานของโรงเรียนมีประสิทธิภาพสูง จากการศึกษาปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชน ที่เป็นยุทธศาสตร์การเป็นหุ้นส่วนของโรงเรียน ในประเด็นการจัดกิจกรรมการเรียนรู้สู่ชุมชน ผู้วิจัยพบว่า การจัดกิจกรรมการเรียนรู้สู่ชุมชน มีลักษณะเป็น “วงจรแห่งการเรียนรู้” คือ การเชื่อมโยงกิจกรรมในโรงเรียนให้เข้ากับสภาพการดำรงชีวิตของชุมชน และการนำองค์ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนมาบูรณาการเข้าสู่การจัดการกระบวนการเรียนการสอนในโรงเรียน นอกจากนี้ ยังพบว่าการให้ความหมายการกิจกรรมการเรียนรู้สู่ชุมชน ไม่ได้หมายถึง การที่โรงเรียนกับชุมชนร่วมกันจัดกิจกรรมเท่านั้น แต่มีความหมายที่เป็นการกระทำร่วมกัน เพื่อการค้นหาคำรู้ การเข้าถึงความรู้ และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน

ผู้อำนวยการโรงเรียนนับว่ามีบทบาทสูงในการออกแบบการจัดกิจกรรมการเรียนรู้สู่ชุมชน จากการสังเกตแบบแผนการบริหารของผู้อำนวยการโรงเรียน เกี่ยวกับการจัดกิจกรรมต่างๆ ของโรงเรียนจะมุ่งเน้นให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน และให้เกิดการเรียนรู้จากการปฏิบัติกิจกรรมอย่างเป็นรูปธรรม เช่น การจัดกิจกรรมวันแม่ นอกจากผู้เกี่ยวข้องจะได้ร่วมพิธีการจัดกิจกรรมในวันแม่ตามปกติแล้ว โรงเรียนได้ใช้โอกาสสำคัญนี้เชิญ เจ้าหน้าที่จากโรงพยาบาลพระศรีมหาโพธิ์มาบรรยายให้ความรู้เกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูลูก รวมทั้งการวางแผนร่วมกับผู้ใหญ่บ้าน และองค์กรในชุมชน คัดเลือกผู้ปฏิบัติตนสมควรเป็นแม่ตัวอย่างภายในชุมชน เพื่อประกาศยกย่องเชิดชูเกียรติและมอบรางวัลในวันแม่แห่งชาติ จึงอาจกล่าวได้ว่าการกิจกรรมการเรียนรู้สู่ชุมชนของโรงเรียนบ้านหนองแคน สามารถบูรณาการให้เกิดขึ้นในทุกโอกาส ดังที่ผู้อำนวยการโรงเรียนให้สัมภาษณ์ระดับลึกตอนหนึ่งว่า

“...ที่จริงโรงเรียนจัดกิจกรรมเยอะ มีตลอดปี คือมีแผนไว้ตลอดปี กิจกรรมส่วนใหญ่ก็ทำกันต่อๆกันมา กิจกรรมตามหลักสูตร นอกหลักสูตร ตามวาระบ้าง ผมก็คิดว่า เออ เวลาจะทำกิจกรรมแล้วนี่ จะเรียนรู้ร่วมกันอย่างไร คืออย่างน้อยก็ต้องสรุป ว่ามีข้อดี ข้อบกพร่องอะไรบ้าง เพราะงานพวกนี้เราทำทุกปี เราก็ประเมินจากการสังเกต การคุยกันว่าพอใจไหม ใครจะมีข้อคิดเห็นอะไร ก็บอกกันเป็นข้อคิดเห็นเพื่อพัฒนางานครั้งต่อไป อย่างงานต้อนรับปีใหม่ โรงเรียนจัดร่วมกับชาวบ้านเลย มีแข่งกีฬาพื้นบ้าน และมีสังสรรค์ นันทนาการ จับสลากแจก

ของขวัญกัน คือชุมชนเขาชอบ และเคยเสนอไว้ พอได้โอกาสเราก็จัดร่วมกัน” (ผู้อำนวยการโรงเรียน, 11 ส.ค. 2552)

ในประเด็นเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้สู่ชุมชนนี้ ได้มีข้อคิดเห็นจากการสัมภาษณ์ระดับลึกกรรมการสถานศึกษา ตอนหนึ่งได้กล่าวไว้ว่า

“...กิจกรรมหลักๆที่ร่วมกัน คือ วันแม่ วันเด็ก ลูกเสือ กีฬาสีพวกนี้ละ เช่น กิจกรรมลูกเสือเราทำกันอย่างไร เรืองง่าย ๆแบบชาวบ้านไปกินข้าวป่า ส่วนทางคณะครูก็พา ลูกเสือไป พวกชาวบ้านก็ไปช่วยทำเป็นฐานต่าง ๆ ทำฐานผจญภัย 4-5 ฐาน ชาวบ้านไปเตรียม ฐานอาหาร หาปู หาปลา พอถึงเวลาเที่ยงลูก ๆก็จะไปถึงที่นั่น จะเป็นห้วยเป็นฝายน้ำล้น ชาวบ้าน ก็จะไปหาปลา ปังปลา ทำอาหารกลางวันไว้รอเลย พอนักเรียนไปถึง อาหารเสร็จเรียบร้อยกินข้าว ปาร์ร่วมกัน ทั้งเด็ก ทั้งครู และชาวบ้าน ถือว่า เรียนรู้วิถีชีวิตของชุมชนส่วนหนึ่ง ผู้ปกครองก็รู้เรื่อง การทำกิจกรรมด้วย” (กรรมการสถานศึกษา, 17 ก.ค. 2552)

4.3 การสร้างสัมพันธ์ภาพที่ดี

การสร้างสัมพันธ์ภาพเป็นการสร้างความสัมพันธ์กับคนในชุมชน ผู้บริหาร และคณะครูโรงเรียนบ้านหนองแคน เป็นผู้เชื่อมประสานความสัมพันธ์ของโรงเรียนให้เกิดขึ้น อย่างเหมาะสม มีการสร้างสัมพันธ์ภาพอยู่บนพื้นฐานความศรัทธาต่อกัน โดยเชื่อว่าการมี สัมพันธ์ภาพที่ดีกับชุมชนสามารถช่วยพัฒนาโรงเรียนให้เจริญก้าวหน้า เมื่อโรงเรียนต้องการความ ร่วมมือในเรื่องใดก็จะสื่อสารผ่านองค์กรในชุมชน หรือผ่านบุคคลที่มีความสนิทคุ้นเคย ทำให้ ชุมชนสร้างเครือข่ายไปยังกลุ่มที่มีแนวคิด และมีเป้าหมายคล้ายคลึงกันกัน นำไปสู่การปฏิบัติ ร่วมกัน การสร้างสัมพันธ์ภาพเพื่อให้เกิดความร่วมมือนี้ไม่มีรูปแบบหรือวิธีการตายตัว จึงขึ้นอยู่กับ สถานการณ์ที่เอื้ออำนวยโดยอาศัยกิจกรรมต่างๆที่โรงเรียนกับชุมชนร่วมกันดำเนินการ แต่ อย่างไรก็ตาม โรงเรียนก็ได้กำหนดบทบาทไว้เช่นกัน โดยมอบหมายให้ครูแต่ละคนที่มี ความคุ้นเคย และเชื่อถือว่าไว้วางใจกับบุคคล และกลุ่มเครือข่ายในชุมชนให้มีบทบาทการสร้าง สัมพันธ์ภาพที่ดีกับชุมชน ดังคำให้สัมภาษณ์ระดับลึกของครูในโรงเรียนมีความตอนหนึ่งว่า

“กิจกรรม ที่นำไปสู่บทบาทการมีส่วนร่วมจากโรงเรียนไปสู่ชุมชนก็มีหลาย อย่าง ปกติก็จะมีกิจกรรมวันสำคัญ เช่น วันสำคัญทางประเพณี วันสำคัญทางศาสนา กิจกรรม บำเพ็ญประโยชน์ ส่วนมากโรงเรียนเราก็จะไปร่วมตลอด และกิจกรรมที่โรงเรียนให้ความสำคัญคือ งานศพ ทางโรงเรียนเราก็ไปร่วมด้วย บางครั้งก็ให้เด็กไปเสิร์ฟน้ำ เสิร์ฟอะไรช่วย ทำทุกอย่าง ช่วย จนเจ้าภาพเสร็จงาน แล้วสิ่งที่ตามมาก็คือ ญาติของบุคคลที่เสียชีวิตเค้าก็จะมองว่าโรงเรียนให้ ความสำคัญ” (ครูวรจิตร, 17 ก.ค. 2552)

โรงเรียนบ้านหนองแคนกับชุมชนมีสัมพันธ์ภาพกันเป็นอย่างดี โรงเรียน สามารถบริการสนับสนุนโดยใช้รูปแบบการบริการชุมชนเป็นหลัก ซึ่งคณะครูในโรงเรียนไม่ได้เน้น เรื่องระเบียบปฏิบัติของทางราชการที่เข้มงวดเกินไป เพื่อให้โรงเรียนสามารถบริการกับชุมชนด้วย

ความสะดวก รวดเร็ว ทันต่อเหตุการณ์และมีความยืดหยุ่นเป็นกันเอง จึงได้รับการยอมรับจากชุมชนเป็นอย่างดียิ่ง ดังคำกล่าวให้สัมภาษณ์ระดับลึกของกรรมการสถานศึกษา ความตอนหนึ่งว่า

“ความสัมพันธ์กันระหว่างครูกับคนในชุมชนโดยส่วนมากทุกครัวเรือนก็จะรู้จักกับคุณครูหมดทุกคนมีความสนิทสนมกันดี ครูกับ ชุมชนกับนักเรียน ก็ดี ดีมาก ในด้านการบริการอะไรก็แล้วแต่ก็มอบให้ครู ว่าให้ช่วยชาวบ้านครูก็เต็มที” (กรรมการสถานศึกษา, 11 ส.ค. 2552)

การสร้างสัมพันธภาพระหว่างโรงเรียนกับชุมชนสอดคล้องกับการให้สัมภาษณ์ระดับลึกของครูที่ทำหน้าที่ฝ่ายประชาสัมพันธ์กับชุมชน ที่กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

“เราในฐานะที่เป็นครูในชุมชน คือ อยู่ในหมู่บ้านนี้ก็ต้องสนิทสนมกับคนในชุมชนนี้ ไม่ว่าชุมชนมีงานในหมู่บ้านไม่ว่างานอะไรทุกงานนะครับ ทั้งที่เป็นงานรวม งานส่วนตัวหรืองานอะไรก็แล้วแต่ ทางโรงเรียนจะเข้าไปร่วมกับชุมชนทุกงาน พวกเราไม่ได้เป็นแขกนะครับ คือ เราไปช่วยเขาทำงาน เราไม่ทำตัวเป็นแขก ครูทุกคน เราพยายามพูดกันว่า เวลาโรงเรียนเราจัดงาน ชุมชนยังมาช่วยเราเต็มที เวลาชุมชนมีงาน ทำไมเราจะไปช่วยเขาไม่ได้ เช่น งานประเพณีงานบุญบั้งไฟ งานรับการประกวดหมู่บ้าน ครูเราจะไปช่วยชาวบ้านนะครับ” (ครูวรจิตร, 17 ก.ค. 2552)

5. การประชาสัมพันธ์

การประชาสัมพันธ์เป็นกระบวนการสื่อสาร เพื่อให้เกิดความหมายและความเข้าใจซึ่งกันและกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ช่วยให้สามารถปรับพฤติกรรมการมีส่วนร่วม การวางแผนงาน/กิจกรรมและวิธีการปฏิบัติร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในการศึกษาปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชน ผู้วิจัย พบว่า รูปแบบการประชาสัมพันธ์ที่โรงเรียนและชุมชนนำมาใช้มีหลายลักษณะ ได้แก่ การประชุม การใช้หอกระจายข่าว การพบปะพูดคุยกัน และการรายงานสาธารณะดังรายละเอียดของการประชาสัมพันธ์ ดังนี้

5.1 การประชุม

โรงเรียนบ้านหนองแคนให้ความสำคัญกับการประชุมมากเป็นกรณีพิเศษและยึดถือการประชุมเพื่อนำมาใช้เป็นหลักในการสื่อสารกันภายในโรงเรียนและในชุมชน โรงเรียนมีกำหนดปฏิทินการประชุมรายการที่สำคัญและจำเป็นต้องดำเนินการไว้ตลอดปีการศึกษา ได้แก่ การประชุมประจำเดือนของข้าราชการครูและบุคลากรในโรงเรียน การประชุมคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน และการประชุมร่วมกับชุมชน ส่วนการประชุมกรณีอื่นผู้บริหารโรงเรียนก็จะกำหนดตามสถานการณ์ จากการสังเกต และศึกษาข้อมูลในพื้นที่ของผู้วิจัยซึ่งจะเห็นได้จากเอกสาร หลักฐานที่เกี่ยวกับการประชุมของโรงเรียนมีเป็นจำนวนมาก โรงเรียนมีสมุดบันทึกการประชุมที่เป็นระบบระเบียบของทางราชการ และยึดถือเป็นเอกสารที่จะต้องนำไปสู่การปฏิบัติร่วมกัน สำหรับการประชุมเพื่อประชาสัมพันธ์กิจการของโรงเรียนนั้น จะมีผู้อำนวยการโรงเรียน

เป็นผู้ทำหน้าที่หลัก และมีครูที่ได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่สร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ซึ่งการประชาสัมพันธ์ในลักษณะที่เป็นการประชุมร่วมกับชุมชน ผู้บริหารโรงเรียนถือว่าเป็นโอกาสดีของโรงเรียนที่จะได้แจ้งข่าว เหตุการณ์ ตลอดจนการความเคลื่อนไหวการทำงานของโรงเรียน และช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารร่วมกันได้มากขึ้น ดังคำให้สัมภาษณ์ระดับลึกของผู้อำนวยการโรงเรียนตอนหนึ่งกล่าวไว้ว่า

“สมัยที่ผมเป็นผู้สอนนั้น ครูใหญ่เค้าไม่ค่อยสนใจประชุมนะ บอกให้ครูอ่านในสมุดจดมาจากอำเภอนั้นแหละถือว่าประชุมแล้ว... นี่นะผมถือว่าเรื่องการประชุมนี้ต้องใส่ใจครับ ผมกับคุณครูต้องประชุมกันบ่อย ใช้เวลานานไม่เกิน 2 ชั่วโมง มีอะไรก็คุยกันให้รู้กันทันทีนะ คือ ประมาณต้นเดือนจะประชุมประจำเดือนของโรงเรียน ที่ผมได้รับเรื่องมาจากเขต แล้วก็เรื่องภายในโรงเรียนอีก ก็ช่วยกันสร้างบรรยากาศให้ประชุมแบบสบาย คุยงานเยอะแต่ไม่เครียดนะครับ บางครั้งก็อาจจะไม่เป็นทางการนัก แต่มันจำเป็นที่ต้องให้เข้าใจกัน ผมว่าเมื่อคุยผ่านที่ประชุม จะได้มีข้อสรุป ไม่งั้นก็ไม่มีอะไรดีถือ ตกลงกันแล้ว ที่ประชุมว่าไงก็โอเค อันนี้ผมก็ยึดถือทำมาอย่างนี้” (ผู้อำนวยการโรงเรียน, 15 มิ.ย. 2552)

การประชุมร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนซึ่งเป็นการประชาสัมพันธ์กิจการของโรงเรียน ได้รับการยืนยันจากการให้สัมภาษณ์ระดับลึกของผู้ใหญ่บ้านไว้ตอนหนึ่งว่า

“เวลาที่มีการประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน ก็มีชาวบ้านทุกครัวเรือน ก็มีครูไปร่วมด้วย ถ้า ผอ.ไม่มาก็ให้ครูไปร่วมด้วย ชาวบ้านก็ถามว่าทางโรงเรียนจะทำอะไร มีอะไรให้ทำ ครูก็จะบอก ถ้ามีก็บอกว่ามี เช่น แจ่งเรื่องเด็กไปประกวดได้รางวัลอะไรมา ก็แจ่ง ไปสอบแข่งขันอะไรมา ก็มาแจ่งให้ทราบให้ชาวบ้านผู้ปกครองทราบ โรงเรียนกับชุมชนจะขาดกันไม่ได้ คือ เวลาหมู่บ้านเขาประชุมประจำเดือน ต้องมีครูเข้าไปร่วมด้วยทุกเดือน ส่วนมากจะเป็นท่านผอ.ร่วมประชุม ผมเป็นผู้ใหญ่บ้านก็ให้โอกาสในการประชุม โรงเรียนเราทำอะไรบ้าง โรงเรียนต้องการอะไร อยากจะให้ชุมชนช่วยเหลืออะไรบ้าง ก็ชี้แจ่งกับชุมชนให้เขาได้รู้ทุกเดือนนะคับ ผมว่ามันเป็นจุดดี เป็นจุดหนึ่งที่ทำให้ชุมชนมองเห็นความสำเร็จของโรงเรียน ก็ชี้แจ่งให้เขาทราบ” (ผู้ใหญ่บ้าน, 17 ก.ค. 2552)

ความสำคัญของการประชุมร่วมกับชุมชนนอกจากจะเป็นการประชาสัมพันธ์ที่ดีแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ส่วนตัวที่ดีของผู้อำนวยการโรงเรียนกับผู้นำชุมชนเพื่อให้สามารถสร้างความเข้าใจการทำงานให้ไปในทิศทางเดียวกัน ดังที่ผู้อำนวยการโรงเรียนให้สัมภาษณ์ระดับลึกตอนหนึ่งไว้ว่า

“ผมกับผู้ใหญ่บ้านพบกันบ่อย ในช่วงต้นเดือนก็โทรถามกันว่าจะประชุมวันไหน เขาประชุมชาวบ้านตอนช่วงกลางคืนนะครับ กลางวันก็ทำงาน ชาวบ้านก็ออกไปทำงานกัน ถ้ามีประชุมวันนี้ก็จะโทรประสานกันไว้ ผมเตรียมไว้เลยว่าจะแจ้งข่าวเรื่องอะไร คือถ้าครั้งไหนยังไม่ดีก็มากผมก็ให้ความรู้ ให้ข้อคิดกับชาวบ้านด้วย คือเราเลือกเรื่องอะไรที่มีผลกระทบต่อเขา เขา

อยากรู้เหมือนกัน วันไหนมีประชุมชาวบ้านผมก็ได้กินข้าวที่นี่ ได้คุยปรึกษางานกันก็เป็นมาอย่างนี้” (ผู้อำนวยการโรงเรียน, 15 มิ.ย. 2552)

5.2 การใช้หอกระจายข่าว

การใช้หอกระจายข่าว หรือเสียงตามสายเป็นเครื่องมือสื่อสารการสร้างการรับรู้ร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ในชุมชนมีหอกระจายข่าวติดตั้งไว้ที่เป็นห้องอุปกรณ์พร้อมเครื่องมือสื่อสารเป็นห้องเอกเทศในบริเวณพื้นที่ของบ้านผู้ใหญ่บ้าน การใช้หอกระจายข่าวจะมีแนวทางที่ปฏิบัติต่อเนื่องกันมาโดยปกติในภาคเช้า เวลา 06.00-07.00 น. จะเปิดรายการข่าวบ้านเฮาผ่านหอกระจายข่าว เมื่อจบรายการดังกล่าวแล้ว ผู้ใหญ่บ้าน หรือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านจะทำหน้าที่แจ้งข่าวและเหตุการณ์ของชุมชน เช่น การนัดหมายทำกิจกรรมส่วนรวม การแจ้งข่าวและความรู้ที่หน่วยงานราชการฝากให้ประชาสัมพันธ์โดยส่งเทป แผ่นพับ ใบปลิว จดหมายข่าว บทความและเอกสารมาให้ช่วยเผยแพร่ ในบางวันมีเหตุการณ์พิเศษจะใช้หอกระจายข่าวออกอากาศเพิ่มอีกในเวลา 17.00 - 18.00 น. โดยส่วนใหญ่จะเน้นการแจ้งแนวปฏิบัติร่วมกันของกิจกรรมที่อยู่ระหว่างดำเนินการ การใช้หอกระจายข่าวของชุมชนหนองแคน นับว่าเป็นความรับผิดชอบของผู้นำชุมชนที่มีความพยายามจะใช้การสื่อสารเป็นเครื่องมือในการบริหารชุมชน เนื่องจากการใช้หอกระจายข่าว สะดวก รวดเร็ว ทันต่อเหตุการณ์ และประหยัดค่าใช้จ่าย นอกจากนี้ หอกระจายข่าว ยังนำมาใช้เพื่อเชิญชวนกระตุ้นที่เข้ามามีส่วนร่วมช่วยเหลืองานโรงเรียน หรืองานอื่นๆ ที่เป็นงานส่วนรวมของชุมชนให้รับรู้ ดังคำให้สัมภาษณ์ระดับลึกของผู้ใหญ่บ้าน ดังต่อไปนี้

“อย่างพ่อแม่ ผู้ปกครองที่มีลูกเขาเรียนอยู่ที่นี่ เข้ามาช่วยโรงเรียน ผมก็จะพูดให้เขาเกิดความรู้สึกว่าเขามีความสำคัญตรงไหน กับการช่วยพัฒนางานนั้นๆ เวลาหลังจากเสร็จงานทุกงาน ผมก็จะจดลាយชื่อลูกบ้านผมไว้ ผมก็ประชาสัมพันธ์ที่หอกระจายข่าวหมู่บ้าน ประกาศขอบคุณเขาที่มีส่วนร่วมทำงานกับชุมชน คือผมจะใช้เสียงตลอด..ใครไปทำงาน ใครไปร่วมอะไร ไม่ว่าทำงานที่โรงเรียนหรืองานที่วัดผมจะจดชื่อไว้ แล้วประกาศให้รับรู้ร่วมกัน” (ผู้ใหญ่บ้าน, 17 ก.ค. 2552)

สำหรับการใช้หอกระจายข่าวที่โรงเรียนบ้านหนองแคน เป็นโครงการหนึ่งที่ดำเนินการต่อเนื่องกันมาหลายปี กิจกรรมที่ในโครงการนี้ได้แก่ การจัดรายการประจำวัน เริ่มตั้งแต่เวลา 07.45 - 08.15 น. และเวลา 12.00 - 12.30 น. โดยมีคณะกรรมการนักเรียนร่วมกับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 - 6 เป็นผู้รับผิดชอบและอยู่ในการควบคุมของครูที่ได้รับมอบหมาย มีวัตถุประสงค์ของการใช้หอกระจายข่าวเพื่อการประชาสัมพันธ์กิจกรรมต่างๆ ของโรงเรียน การเสริมความรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้ และยังเป็นการวัดแว่นนักเรียนที่มีความสามารถพิเศษด้านการประชาสัมพันธ์ ดังคำให้สัมภาษณ์ครูคนหนึ่งที่ว่าถึงเรื่องการใช้หอกระจายข่าวว่า

“โรงเรียนดำเนินกิจกรรมหอกระจายข่าวได้ค่อนข้างดี คือตั้งเวอร์กันว่าในแต่ละวันใครรับผิดชอบหอกระจายข่าว นักเรียนก็จัดการเองทั้งหมด ภารโรงก็ช่วยดูบ้าง ดูเครื่อง

เสียงให้พร้อมใช้ แต่เด็กเขาเปิด ปิด เครื่องเองได้ จะมีสมุดบันทึกการทำงานไว้ เช่น จะอ่านข่าวก็ต้องเขียนสรุปลงในสมุดไว้ ครูเขาก็ตรวจสอบข่าวและเพิ่มเติมข่าวเหตุการณ์ ตอนเช้าแถวเคารพธงชาติ ผอ.ก็พูดเกือบทุกวัน ท่านชอบพูดกับนักเรียน จะมีเรื่องที่น่าสนใจมาเล่าให้เด็กฟัง แล้วท่านก็ฝากขอให้ช่วยไปเล่าต่อ เล่าให้ผู้ปกครองฟัง” (ครูปรีชา, 29 มิ.ย. 2552)

5.3 การพบปะพูดคุยกัน

การพบปะพูดคุยกันเป็นรูปแบบการประชาสัมพันธ์อย่างไม่เป็นทางการที่โรงเรียนและชุมชนใช้เป็นเครื่องมือในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารร่วมกันอย่างทั่วถึง การสื่อสารแบบไม่เป็นทางการนี้เอง เป็นรูปแบบมีประสิทธิภาพในการประชาสัมพันธ์ในชุมชนหรือท้องถิ่น ซึ่งนอกจากจะเป็นการสื่อสารที่นิยมนำมาใช้ในการประชาสัมพันธ์แล้ว ยังสามารถสร้างสัมพันธภาพที่ดีระหว่างโรงเรียนและชุมชนอีกด้วย สำหรับวิธีการพบปะพูดคุยที่โรงเรียนบ้านหนองแคนนำมาใช้เพื่อการสื่อสาร และประชาสัมพันธ์กับชุมชน เป็นแนวดำเนินการที่กำหนดขึ้นตามพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชน ชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องการสื่อสารและเรียนรู้จากคนที่มีความคุ้นเคย หากอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ตนเองไม่คุ้นเคยจะไม่กล้าแสดงความคิดเห็น ซึ่งตรงกันข้ามนักวิชาการที่สนใจอยากเรียนรู้จากผู้ที่มีความเชี่ยวชาญ ไม่จำเป็นต้องเคยรู้จักกันมาก่อน การทำงานและสร้างกิจกรรมเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมประชาชน จึงต้องอาศัยความเชื่อถือศรัทธาและการทำงานที่ใกล้ชิดสนิทสนมกัน ผู้อำนวยการโรงเรียน มักจะชี้แจงต่อที่ประชุมคณะครูทุกคนให้ถือเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบในฐานะเป็นผู้สื่อสารโดยตรงกับประชาชน เมื่อมีผู้ปกครองนักเรียนมาที่โรงเรียน เช่น มารับส่งนักเรียน หรือมาติดต่อประสานงาน ให้ถือว่าเป็นโอกาสดีที่จะให้บริการ พร้อมทั้งได้พบปะพูดคุยเพื่อประชาสัมพันธ์กิจการของโรงเรียน นอกจากนั้น ทางโรงเรียนถือเป็นหน้าที่ของครูประจำชั้นที่จะต้องพบปะพูดคุยกับผู้ปกครองนักเรียนเพื่อให้สามารถแลกเปลี่ยนข้อมูลนักเรียนเพื่อป้องกันปัญหาหรือช่วยส่งเสริมสนับสนุนให้นักเรียนได้ถูกต้อง ดังคำสัมภาษณ์ระดับลึกครูในโรงเรียนที่กล่าวไว้ความตอนหนึ่งว่า

“เราออกไปเยี่ยมบ้านเด็ก ก็ไปตามปกติปีละ 2 ครั้ง อาจจะมีบางคนมากกว่านี้นะ ถ้าเราไม่ไปเพื่อออกไปดูสภาพของจริงของเขา ไม่ไปพบปะพูดคุยกับเขา เราก็จะไม่รู้ พอเราออกไปแล้วเจอจุดด้อย สภาพครอบครัวก็มีปัญหา เราก็รู้ข้อมูลจริง แต่ในเรื่องของจุดดีที่เด็กทำได้ อันนี้เราก็คุยกันว่าดีอย่างไร พอถึงตอนนี้พ่อแม่ผู้ปกครองจะพอใจ เขาจะบอกประเด็นแย้งว่ามีอะไรที่ลูกหลานเขาไม่ดี ตรงไหนอยากให้แก้ไข พอเราไปแล้ว จะรู้ถึงความต้องการกับลูกหลาน ข้อดีตรงนี้คือ รู้จักสภาพลูกเขาดีขึ้น ตัวนี้มันจะเป็นข้อมูลที่เราเอามาจัดการได้เยอะมาก ไม่ใช่เห็นกันแค่นี้ที่ประชุมเท่านั้น” (ครูวานิตย์, 29 มิ.ย. 2552)

นอกจากนี้การพบปะพูดคุยยังเป็นการสร้างสัมพันธภาพและความเข้าใจที่ตรงกันระหว่างครูในโรงเรียน ดังคำสัมภาษณ์เชิงลึกผู้อำนวยการโรงเรียนตอนหนึ่งที่กล่าวไว้ว่า

“...ผมมาอยู่ที่นี่ก็ได้ชาวบ้านดี ทำงานก็เบาใจ เขาเข้าใจ โรงเรียนสื่อสารกันตลอด ทุกโอกาสที่มี ผมมองเข้ามาในโรงเรียน ก็เหมือนพี่เหมือนน้อง เราได้คนที่รู้ใจ มีอะไรก็พูด

กันได้ เราก็ทำงาน อย่างมีความสุข เราก็คุยกันได้ตลอดเวลา กินข้าวก็คุยกันได้ ลักษณะอยู่ที่เราทำงาน ก็เหมือนทำงานอยู่บ้าน ก็พูดจากันแบบไม่มีเส้นกันเท่านั้นก็พอแล้ว รู้สึกว่าอยากมาโรงเรียน นี่ละทำงานมีความสุข” (ผู้อำนวยการโรงเรียน, 15 มิ.ย. 2552)

5.4 การรายงานต่อสาธารณะ

โรงเรียนบ้านหนองแคน ได้สร้างสรรค์ผลงานการจัดการศึกษาไว้หลายลักษณะจนเป็นที่ยอมรับจากประชาชนในชุมชนและหน่วยงานต้นสังกัด การได้รับคัดเลือกให้เป็นโรงเรียนต้นแบบทดลองการใช้นวัตกรรมทางการศึกษาจึงมีอย่างต่อเนื่อง เช่น การจัดการสอนแบบคละชั้น ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน โรงเรียนแกนนำโครงการวิจัยแบบบูรณาการการเปลี่ยนผ่านการศึกษาสู่ยุคเศรษฐกิจฐานความรู้ ของคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รวมทั้งการได้รับรางวัลดีเด่นด้านต่างๆ ที่เกี่ยวกับผลงานของโรงเรียน ผลงานของครู และผลงานของนักเรียน การที่โรงเรียนประสบความสำเร็จดังกล่าวนี้นี้ จึงได้รับการสนับสนุนให้นำผลงานไปจัดแสดงในงานนิทรรศการทางการศึกษาในสถานที่ต่างๆ ทั้งในระดับประเทศ ระดับภาค ระดับจังหวัด เพื่อเผยแพร่ผลงานเป็นการสร้างโอกาสการประชาสัมพันธ์ผลงานของโรงเรียนต่อสาธารณชน เช่น การจัดนิทรรศการโรงเรียนที่มีการบริหารจัดการโดยชุมชนมีส่วนร่วม ที่ศูนย์อิมแพค เมืองทองธานี จังหวัดนนทบุรี การนำผลงานการจัดการสอนแบบคละชั้นไปจัดนิทรรศการที่สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา การจัดนิทรรศการวันแห่งความภูมิใจ ซึ่งเป็นการจัดกิจกรรมการศึกษาประจำปีของโรงเรียนในช่วงก่อนปิดภาคเรียน เป็นต้น การรายงานผลงานการจัดการศึกษาให้สาธารณชนทราบเป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่หน่วยงานทางการศึกษา จะต้องรายงานผลการจัดการศึกษาที่เกี่ยวกับบทบาท หน้าที่และความรับผิดชอบของสถานศึกษา ซึ่งได้บัญญัติไว้ในกฎหมายการศึกษา ดังคำให้สัมภาษณ์ผู้อำนวยการโรงเรียนกล่าวไว้ว่า

“ในช่วง 2-3 ปีที่ผ่านมา เราได้รับเกียรติจากผู้บังคับบัญชา ให้นำผลงานไปแสดงอยู่บ่อย ๆ นะ โรงเรียนเรานี้จะนำร่องหลายโครงการ บางครั้งก็เชิญให้ไปนำเสนอ ไปเป็นวิทยากรบ้าง ส่วนงานที่ต้องจัดแสดงเพื่อรายงานให้ชุมชนทราบ แบบจัดมหกรรมผลงานที่เป็นรูปธรรม งานแบบนี้มีทุกปี คือครั้งแรกเรียกว่า งานนิทรรศการวันแห่งความภูมิใจ จัดมาแล้ว 5 ปี ติดต่อกัน บางปีก็เปลี่ยนชื่อใหม่ เราจำลองรูปแบบงานวันประถมศึกษาแห่งชาติ เหมือนสมัยที่อยู่สพช. ทำเหมือนงานบุญทางการศึกษาเลยนะ ชาวบ้านมากันเยอะที่สุด กิจกรรมต่าง ๆ มีทั้งกลางแจ้ง และบนเวที มีผลงานในรอบปีทั้งหมดเลย จะเน้นการแสดงผลการทำงานที่ให้เห็นรูปธรรม” (ผู้อำนวยการโรงเรียน, 15 มี.ค. 2553)

ตอนที่ 4 ผลสืบเนื่องที่เกิดจากการใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วม

ผลสืบเนื่องที่เกิดจากการใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชน ได้ก่อให้เกิดการปรับรูปแบบการมีส่วนร่วมที่เหมาะสม นำไปสู่การกำหนดเป้าหมาย และการเลือกกิจกรรมที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม รวมทั้งการเปิดช่องทางการติดต่อสื่อสารในหลายรูปแบบระหว่างชุมชนกับโรงเรียนที่ทำให้การมีส่วนร่วมมีประสิทธิภาพมากขึ้น ครู ผู้ปกครอง และชุมชนช่วยสนับสนุนให้กระบวนการเรียนการสอนเกิดการเปลี่ยนแปลง มีการบูรณาการ และการสร้างสรรค์กิจกรรมที่เกิดจากความรู้อิกรับผิดชอบร่วมกัน โดยมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญ คือ การปรับปรุงและการพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาของโรงเรียน จากการศึกษาปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนในครั้งนี้ ผู้วิจัยพบว่า มีผลสืบเนื่องที่เกิดจากการใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในด้านโรงเรียน และด้านชุมชน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ด้านโรงเรียน

ผลสืบเนื่องที่เกิดจากการใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนได้แก่ โรงเรียนมีคุณภาพและมาตรฐาน ความภาคภูมิใจในงาน และการยอมรับจากภายนอก ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1.1 โรงเรียนมีคุณภาพและมาตรฐาน

โรงเรียนบ้านหนองแคนยึดหลักการพัฒนาที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ กล่าวคือ ผู้เรียนเป็นเป้าหมายที่สำคัญที่สุดของการจัดการศึกษา ทั้งพ่อแม่ ผู้ปกครอง ครู ผู้บริหารโรงเรียน ตลอดจนผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน ร่วมกันจัดการเรียนรู้ให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาการที่สมบูรณ์ และสมดุลทั้งร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สติปัญญา และอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข รวมทั้งมีความรู้ความสามารถ เจตคติ และค่านิยมที่จะพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต จากการศึกษาปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชน เกี่ยวกับลักษณะการมีส่วนร่วม ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วม การใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วม จนกระทั่งผลสืบเนื่องที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของชุมชน ผู้วิจัย พบว่า การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและมีผลกระทบต่อโรงเรียนในทางบวกที่สำคัญที่สุดคือโรงเรียนมีคุณภาพและมาตรฐาน จะเห็นได้จากโรงเรียนอื่นเข้ามาศึกษาดูงานการจัดการศึกษาเป็นจำนวนมาก เนื่องจากโรงเรียนมีชื่อเสียงด้านความพร้อมทางวิชาการ การทุ่มเทในด้านงานวิชาการ ของคณะครู และผู้บริหารโรงเรียนที่มุ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพนักเรียนให้บรรลุตามเป้าหมายของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งมีจุดเด่นเรื่องการจัดกระบวนการเรียนการสอนที่เน้นให้นักเรียนมีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ คิดไตร่ตรอง และการมีวิจรณ์ญาณ ได้รับการยอมรับจากศึกษานิเทศก์สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา พร้อมทั้งได้รับการยกย่องให้เป็นแบบอย่างการจัดการเรียนการสอนโดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ สิ่งที่ยืนยันได้อีกประการหนึ่งคือ ผลการประเมินคุณภาพภายนอกจากสำนักงานรับรองมาตรฐานและประกันคุณภาพการศึกษา รอบสอบที่ 2 โรงเรียนบ้านหนองแคนผ่านการประเมินในระดับดีมากทุกมาตรฐาน นอกจากนั้น พฤติกรรมของนักเรียนที่แสดงออกอันเป็นผลสืบเนื่องจากการจัด

กระบวนการเรียนรู้ที่ดี เช่น นักเรียนกล้าแสดงออกด้วยความมั่นใจ การเคารพผู้ใหญ่ การแสดงมารยาททางสังคมที่ดี รักษาระเบียบวินัยต่อตนเอง รับผิดชอบต่อส่วนรวม จากการสังเกตในระหว่างเก็บข้อมูลการวิจัย พบว่า นักเรียนมีความกระตือรือร้นและมีความตั้งใจใฝ่หาความรู้ด้วยตนเอง โดยการเข้าห้องสมุด สืบค้นข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต และเลือกแหล่งเรียนรู้ตามความสนใจที่มีอยู่เป็นจำนวนมากในโรงเรียน ดังที่ศึกษานิเทศก์สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ที่ทำหน้าที่รับผิดชอบประจำกลุ่มเครือข่ายสถานศึกษาให้ความคิดเห็นกับผู้วิจัยว่า

“...โรงเรียนนี้เล็ก ๆ ก็จริงแต่มีคุณภาพสูง จะเรียกว่าเป็นโรงเรียนดีก็ได้ นะ คือ เมื่อก่อนที่จะยุบรวมเป็นเขตพื้นที่การศึกษา ผมก็เป็นศึกษานิเทศก์ในอำเภอนี้ รู้จักกันดีมาตั้งแต่ผอ.คนก่อนโน้น ก็ถือว่าเป็นหน้าเป็นตาของวงการศึกษา มันก็แปลกนะ ว่าทำไมมันห่างชั้นจากที่อื่น ก็คือโรงเรียนนี้มีบทพร่องน้อยนั่นเอง เด็ก ๆ นี่เก่งนะ อ่านเขียนได้คล่องกันทั้งนั้น มารยาทก็ดีนะ เขาไม่เขินอายคนแปลกหน้า ครูเขาฝึกฝนจนติดนิสัย มีใครโทรมาถามผมว่าจะมาดูงานโรงเรียนแถวนี้ ผมจะแนะนำให้มาที่หนองแคน นี่ยอดเยี่ยมแล้ว คือเรามั่นใจ ไม่ต้องเสียเวลาเตรียมอะไร แคบอกนัดหมายจะมาเมื่อไหร่ เขาพร้อมตลอด คือมาโรงเรียนนี้คนมาศึกษา ดูงานคุ้มทุนแน่ ดูงานได้ครบทุกเรื่อง” (ศึกษานิเทศก์, 7 ต.ค. 2552)

ความคิดเห็นเกี่ยวกับโรงเรียนมีคุณภาพและมาตรฐานสูง ได้กระจายไปยังผู้ปกครอง และชุมชนต่างก็กล่าวถึงโรงเรียนในเชิงบวกมีความภูมิใจที่เป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาโรงเรียน ดังการให้สัมภาษณ์ของผู้ปกครองนักเรียนที่กล่าวถึงประเด็นนี้ว่า

“ผอ.จะเร่งเรื่องเรียนมาก สังเกตว่านักเรียนเก่งกว่ารุ่นก่อน ๆ โรงเรียนเข้มงวด ทั้งควบคุมความประพฤติด้วยทางผู้ปกครอง ก็รู้สึกเบาใจที่ ลูกหลานเรียนหนังสือ ได้ผลดี ถ้ามีแข่งขันอะไรก็ชนะเป็นที่หนึ่งอยู่บ่อย ๆ ครูพาลูกเข้าเรียนที่นั่นะ ไม่ส่งลูกไปเรียนในเมืองเหมือนครูโรงเรียนอื่น ผมเชื่อว่า โรงเรียนบ้านเราสู้เขาได้ เรียนที่นั่นดีกว่า เด็กปลอดภัยดี ผมอยากให้เปิดเรียนถึง ม. 3 ด้วยซ้ำ” (ผู้ปกครองนักเรียน, 16 มี.ค. 2553)

1.2 ความภาคภูมิใจในงาน

โรงเรียนบ้านหนองแคนเป็นโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็กที่ตั้งอยู่ในชนบท และมีเกียรติประวัติการพัฒนาโรงเรียนร่วมกับชุมชนจนเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป ทั้งในหน่วยงานต้นสังกัด หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา และหน่วยงานอื่น การที่โรงเรียนแห่งนี้ได้สร้างความโดดเด่นให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง โรงเรียนบ้านหนองแคนมีผลงานที่ภาคภูมิใจซึ่งเป็นเครื่องรับรองมาตรฐานของโรงเรียน เช่น การได้รับคัดเลือกให้ได้รับรางวัลโรงเรียนพระราชทาน ประเภทโรงเรียนขนาดเล็ก รางวัลห้องสมุดดีเด่น ระดับประเทศ ของสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย รางวัลเหรียญทอง การบริหารจัดการโดยมีชุมชนมีส่วนร่วม จากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน และได้รับการประกาศให้เป็นโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ ระดับเพชร เป็นต้น การที่โรงเรียนแห่งนี้ได้รับการยกย่อง และมีชื่อเสียงในการพัฒนาโรงเรียนร่วมกับ

ชุมชน เป็นผลสืบเนื่องจากการทำงานร่วมกันอย่างเข้มแข็งจริงจังของผู้บริหารโรงเรียน คณะครู ผู้นำชุมชน กรรมการสถานศึกษา และผู้เกี่ยวข้อง การทำงานที่มีความชัดเจนต่อนโยบายและแผนงาน และมีแนวคิดที่จะร่วมกันดำเนินการ มีการจัดลำดับความสำคัญให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย รับผิดชอบ โรงเรียนและชุมชนยึดมั่นในค่านิยมที่สามารถสร้างความภาคภูมิใจร่วมกัน ดังคำให้สัมภาษณ์ระดับลึกผู้อำนวยการโรงเรียน ตอนที่ได้อธิบายไว้ว่า

“...ได้รับรางวัล พวกเราก็มีกำลังใจขึ้น โรงเรียนเรามีชื่อเสียงมาเรื่อย ๆ เวลาเขาจะเอาโครงการมาลงเนีย เค้าจะถามผ่านเขตการศึกษา คือให้เขตชี้ว่าเหมาะสมกับโรงเรียนไหน เค้าก็จะชี้มาที่โรงเรียนหนองแคนว่าเหมาะสม ไม่ใช่สมัครใจเข้าโครงการเองนะครับ ผลงานเกิดขึ้นทั้งหลายก็แล้วแต่มุมมองนะ ทางหน่วยเหนือก็บอกว่าเลือกทดลองโครงการใหม่ ๆ ต้องดูจากความรับผิดชอบผู้บริหารโรงเรียน ไม่งั้นจะไม่รอด ผมก็ยอมรับว่าได้ทุ่มเทผลักดันทุกอย่างเต็มที่ งานออกมาดี พอเราทำอะไรได้สำเร็จคนยังอยากมาช่วยนะ แต่ผมคิดว่าจะให้ยั่งยืนก็คือความรับผิดชอบต่อครูนะ ที่นี้โชคดีที่สุดที่ครูผู้สอนเป็นคนในท้องถิ่นนี้ทุกคนเลยครับ อันนี้ก็เป็นเหตุผลว่า ก็ทำงานเพื่อบ้านเมืองตัวเองจริง ๆ คือยังทำงานก็สนุก” (ผู้อำนวยการโรงเรียน, 17 มี.ค. 2553)

ในประเด็นเกี่ยวกับความภูมิใจในงาน ครูผู้รับผิดชอบงานความสัมพันธ์กับชุมชนได้อธิบายถึงในการให้สัมภาษณ์ระดับลึกตอนหนึ่งไว้ว่า

“ที่ผมได้รับฟังเสียงสะท้อนจากชาวบ้าน เขาก็ชมว่าโรงเรียนบ้านเราทำอะไรก็สำเร็จล้าหน้าไปไกลกว่าที่อื่น ผู้ปกครองพอใจที่สุดที่เอาจริงการเรียนมากขึ้น เด็กสนใจทำการบ้าน อ่านหนังสือ อันนี้ผู้ปกครองจะชมตลอด พวกครูคุ้ยกัน ผอ.ให้จุดเน้นตรงจุดนะคือช่วงหลังจะเน้นวิชาการ มันเห็นผลว่าเด็กดีขึ้น เก่งเทียบเท่าโรงเรียนดังเลยนะ อันนี้เราพอใจที่ ฝึกความรับผิดชอบต่อความสะอาด ฝึกเด็กให้มีกิริยามารยาท มันตรงกับ ที่ว่าสอนให้เด็กเก่ง ดี มีสุข นี่ก็คือสิ่งที่ทำได้” (ครูวรจิตร, 24 ก.ค.2552)

1.3 การยอมรับจากภายนอก

ผลจากการบริหารจัดการโรงเรียน โดยการใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชนทำให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับโรงเรียน ได้แก่ บุคลากรในโรงเรียน ผู้นำชุมชน ผู้ปกครองนักเรียน ประชาชนในชุมชน คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ศิษย์เก่า หน่วยงานต้นสังกัด ตลอดจนบุคคลภายนอกทั่วไป ได้ให้การยอมรับการปฏิบัติงานของโรงเรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบริหารจัดการที่มีชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งมีทั้งบุคคลภายในและภายนอกชุมชน คณะครูจากโรงเรียนอื่น ตลอดจนผู้ที่มีโอกาสมาเยี่ยมชมกิจการของโรงเรียน ต่างก็ให้การยอมรับในผลงานเชิงประจักษ์เกี่ยวกับการพัฒนาโรงเรียนที่ครอบคลุมและมีความสมดุลทุกด้าน จะเห็นได้ว่าผู้ปกครองนักเรียน กรรมการสถานศึกษา กลุ่มผู้มาศึกษาดูงาน ตลอดจนศึกษานิเทศก์และผู้เกี่ยวข้องมีความคิดเห็นร่วมกันว่า โรงเรียนบ้านหนองแคนได้รับการพัฒนาให้มีความสมบูรณ์

เหมาะสมกับการได้รับรางวัลดีเด่นด้านต่าง ๆ ทั้งในด้านการปรับปรุงสภาพแวดล้อมในโรงเรียน การพัฒนาคุณภาพนักเรียน และผลงานที่เป็นภาพรวมของโรงเรียน สำหรับการปรับปรุง และพัฒนาสภาพแวดล้อมของโรงเรียนนั้นว่ามีความโดดเด่นเป็นที่ประทับใจของผู้ที่เข้ามาเยี่ยมชม โรงเรียน เริ่มตั้งแต่การวางผังบริเวณโรงเรียนให้เป็นระเบียบเรียบร้อย บริเวณ สะอาด ร่มรื่น สวยงาม เป็นสถานที่น่าอยู่น่าเรียน การปรับปรุงใช้พื้นที่ให้เป็นแหล่งเรียนรู้เกิดประโยชน์สูงสุด แก่ผู้เรียน ดังคำให้สัมภาษณ์ของครูที่มาศึกษาดูงานจากโรงเรียนบ้านตุงสูง กล่าวถึงการ จัดสภาพแวดล้อมภายในโรงเรียนว่า

“ผมเข้าไปแล้ว ยอมรับว่ารู้สึกได้ ที่นี้น่าอยู่ คือยอมรับที่ความลงตัว มองไป ไหนก็สบายตา เหมือนมืออาชีพทำ เรารู้ๆกันว่าจะมีใครนอกจากครู ทั้งพวกชาวบ้านรับผิดชอบ ร่วมกัน ดูตั้งแต่จัดเก็บขยะแยกประเภท ทำปุ๋ยอินทรีย์ สวนหย่อม ที่พัก ที่เล่นของเด็ก ที่ชอบมาก คือห้องน้ำห้องส้วม เขาอมลงทุนเพื่อเด็กจริง ๆ นะ เอาจริงเอาจริงครับ โรงเรียนนี้เด่นภายนอก และดีทั้งภายในโรงเรียนเขาดีจริง” (ครูมนตรี, 9 ต.ค. 2552)

การมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างเข้มแข็ง ส่งผลให้โรงเรียนได้กลายเป็นแหล่ง การเรียนรู้ให้กับหน่วยงานการศึกษา และชุมชนอื่น ทำให้โรงเรียนได้มีโอกาสนำผลงานโรงเรียน ไปเผยแพร่ผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น บทความทางวิชาการ ลงหนังสือพิมพ์ข่าวการศึกษา เอกสาร เผยแพร่โรงเรียนต้นแบบการพัฒนา การอ้างอิงในการบรรยายพิเศษของผู้บริหารระดับสูง ตลอดจนการได้รับเชิญจากสื่อมวลชนให้ผู้อำนวยการโรงเรียน และผู้ใหญ่บ้าน ไปร่วมออกรายการ โทรทัศน์เพื่อการศึกษา รวมทั้งการให้การต้อนรับคณะที่มาศึกษาดูงานซึ่งมีจำนวนมาก คณะที่มา ศึกษาดูงาน มีทั้งภายในจังหวัดและต่างจังหวัด นอกจากนี้ในปีการศึกษาที่ผ่านมา มีนักเรียนนอก เขตบริการย้ายมาเข้าเรียนโรงเรียนบ้านหนองแคนเพิ่มขึ้นอีก 7 คน ซึ่งเป็นความเปลี่ยนแปลง เหล่านี้ได้รับการยอมรับจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ดังที่ผู้อำนวยการโรงเรียนในกลุ่มเครือข่าย สถานศึกษาให้สัมภาษณ์ตอนหนึ่งกล่าวว่า

“ผมก็ชื่นชมครับ มันต่างกันที่ความเอาใจใส่ของครูนะ และที่นี้ด้านชุมชน เข้มแข็งที่สุด คือโรงเรียนอื่นบางที่มีครูไม่ครบทุกชั้นบ้าง บางที่อยู่เรียน ป.1 เรียนดี พอขึ้น ป.2 มาเจอครูไม่ตั้งใจสอน เด็กจะไม่เก่ง โรงเรียนนี้ดีที่ไม่มีปัญหาเรื่องขาดครูพร้อมทุกด้าน มีห้อง คอมพ์ มีห้องสมุด อันนี้ก็มีส่วนช่วยให้ประสบความสำเร็จมากขึ้น” (ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้าน ชีทวน, 9 พ.ย. 2552)

2. ด้านชุมชน

ผลสืบเนื่องที่เกิดจากการใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับ ชุมชน ได้แก่ การขยายจิตสำนึกการมีส่วนร่วม การพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน และการเป็นชุมชนแห่ง การเรียนรู้ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 การขยายจิตสำนึกการมีส่วนร่วม

การเรียนรู้โดยการทำงานร่วมกันของชุมชนบ้านหนองแคนนั้น ทีมผู้นำชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน และคณะกรรมการสถานศึกษามีบทบาทสำคัญ ให้ชุมชนยอมรับว่าการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการขับเคลื่อนด้วยของชุมชนเอง วิธีปฏิบัติของทีมผู้นำชุมชนบ้านหนองแคน ได้แก่ การเชิญชวนให้คนในชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ กระบวนการร่วมกันคิด โดยใช้รูปแบบการขอความคิดเห็น การปรึกษาหารือ และการตัดสินใจร่วมกัน สมาชิกชุมชนบ้านหนองแคนจึงมีความเสมอภาคทางความคิด ซึ่งเป็นหลักการพื้นฐานกระบวนการประชาธิปไตย และเป็นวิธีการพัฒนาไปสู่การค้นหาสภาพที่ดีกว่า การขยายจิตสำนึกการมีส่วนร่วม ยังเกิดจากผู้บริหารและคณะครูได้ร่วมกันสร้างแนวคิดพื้นฐานให้เกิดการรับรู้ร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้ชุมชนมีทัศนคติที่ถูกต้องเกี่ยวกับการพัฒนาบุตรหลานร่วมกันว่า มิใช่เป็นหน้าที่ของครูในโรงเรียนเพียงฝ่ายเดียว แต่เป็นหน้าที่ร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับพ่อ แม่ ผู้ปกครอง และชุมชนที่จะต้องร่วมมือกัน ซึ่งโรงเรียนจะสื่อสารกับชุมชนอย่างสม่ำเสมอ เช่น ในโอกาสที่โรงเรียนจัดให้มีการประชุมผู้ปกครอง การเยี่ยมบ้านนักเรียน การพบปะพูดคุยกับผู้ปกครองที่มาส่งบุตร หลาน รวมทั้งการให้การต้อนรับ พ่อ แม่ ผู้ปกครอง และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่มาติดต่อประสานงานกับโรงเรียน ซึ่งกระบวนการเหล่านี้ส่งผลให้ประชาชนในชุมชนได้รับบทบาทต่าง ๆ ร่วมกันในทุกกิจกรรมการมีส่วนร่วม ก่อให้เกิดการยอมรับมีส่วนร่วมจนกลายจิตสำนึกของชุมชนที่มีได้แปลกแยกไปจากวิถีชีวิตจริง ดังเช่นคำสัมภาษณ์ระดับลึกผู้ใหญ่บ้าน กล่าวไว้ดังนี้

“...วัฒนธรรมการช่วยเหลือกันเองของคนในหมู่บ้านมีมานานแล้ว สาเหตุอย่างอื่นที่ทำให้คนมามีบทบาทช่วยโรงเรียน ก็มีนะ ผมคิดว่าน่าจะมาจากเรื่อง ครูบาอาจารย์ในโรงเรียน ส่วนมากคือทางด้านจิตใจ เขาเอาใจใส่ต่อชาวบ้าน พาลูกหลานไปร่วมช่วยงาน โดยไม่เลือกงานไม่เลือกพี่เลือกน้องมาช่วยเหลือในชุมชน ไปช่วยหมดเลยทุกงาน จะเชิญ หรือไม่ได้เชิญ เขาก็ไปกัน ทุกวันนี้อะไรที่ชุมชนต้องร่วมกันกับโรงเรียนก็เหมือนว่ารู้กันแล้ว ชาวบ้านก็เหมือนกัน คือ มันอาจจะมาจากใจ จิตสำนึกของเขาว่าอยากไปช่วยส่วนรวม พอไม่ได้ไปเลยต้องมีอะไรฝากเพื่อนไป แม้ไม่มีเงินทอง ก็มีของฝากมา เขาจะฝากมา มันก็อยู่ในใจของเขา เพราะเขาเชื่อในระบบกลุ่มของเขาแล้ว” (ผู้ใหญ่บ้าน, 20 ก.ค. 2552)

2.2 การพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน

ชุมชนหนองแคนเป็นชุมชนที่ได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งการพัฒนาดังกล่าวเกิดจากความต้องการภายในชุมชนเอง และการพัฒนาที่มาจากความต้องการภายนอก การที่ชุมชนหนองแคน กลายเป็นชุมชนพัฒนาอย่างยั่งยืน มีองค์ประกอบที่สำคัญ 2 ประการ คือ บทบาทของผู้นำชุมชน คือผู้ใหญ่บ้าน อดีตผู้นำในชุมชน ผู้อำนวยการโรงเรียน คณะครู และคณะกรรมการสถานศึกษา เมื่อจะมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง ผู้นำชุมชนจะเสนอแนวคิดการพัฒนาขึ้นอย่างเปิดเผย โดยเริ่มต้นที่กระบวนการระดมความคิดเห็น การพูดคุย การสื่อสาร

หลายช่องทาง ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ จนได้ความคิดเห็นจากคนส่วนใหญ่ของชุมชน ที่มีทั้งกลุ่มคนรุ่นเก่า และคนรุ่นใหม่ เพื่อให้มีความสอดคล้องกับบริบทของชุมชน และองค์ประกอบ อีกประการหนึ่ง คือการพัฒนาที่ความสอดคล้องและสอดคล้องกับชุมชน ซึ่งก่อให้เกิดการบริหาร จัดการแต่ละคนในชุมชนได้อย่างเหมาะสม สมาชิกของชุมชนได้มีโอกาส สนับสนุนและมีส่วนร่วม ในการพัฒนาชุมชนได้ตามกำลังและความสามารถของตนเอง กล่าวคือ ใครที่มีความสามารถด้านใด ก็มาช่วยด้านนั้น เช่น การมาช่วยทำงานด้านการก่อสร้าง การมาช่วยดูแลในด้านการทำอาหาร หรือ การร่วมบริจาคตามกำลังที่ตนสามารถทำได้ การเป็นแรงงานพัฒนาวัด โรงเรียนและภายใน ชุมชน เป็นต้น แนวคิดการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนนี้ จึงไม่มีความขัดแย้งต่อการปรับเปลี่ยน ทัศนคติและวิถีชีวิตเดิม จึงส่งผลให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างมั่นคง การพัฒนาที่ยั่งยืน ของชุมชนหนองแคน จึงเป็นรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตเพื่อทุกคนในชุมชน และเป็นการ พัฒนาผ่านกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชนทำให้เกิดความตระหนักว่า ตนเป็นส่วนหนึ่งของ ชุมชน ที่จะต้องมีความรับผิดชอบทั้งต่อตัวเองและผู้อื่น และยังจะต้องแสดงบทบาทของตนใน ฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ด้วยการเข้าไปมีส่วนร่วม ในกิจกรรมและกระบวนการตัดสินใจ ของชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านหนองแคนจึงเป็นกระบวนการที่สมดุลแห่งวิถี ประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียม ช่วยให้ชุมชนหนองแคนเป็นชุมชนพัฒนาที่ยั่งยืน ดังที่ผู้ใหญ่บ้านให้สัมภาษณ์ระดับลึกไว้ว่า

“การที่คนชุมชนเข้ามาบอกว่า ความต้องการของเขาคืออะไร หรือจะมา ช่วยกิจกรรมอย่างไร พอได้รับเรารู้ว่าเขาต้องการอะไร เขาต้องการพัฒนาไปทางไหน เราก็ต้องทำ ไปตามความต้องการของคนส่วนใหญ่ ต้องรับฟังหลายๆทาง ท้องถิ่นเราไม่ใช่ว่า หน่วยงานข้าง นอกมาสั่งให้เปลี่ยนอันนั้น ทำอย่างนี้ มันล้าสมัยแล้ว สภาพแบบนี้ มันก็จะไม่สนองความต้องการ เราก็เอาลักษณะกลางๆ ไว้ ชาวบ้านเขาต้องการอะไร สมัยใหม่ก็ต้องปรับให้สมดุลกัน ถือว่า เป็นเรื่องสำคัญที่สุดคือใช้ชีวิตของคนในชุมชนไม่ทั้งความต้องการวิถีคนในชุมชน การพัฒนาเราก็ ใช้แนวที่เคยทำมา เพราะเราทำไม่ได้” (ผู้ใหญ่บ้าน, 20 ก.ค. 2552)

การพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน ส่วนหนึ่งได้รับแนวคิดพื้นฐานจากผู้อาวุโสของ ชุมชน ซึ่งเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่ยอมรับของคนทั่วไป เพราะโดยปกติแล้วผู้ที่คนในชุมชนให้ ความเคารพนับถือล้วนแต่เป็นผู้ที่ได้กระทำคุณงามความดีเพื่อชุมชนมาก่อน รวมทั้งถือได้ว่า ผู้ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี ดังคำให้สัมภาษณ์ระดับลึกผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านที่กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

“ผู้เฒ่าผู้แก่บ้านเราก็ให้คำแนะนำด้านการพัฒนา พอจะมีแนวคิด เปลี่ยนแปลงอะไรก็ปรึกษาผู้อาวุโสก่อน ก็ผู้นำชุมชนรุ่นเก่าพาทำอย่างไรก็ทำตามรอยแนวทางมา ก็ ทำตามกันมาเรื่อยๆ อย่างพ่อนี้ทำงานหนักไม่ค่อยได้นะ พ่อก็ให้ลูกมาทำแทน มีงานมาต้อนรับ กันเยอะๆ อย่างการประกวดหมู่บ้าน งานบุญบ้าง อย่างนี้ พวกผู้ใหญ่ก็ให้มาทำอาหารเลี้ยงกัน ประเพณีอย่างนี้ คือการพัฒนานะ เพราะมันเน้นพัฒนาจิตใจก่อนใช้ไหม ก็เราเคยทำกันอย่างนี้

ทำตามที่คุณแม่ผู้แก่เคยทำกันมา ไม่ยึดแนวเหล่านี้ แล้วไม่มีหลักพัฒนาที่ใจมันก็จะล้มเร็ว” (ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน, 15 มิ.ย. 2552)

2.3 การเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้

ชุมชนบ้านหนองแคน เป็นชุมชนที่มีพฤติกรรมมีส่วนร่วมมาตั้งแต่อดีต ในลักษณะการมีส่วนร่วมช่วยงานกันตามประเพณีในชุมชน เช่น การช่วยกันจัดงานประเพณีวันเข้าพรรษา การจัดงานประเพณีวันสงกรานต์ การช่วยตัดเส้นทางสร้างถนนหนทางในหมู่บ้าน ตลอดจนการร่วมช่วยงานส่วนตัวระหว่างสมาชิกในชุมชน เช่น การร่วมลงแขกเกี่ยวข้าว การช่วยงานศพ หรืองานแต่งงาน เป็นต้น การมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านหนองแคนจะเป็นการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อให้คุณสมบัติที่ดีของการเป็นสมาชิกในชุมชน จากการสังเกตการเรียนรู้ในชุมชนแห่งนี้ส่วนหนึ่งมาจากปัจเจกบุคคล ที่มีความเกี่ยวข้องกับการคิด ประสบการณ์ การจัดการปัญหาของตนเอง ซึ่งมีทั้งการยอมรับ การปฏิเสธ และการประยุกต์ใช้ การเรียนรู้จากปัจเจกบุคคล จะเชื่อมโยงให้เกิดการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมในชุมชน นอกจากนั้น จะเห็นว่าคนในชุมชนจะเกิดการเรียนรู้ด้วยการกระทำที่สืบทอดกันมา ซึ่งอาจจะเป็นการเรียนรู้โดยไม่ได้ตั้งใจ เมื่อมีเหตุการณ์ หรือมีกิจกรรมในลักษณะที่เคยปฏิบัติสืบทอดกันมาจนเป็นประเพณีนิยม ประชาชนก็จะเรียนรู้ว่าตนเองต้องทำอะไรกับเหตุการณ์ หรือกิจกรรมนั้น ๆ

การเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ของชุมชนบ้านหนองแคนจะมีลักษณะสำคัญ ได้แก่ การเรียนรู้เรื่องของชีวิตและการทำงาน การเรียนรู้จากปัญหาที่เผชิญอยู่ การเรียนรู้ของชุมชนเป็นการเรียนรู้ร่วมกัน และเป็นการเรียนรู้ด้วยการกระทำ ดังนั้น การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในชุมชนแห่งนี้ จึงเป็นการเรียนรู้ที่สมาชิกในชุมชนสามารถปรับทัศนคติ และเปลี่ยนพฤติกรรม ให้ตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงที่เข้ามาในชุมชน ส่วนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชนและโรงเรียน เกิดขึ้นในลักษณะต่างก็เป็นพื้นฐานการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เช่น โรงเรียนบ้านแคน เป็นเสมือนแหล่งเรียนรู้สร้างทุนทางปัญญา ส่วนชุมชนหนองแคนนั้นมีความสำคัญเป็นต้นทุนทางสังคม สำหรับการแสดงออกถึงการเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่มีความชัดเจนก็จะแทรกอยู่ในหลายเหตุการณ์ เช่น กระบวนการกลุ่มของชุมชน การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การประชุม การปรึกษาหารือ การแก้ไขปัญหาในชุมชน การสร้างเครือข่ายชุมชน การสร้างทางเลือกในการตัดสินใจร่วมกัน และการร่วมกิจกรรมตามสถานการณ์ ซึ่งสิ่งที่กล่าวถึงเหล่านี้ล้วนเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการส่งเสริมให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่สามารถตอบสนองการเรียนรู้ตลอดชีวิตของคนในชุมชนได้ ดังคำให้สัมภาษณ์ระดับลึกผู้ใหญ่บ้านตอนหนึ่งกล่าวว่า

“พวกผมก็ภูมิใจที่บ้านหนองแคนนี่ เป็นต้นแบบเรื่องการทำมาหากิน อย่างโรงสีข้าวของหมู่บ้าน เรายังคงใช้ร่วมกัน แต่ก่อนแบ่งเวรกันไปทำ แต่เดี๋ยวนี้ก็มีอบให้ครอบครัวที่โรงสีตั้งอยู่รับไปเลย แต่ก็มีการช่วยอีก พอคิดได้ก็ลองทำแบบใหม่ มันก็ดีขึ้นนะ อยู่หมู่บ้านนี้ไม่อดตาย บางครอบครัวเขายากจน ผมก็หาทางช่วยให้เขาอยู่ได้ แต่เราอยู่หมู่บ้าน

เดียวกันก็ไม่ทอดทิ้งกัน ทั้งกันไม่ลง ส่วนของราชการก็ช่วยเป็นครั้งเป็นคราวเท่านั้น ผมเห็นทุกปัญหาสารพัดของชาวบ้าน พี่ชายก็ช่วยผม เขาเก่งเรื่องการพัฒนาผมทำงานต่อจากพี่นะ การพัฒนานี้ส่วนใหญ่ที่นี้จะพากันคิดกันเอง คนมาคิดแทนพวกชาวบ้านไม่ชอบ อย่าง เช่น ฝ่ายน้ำก็ชาวบ้านสร้างกันเอง เราได้แล้ว มีน้ำมันก็มีปลา พอมีน้ำก็ทำเกษตร ชาวบ้านที่นี่เหมือนเรียนวิชาชีวิต ที่ว่าสิ่งใหม่ๆ เราก็อยากจะได้ แต่ภูมิปัญญาชาวบ้านก็ต้องช่วยกันอนุรักษ์ไว้ เป็นมรดกให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้” (ผู้ใหญ่บ้าน, 20 ก.ค. 2552)

การเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ เป็นเรื่องการยอมรับ หรือปฏิเสธด้านการพัฒนาชุมชน ที่จะต้องอาศัยความเป็นเหตุผล หรือการใช้สติปัญญาร่วมกัน เพื่อคัดกรองสิ่งที่สอดคล้อง เหมาะสม และสามารถสร้างความสมดุลให้กับชุมชนได้ ในประเด็นเดียวกันนี้ ผู้อำนวยการโรงเรียนซึ่งเป็นผู้มีบทบาทในการเข้าร่วมพัฒนาชุมชนได้กล่าวถึงในการสัมภาษณ์ระดับลึก ตอนหนึ่งว่า

“...ที่ว่าทำไมต้องเป็นชุมชนดีเด่น สำคัญตรงไหน อันนี้ผมเข้าใจว่า บ้านนี้ที่ต่างกับที่อื่นคือตรงนี้นะ ผมคิดว่าสิ่งแรกต้องดูพื้นเดิมชาวบ้านด้วย ว่าทางเราจะยึดเยียดอะไรมาให้พวกชาวบ้าน อันนี้ไม่ได้นะครับ เขาว่าดีหรือไม่ดีกับชุมชนใหม่ ก็เกิดมาจากการตกลงร่วมกัน ให้รู้ได้ทั่วถึงกัน เขาได้คุยกันได้ฟังความคิดเห็นบ้าง ก็รู้ว่าอะไรเป็นอะไร ที่จริงดีนะครับ เพราะเมื่อคนรู้ความจริง รู้ต้องการอะไร ส่วนรวมต้องการอะไร ก็ทำไปตามนั้น มันได้ประโยชน์ทุกคนร่วมกัน อีกอย่างผู้นำชุมชนก็เป็นนักประชาสัมพันธ์ ไม่ใช่โมโหอะไร คือทั้งทำทั้งพูดด้วย ผมยังมองว่าเมื่อสังคมเปิดใจกว้าง มีการรับรู้แบบเปิดเผยมากขึ้น ก็จะเป็นอย่างชุมชนนี้” (ผู้อำนวยการโรงเรียน, 15 มิ.ย. 2552)

บทที่ 7

สรุปผลการศึกษา ข้อเสนอเชิงทฤษฎี และข้อเสนอแนะ

ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ได้นำแนวคิดพื้นฐานด้านกฎหมายมาแสดงเป็นเจตนารมณ์และแนวทางที่จะให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ดังสารบัญญัติในมาตรา 8 (2) การจัดการศึกษาให้ยึดหลักให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา มาตรา 9 การจัดระบบโครงสร้างและกระบวนการจัดการศึกษา ให้ยึดหลักการมีเอกภาพด้านนโยบาย และมีความหลากหลายในการปฏิบัติ มีกระจายอำนาจไปสู่เขตพื้นที่การศึกษา สถานศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การกำหนดมาตรฐานการศึกษา และการจัดระบบประกันคุณภาพการศึกษา การส่งเสริมมาตรฐานวิชาชีพครู คณาจารย์และบุคลากรทางการศึกษาอย่างต่อเนื่อง การระดมทรัพยากรจากแหล่งต่างๆ มาใช้ในการจัดการศึกษาและการมีส่วนร่วมของทุกภาคในการจัดการศึกษาและมาตรา 29 ได้กำหนดให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ข้อมูล ข่าวสารและรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและวิทยาการต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการ รวมทั้งหาวิธีการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนาระหว่างชุมชน

สำหรับบุคลากรในโรงเรียนที่เป็นพื้นที่ศึกษาในครั้งนี้ ประกอบด้วย ผู้ดำรงตำแหน่งบริหารเรียกว่า “ผู้อำนวยการสถานศึกษา” ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้เรียกโดยย่อว่า “ผู้อำนวยการ” หรือ “ผู้อำนวยการโรงเรียน” มีข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา ตำแหน่ง “ครู” รวม 7 คน ผู้ให้ข้อมูลสำคัญทางด้านชุมชน ประกอบด้วย คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้เรียกโดยย่อว่า “กรรมการสถานศึกษา” ผู้ใหญ่บ้านเรียกว่า “ผู้ใหญ่บ้าน” หรือ “ผู้นำชุมชน” และผู้ปกครองนักเรียน เรียกว่า “ผู้ปกครอง”

การศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็ก ได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) เพื่อสร้างทฤษฎีฐานราก (grounded theory) จากปรากฏการณ์ในพื้นที่ที่ศึกษา เพื่อทำความเข้าใจในปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็ก จากมุมมองของผู้ที่อยู่ในปรากฏการณ์และผู้ที่เกี่ยวข้อง เก็บรวบรวมข้อมูล โดยการสัมภาษณ์ระดับลึก (in-depth interview) การจัดสนทนากลุ่ม (focus group discussion) การวิเคราะห์เอกสาร (document analysis) การสังเกตและจดบันทึก (observation and field-note) จากนั้นนำปรากฏการณ์

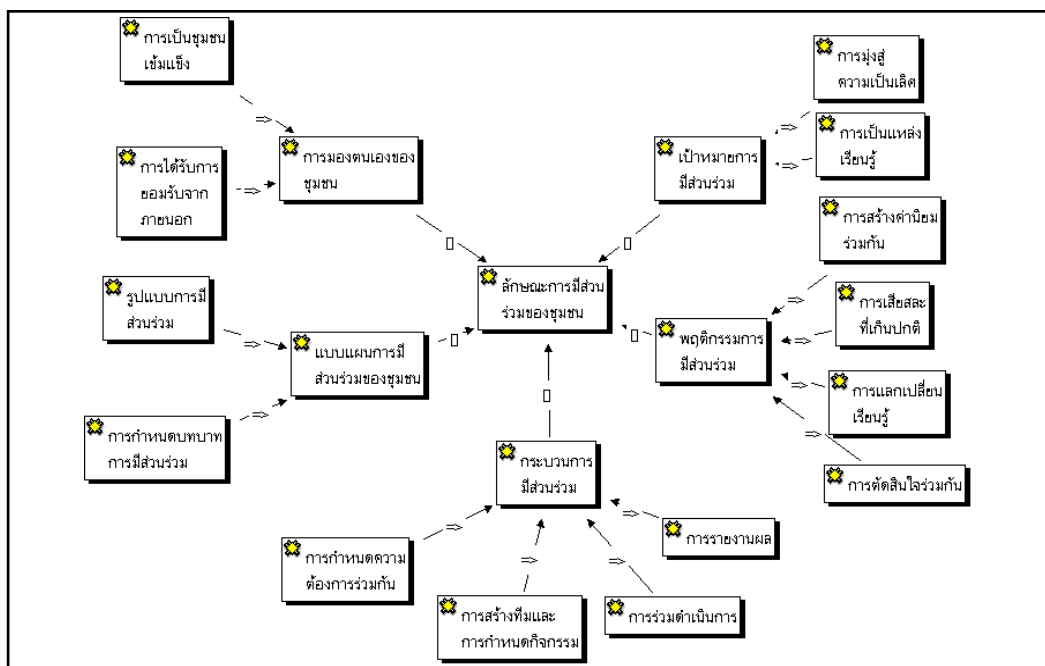
ที่ศึกษาจากในโรงเรียนนำมาวิเคราะห์ และตีความเพื่ออธิบายลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชน ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน ยุทธศาสตร์และเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการใช้ยุทธศาสตร์ การมีส่วนร่วมของชุมชน รวมทั้งผลสืบเนื่องที่เกิดจากการใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชน ในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็ก โดยมองผ่านโรงเรียนที่เป็นพื้นที่ศึกษา จากนั้นวิเคราะห์และนำเสนอเสนอข้อมูลเป็นความเรียงนำเสนอในภาพรวม โดยเชื่อมโยงเป็นลำดับตั้งสรุปผลการวิจัย ต่อไปนี้

1. สรุปผลการวิจัย

เพื่อตอบคำถามวิจัยที่ว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนจากมุมมองของคนที่อยู่ในปรากฏการณ์ มีลักษณะอย่างไร ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนคืออะไร ยุทธศาสตร์ที่นำมาใช้ในการมีส่วนร่วมของชุมชนคืออะไร และมีเงื่อนไขอะไร ตลอดจนผลสืบเนื่องที่เกิดจากการใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชนคืออะไร สรุปผลตามคำถามการวิจัยได้ดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 ลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชน

การทำความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นแห่งนี้ใช้ข้อมูลจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาก่อนและหลังการปฏิรูปการศึกษาตามพระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาในโรงเรียน โดยผู้วิจัยพบว่า ลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชนมีหลาย ประเด็น ได้แก่ การมองตนเองของชุมชน แบบแผนการมีส่วนร่วม กระบวนการมีส่วนร่วม พฤติกรรมการมีส่วนร่วม และเป้าหมายการมีส่วนร่วม ดังข้อค้นพบจากการวิจัยในตอนต้นที่ 1 แสดง รายละเอียดในภาพที่ 11

ภาพที่ 11 ลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชน

1.1 การมองตนเองของชุมชน

ผลจากการปฏิบัติงานที่ดำเนินการต่อเนื่องของโรงเรียน และการมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็กแห่งนี้ ได้รับการพัฒนาจากฐานความคิดและความเชื่อของชุมชนเกี่ยวกับ การเป็นชุมชนเข้มแข็ง และการได้รับการยอมรับจากภายนอก ซึ่งความเป็นมาของชุมชนในลักษณะสายสัมพันธ์อย่างเหนียวแน่นในระบบเครือญาติ มีความเอื้ออาทร เกื้อกูลกัน การมีเกียรติประวัติดีเด่นของชุมชน และการได้รับยกย่องจากผลการพัฒนาชุมชน การเป็นชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งเกิดจากการกำหนดวิสัยทัศน์และคำขวัญของหมู่บ้านร่วมกันของคนในชุมชน ส่งผลให้คนชุมชนมีความภาคภูมิใจในการเป็นผู้ร่วมสร้างและร่วมดำรงความเป็นชุมชนเข้มแข็งมาอย่างต่อเนื่องและยาวนาน นอกจากนี้ชุมชนยังมีการกำหนดแนวปฏิบัติร่วมกันอยู่บนพื้นฐานความดีงามทางวัฒนธรรม มีความรักสามัคคี ของคนในชุมชน โดยใช้รูปแบบการจัดประชาคมหมู่บ้านเพื่อตอบสนองต่อสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมจากภายในชุมชน ทำให้สมาชิกในชุมชนสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมั่นคง มีชีวิตที่มีคุณภาพตามวิถีแห่งสังคมเกษตรกรรม สำหรับการได้รับการยอมรับจากภายนอก อย่างกว้างขวางโดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีชื่อเสียงของชุมชนเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน รวมทั้งการให้ความร่วมมือของชุมชนในการสนับสนุนการจัดการศึกษาของโรงเรียน จึงเป็นเสมือนภารกิจที่ชุมชนต้องพัฒนาต่อยอดและรักษามาตรฐานไว้ รวมทั้งการได้รับการยกย่องด้านการพัฒนาชุมชนทั้งในระดับอำเภอ ระดับจังหวัด และระดับประเทศ ได้กลายเป็นต้นแบบของหมู่บ้านพัฒนาที่มีชื่อเสียง มีหน่วยงาน องค์กรพัฒนาอื่น ๆ มาศึกษาดูงานเป็นจำนวนมาก และส่งผลสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

1.2 แบบแผนการมีส่วนร่วมของชุมชน

ผู้วิจัยได้ค้นพบแบบแผนการมีส่วนร่วมของชุมชนซึ่งเป็นความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ที่คนในชุมชนมองเห็นความสำคัญในการจัดการศึกษาของโรงเรียนร่วมกัน เพื่อมุ่งส่งเสริมสนับสนุนการพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอน ส่งผลให้ผู้เรียนมีคุณภาพและมาตรฐานตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนด แบบแผนการมีส่วนร่วมของชุมชน ประกอบด้วย รูปแบบการมีส่วนร่วม และการกำหนดบทบาทการมีส่วนร่วม สำหรับรูปแบบการมีส่วนร่วม มี 2 ลักษณะ คือ การมีส่วนร่วมตามนโยบาย เป็นการร่วมของชุมชนกับโรงเรียนที่กำหนดไว้ชัดเจนตามนโยบายของโรงเรียน หรือตามแผนปฏิบัติการประจำปี ก่อนสิ้นปีการศึกษาในแต่ละปี สำหรับการมีส่วนร่วมตามสถานการณ์ คือการมีส่วนร่วมของชุมชนที่ไม่ได้กำหนดไว้ในแผนงานของโรงเรียน การมีส่วนร่วมตามสถานการณ์นี้เกิดจากความต้องการหรือความจำเป็นที่โรงเรียนและชุมชนมีความคิดเห็นร่วมกันที่ไม่มีแบบแผนกำหนด เป็นกิจกรรมที่ชุมชน หรือโรงเรียนจัดให้มีขึ้นในวาระพิเศษ นอกจากนี้การมีส่วนร่วมตามสถานการณ์ส่วนใหญ่จะเป็นการมีส่วนร่วมของบุคคล กลุ่มบุคคล หน่วยงาน หรือองค์กรในชุมชนเข้ามาร่วมจัดกิจกรรมกับทางโรงเรียน ที่เกี่ยวกับการส่งเสริม สนับสนุน ด้านการพัฒนาคุณภาพของนักเรียน และการพัฒนาโรงเรียนด้านอื่น ๆ การ

กำหนดบทบาทการมีส่วนร่วม ได้แก่ การมีส่วนร่วมรับรู้ และร่วมปฏิบัติ คือแบบแผนการมีส่วนร่วมที่บุคคล หรือกลุ่มบุคคลที่ไม่ได้กำหนดบทบาทอำนาจหน้าที่ไว้อย่างชัดเจน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นผู้ปกครองนักเรียน และประชาชนทั่วไปที่อยู่ภายในชุมชน รวมทั้งผู้เกี่ยวข้องที่อยู่ภายนอกชุมชน ซึ่งบทบาทของผู้มีส่วนร่วมรับรู้และร่วมปฏิบัตินี้มักจะแสดงออกในลักษณะเป็นผู้ร่วมมือเป็นผู้ให้การสนับสนุนงาน อย่างไรก็ตามการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนแห่งนี้ เป็นไปเพื่อการพัฒนาสู่ความเป็นเลิศตามการรับรู้ของคนในชุมชน แม้ว่าผู้มีส่วนร่วมบางกลุ่มจะไม่ได้มีบทบาทการตัดสินใจในกระบวนการของการมีส่วนร่วมก็ตามไม่ได้เป็นอุปสรรคขัดขวางการดำเนินกิจกรรมของโรงเรียนกับชุมชน และการมีส่วนร่วมตัดสินใจและแก้ไขปัญหา จะเป็นแบบแผนการมีส่วนร่วมของบุคคล หรือกลุ่มบุคคล ที่กำหนดบทบาท อำนาจหน้าที่การมีส่วนร่วมไว้อย่างชัดเจน ซึ่งเป็นบทบาทที่กำหนดไว้ตามระเบียบ กฎหมาย และนโยบายของรัฐ หรือบทบาทที่ได้รับจากชุมชน จนเป็นที่รับรู้กันทั่วไป สำหรับบุคคล หรือกลุ่มบุคคลที่มีบทบาทการมีส่วนร่วม การตัดสินใจ และแก้ไขปัญหา ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน เจ้าอาวาส ทีมผู้นำชุมชน คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน คณะที่ปรึกษาโรงเรียน ผู้อำนวยการโรงเรียน คณะครู ชนมศิษย์เก่า ประธานกลุ่มพัฒนาในชุมชน บุคคล หรือกลุ่มบุคคลล้วนแต่เป็นผู้มีบทบาทการมีส่วนร่วมตัดสินใจตามระบบราชการ และตามความต้องการจำเป็นของโรงเรียน

1.3 กระบวนการมีส่วนร่วม

กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนเกิดจาก กระบวนทัศน์ของชุมชนที่เข้าใจบทบาทของตนเองมากขึ้น กล่าวคือ ผู้ที่ร่วมสร้างโอกาสการเรียนรู้ในฐานะ ผู้ร่วมพัฒนาในกิจการของโรงเรียน และกิจกรรมอื่นที่ส่งผลต่อผู้เรียนอย่างชัดเจนโดยไม่รู้สีกว่าแยกส่วน กระบวนการมีส่วนร่วมที่โรงเรียนและชุมชนนำมาใช้จากปรากฏการณ์ในพื้นที่ศึกษา มี 4 ขั้นตอน ได้แก่ การกำหนดความต้องการร่วมกัน การสร้างทีมและการกำหนดกิจกรรม การร่วมดำเนินการและ การรายงานผลงาน การกำหนดความต้องการร่วมกัน ผู้วิจัยพบว่า มีการสื่อสารผ่านการประชุมชาวบ้านประจำทุกเดือนโดยมีผู้อำนวยการโรงเรียนแจ้งข่าวความเคลื่อนไหวรายละเอียดแผนงานหรือกิจกรรมที่โรงเรียนมีความต้องการให้ชุมชนสนับสนุนในด้านการจัดการศึกษาให้ชุมชนทราบหรือการนำเสนอต่อที่ประชุมคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ทั้งในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ โดยผ่านการบอกเล่าและพูดคุยกันในวงสนทนา หรือการจัดประชุม สัมมนาประจำปีก่อนจะเปิดภาคเรียนปีการศึกษาใหม่ เพื่อนำเสนอผลงานการจัดการศึกษาในรอบปีที่ผ่านมาต่อที่ประชุม เป็นการกำหนดความต้องการร่วมกัน ที่ทำให้คณะกรรมการสถานศึกษา คณะที่ปรึกษา คณะครู ตลอดจนผู้ปกครองนักเรียน ได้รับฟังความคิดเห็น ข้อเสนอแนะต่าง ๆ ร่วมกันเพื่อนำไปเป็นข้อมูลวางแผนจัดการศึกษาในปีต่อไป การสร้างทีมและการกำหนดกิจกรรม เป็นการมอบหมายจากชุมชนร่วมกับทางโรงเรียน และมติที่ประชุมคณะกรรมการสถานศึกษา หรือข้อเสนอจากชุมชน ซึ่งจากการวิจัยพบว่า คนในชุมชนส่วนใหญ่มีความศรัทธาและเชื่อมั่นในการดำเนินงานของ

ผู้อำนวยการโรงเรียนคนปัจจุบัน อันนำไปสู่การสร้างทีมละการกำหนดกิจกรรมร่วมกันของโรงเรียนกับชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ การร่วมดำเนินการ พบว่า แนวคิดการมีส่วนร่วมแทรกอยู่ในทุกกิจกรรมของชุมชนแห่งนี้ โดยมีการแสดงถึงบทบาทของผู้มีส่วนร่วมชัดเจน หรือแสดงถึงแบบแผนการมีส่วนร่วมของบุคคล กลุ่มบุคคลที่ร่วมกันดำเนินการในการจัดการศึกษาของโรงเรียน เช่น กลุ่มผู้นำชุมชน กรรมการสถานศึกษา คณะที่ปรึกษา ประธานกลุ่มพัฒนา หรือ หัวหน้ากลุ่มกิจกรรมที่ได้รับมอบหมาย จะมีส่วนร่วมในการดำเนินการในลักษณะของการคิดริเริ่มงาน การวางแผนกิจกรรม ร่วมกำกับติดตามการดำเนินการ และร่วมสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง การที่คนในชุมชนมีบทบาทแตกต่างกันตามสถานะทางสังคม แต่ก็ยอมรับซึ่งกันและกัน การเข้าร่วมดำเนินการในรูปแบบต่างๆ ตามบทบาทที่ได้รับมอบหมาย ทั้งการให้ความร่วมมือ สนับสนุน และปฏิบัติตามแนวทางที่ตกลงกัน ส่วน การรายงานผลงาน นั้นมีทั้งเป็นการกำหนดในแผนปฏิบัติการของโรงเรียน และการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นตามสถานการณ์ ถือว่าเป็นวงจรสำคัญของการกระบวนกรมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งจะต้องรายงานต่อคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน และรายงานต่อที่ประชุมของชุมชน หรือประกาศผ่านหอกระจายข่าว นับเป็นการรายงานผลการดำเนินการของกิจกรรมต่างๆ เกี่ยวกับเข้ามาส่วนร่วมของชุมชนในหลายช่องทางให้สาธารณชนทราบโดยทั่วกัน นอกจากนี้ ทางโรงเรียนบันทึกรายงานผลงานด้านต่างๆ ที่เป็นผลงานการมีส่วนร่วมของชุมชน

1.4 เป้าหมายการมีส่วนร่วม

การกำหนดเป้าหมายการมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนบ้านหนองแคนนี้ ผู้วิจัยพบว่า มีลักษณะสำคัญ 2 ประการ คือ การมุ่งสู่ความเป็นเลิศ และการเป็นแหล่งเรียนรู้ การมุ่งสู่ความเป็นเลิศ นี้เกิดจากโรงเรียนบ้านหนองแคนมีผลงานที่ภาคภูมิใจอย่างต่อเนื่อง เช่น การได้รับคัดเลือกให้ได้รับรางวัลโรงเรียนพระราชทาน ประเภทโรงเรียนขนาดเล็ก รางวัลห้องสมุดดีเด่น ระดับประเทศ ของสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย รางวัลเหรียญทอง การบริหารจัดการ โดยมีชุมชนมีส่วนร่วม จากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน และได้รับการประกาศให้เป็นโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ ระดับเพชร เป็นต้น การที่โรงเรียนแห่งนี้ได้รับการยกย่อง และมีชื่อเสียงในการพัฒนาโรงเรียนร่วมกับชุมชน ผู้วิจัยพบว่า เป็นการทำงานร่วมกันอย่างเข้มแข็งจริงจังของผู้อำนวยการโรงเรียนกับทีมผู้นำของชุมชน ที่ร่วมกันวางแผนและกำหนดเป้าหมายในการทำงานสู่ความสำเร็จที่เหนือกว่าความคาดหวัง รวมทั้งคณะครู กรรมการสถานศึกษา และผู้เกี่ยวข้องมีความชัดเจนต่อนโยบายและแผนงาน และมีแนวคิดที่จะร่วมกันในลักษณะ inside out – outside in มีการจัดลำดับความสำคัญให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียรับผิดชอบ โดยโรงเรียนและชุมชนยึดมั่นในค่านิยมแห่งความสำเร็จของผลงาน สำหรับ การเป็นแหล่งเรียนรู้ จะเห็นว่าโรงเรียนขนาดเล็กอย่างกรณีโรงเรียนบ้านหนองแคนนี้ สร้างความโดดเด่นการพัฒนาคุณภาพการศึกษาให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญในวงการศึกษ การเป็นแหล่งเรียนรู้มี 2

ลักษณะ คือ การได้มีโอกาสนำผลงานโรงเรียนไปเผยแพร่ผ่านสื่อต่าง ๆ และ การให้การต้อนรับ คณะที่มาขอศึกษาดูงานที่โรงเรียน

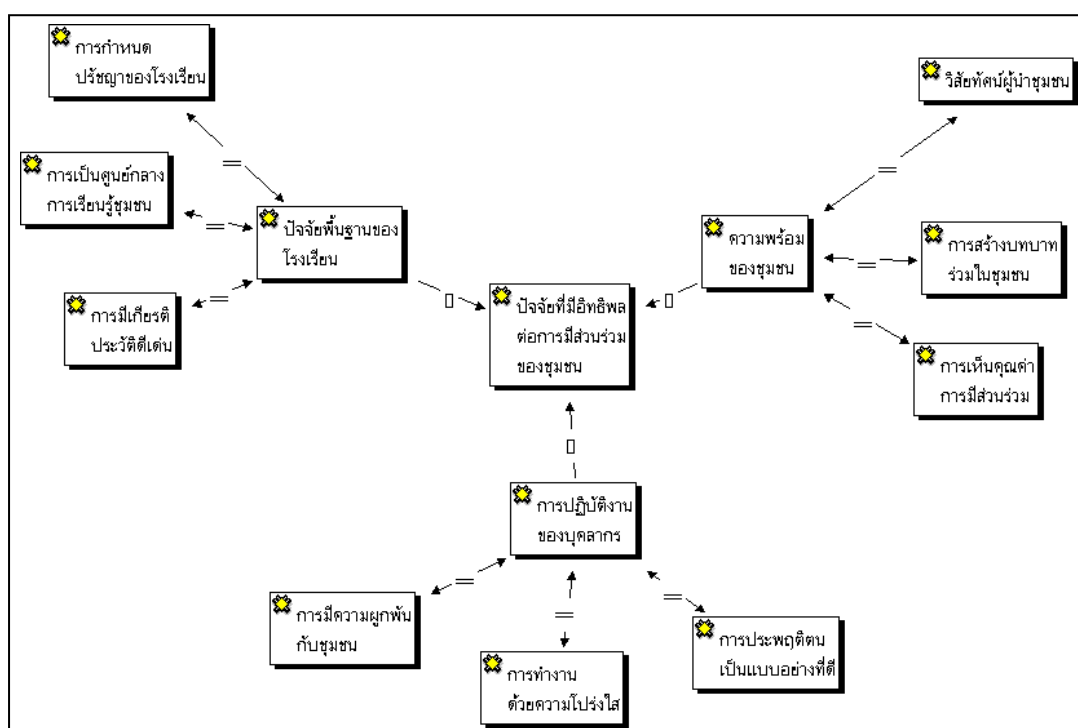
1.5 พฤติกรรมการมีส่วนร่วม

ข้อค้นพบเกี่ยวกับพฤติกรรมการมีส่วนร่วมของชุมชน ประกอบด้วย การสร้าง ค่านิยมร่วม การเสียสละที่เกินระดับปกติ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการตัดสินใจร่วมกัน การสร้างค่านิยมร่วม ผู้วิจัยพบว่า ครูในโรงเรียนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการสร้างค่านิยมร่วมกัน ระหว่างพ่อ แม่ ผู้ปกครอง ซึ่งเป็นลักษณะร่วมมือกันสร้างสรรค์ผู้เรียน และเป็นการสร้างแรงจูงใจให้เกิดความเข้าใจอย่างแท้จริงในการสร้างโอกาสการเรียนรู้ของบุตรหลานนั้น คณะครูได้ ร่วมกันสร้างแนวคิดพื้นฐานให้เกิดการรับรู้ร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้ชุมชนมีทัศนคติที่ ถูกต้องเกี่ยวกับการพัฒนานักเรียน มิใช่เป็นหน้าที่ของครูในโรงเรียนเพียงฝ่ายเดียว แต่รวมถึง พ่อ แม่ ผู้ปกครอง และชุมชนที่จะต้องร่วมมือกันทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน นอกจากนี้ ยังพบว่า ผู้อำนวยการโรงเรียนได้กำหนดกรอบแนวคิดการสร้างค่านิยมร่วมเพื่อให้ชุมชนมี บทบาทเข้ามามีส่วนร่วมใน 3 ลักษณะ คือ บทบาทผู้ให้กำลังใจ บทบาทผู้กำกับ ติดตาม และ บทบาทผู้สนับสนุนและส่งเสริม ซึ่งลักษณะของการแสดงออกของชุมชน เป็นการให้กำลังใจให้เกิด การพัฒนาอย่างต่อเนื่องไม่มีสิ้นสุด การสร้างค่านิยมร่วมโดยการให้บทบาทในหลายรูปแบบนี้ ก่อให้เกิดมุมมองการพัฒนาที่ครอบคลุมทุกด้านจากผู้เกี่ยวข้อง สำหรับ การเสียสละที่เกินระดับ ปกติ เป็นการพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาของโรงเรียน ซึ่งเป็นผลมาจากความทุ่มเทและ เสียสละที่เกินระดับปกติของผู้อำนวยการโรงเรียน คณะครูและบุคลากร ซึ่งลักษณะของการปฏิบัติ ตนของบุคลากรในโรงเรียนที่เป็นผู้มีความเสียสละ และอุทิศตนเพื่อหน้าที่ ที่ทุ่มเทจิตใจในการ ปฏิบัติงานเป็นพิเศษ ทำให้ภารกิจงานในโรงเรียนสำเร็จตามเป้าหมาย และเกิดประโยชน์สูงสุด และเป็นการสร้างแรงจูงใจให้ชุมชนได้แสดงบทบาทการมีส่วนร่วมพัฒนาโรงเรียนมากยิ่งขึ้น ส่วน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ผู้วิจัยพบว่า โรงเรียนให้ความสำคัญเกี่ยวกับการสื่อสารเพื่อกระจายการ เรียนรู้ และเผยแพร่ความคิด แนวปฏิบัติต่างๆให้รับรู้ร่วมกันในหลายรูปแบบ เช่น การฝึกอบรม การสัมมนา การประชุม และการเรียนรู้จากการปฏิบัติร่วมกัน เป็นต้น นอกจากนี้การแลกเปลี่ยน เรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการจะนำมาใช้เป็นประจำ เช่น การปรึกษาหารือหน้าเสาธงก่อนนักเรียนเข้า ชั้นเรียน และในเวลาพักรับประทานอาหารกลางวัน สำหรับ การตัดสินใจร่วมกัน พบว่า โรงเรียน แห่งนี้ยึดการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานรูปแบบผสมผสานที่มีผู้บริหารสถานศึกษา คณะกรรมการสถานศึกษา และชุมชนมีบทบาทหลักในการบริหารงานร่วมกัน ซึ่งมีประเด็นในการ ตัดสินใจร่วมกัน ที่มุ่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่คุณภาพนักเรียน การปรับปรุงสภาพแวดล้อมให้ได้ มาตรฐาน และการระดมทรัพยากรทางการศึกษา โดยมีกระบวนการตัดสินใจร่วมกัน ได้แก่ การ สำรองความต้องการพื้นฐาน การวางแผนพัฒนาโรงเรียน การเสนอแนวทางปฏิบัติ การสรุปผล งาน และนำไป ทบทวน ปรับปรุง แก้ไข ซึ่งการตัดสินใจร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน เป็นการ

นำประเด็นที่จะตัดสินใจร่วมกันเข้าเสนอต่อที่ประชุมคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน และการนำมติที่ผ่านความเห็นของคณะกรรมการแล้ว รายงานที่ประชุมประจำเดือนของชุมชน เพื่อยืนยันและรับรองการตัดสินใจร่วมกันอีกครั้ง

ตอนที่ 2 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน

จากการศึกษาปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนในประเด็นเกี่ยวกับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน ประกอบด้วย ปัจจัยพื้นฐานของโรงเรียน การปฏิบัติงานของบุคลากร และความพร้อมของชุมชน ดังรายละเอียดในภาพที่ 12

ภาพที่ 12 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน

2.1 ปัจจัยพื้นฐานของโรงเรียน

ปัจจัยพื้นฐานของโรงเรียน ที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา ประกอบด้วย การกำหนดปรัชญาของโรงเรียน การเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน และการมีเกียรติประวัติดีเด่น สำหรับ การกำหนดปรัชญาของโรงเรียน นับว่าเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญและมีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน ปรัชญาโรงเรียนบ้านหนองแคน ในปัจจุบันคือ “โรงเรียนทันสมัย สร้างวิสัยทัศน์ครู มุ่งสู่มาตรฐาน ประสานงานกับชุมชน” ซึ่งเป็นการนำเอาปรัชญาเดิมมาปรับใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐในการสร้างแนวคิดการทำงานร่วมกันระหว่างผู้บริหาร คณะครู และชุมชน ในการบริหารโรงเรียนเพื่อนำไปสู่หลักการปฏิบัติของ

ผู้บริหารและคณะครู ผู้วิจัยพบว่า โรงเรียนได้ตระหนักในการนำปรัชญาไปสู่การปฏิบัติอย่างจริงจัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้บริหารโรงเรียนได้นำปรัชญาของโรงเรียนเผยแพร่ต่อสาธารณะ โดยมีการสื่อสารหลายทาง เช่น กล่าวถึงปรัชญาโรงเรียนผ่านที่ประชุมสม่ำเสมอ จัดทำแผ่นป้ายข้อความติดไว้หน้าอาคารเรียน อาคารห้องสมุด และในห้องประชุม รวมทั้งปรัชญาของโรงเรียนมีปรากฏในแผนพัฒนาคุณภาพสถานศึกษา แผนปฏิบัติการประจำปี และในเอกสารต่างๆ ของโรงเรียน ในด้านการเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน นั้นจะเห็นได้ว่าการบริหารโรงเรียนบ้านหนองแคนไม่ได้จำกัดขอบเขตบริเวณตนเองเฉพาะแต่ในรั้วโรงเรียนเท่านั้น แต่ได้ทำให้โรงเรียนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ปรับบทบาทโรงเรียนให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน เปิดพื้นที่ส่งเสริมกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนที่หลากหลาย พร้อมกับการสร้างความสัมพันธ์และเกื้อกูลกันในการเรียนรู้ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน การสร้างความเข้าใจในกระบวนการจัดการศึกษาที่ไม่สามารถแยกส่วนกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน จึงเป็นบทบาทที่โรงเรียนที่ต้องแสดงศักยภาพนำการขับเคลื่อนการพัฒนาทั้งในโรงเรียนและในชุมชนให้สามารถตอบสนองความต้องการที่ครอบคลุมวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน รูปแบบและ กิจกรรมที่โรงเรียนดำเนินการเพื่อแสดงถึงการเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน ได้แก่ การอบรมวิชาชีพ เสริม การแต่งตั้งครูเป็นที่ปรึกษากลุ่มอาชีพ การเป็นศูนย์รวมภูมิปัญญาท้องถิ่น การเชื่อมโยงการเรียนรู้กับองค์กรอื่น การเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชนทำให้ชุมชนมีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอ และทำให้ผู้ปกครองและคนในชุมชนมองเห็นว่าโรงเรียนนอกจากจะอยู่ในฐานะเป็นแหล่งให้ความรู้แก่บุตรหลานแล้ว ยังได้รับการเสริมสร้างความเป็นหุ้นส่วนชีวิตของคนในชุมชน นอกจากนี้โรงเรียนยังสามารถเป็นพื้นฐานการเรียนรู้ของชุมชนทั้งในส่วนที่เป็นแนวความคิด วิธีการ และเป้าหมายการจัดการเรียนรู้เกี่ยวกับชุมชน รวมทั้งการนำองค์ความรู้ในชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้จัดกิจกรรมการเรียนการสอนในโรงเรียน ส่วน การมีเกียรติประวัติดีเด่น นั้น สืบเนื่องโรงเรียนบ้านหนองแคนก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2482 ตลอดระยะเวลากว่า 70 ปีที่ก่อตั้งโรงเรียนมา โรงเรียนมีการพัฒนาและมีความก้าวหน้าตามลำดับ ซึ่งเป็นไปสถานการณ์บ้านเมืองและความสามารถของผู้บริหารโรงเรียนตลอดจนการเข้ามามีบทบาทของชุมชน หลังจากมีการปฏิรูปการศึกษาตั้งแต่พ.ศ. 2542 ซึ่งเป็นช่วงของการเปลี่ยนแปลงผู้บริหารคนใหม่ นับว่าเป็นยุคของการพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการจัดการศึกษา ประกอบกับครูในโรงเรียนมีประสบการณ์ผ่านการทำงานหนักในลักษณะเช่นนี้มาก่อน รวมทั้งชุมชนก็ได้รับการพัฒนาเต็มศักยภาพ จึงทำให้โรงเรียนมีผลงานมีชื่อเสียงเป็นเกียรติประวัติสูงสุดหลายประการ เช่น ได้รับรางวัลห้องสมุดดีเด่นระดับประเทศ ของสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย โรงเรียนรางวัลพระราชทาน รางวัลโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพระดับเพชร โรงเรียนผ่านการประเมินจากสมศ. รอบที่ 2 ได้ระดับดีมากทุกมาตรฐาน เป็นโรงเรียนต้นแบบในโครงการโรงเรียนเพื่อนเด็ก โรงเรียนนาร่องการจัดการศึกษาแบบคลัสเตอร์ระดับภาค ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้รับรางวัลเหรียญทองระดับประเทศ โรงเรียนที่มีการบริหารจัดการโดยชุมชนมีส่วนร่วม

มีหน่วยงาน และองค์กรต่าง ๆ มาศึกษาดูงานมากกว่า 1,000 คณะ ได้รับการตรวจราชการจากผู้บริหารระดับสูงของกระทรวงศึกษาธิการ ได้แก่ ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน และผู้ตรวจราชการกระทรวงศึกษาธิการ

2.2 การปฏิบัติงานของบุคลากร

การปฏิรูปการศึกษาทำให้เกิดกระแสการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการทำงานของบุคลากรในโรงเรียน ซึ่งจะต้องเร่งรัดการปฏิบัติงานให้มีประสิทธิภาพ และเตรียมการเพื่อรับการตรวจสอบและประเมินจากหน่วยงานต่าง ๆ รวมทั้งการติดตาม ตรวจสอบจากชุมชน จากการศึกษาพฤติกรรมการทำงานของบุคลากรในโรงเรียน โดยการเข้าร่วมกิจกรรม การสังเกตการณ์ทำงานในวันปกติและวันหยุด พบว่า ลักษณะสำคัญการปฏิบัติงานของบุคลากรในโรงเรียน ได้แก่ การประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี การมีความผูกพันกับชุมชน และการทำงานด้วยความโปร่งใส การประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี คณะครู มีคุณลักษณะที่ชุมชนให้การยอมรับโดยเฉพาะในด้านการครองตน ข้าราชการครูทุกคนไม่ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุข ดำเนินชีวิตเรียบง่าย สร้างฐานะด้วยการประหยัดอดออม และทำอาชีพเสริมเพื่อหารายได้กับประชาชนในชุมชน การวางตัวที่เหมาะสม ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี พฤติกรรมของครูผู้สอนจึงถือได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญที่ชุมชนมองเห็นได้ชัดเจน เนื่องจากมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ปกครองนักเรียนอยู่เสมอ และเป็นส่วนที่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ จนทำให้การดำเนินงานของโรงเรียนมีความคล่องตัว พฤติกรรมที่สนิทแนบแน่นกับชุมชนอย่างเป็นกันเอง เปรียบเสมือนเป็นคนในครอบครัวเดียวกัน อันส่งผลให้การดำเนินงานในโรงเรียนและการประสานสัมพันธ์ระหว่างชุมชน เป็นไปได้ อย่างราบรื่น ส่งผลต่อการจัดการศึกษาของโรงเรียนโดดเด่น ในส่วนผู้บริหารโรงเรียน พบว่า ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี ลักษณะเด่นเป็นพิเศษคือเป็นมีความสุภาพ อ่อนน้อม ยิ้มแย้ม แจ่มใส มีทักษะในการสื่อสาร เสียสละและอุทิศเวลาให้แก่ส่วนรวมเป็นพิเศษ มีความเป็นผู้นำสูง กล้าแสดงความคิดเห็นตรงไปตรงมา เป็นผู้นำทางวิชาการ มุ่งผลสำเร็จคุณภาพนักเรียน แสดงบทบาทเป็นผู้นำของชุมชน มีความ สามารถประสานสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนและชุมชนได้เป็นอย่างดี การมีความผูกพันกับชุมชน เป็นการแสดงถึงความผูกพันของครูในโรงเรียนที่มีต่อชุมชน เป็นความรู้สึกทางใจที่เป็นแรงผลักดันสำคัญในการดำเนินงานของโรงเรียนไปสู่ความสำเร็จ และความภาคภูมิใจร่วมกัน โดยเฉพาะโรงเรียนในชนบทที่ทั้งผู้บริหารและครูต่างก็ถือเป็นหน้าที่ ในการสร้างความคุ้นเคย ผูกมิตรกับประชาชน เพราะต่างฝ่ายก็ต้องการพึ่งพาซึ่งกันและกัน การที่บุคลากรในโรงเรียนปฏิบัติงานในพื้นที่เสมือนบ้านเกิดของตนเอง มีสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวย และมีความคุ้นเคยกับกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องที่เป็นสายสัมพันธ์ในลักษณะเครือญาติ จึงเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ชุมชนกับโรงเรียนมีความสนิทคุ้นเคยกันเป็นพิเศษ มีความกลมกลืนกันทั้งงานส่วนตัวและงานส่วนรวมที่เป็นของโรงเรียนและชุมชน มีการพบปะพูดคุยและทำกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ เมื่อโรงเรียนจัดกิจกรรมต่าง ๆ จึงได้รับความร่วมมือจากผู้ปกครองและชุมชนมาร่วมงานเป็นจำนวนมาก เหตุการณ์สำคัญที่ก่อให้เกิดความผูกพันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ได้แก่ การ

ร่วมกันพัฒนาโรงเรียนจนได้รับรางวัลโรงเรียนพระราชทานขนาดเล็ก ซึ่งความสำเร็จด้านการพัฒนาอย่างต่อเนื่องก่อให้เกิดความภูมิใจร่วมกัน และกลายเป็นความผูกพันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

การปฏิบัติงานของบุคลากรที่มีลักษณะ การทำงานด้วยความโปร่งใส พบว่าโรงเรียนบ้านหนองแคน การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน ซึ่งเป็นการกระจายอำนาจการบริหารจากส่วนกลาง และจากเขตพื้นที่การศึกษามาสู่โรงเรียน เป็นยุทธศาสตร์การบริหารจัดการตามแนวทางการบริหารยุคปฏิรูปการศึกษา จึงทำให้โรงเรียนมีอำนาจหน้าที่ ความรับผิดชอบ มีอิสระและคล่องตัวในการตัดสินใจ ชุมชนมีบทบาทหลักในการบริหารงานร่วมกัน การบริหารกิจการของโรงเรียน ซึ่งประกอบด้วย 4 ด้าน ได้แก่ ด้านวิชาการ ด้านงบประมาณ ด้านบริหารงานบุคคล และด้านบริหารทั่วไป มีบุคคลหลายฝ่ายเข้ามาเกี่ยวข้องที่ต้องร่วมกันรับผิดชอบงานที่เกิดขึ้นร่วมกัน ลักษณะการทำงานด้วยความโปร่งใส ตรวจสอบได้นี้ ผู้อำนวยการโรงเรียนจะเริ่มตั้งแต่การแบ่งงานตามความถนัดของแต่ละคน จึงร่วมกันวางแผนงาน และจัดระบบงานให้เห็นเป็นรูปธรรมสามารถเชื่อมโยงการดำเนินงานเป็นไปในทิศทางเดียวกัน นอกจากนั้น ในการมอบหมายงาน ผู้อำนวยการโรงเรียนเน้นการกำกับ ติดตาม และการรายงาน ซึ่งทุก ๆ เดือนจะมีการประชุมประจำเดือนของข้าราชการครู โดยให้ครูแต่ละคนนำเสนอผลงานต่อที่ประชุมเพื่อรับทราบผลการปฏิบัติงานร่วมกัน นอกเหนือจากงานจัดการเรียนการสอนที่ครูทุกคนมีหน้าที่รับผิดชอบบริหารจัดการชั้นเรียนแล้ว ยังมีงานตามโครงสร้างการบริหารของโรงเรียน และงานพิเศษที่ทางโรงเรียนจะต้องดำเนินการให้ตอบสนองความต้องการตามนโยบายต้นสังกัด รวมทั้งงานที่จะต้องดำเนินการให้สอดคล้องกับนโยบายทางจังหวัด สำหรับการบริหารงานที่ต้องเน้นความโปร่งใสเป็นพิเศษของโรงเรียนนี้ นอกจากเกี่ยวข้องกับงบประมาณแล้ว ในการพิจารณาความดีความชอบของครู ก็เป็นส่วนหนึ่งที่โรงเรียนสามารถเป็นตัวอย่างการบริหารงานที่โปร่งใส ตรวจสอบได้

2.3 ความพร้อมของชุมชน

การที่โรงเรียนบ้านหนองแคน ตั้งอยู่ในชุมชนที่มีความพร้อมทั้งในด้านวิถีชีวิตของคนในชุมชนทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม ศาสนา และวัฒนธรรม คนในชุมชนมีจิตสาธารณะ มีมุมมองต่อโรงเรียนเป็นสมบัติของชุมชน จึงมีความเต็มใจ และมีความพร้อมที่จะเข้ามามีส่วนร่วมกับการดำเนินงานของโรงเรียน จากการศึกษาปรากฏการณ์ พบว่า ความพร้อมของชุมชน ซึ่งมีพื้นฐานมาจาก การมีวิสัยทัศน์ของผู้นำชุมชน การสร้างบทบาทองค์กรในชุมชน และการเห็นคุณค่าการมีส่วนร่วม สำหรับ วิสัยทัศน์ของผู้นำชุมชน จากการที่ผู้วิจัยเข้าไปคลุกคลีอยู่ในพื้นที่และร่วมกิจกรรมต่างๆในชุมชน พบว่าจุดเด่นของชุมชนแห่งนี้คือการทุ่มเทการทำงานของผู้ใหญ่บ้าน คุณลักษณะพิเศษที่สังเกตได้และเป็นความประทับใจของผู้ได้พบปะพูดคุย คือการเป็นคนที่มีมนุษยสัมพันธ์ดีเยี่ยม และสามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนได้ละเอียด รู้จริงครบทุกประเด็น ในการบริหารชุมชนจะมีทีมผู้นำในแต่ละด้านกำหนดไว้อย่างชัดเจน สามารถช่วยเหลือชาวบ้านตรงตามความจำเป็น ทั้งนี้พื้นฐานของผู้นำชุมชนได้หล่อหลอมมาจากตระกูลผู้นำที่สืบ

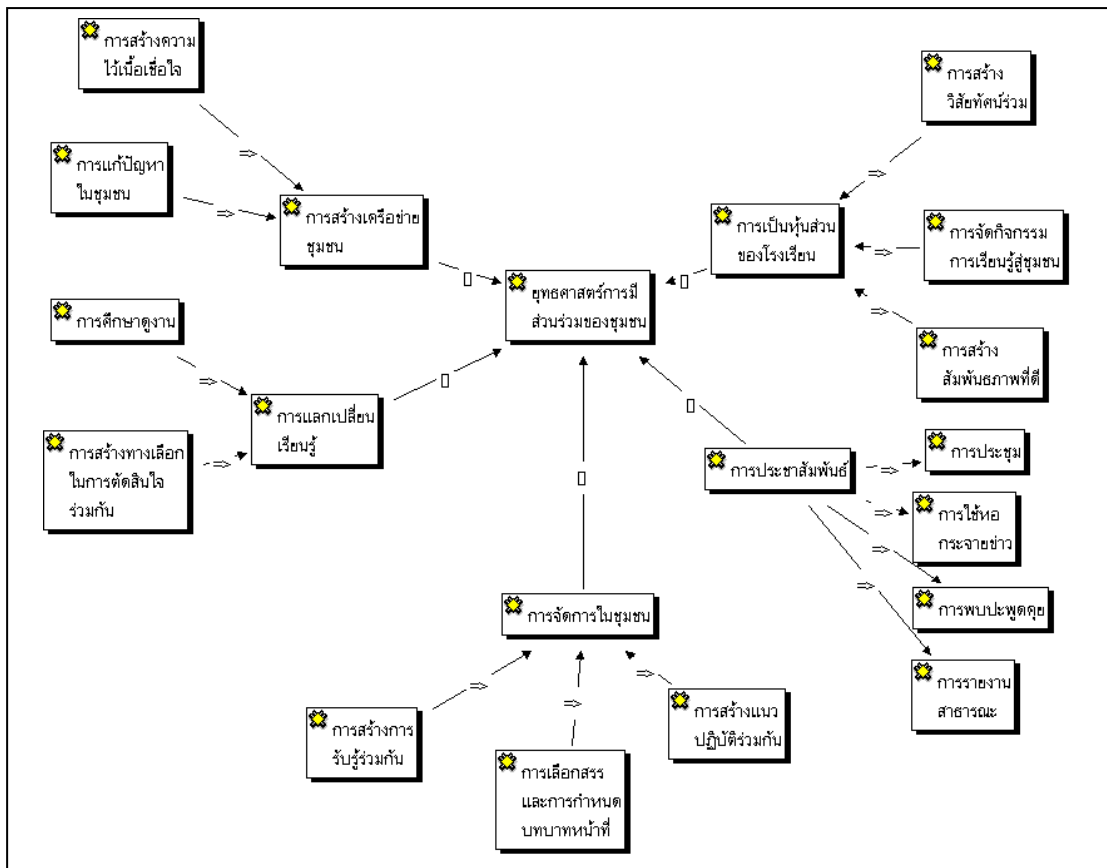
ทอดการปกครองชุมชนมายาวนาน จึงมีแนวคิดกว้างไกล มองประโยชน์ส่วนรวมของชุมชนเป็นที่ตั้ง เข้าใจคุณค่าของภูมิปัญญาในชุมชน และเชื่อมั่นในศักยภาพของชุมชน ทำให้ผู้นำสามารถวางแผนการส่งเสริม และกระตุ้นจิตใจให้คนในชุมชนพัฒนาตนเอง พัฒนาอาชีพ และเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาเพื่อส่วนรวม จากการสังเกตพฤติกรรมการทำงานจะพบว่าในแต่วันจะทำงานในสองลักษณะ ได้แก่ งานที่ต้องทำตามการวางแผนไว้ และงานแก้ปัญหาเร่งด่วนที่เกิดขึ้นในชุมชน ผู้ใหญ่บ้านจะใช้เวลาเดินไปเยี่ยมทุกครอบครัว หมุนเวียนไปเรื่อย ๆ เพื่อทักทายและสอบถามความเป็นอยู่ของชาวบ้าน ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านมีป้ายประกาศกำหนดช่วงเวลา 18.00 – 20.00 น. ให้ประชาชนสามารถเข้ามาพบและขอคำปรึกษา

การสร้างบทบาทองค์กรในชุมชน จากการจัดสนทนากลุ่มที่ผู้นำชุมชน กรรมการสถานศึกษา และผู้ปกครองนักเรียน รวมทั้งการสัมภาษณ์ระดับลึกผู้เกี่ยวข้องที่สามารถให้ข้อมูลการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาของโรงเรียน พบว่า ประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษามากขึ้น เพื่อให้โรงเรียนและชุมชนเจริญก้าวหน้าไปพร้อมกัน คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน มีบทบาทสำคัญในการสร้างแนวร่วมการพัฒนา กับองค์กรในชุมชน โดยการประสานและเป็นสื่อกลางระหว่างการทำงานโรงเรียนกับชุมชน ซึ่งองค์กรในชุมชนที่มีบทบาทการมีส่วนร่วมอย่างชัดเจน **ชมรมศิษย์เก่า** ได้ก่อตัวขึ้นเป็นรูปธรรม หลังจากที่ทางโรงเรียนร่วมกับชุมชนและศิษย์เก่าจัดระดมทุนสร้างอาคารสำหรับเป็นโรงอาหารของโรงเรียนประสบความสำเร็จได้งบประมาณเกินเป้าหมายที่ตั้งไว้ โครงสร้างของชมรมศิษย์เก่าประกอบด้วย ประธานชมรม รองประธาน กรรมการ เลขานุการ ประชาสัมพันธ์ เภรณญิก และนายทะเบียน มีผู้อำนวยการโรงเรียนและครูเป็นที่ปรึกษาชมรม การที่สมาชิกในชมรมศิษย์เก่าได้แสดงบทบาทการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งศิษย์เก่าที่เป็นผู้นำในชุมชน เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างโรงเรียนกับชุมชน และประสานงานกับบรรดาศิษย์เก่าที่มีศักยภาพสูง ที่กระจายอยู่ในพื้นที่ทั้งในจังหวัดและต่างจังหวัด ให้ความรู้การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาของโรงเรียน ตลอดจนการให้ข้อมูลความต้องการจำเป็นของโรงเรียน ซึ่งในแต่ละปีจะมีศิษย์เก่ามาเยี่ยมชมกิจการของโรงเรียน ในด้าน **กลุ่มเครือข่ายผู้ปกครองนักเรียน** จากการศึกษาพฤติกรรมการณ์มีส่วนร่วมของผู้ปกครอง พบว่า เป็นคนที่มีภูมิละเนาอยู่ในชุมชน ผู้ปกครองบางคนเคยเป็นศิษย์เก่าเรียนนี้ จึงมีความคุ้นเคยกับทางโรงเรียน และในกลุ่มเครือข่ายผู้ปกครองด้วยกันมีความสนิทสนมกัน รูปแบบการสร้างเครือข่ายผู้ปกครองไม่มีระเบียบแบบแผนตายตัว ปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ การให้บทบาทเครือข่ายผู้ปกครองนักเรียนแสดงบทบาทการมีส่วนร่วมในการประชุม รับรู้สภาพปัญหา ความต้องพัฒนาของโรงเรียนโดยตรงไปตรงมา ตลอดจนการรับทราบรายละเอียดของบุคลากรของตนเองอย่างเป็นกันเองกับทางโรงเรียน ทำให้ผู้ปกครองนักเรียนเกิดความรู้สึกศรัทธา เชื่อมั่นการบริหารโรงเรียนมากขึ้นโดยเฉพาะ ลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างครูกับผู้ปกครอง มีความใกล้ชิดและเท่าเทียมกัน จึงเป็นพื้นฐานสำคัญของการเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น ส่วนการเห็นคุณค่าการมีส่วนร่วม นั้นเนื่องจากโรงเรียนบ้านหนอง

แคน ตั้งอยู่ในพื้นที่สภาพแวดล้อมด้านบุคคลในชุมชนที่มีศักยภาพสูง ซึ่งได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำชุมชน เจ้าอาวาส กรรมการสถานศึกษา และองค์กรชุมชนที่มีความเข้มแข็ง ชมรมศิษย์เก่า กลุ่มเครือข่ายผู้ปกครองนักเรียน เป็นต้น ซึ่งบุคคล และองค์กรชุมชนดังกล่าว มีบทบาทในการแสดงความรับผิดชอบและการเห็นคุณค่าการมีส่วนร่วม โดยกิจกรรมที่แสดงความรับผิดชอบร่วมจะเกี่ยวข้องกับการคิดริเริ่ม การวางแผน การร่วมดำเนินงาน การตัดสินใจแก้ปัญหา ตลอดจนการกำกับติดตามและประเมินผล จากการศึกษาปรากฏการณ์ในพื้นที่ พบว่า นับตั้งแต่เหตุการณ์ย้ายโรงเรียนออกจากบริเวณวัดมาตั้งอยู่ในพื้นที่ปัจจุบัน การก่อสร้างอาคารเรียนโดยไม่ใช้เงินของทางราชการ การสร้างโรงฝึกงาน การปรับปรุงสภาพแวดล้อม การพัฒนาด้านวิชาการ สื่ออุปกรณ์การศึกษาที่ทันสมัย ตลอดจนการพัฒนาคุณภาพโรงเรียนให้มีมาตรฐาน ได้รับประกาศยกย่องและรับรางวัลดีเด่นด้านต่างๆ ซึ่งล้วนแต่เกิดจากการมีส่วนร่วมของบุคคล องค์กรในชุมชน และประชาชนที่ปฏิบัติสืบเนื่องกันมา นอกจากนั้น พ่อ แม่ ผู้ปกครองนักเรียนให้ความสำคัญในการร่วมมือกับโรงเรียนในการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของโรงเรียน มีการสื่อสารระหว่างโรงเรียนกับชุมชน การรับอาสาช่วยเหลือกิจการของโรงเรียน รวมทั้งการให้ความร่วมมือในการดูแลเอาใจใส่บุตรหลาน ใฝ่ระวังความปลอดภัย และเป็นเครือข่ายการเรียนรู้นอกสถานที่นอกเหนือจากการเรียนรู้ในโรงเรียน

ตอนที่ 3 ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชน

จากการศึกษาปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชน ผู้วิจัยพบว่าการใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชน ทั้งที่เกิดจากการกระทำภายในชุมชนและโรงเรียน ประกอบด้วย การสร้างเครือข่ายชุมชน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การจัดการในชุมชน การเป็นหุ้นส่วนของโรงเรียน และการประชาสัมพันธ์ ซึ่งมีรายละเอียดในภาพที่ 13

ภาพที่ 13 ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชน

3.1 การสร้างเครือข่ายชุมชน

การสร้างเครือข่ายชุมชน เป็นกระบวนการสร้างพลังสามัคคีของกลุ่ม และการประสานความร่วมมือในการทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันของชุมชน ซึ่งอยู่บนพื้นฐานข้อมูล และการรับรู้การมีส่วนร่วมของชุมชน รูปแบบการก่อตัวของเครือข่ายชุมชนบ้านหนองแคน เป็นผลสืบเนื่องมาจาก การสร้างความไว้นื้อเชื่อใจ และการแก้ปัญหาในชุมชน การสร้างความไว้นื้อเชื่อใจนั้นถือว่าชุมชนหนองแคน เป็นชุมชนที่มีวิถีชีวิต ความเชื่อ และภูมิหลังของชุมชนที่มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ การอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนจึงอยู่บนพื้นฐานของความมีน้ำใจ การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ความไว้นื้อเชื่อใจกันของคนในชุมชนนับว่าเป็นต้นทุนทางความคิดก่อให้เกิดความรู้สึกผูกพันภายในสมาชิกของชุมชน ซึ่งนับว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญของการสร้างเครือข่ายชุมชน รวมทั้งวัฒนธรรมในการช่วยเหลือซึ่งกันและกันที่สืบทอดกันมานับตั้งแต่อดีต จะเห็นได้ว่าการรวมกลุ่มกันของคนในชุมชน เริ่มตั้งแต่การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมตามประเพณีตามวิถีดั้งเดิมของชุมชน อันเกิดจากพื้นฐานความคิดที่ว่าเราอยู่ด้วยกันต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ชุมชนมีการรวมกลุ่มในการพึ่งพากัน แล้วขยายผลต่อไปสู่การรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมการพัฒนาส่วนรวม ซึ่งเป็นเครือข่ายการมีส่วนร่วมที่

เกิดตามธรรมชาติจากความสามัคคีและความสมัครใจ การแก้ปัญหาในชุมชน พบว่า เมื่อชุมชนประสบกับปัญหาความตกต่ำทางด้านการจัดการศึกษาของผู้บริหารโรงเรียนในอดีตท่านหนึ่ง คนในชุมชนตระหนักร่วมกันว่าเป็นปัญหาของชุมชนที่อาจส่งผลกระทบต่อคุณภาพการเรียนรู้ของบุตรหลาน โดยมีผู้นำชุมชนและคนในชุมชน ร่วมกันแก้ไขปัญหามาจากการมองเห็นปัญหาร่วมกันตนเองคือผู้ที่เกี่ยวข้อง กับปัญหาโดยตรง การก่อตัวเพื่อสร้างเครือข่ายมีความพยายามในการเรียนรู้ปัญหา ร่วมกัน นับตั้งการระดมความคิด หาแนวทางการปฏิบัติร่วมกัน มีการกระตุ้น ส่งเสริมให้คนในชุมชนพยายามเรียนรู้ปัญหาและเรียนรู้ถึงพลังอำนาจของการรวมกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหา

3.2 การแลกเปลี่ยนเรียนรู้

การกระทำที่ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในชุมชนที่แสดงให้เห็นถึงเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจน ประกอบด้วย การศึกษาดูงาน และการสร้างทางเลือกในตัดสินใจ ร่วมกัน สำหรับ การศึกษาดูงาน เป็นกิจกรรมที่ช่วยสร้างแรงบันดาลใจและเสริมศักยภาพของผู้นำชุมชน ชาวบ้าน ตลอดจนบุคลากรในโรงเรียนได้เป็นอย่างดี ในการพัฒนาชุมชนที่ตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนได้เป็นอย่างดีนั้น คือ การเรียนรู้จากการได้สัมผัสจริง ได้ยินกับหู ได้เห็นกับตา เพื่อให้รู้ว่าโรงเรียนอื่นหรือชุมชนอื่นที่มีชื่อเสียงได้รับการยอมรับจากสังคมนั้นเป็นอย่างไร ชุมชนอื่นทำได้อย่างไร และเมื่อได้ไปเห็นตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จ ก็จะนำสิ่งที่เรียนรู้กลับมาเพื่อจะได้ย้อนมองตนเอง ผู้วิจัยพบว่า โรงเรียนกับชุมชน ได้จัดทำแผนกิจกรรมการไปศึกษาดูงานร่วมกันทุกปีอย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง คณะกรรมการสถานศึกษากับคณะกรรมการไปศึกษาดูงานร่วมกัน การที่จะตัดสินใจไปศึกษาดูงานที่ใดนั้น จะมีข้อเสนอจากที่ประชุมว่า จะต้องสอดคล้องกับจุดเน้นการพัฒนาของโรงเรียนแต่ละปี ถ้าไปศึกษาดูงานต่างจังหวัดก็นับเป็นกิจกรรมที่สร้างโอกาสได้ไปเที่ยวพร้อมกันทั้งคณะครู กรรมการสถานศึกษา และผู้ปกครองนักเรียน ส่วนวัตถุประสงค์ของการไปศึกษาดูงานก็เพื่อจะได้เกิดการเรียนรู้ว่าการพัฒนาที่อื่นหรือชุมชนอื่นมีอะไรพิเศษกว่าที่ชุมชนตนเอง สร้างเป็นแรงบันดาลใจให้เกิดเป็นกำลังใจ ช่วยเสริมความรู้ใหม่ๆที่ได้ไปรับรู้มาเพื่อเกิดเป็นแนวทางพัฒนาต่อไป

การสร้างทางเลือกในการตัดสินใจร่วมกัน เป็นการร่วมกันสร้างทางเลือกในการตัดสินใจ ที่เป็นรูปแบบการสร้างการตัดสินใจที่ชุมชนทำร่วมกันเป็นประจำ และเป็นกระบวนการตัดสินใจในประเด็นปัญหาหรือข้อเสนอแนะที่เกี่ยวข้องกับชุมชน หรือเกี่ยวกับโรงเรียน การสร้างทางเลือกในการตัดสินใจร่วมกันของชุมชนมีกระบวนการที่ต้องผ่านการให้ข้อมูลและข้อคิดเห็นจากฝ่ายต่างๆ ในชุมชนอย่างรอบด้าน กล่าวคือ เมื่อชุมชนต้องการพัฒนาโครงการใด จะเริ่มต้นจากการเลือกตัดสินใจไปศึกษาดูงานในเรื่องนั้นๆ จากแหล่งเรียนรู้ที่เป็นต้นแบบ ไปศึกษาวิธีการปฏิบัติ และนำข้อมูลย้อนกลับมาพิจารณาว่าชุมชนของเราจะสามารถดำเนินการได้อย่างไร ผู้ใหญ่บ้าน และทีมผู้นำของชุมชน และทางโรงเรียนจะพูดคุยปรึกษาหารือกัน เสนอแนวทางและตัดสินใจร่วมกัน บนพื้นฐานของความเข้าใจว่าทุกคนในชุมชนมีศักยภาพเพียงพอที่จะช่วยกันได้ จึงเกิดเป็นข้อสรุปร่วมกัน ซึ่งมีได้เกิดจากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ข้อสรุปจากการมีส่วนร่วมที่ผ่านการ

กลั่นกรองของชุมชนจึงทำให้เกิดการยอมรับและการยึดถือปฏิบัติร่วมกัน ซึ่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ที่เป็นการสร้างทางเลือกในการตัดสินใจร่วมกันนี้ ทำให้คนในชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในการพัฒนาสิ่งใหม่ๆ ให้เกิดขึ้นเสมอ

3.3 การจัดการในชุมชน

การจัดการในชุมชน นับว่าเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้เกิดการนำแผนงานที่ได้ร่วมกันคิดไปสู่วิธีการปฏิบัติ เพื่อให้การกระทำบรรลุเป้าหมายตามที่กำหนดไว้ การจัดการในชุมชนช่วยกระตุ้นให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ส่งเสริมให้คนในชุมชนค้นพบศักยภาพของตนเอง การทำให้ชุมชนเกิดกระบวนการ รู้รับ รู้ปรับและรู้ใช้ ได้อย่างเหมาะสม เริ่มตั้งแต่หลักการพึ่งพาตนเองไปสู่หลักการพึ่งพิงกัน และนำไปสู่จิตสำนึกสาธารณะ ผู้วิจัยพบว่า การจัดการในชุมชนหนองแคน ประกอบด้วย การสร้างการรับรู้ร่วมกัน การเลือกสรรและกำหนดบทบาทหน้าที่ และการสร้างแนวปฏิบัติร่วมกัน สำหรับการสร้างการรับรู้ร่วมกัน เป็นการกระทำของชุมชนที่ช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีร่วมกันภายในชุมชน ตลอดจนหล่อหลอมแนวคิด พฤติกรรมและการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ให้กับชุมชน โดยกระบวนการสร้างการรับรู้ร่วมกัน มีทั้งรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลกันซึ่งมาจากการพูดคุยกัน หรือรูปแบบที่เป็นลายลักษณ์อักษร สำหรับการสร้างการรับรู้ร่วมกันของชุมชน เกิดขึ้นจากหลายลักษณะ รูปแบบที่เป็นทางการ ได้แก่ การจัดประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน การประชาสัมพันธ์ผ่านหอกระจายข่าว การประชุมกลุ่มตามความจำเป็น รูปแบบการติดต่อสื่อสารอย่างไม่เป็นทางการ เช่น การพบปะพูดคุยกัน การทำงานร่วมกัน ซึ่งการสื่อสารแบบไม่เป็นทางการนี้สามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา และส่งผลดีต่อชุมชนเพราะทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ตลอดจนการสร้าง ความเข้าใจอันดีร่วมกันของชุมชน การเลือกสรรและการกำหนดบทบาทหน้าที่ เป็นการกำหนดว่าการทำงานต่อไปจะเป็นไปในลักษณะใด มีกระบวนการเลือกตัวแทนชุมชนเข้าร่วมในองค์กรชุมชน คณะกรรมการต่างๆ โดยมีการพิจารณาจากคุณสมบัติที่เหมาะสม ในด้าน ความประพฤติ ความรู้ ความน่าเชื่อถือ และความเสียสละเพื่อส่วนรวม โดยบุคคลดังกล่าวนี้ต้องเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชนจึงจะมีความยินยอมพร้อมใจที่จะสนับสนุนให้เป็นตัวแทนในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ คุณสมบัติในการพิจารณาบุคคลที่ชุมชนให้ความสำคัญมากอีกประการหนึ่ง คือ คนที่จะได้รับการคัดเลือกให้ทำหน้าที่ หรือได้รับมอบหมายให้ดำเนินกิจกรรมใด ๆ ก็ตาม ผู้นั้นต้องได้รับการยืนยันอย่างชัดเจนว่ามีคุณสมบัติด้านความซื่อสัตย์ กระบวนการสร้างแนวปฏิบัติร่วมกัน นั้นเป็นการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน พลังอำนาจกลุ่มของทีมผู้นำมีความเข้มแข็งมาก เมื่อได้รับคัดเลือกให้มีบทบาทในชุมชนจึงได้รับการยอมรับจากชุมชนในการเป็นตัวแทนดำเนินกิจกรรมของชุมชน การสร้างแนวปฏิบัติร่วมกันมาจากพลังกลุ่มของทีมผู้นำ โดยการทำให้คนในชุมชนเห็นเป็นตัวอย่าง มีการกระทำอย่างต่อเนื่อง และเอาจริงเอาจังกับงานส่วนรวม และถือว่าการให้ความร่วมมือนี้เป็นวัฒนธรรมชุมชน และในขณะเดียวกัน ภายในชุมชนเองยังมีกระบวนการของชุมชนในการจูงใจให้คนมาร่วมกิจกรรมการมีส่วนร่วมในหลายลักษณะซึ่งมีทั้งที่เป็นไปในเชิงบวก และ

เชิงกตัตันที่ส่งผลให้สมาชิกในชุมชนมีความกระตือรือร้นเข้ามามีส่วนร่วม ความคาดหวังของชุมชน ถือเป็นค่านิยมที่คนในชุมชนที่รับรู้การปฏิบัติร่วมกัน แต่อย่างไรก็ตาม การเข้ามามีส่วนร่วมก็แฝงไว้ด้วยความกตัตันจากทีมผู้นำชุมชนหากมีบางคนที่ละเลยไม่เข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน

3.4 การเป็นหุ้นส่วนของโรงเรียน

การเป็นหุ้นส่วนของโรงเรียน เป็นยุทธศาสตร์ที่ส่งเสริมให้โรงเรียนบ้านหนองแคนกับชุมชนมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน กระบวนการสร้างแนวคิดที่ชุมชนเป็นหุ้นส่วนของโรงเรียน และชุมชนเป็นฐานของการสร้างความเป็นหุ้นส่วนนั้น ประกอบด้วย สร้างวิสัยทัศน์ร่วม การจัดกิจกรรมการเรียนรู้สู่ชุมชน และการสร้างสัมพันธภาพที่ดี การสร้างวิสัยทัศน์ร่วม ที่ได้จากปรากฏการณ์ในพื้นที่ พบว่า การสร้างวิสัยทัศน์ร่วม โดยผู้บริหารโรงเรียนให้การสนับสนุนการดำเนินงานและกระตุ้นคณะครูในโรงเรียน ให้เห็นความสำคัญในการสร้างแรงจูงใจในการสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน โดยนำวิสัยทัศน์ของโรงเรียนไปเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงให้เกิดการทำกิจกรรมที่ยึดวิสัยทัศน์โรงเรียนเป็นพื้นฐานและเป็นวิธีปฏิบัติร่วมกัน กระบวนการกำหนดวิสัยทัศน์ร่วมของโรงเรียน มีพื้นฐานมาจากผู้บริหารโรงเรียนที่มีความเชื่อว่าครูในโรงเรียนมีความรู้ความสามารถและมีความรับผิดชอบหน้าที่เป็นอย่างดี ผู้บริหารจึงส่งเสริมพลังอำนาจการมีส่วนร่วมให้กับคณะครู เพื่อขยายผลแนวคิดไปสู่ชุมชน การจัดกิจกรรมการเรียนรู้สู่ชุมชนพบว่า เป็นวงจรแห่งการเรียนรู้ คือ การเชื่อมโยงกิจกรรมในโรงเรียนให้เข้ากับสภาพการดำรงชีวิตของชุมชน และการนำองค์ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนมาบูรณาการเข้าสู่การจัดกระบวนการเรียนการสอนในโรงเรียน นอกจากนี้ ยังพบว่าการให้ความหมายการจัดกิจกรรมการเรียนรู้สู่ชุมชน หมายถึง การที่โรงเรียนกับชุมชนร่วมกันจัดกิจกรรมที่เป็นการกระทำร่วมกัน เพื่อการค้นหาคำความรู้ การเข้าถึงความรู้ และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน การออกแบบการจัดกิจกรรมการเรียนรู้สู่ชุมชน จากการสังเกตแบบแผนการบริหารของผู้อำนวยการโรงเรียน เกี่ยวกับการจัดกิจกรรมต่างๆ ของโรงเรียนจะมุ่งเน้นให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน และให้เกิดการเรียนรู้จากการปฏิบัติกิจกรรมอย่างเป็นรูปธรรม เช่น การจัดกิจกรรมวันแม่ นอกจากผู้เกี่ยวข้องจะได้ร่วมพิธีการจัดกิจกรรมในวันแม่ตามปกติแล้ว โรงเรียนได้ใช้โอกาสสำคัญนี้เชิญ เจ้าหน้าที่จากโรงพยาบาลพระศรีมหาโพธิ์มาบรรยายให้ความรู้เกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูลูก รวมทั้งการวางแผนร่วมกับผู้ใหญ่บ้าน และองค์กรในชุมชน คัดเลือกผู้ปฏิบัติตนสมควรเป็นแม่ตัวอย่างภายในชุมชน เพื่อประกาศยกย่องเชิดชูเกียรติและมอบรางวัลในวันแม่แห่งชาติ จึงอาจกล่าวได้ว่าการกิจกรรมการเรียนรู้สู่ชุมชนของโรงเรียนบ้านหนองแคน สามารถบูรณาการให้เกิดขึ้นในทุกโอกาส ส่วนการสร้างสัมพันธภาพที่ดี เป็นการสร้างความสัมพันธ์กับคนในชุมชน ผู้บริหารและคณะครู เป็นผู้เชื่อมประสานความสัมพันธ์ของโรงเรียนให้เกิดขึ้นอย่างเหมาะสม มีการสร้างสัมพันธภาพอยู่บนพื้นฐานความศรัทธาต่อกัน การมีสัมพันธภาพที่ดีกับชุมชนสามารถช่วยพัฒนาโรงเรียนให้เจริญก้าวหน้า เมื่อโรงเรียนต้องการความร่วมมือในเรื่องใดก็จะสื่อสารผ่านองค์กรในชุมชน หรือผ่านบุคคลที่มีความสนิทคุ้นเคย ทำให้ชุมชนสร้างเครือข่ายไปยังกลุ่มที่มีแนวคิด และ

มีเป้าหมายคล้ายคลึงกัน นำไปสู่การปฏิบัติร่วมกัน การสร้างสัมพันธภาพเพื่อให้เกิดความร่วมมือนี้ไม่มีรูปแบบหรือวิธีการตายตัว จึงขึ้นอยู่กับสถานการณ์ที่เอื้ออำนวยโดยอาศัยกิจกรรมต่างๆ ที่โรงเรียนกับชุมชนร่วมกันดำเนินการ แต่อย่างไรก็ตาม โรงเรียนก็ได้กำหนดบทบาทไว้เช่นกัน โดยมอบหมายให้ครูแต่ละคนที่มีความคุ้นเคย และเชื่อถือไว้วางใจกับบุคคล และกลุ่มเครือข่ายในชุมชนให้มีบทบาทการสร้างสัมพันธภาพที่ดีกับชุมชน คณะครูในโรงเรียนไม่ได้เน้นเรื่องระเบียบปฏิบัติของทางราชการที่เข้มงวดเกินไป เพื่อให้โรงเรียนสามารถบริการกับชุมชนด้วยความสะดวก รวดเร็ว ทันต่อเหตุการณ์และมีความยืดหยุ่นเป็นกันเอง

3.5 การประชาสัมพันธ์

การประชาสัมพันธ์เป็นกระบวนการสื่อสาร เพื่อให้เกิดความหมายและความเข้าใจซึ่งกันและกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ช่วยให้อาสาสมัครสามารถปรับพฤติกรรมการมีส่วนร่วม การวางแผนงาน/กิจกรรมและวิธีการปฏิบัติร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในการศึกษาปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชน รูปแบบการประชาสัมพันธ์ที่โรงเรียนและชุมชนนำมาใช้ 4 วิธี ได้แก่ การประชุม ผู้วิจัยพบว่า ผู้อำนวยการโรงเรียนได้ให้ความสำคัญกับการประชุมมากเป็นกรณีพิเศษ และยึดถือการประชุมเพื่อนำมาใช้เป็นหลักในการสื่อสารกันภายในโรงเรียนและในชุมชน โรงเรียนมีกำหนดปฏิทินการประชุมรายการที่สำคัญและจำเป็นต้องดำเนินการไว้ตลอดปีการศึกษา ได้แก่ การประชุมประจำเดือนของข้าราชการครูและบุคลากรในโรงเรียน การประชุมคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน และการประชุมร่วมกับชุมชน ส่วนการประชุมกรณีอื่นผู้บริหารโรงเรียนก็จะกำหนดตามสถานการณ์ จากการสังเกต และศึกษาข้อมูลในพื้นที่ของผู้วิจัยซึ่งจะเห็นได้จากเอกสาร หลักฐานที่เกี่ยวกับการประชุมของโรงเรียนมีเป็นจำนวนมาก โรงเรียนมีสมุดบันทึกการประชุมที่เป็นระบบระเบียบของทางราชการ และยึดถือเป็นเอกสารที่จะต้องนำไปสู่การปฏิบัติร่วมกัน สำหรับการประชุมเพื่อประชาสัมพันธ์กิจการของโรงเรียนนั้น จะมีผู้อำนวยการโรงเรียนเป็นผู้ทำหน้าที่หลัก และมีครูที่ได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่สร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ซึ่งการประชาสัมพันธ์ในลักษณะที่เป็นการประชุมร่วมกับชุมชน ผู้บริหารโรงเรียนถือว่าเป็นโอกาสดีของโรงเรียนที่จะได้แจ้งข่าว เหตุการณ์ ตลอดจนการความเคลื่อนไหวการทำงาน ของโรงเรียน และช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารร่วมกันได้มากขึ้น ความสำคัญของการประชุมร่วมกับชุมชนนอกจากจะเป็นการประชาสัมพันธ์ที่ดีแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ส่วนตัวที่ดีของผู้บริหารโรงเรียนกับผู้นำชุมชนเพื่อให้สามารถสร้างความเข้าใจการทำงานให้ไปในทิศทางเดียวกัน การใช้หอกระจายข่าว หรือเสียงตามสายเป็นเครื่องมือสื่อสารการสร้างการรับรู้ร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ในชุมชนมีหอกระจายข่าวติดตั้งไว้ที่เป็นห้องอุปกรณ์พร้อมเครื่องมือสื่อสารเป็นห้องเอกเทศในบริเวณพื้นที่ของบ้านผู้ใหญ่บ้าน การใช้หอกระจายข่าวจะมีแนวทางที่ปฏิบัติต่อเนื่องกันมาโดยปกติในภาคเช้า เวลา 06.00-07.00 น. ผู้ใหญ่บ้าน หรือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านจะทำหน้าที่แจ้งข่าวและเหตุการณ์ของชุมชน เช่น การนัดหมายทำกิจกรรม

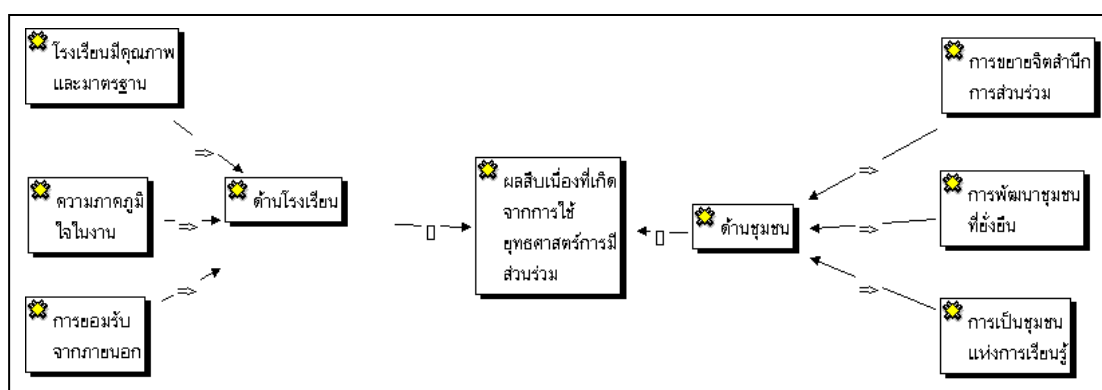
ส่วนรวม การแจ้งข่าวและความรู้ที่หน่วยงานราชการฝากให้ประชาสัมพันธ์ โดยส่งเทป แผ่นพับ ใบปลิว จดหมายข่าว บทความ และเอกสารมาช่วยเผยแพร่ ในบางวันจะมีการใช้หอกระจายข่าวออกอากาศ เวลา 17.00 - 18.00 น. ส่วนใหญ่จะเน้นการแจ้งแนวปฏิบัติร่วมกันของกิจกรรมที่อยู่ระหว่างดำเนินการ การใช้หอกระจายข่าวของชุมชนหนองแคน นับว่าเป็นความรับผิดชอบของผู้นำชุมชนที่มีความพยายามจะใช้การสื่อสารเป็นเครื่องมือในการบริหารชุมชน เนื่องจากการใช้หอกระจายข่าว สะดวก รวดเร็ว ทันต่อเหตุการณ์ และประหยัดค่าใช้จ่าย นอกจากนั้น หอกระจายข่าว ยังนำมาใช้เพื่อเชิญชวนเชิญชวนที่เข้ามามีส่วนร่วมช่วยเหลืองานโรงเรียน หรืองานอื่นๆ ที่เป็นงานส่วนรวมของชุมชน

สำหรับการใช้หอกระจายข่าวที่โรงเรียนบ้านหนองแคน เป็นโครงการหนึ่งที่กำลังดำเนินการต่อเนื่องกันมาหลายปี กิจกรรมที่ในโครงการนี้ ได้แก่ การจัดรายการประจำวัน โดยมีคณะกรรมการนักเรียน ร่วมกับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 เป็นผู้รับผิดชอบและอยู่ในการควบคุมของครูที่ได้รับมอบหมาย มีวัตถุประสงค์ของการใช้หอกระจายข่าวเพื่อการประชาสัมพันธ์กิจกรรมต่างๆ ของโรงเรียน การเสริมความรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย และยังเป็นการวัดแววนักเรียนที่มีความสามารถพิเศษด้านการประชาสัมพันธ์ การพบปะพูดคุยกัน เป็นรูปแบบการประชาสัมพันธ์อย่างไม่เป็นทางการที่โรงเรียนและชุมชนใช้เป็นเครื่องมือในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารร่วมกันอย่างทั่วถึง เป็นรูปแบบมีประสิทธิภาพในการประชาสัมพันธ์ในชุมชน วิธีการพบปะพูดคุยที่โรงเรียนบ้านหนองแคนนำมาใช้เพื่อการสื่อสาร และประชาสัมพันธ์กับชุมชน เป็นแนวดำเนินการที่กำหนดขึ้นตามพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชน ชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องการสื่อสารและเรียนรู้จากคนที่มีความคุ้นเคย หากอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ตนเองไม่คุ้นเคยจะไม่กล้าแสดงความคิดเห็น ซึ่งตรงกันข้ามนักวิชาการที่สนใจอยากเรียนรู้จากผู้ที่มีความเชี่ยวชาญ ไม่จำเป็นต้องเคยรู้จักกันมาก่อน การทำงานและสร้างกิจกรรมเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมประชาชน จึงต้องอาศัยความเชื่อถือศรัทธาและการทำงานที่ใกล้ชิดสนิทสนมกัน ผู้อำนวยการโรงเรียน มักจะชี้แจงต่อที่ประชุมคณะครูทุกคนให้ถือเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบในฐานะเป็นผู้สื่อสารโดยตรงกับประชาชน เมื่อมีผู้ปกครองนักเรียนมาที่โรงเรียน เช่น มารับส่งนักเรียน หรือมาติดต่อประสานงาน ให้ถือว่าเป็นโอกาสที่จะให้บริการ พร้อมทั้งได้พบปะพูดคุยเพื่อประชาสัมพันธ์กิจการของโรงเรียน นอกจากนั้น ทางโรงเรียนถือเป็นหน้าที่ของครูประจำชั้นที่จะต้องพบปะพูดคุยกับผู้ปกครองนักเรียนเพื่อให้สามารถแลกเปลี่ยนข้อมูลนักเรียนเพื่อป้องกันปัญหาหรือช่วยส่งเสริมสนับสนุนให้นักเรียนได้ถูกต้อง ส่วน การรายงานต่อสาธารณะ ผู้วิจัยพบว่า โรงเรียนบ้านหนองแคน ได้สร้างสรรค์ผลงานการจัดการศึกษาไว้หลายลักษณะจนเป็นที่ยอมรับจากประชาชนในชุมชนและหน่วยงานต้นสังกัด การได้รับคัดเลือกให้เป็นโรงเรียนต้นแบบทดลองการใช้นวัตกรรมทางการศึกษาจึงมีอย่างต่อเนื่อง เช่น การจัดการสอนแบบคละชั้น ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน โรงเรียนแกนนำโครงการวิจัยแบบบูรณาการการเปลี่ยนผ่านการศึกษาสู่ยุคเศรษฐกิจฐานความรู้ ของคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รวมทั้งการได้รับรางวัลดีเด่นด้านต่างๆที่เกี่ยวกับผลงานของโรงเรียน ผลงานของครู และผลงานของนักเรียน การที่โรงเรียนประสบความสำเร็จดังกล่าวนี้นี้ จึงได้รับการสนับสนุนให้นำผลงานไปจัดแสดงในงานนิทรรศการทางการศึกษาในสถานที่ต่างๆทั้งในระดับประเทศ ระดับภาค ระดับจังหวัด เพื่อเผยแพร่ผลงานเป็นการสร้างโอกาสการประชาสัมพันธ์ผลงานของโรงเรียนต่อสาธารณชน การรายงานผลงานการจัดการศึกษาให้สาธารณชนทราบเป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่หน่วยงานทางการศึกษา จะต้องรายงานผลการจัดการศึกษาที่เกี่ยวกับบทบาท หน้าที่และความรับผิดชอบของสถานศึกษา ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายและเป็นการปฏิบัติตามบทบัญญัติของกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษา

ตอนที่ 4 ผลสืบเนื่องที่เกิดจากการใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วม

ผลสืบเนื่องที่เกิดจากการใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชน ได้ก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนรูปแบบการมีส่วนร่วมที่เหมาะสม นำไปสู่การกำหนดเป้าหมาย และการเลือกกิจกรรมที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม รวมทั้งการเปิดช่องทางการติดต่อสื่อสารในหลายรูปแบบระหว่างชุมชนกับโรงเรียนที่ทำให้การมีส่วนร่วมมีประสิทธิภาพมากขึ้น ครู ผู้ปกครอง และชุมชนช่วยสนับสนุนให้กระบวนการเรียนการสอนเกิดการเปลี่ยนแปลงที่เน้นการบูรณาการ และการสร้างสรรค์กิจกรรมที่เกิดจากความรู้สึกรับผิดชอบร่วมกัน โดยมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญ คือ การปรับปรุงและการพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาของโรงเรียน และการพัฒนาชุมชนควบคู่กันไป จากการศึกษาปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนในครั้งนี้ พบว่า มีผลสืบเนื่องที่เกิดจากการใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมเกี่ยวกับด้านโรงเรียน ได้แก่ โรงเรียนมีคุณภาพและมาตรฐาน ความภาคภูมิใจในงาน และการยอมรับจากภายนอกและด้านชุมชน ได้แก่ การขยายจิตสำนึกการมีส่วนร่วม การพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืนและการเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ ดังรายละเอียดในภาพที่ 14

ภาพที่ 14 ผลสืบเนื่องที่เกิดจากการใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชน

4.1 ด้านโรงเรียน

โรงเรียนมีคุณภาพและมาตรฐาน กล่าวคือผู้เรียนเป็นเป้าหมายที่สำคัญที่สุดของการจัดการศึกษา ทั้งพ่อแม่ ผู้ปกครอง ครู ผู้บริหารโรงเรียน ตลอดจนผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน ร่วมกันจัดการเรียนรู้ให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาการที่สมบูรณ์ และสมดุลทั้งร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สติปัญญา และอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข รวมทั้งมีความรู้ความสามารถ เจตคติ และค่านิยมที่จะพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต จากการศึกษาปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชน ผู้วิจัย พบว่า การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและมีผลกระทบต่อโรงเรียนในทางบวกที่สำคัญที่สุดคือ โรงเรียนมีคุณภาพและมาตรฐาน จะเห็นได้จากโรงเรียนอื่นเข้ามาศึกษาดูงานการจัดการศึกษาเป็นจำนวนมาก เนื่องจากโรงเรียนมีชื่อเสียงด้านความพร้อมทางวิชาการ การทุ่มเทในด้านงานวิชาการ ของคณะครู และผู้บริหารโรงเรียนที่มุ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพนักเรียนให้บรรลุตามเป้าหมายของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งมีจุดเด่นเรื่องการจัดกระบวนการเรียนการสอนที่เน้นให้นักเรียนมีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ คิดไตร่ตรอง และการมีวิจารณญาณ ได้รับการยอมรับจากสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา พร้อมทั้งได้รับการยกย่องให้เป็นแบบอย่างการจัดการเรียนการสอนโดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ สิ่งที่ยืนยันได้อีกประการหนึ่งคือ ผลการประเมินคุณภาพภายนอกจากสำนักงานรับรองมาตรฐานและประกันคุณภาพการศึกษา รอบที่ 2 โรงเรียนบ้านหนองแคน ผ่านการประเมินในระดับดีมากทุกมาตรฐาน นอกจากนั้น พฤติกรรมของนักเรียนที่แสดงออกอันเป็นผลสืบเนื่องจากการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ดี เช่น นักเรียนกล้าแสดงออกด้วยความมั่นใจ การเคารพผู้ใหญ่ การแสดงมารยาททางสังคมที่ดี รักษาระเบียบวินัยต่อตนเอง รับผิดชอบต่อส่วนรวม นักเรียนมีความกระตือรือร้นและมีความตั้งใจใฝ่หาความรู้ด้วยตนเอง โดยการเข้าห้องสมุด สืบค้นข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต และเลือกแหล่งเรียนรู้ตามความสนใจที่มีอยู่เป็นจำนวนมากในโรงเรียน

ความภาคภูมิใจในงาน โรงเรียนบ้านหนองแคนเป็นโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็กที่ตั้งอยู่ในชนบท และมีเกียรติประวัติการพัฒนาโรงเรียนร่วมกับชุมชนจนเป็นที่รู้จักกันทั้งในหน่วยงานต้นสังกัด หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา และหน่วยงานอื่น การที่โรงเรียนแห่งนี้ได้สร้างความโดดเด่นให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง มีผลงานที่ภาคภูมิใจซึ่งเป็นเครื่องรับรองมาตรฐานของโรงเรียน เช่น การได้รับคัดเลือกให้ได้รับรางวัลโรงเรียนพระราชทาน ประเภทโรงเรียนขนาดเล็ก รางวัลห้องสมุดดีเด่น ระดับประเทศ ของสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย รางวัลเหรียญทอง การบริหารจัดการโดยมีชุมชนมีส่วนร่วม จากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน และได้รับการประกาศให้เป็นโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ ระดับเพชร เป็นต้น การที่โรงเรียนแห่งนี้ได้รับการยกย่อง และมีชื่อเสียงในการพัฒนาโรงเรียนร่วมกับชุมชน เป็นผลสืบเนื่องจากการทำงานร่วมกันอย่างเข้มแข็งจริงจังของผู้บริหารโรงเรียน คณะครู ผู้นำชุมชน กรรมการสถานศึกษา และผู้เกี่ยวข้อง การทำงานที่มีความชัดเจนต่อนโยบายและแผนงาน และมีแนวคิดที่จะร่วมกันดำเนินการ มีการจัดลำดับความสำคัญให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียร่วมรับผิดชอบ

โรงเรียนและชุมชนยึดมั่นในค่านิยมที่สามารถสร้างความภาคภูมิใจร่วมกัน ส่วน การยอมรับจากภายนอก การใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชนทำให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับโรงเรียน ได้ให้การยอมรับการปฏิบัติงานของโรงเรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบริหารจัดการที่มีชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งมีทั้งบุคคลภายในและภายนอกชุมชน คณะครูจากโรงเรียนอื่น ตลอดจนผู้ที่มีโอกาสมาเยี่ยมชมกิจการของโรงเรียน ต่างก็ให้การยอมรับในผลงานเชิงประจักษ์เกี่ยวกับการพัฒนาโรงเรียนที่ครอบคลุมและมีความสมดุลทุกด้าน จะเห็นได้ว่าผู้ปกครองนักเรียน กรรมการสถานศึกษา กลุ่มผู้มาศึกษาดูงาน ตลอดจนศึกษานิเทศก์และผู้เกี่ยวข้องมีความคิดเห็นร่วมกันว่า โรงเรียนบ้านหนองแคนได้รับการพัฒนาให้มีความสมบูรณ์ เหมาะสมกับการได้รับรางวัลดีเด่นด้านต่าง ๆ ทั้งในด้านการปรับปรุงสภาพแวดล้อมในโรงเรียน การพัฒนาคุณภาพนักเรียน และผลงานที่เป็นภาพรวมของโรงเรียน

4.2 ด้านชุมชน

การขยายจิตสำนึกการมีส่วนร่วม ชุมชนบ้านหนองแคนนั้น มีทีมผู้นำชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน และคณะกรรมการสถานศึกษามีบทบาทสูงทำให้ชุมชนยอมรับว่าการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการขับเคลื่อนโดยชุมชนเอง วิธีปฏิบัติของทีมผู้นำชุมชน ได้แก่ การเชื่อเชิญให้คนในชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่กระบวนการร่วมกันคิด การขอความคิดเห็น การปรึกษาหารือ และการตัดสินใจร่วมกัน สมาชิกชุมชนบ้านหนองแคนจึงมีความเสมอภาคทางความคิดเห็น ซึ่งเป็นหลักการพื้นฐานกระบวนการประชาธิปไตย และเป็นวิธีการพัฒนาไปสู่ การค้นหาสภาพที่ดีกว่า การขยายจิตสำนึกการมีส่วนร่วม ยังเกิดจากผู้บริหารและคณะครูได้ร่วมกันสร้างแนวคิดพื้นฐานให้เกิดการรับรู้ร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้ชุมชนมีทัศนคติที่ถูกต้องเกี่ยวกับการพัฒนาบุตรหลานร่วมกันว่า มิใช่เป็นหน้าที่ของครูในโรงเรียนเพียงฝ่ายเดียว แต่เป็นหน้าที่ร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับพ่อ แม่ ผู้ปกครอง และชุมชนที่จะต้องร่วมมือกัน ซึ่งโรงเรียนจะสื่อสารกับชุมชนอย่างสม่ำเสมอ เช่น ในโอกาสที่โรงเรียนจัดให้มีการประชุมผู้ปกครอง การเยี่ยมบ้านนักเรียน การพบปะพูดคุยกับผู้ปกครองที่มาส่งบุตร หลาน รวมทั้งการให้การต้อนรับ พ่อ แม่ ผู้ปกครอง และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่มาติดต่อประสานงานกับโรงเรียน ซึ่งกระบวนการเหล่านี้ส่งผลให้ประชาชนในชุมชนได้รับบทบาทต่าง ๆ ร่วมกันในทุกกิจกรรมการมีส่วนร่วม ก่อให้เกิดการยอมรับมีส่วนร่วมจนกลายเป็นจิตสำนึกของชุมชนที่มีได้แปลกแยกไปจากวิถีชีวิตจริง สำหรับการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน จะเห็นได้ว่าชุมชนหนองแคนเป็นชุมชนที่ได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งการพัฒนาดังกล่าวเกิดจากความต้องการภายในชุมชนเอง และการพัฒนาที่มาจากภายนอกควบคู่กันไป การที่ชุมชนแห่งนี้ กลายเป็นชุมชนพัฒนาอย่างยั่งยืน มีองค์ประกอบที่สำคัญ 2 ประการ คือ บทบาทของผู้นำชุมชน คือผู้ใหญ่บ้าน ทีมผู้นำในชุมชน ผู้อำนวยการโรงเรียน คณะครู และคณะกรรมการสถานศึกษา เมื่อจะมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง ผู้นำชุมชนจะเสนอแนวคิดการพัฒนานั้นอย่างเปิดเผย โดยเริ่มต้นที่กระบวนการระดมความคิดเห็น การพูดคุย การสื่อสารหลายช่องทาง ทั้งที่

เป็นทางการและไม่เป็นทางการ จนได้ความคิดเห็นจากคนส่วนใหญ่ของชุมชนที่มีทั้งกลุ่มคนรุ่นเก่า และคนรุ่นใหม่ เพื่อให้มีความสมดุลกับบริบทของชุมชน และองค์ประกอบอีกประการหนึ่ง คือการพัฒนาที่สอดคล้องและสมดุลกับชุมชน ซึ่งก่อให้เกิดการบริหารจัดการแต่ละคนในชุมชนได้อย่างเหมาะสม สมาชิกได้มีโอกาส สนับสนุนและมีส่วนร่วมในการพัฒนาได้ตามกำลังและความสามารถของตนเอง กล่าวคือ ใครที่มีความสามารถด้านใดก็มาช่วยด้านนั้น เช่น การมาช่วยทำงานด้านการก่อสร้าง การมาช่วยดูแลในด้านการทำอาหาร หรือ การร่วมบริจาคตามกำลังที่ตนสามารถทำได้ การเป็นแรงงานพัฒนาวัด โรงเรียนและภายในชุมชน เป็นต้น แนวคิดการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนนี้ จึงไม่มีความขัดแย้งต่อการปรับเปลี่ยนทัศนคติและวิถีชีวิตเดิม ส่งผลให้สามารถพึ่งพาตนเอง การพัฒนาที่ยั่งยืนจึงเป็นรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตเพื่อทุกคนในชุมชน และเป็นการพัฒนาผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ทำให้เกิดความตระหนักว่า ตนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ที่จะต้องมีความรับผิดชอบต่อตัวเองและผู้อื่น และยังจะต้องแสดงบทบาทของตนในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ด้วยการเข้าไปมีส่วนร่วม ในกิจกรรมและกระบวนการตัดสินใจของชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านหนองแคนจึงเป็นกระบวนการที่สมดุลแห่งวิถีประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียม

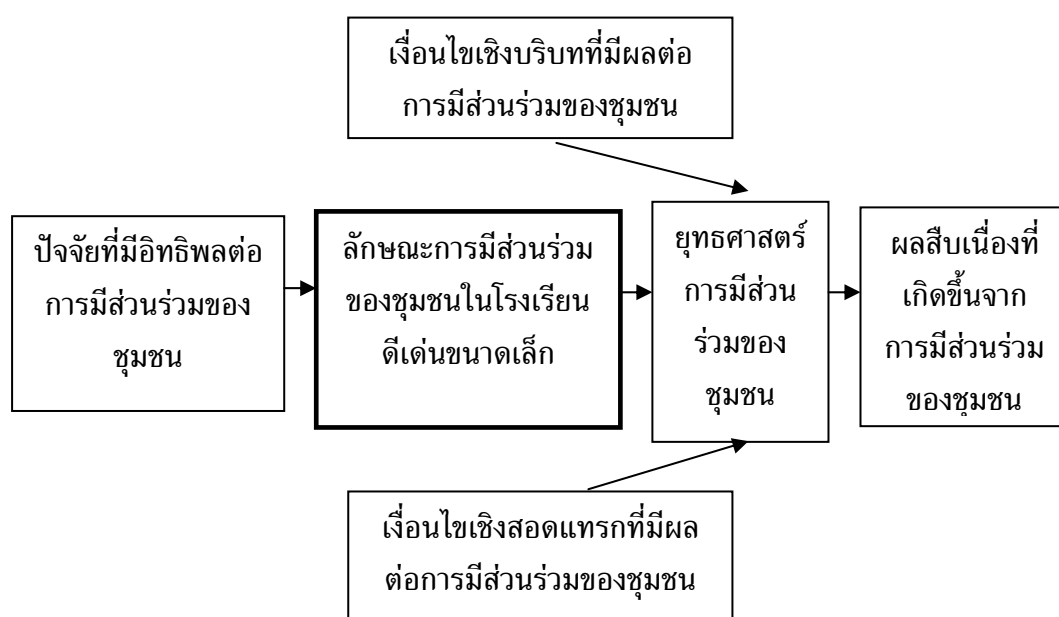
การเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ เนื่องจากชุมชนหนองแคน เป็นชุมชนที่มีพฤติกรรมการมีส่วนร่วมมาตั้งแต่อดีตในลักษณะการมีส่วนร่วมช่วยงานกันตามประเพณีในชุมชน เช่น การช่วยกันจัดงานประเพณีวันเข้าพรรษา การจัดงานประเพณีวันสงกรานต์ การช่วยสร้างถนนหนทางในชุมชน ตลอดจนการร่วมช่วยงานส่วนตัวระหว่างสมาชิกในชุมชน เช่น การร่วมลงแขกเกี่ยวข้าว การช่วยงานศพ หรืองานแต่งงาน เป็นต้น การมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านหนองแคน เป็นการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อให้คุณสมบัตินี้ของการเป็นสมาชิกในชุมชน จากการสังเกตการเรียนรู้ในชุมชนแห่งนี้ส่วนหนึ่งมาจากปัจเจกบุคคล ที่มีความเกี่ยวข้องกับการคิด ประสบการณ์ การจัดการปัญหาของตนเอง ซึ่งมีทั้งการยอมรับ การปฏิเสธ การประยุกต์ใช้ และการสร้างใหม่ การเรียนรู้จากปัจเจกบุคคลในชุมชนจะเชื่อมโยงให้เกิดการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมในชุมชน นอกจากนั้น จะเห็นว่าคนในชุมชนเกิดการเรียนรู้ด้วยการกระทำที่สืบทอดกันมา ซึ่งอาจจะเป็นการเรียนรู้โดยไม่ได้ตั้งใจ เมื่อมีเหตุการณ์ หรือมีกิจกรรมในลักษณะที่เคยปฏิบัติกันมาจนเป็นประเพณีนิยม ประชาชนก็จะเรียนรู้ว่าตนเองต้องทำอะไรกับเหตุการณ์ หรือกิจกรรมนั้น ๆ การเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ของชุมชนบ้านหนองแคนจะมีลักษณะสำคัญ ได้แก่ การเรียนรู้เรื่องของชีวิตและการทำงาน การเรียนรู้จากปัญหาที่เผชิญอยู่ และเป็นการเรียนรู้ด้วยการกระทำ การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในชุมชน จึงเป็นการเรียนรู้ที่สมาชิกในชุมชนสามารถพัฒนาความรู้ขึ้น เพื่อการปรับทัศนคติ และเปลี่ยนพฤติกรรม ให้ตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงที่เข้ามาในชุมชน การเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชนและโรงเรียนอาจกล่าวได้ว่า โรงเรียนเป็นเสมือนทุนทางปัญญา ส่วนชุมชนนั้นมีความสำคัญด้านทุนทางสังคม สำหรับการแสดงออกถึงการเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่มีความชัดเจนอยู่ กระบวนการกลุ่มของชุมชน การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การประชุม การ

ปรึกษาหารือ การแก้ไขปัญหามิใช่ในชุมชน การสร้างทางเลือกในการตัดสินใจร่วมกัน เพื่อการส่งเสริมให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่สามารถตอบสนองการเรียนรู้ตลอดชีวิตของคนในชุมชน

2. ข้อสรุปเชิงทฤษฎี

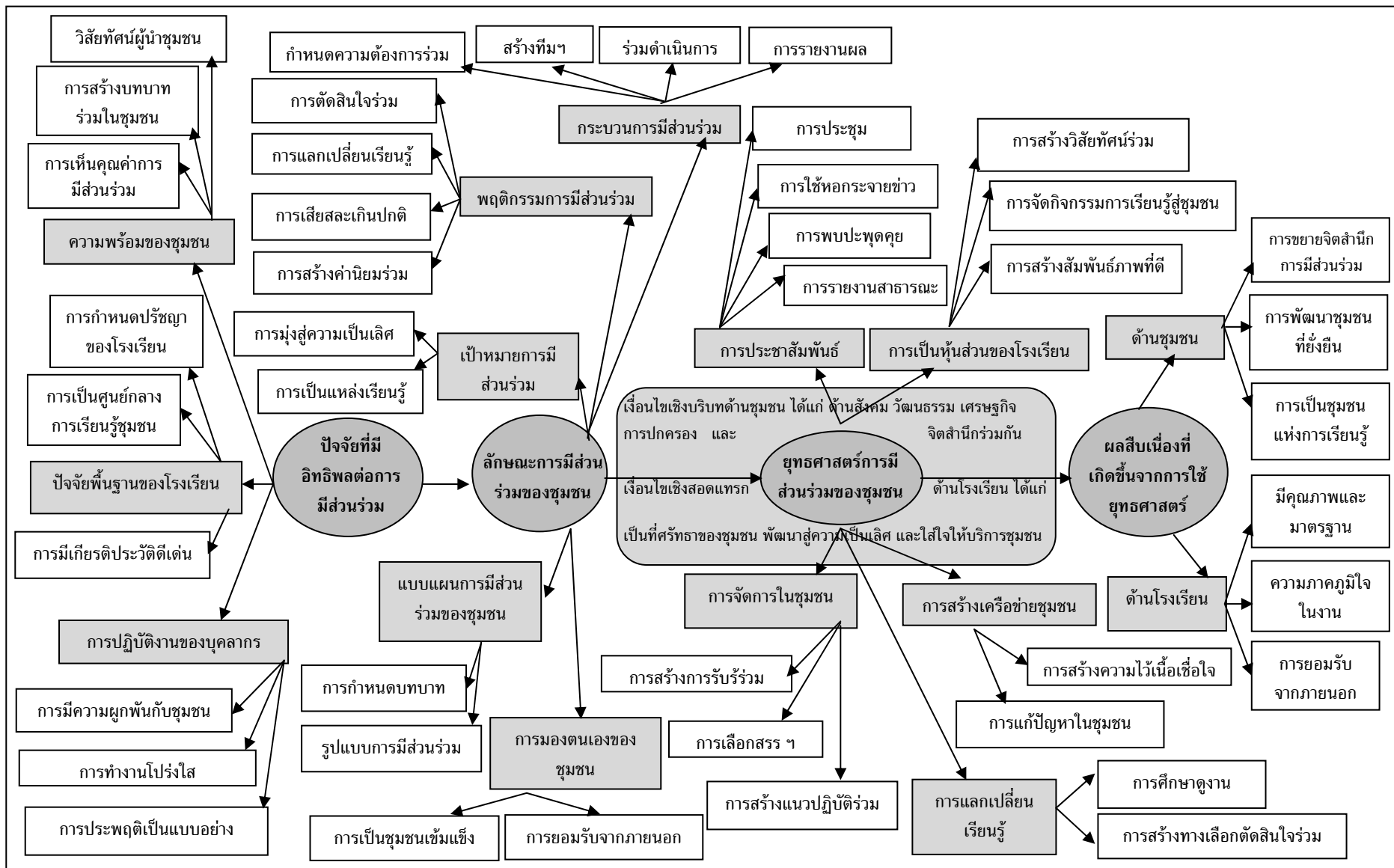
วิโรจน์ สารรัตน์ (2553) กล่าวว่า การวิจัยทฤษฎีฐานรากมีลักษณะที่สำคัญประการหนึ่งคือการก่อให้เกิดทฤษฎี และได้กล่าวถึงแนวคิดของ Locke (2001) เกี่ยวกับการเป็นรูปแบบเชิงทฤษฎีเชิงสาเหตุและผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้น (causal-consequence theoretical framework) หรือรูปแบบความสัมพันธ์เชิงเหตุผลหรือแผนภาพของทฤษฎี หรือรูปแบบความสัมพันธ์เชิงเหตุผลระหว่างปรากฏการณ์หลัก เงื่อนไขเชิงสาเหตุ ยุทธศาสตร์/การกระทำ/ปฏิสัมพันธ์ เงื่อนไขเชิงบริบท เงื่อนไขสอดแทรกและผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้น ตามแนวคิดของ Strauss & Corbin (1998) ซึ่งหากนำเอารูปแบบนี้มาใช้เป็นกรอบแนวคิดเพื่อการวิจัยก็จะเป็นรูปแบบที่ก่อให้เกิดแนวคิดที่ชัดเจนทั้งใน “การตั้งคำถามการวิจัย” และใน “การหาคำตอบเพื่อตอบคำถามการวิจัย” กรณีที่เป็นการตั้งคำถามการวิจัยจะให้แนวคิดที่ชัดเจนเกี่ยวกับการตั้งคำถามการวิจัยในเชิงเหตุผลสัมพันธ์ต่อกันดังนี้ว่า 1) ปรากฏการณ์หลักมีลักษณะเป็นอย่างไร (core phenomenon) เกิดจากสาเหตุอะไร (causal conditions) 2) ปรากฏการณ์หลัก (core phenomenon) มีอิทธิพลให้เกิดการใช้ยุทธศาสตร์อะไร/เกิดการกระทำอะไร/มีปฏิสัมพันธ์กันอย่างไร (strategies/action/interaction) โดยมีเงื่อนไขเชิงบริบท (contextual conditions) และเงื่อนไขสอดแทรก (intervening conditions) อะไรที่มีอิทธิพลต่อการใช้ยุทธศาสตร์/การกระทำ/ปฏิสัมพันธ์ (strategies/action/interaction) นั้นด้วย และ 3) การใช้ยุทธศาสตร์/การกระทำ/ปฏิสัมพันธ์ (strategies/action/interaction) ได้ก่อให้เกิดผลสืบเนื่อง (consequences) อะไรขึ้นมา กรณีที่เป็นการหาคำตอบเพื่อตอบคำถามการวิจัย จะให้แนวคิดการสรุปหรือนำเสนอผลการวิจัยที่เป็น “ทฤษฎีเชิงกระบวนการ” (process theory) ที่มีองค์ประกอบของทฤษฎีตามคำถามการวิจัยนั้น คือ 1) ลักษณะของปรากฏการณ์หลัก (core phenomenon) และสาเหตุที่ทำให้เกิดปรากฏการณ์หลัก (causal conditions) 2) ยุทธศาสตร์/การกระทำ/ปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากอิทธิพลของปรากฏการณ์หลัก (strategies) เงื่อนไขเชิงบริบท (contextual conditions) และเงื่อนไขสอดแทรก (intervening conditions) 3) ผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้น (consequences) จากการใช้ยุทธศาสตร์/การกระทำ/ปฏิสัมพันธ์ เมื่อได้คำตอบมาครบถ้วนทุกข้อคำถาม นักวิจัยจะได้ผลสรุปของการวิจัยเป็น “ทฤษฎีเชิงกระบวนการ” ในลักษณะที่เป็นรูปแบบเชิงทฤษฎีเชิงสาเหตุและผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้น (causal-consequence theoretical framework) หรือรูปแบบความสัมพันธ์เชิงเหตุผลหรือแผนภาพของทฤษฎี หรือรูปแบบความสัมพันธ์เชิงเหตุผลระหว่างเงื่อนไขเชิงสาเหตุ ปรากฏการณ์หลัก ยุทธศาสตร์/การกระทำ/ปฏิสัมพันธ์ เงื่อนไขเชิงบริบท เงื่อนไขสอดแทรกและผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้น

สำหรับการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำแนวคิดการวิจัยทฤษฎีฐานรากเชิงระบบของ Strauss & Corbin (1998) มาใช้เป็นแนวทางในการศึกษา ซึ่งปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็กนี้ เป็นความพยายามที่จะทำความเข้าใจลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชน ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน ยุทธศาสตร์และเงื่อนไขการใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชน รวมทั้งผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้นจากการใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็ก และจากคำถามการวิจัยและวัตถุประสงค์การวิจัย รวมทั้งการนำผลการศึกษาเอกสารและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิดพื้นฐานในการวิจัย ดังภาพที่ 15

ภาพที่ 15 กรอบแนวคิดพื้นฐานในการวิจัย: การมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็ก

จากทัศนะของวิโรจน์ สารัตนะ (2553) จากแนวคิดของ Locke (2001) แนวคิดของ Strauss & Corbin (1998) และกรอบแนวคิดพื้นฐานเพื่อการวิจัยดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยขอเสนอผลการศึกษามีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็ก เป็น “ทฤษฎีเชิงกระบวนการ” ในลักษณะที่เป็นรูปแบบเชิงทฤษฎีเชิงสาเหตุและผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้น (causal-consequence theoretical framework) หรือรูปแบบความสัมพันธ์เชิงเหตุผลหรือแผนภาพของทฤษฎี หรือรูปแบบความสัมพันธ์เชิงเหตุผลระหว่างเงื่อนไขเชิงสาเหตุ ปรากฏการณ์หลัก ยุทธศาสตร์/การกระทำ/ปฏิสัมพันธ์ เงื่อนไขเชิงบริบท เงื่อนไขสอดแทรก และผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้น ดังภาพที่ 16

ภาพที่ 16 ข้อสรุปทฤษฎีเชิงกระบวนการในรูปแบบเชิงทฤษฎีเชิงสาเหตุและผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้น: การมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็ก

ข้อสรุปเชิงทฤษฎีมีดังนี้

1) ลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชน

(1) การมองตนเองของชุมชน เป็นมุมมองของคนในปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชน ประกอบด้วย การเป็นชุมชนเข้มแข็ง และการได้รับการยอมรับจากภายนอก

(2) แบบแผนการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ที่เห็นความสำคัญในการจัดการศึกษา รูปแบบการมีส่วนร่วม ประกอบด้วย การมีส่วนร่วมตามนโยบาย และการมีส่วนร่วมตามสถานการณ์ และการกำหนดบทบาทการมีส่วนร่วม ประกอบด้วย การมีส่วนร่วมรับรู้และร่วมปฏิบัติ และการมีส่วนร่วมตัดสินใจและแก้ไขปัญหา

(3) กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน เกิดจากกระบวนการทัศน์ของชุมชนที่เข้าใจบทบาทการมีส่วนร่วม มี 4 ขั้นตอน ได้แก่ การกำหนดความต้องการร่วมกัน การสร้างทีมและการกำหนดกิจกรรม การร่วมดำเนินการ การรายงานผลงาน

(4) เป้าหมายการมีส่วนร่วมมีลักษณะสำคัญของการทำงานอย่างจริงจัง เพื่อให้ประสบความสำเร็จเหนือความคาดหวัง ประกอบด้วย การมุ่งสู่ความเป็นเลิศ และการเป็นแหล่งเรียนรู้

(5) พฤติกรรมการมีส่วนร่วมของชุมชนมีลักษณะสร้างสรรค์และร่วมมือกันพัฒนาคุณภาพนักเรียน ประกอบด้วย การสร้างค่านิยมร่วม การเสียสละที่เกินระดับปกติ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการตัดสินใจร่วมกัน

2) ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน

(1) ปัจจัยพื้นฐานของโรงเรียน เป็นสภาพจริงที่แสดงถึงศักยภาพของโรงเรียนและการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ประกอบด้วย การกำหนดปรัชญาพื้นฐานของโรงเรียน การเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ชุมชน และการมีเกียรติประวัติดีเด่น

(2) การปฏิบัติงานของบุคลากร เป็นพฤติกรรมส่วนบุคคลที่สามารถแสดงบทบาทได้สอดคล้องกับความต้องการของหน่วยงาน ประกอบด้วย การมีความผูกพันกับชุมชน การทำงานด้วยความโปร่งใส และการประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี

(3) ความพร้อมของชุมชนชุมชน เป็นความสมดุลระหว่างทรัพยากรบุคคลกับสิ่งแวดล้อมของชุมชน ประกอบด้วย วิสัยทัศน์ผู้นำชุมชน การสร้างบทบาทร่วมในชุมชน และการเห็นคุณค่าการมีส่วนร่วม

3) ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชน เงื่อนไขบริบท และเงื่อนไขสอดแทรก

(1) การสร้างเครือข่ายชุมชน เป็นกระบวนการสร้างพลังเพื่อขับเคลื่อนกิจกรรมร่วมกันของชุมชน ประกอบด้วย การสร้างความไว้วางใจ และการแก้ปัญหาในชุมชน

(2) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เป็นการแสดงออกหรือการกระทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและพัฒนา ประกอบด้วย การศึกษาดูงาน การสร้างทางเลือกในการตัดสินใจร่วมกัน

(3) การจัดการในชุมชน เป็นการสร้างกลไกให้เกิดการกระทำเพื่อบรรลุเป้าหมายร่วมกันประกอบด้วย การสร้างการรับรู้ร่วมกัน การเลือกสรรและการกำหนดบทบาทหน้าที่ และการสร้างแนวปฏิบัติร่วมกัน

(4) การประชาสัมพันธ์ เป็นการเลือกวิธีสื่อสารที่เหมาะสมเพื่อให้ข้อมูลสารสนเทศผ่านการรับรู้หลายช่องทางประกอบด้วย การประชุม การใช้หอกระจายข่าว การพบปะพูดคุย และการรายงานสาธารณะ

(5) การเป็นหุ้นส่วนของโรงเรียน เป็นการสร้างแรงบันดาลใจให้เกิดความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ประกอบด้วย การสร้างวิสัยทัศน์ร่วม การจัดกิจกรรมการเรียนรู้สู่ชุมชน และการสร้างสัมพันธภาพที่ดี

สำหรับ เงื่อนไขเชิงบริบท เป็นสภาพความเป็นจริงของชุมชนที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ ประกอบด้วย สภาพแวดล้อมด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การปกครอง และสภาวะจิตสำนึกร่วมกัน และเงื่อนไขเชิงสอดแทรก เป็นการดำรงอยู่ที่เกิดจากการกระทำระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ประกอบด้วย โรงเรียนเป็นที่ศรัทธาของชุมชน การพัฒนาสู่ความเป็นเลิศ และการใส่ใจให้บริการชุมชน

4) ผลสืบเนื่องที่เกิดจากการใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วม

(1) ด้านโรงเรียน ประกอบด้วย โรงเรียนมีคุณภาพและมาตรฐาน ความภาคภูมิใจในงาน และการยอมรับจากภายนอก

(2) ด้านชุมชน ประกอบด้วย การขยายจิตสำนึกการมีส่วนร่วม การพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน และการเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้

3. ข้อเสนอแนะ

3.1 ข้อเสนอแนะระดับนโยบาย

เนื่องจากโรงเรียนที่ใช้เป็นกรณีศึกษาครั้งนี้ มีความโดดเด่นด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างชัดเจน จึงกล่าวได้ว่าการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลนั้น หน่วยงานต้นสังกัด หรือองค์กรที่เกี่ยวข้องควรนำองค์ความรู้จากการวิจัยไปกำหนดเป็นนโยบายสู่การปฏิบัติให้แก่โรงเรียนอื่น ดังข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย ดังต่อไปนี้

1) โรงเรียนและชุมชนในพื้นที่ทำการศึกษาครั้งนี้ มีความผูกพันกันมาอย่างยาวนาน และได้รับการพัฒนาความสัมพันธ์เชิงความร่วมมือกันมากขึ้นตามลำดับ จุดเด่นของชุมชนที่ได้ศึกษา คือ การกำหนดนโยบายที่ชัดเจนของโรงเรียน การมีวิสัยทัศน์ของผู้นำชุมชนและประชาชนในชุมชน และการมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ซึ่งมีส่วนทำให้สามารถร่วมกันจัดการศึกษาได้ตรงตามความต้องการของโรงเรียนและชุมชน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เป็นบุคคล หรือกลุ่มบุคคลในชุมชน นับเป็นผู้ที่มีบทบาทอย่างยิ่งต่อการร่วมพัฒนาโรงเรียนในด้าน

ต่างๆ เช่น คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ผู้แทนกลุ่มบุคคลในชุมชน ผู้นำชุมชน ศิษย์เก่า ผู้ปกครองนักเรียน ซึ่งมีลักษณะการมีส่วนร่วมที่แตกต่างกันตามบทบาท อำนาจหน้าที่ ความรับผิดชอบ และตามศักยภาพของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ซึ่งสถานศึกษาหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ควรกำหนดนโยบายส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนให้มีแบบแผนที่ชัดเจน มีความต่อเนื่อง และยั่งยืนยิ่งขึ้น

2) คุณลักษณะส่วนบุคคลของบุคลากรในโรงเรียน อาทิ บทบาทของผู้บริหารประพฤติกรรมเหมาะสม การมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล ครูมีความสัมพันธ์อันดีกับชุมชน และเป็นแบบอย่างที่ดี ความรู้สึกผูกพันกับโรงเรียน และความศรัทธาในการทำงาน มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา จึงควรมีนโยบายในการพัฒนาบุคลากรทางการศึกษาและประชาชนในชุมชน ทั้งด้านความรู้ ทักษะ และทัศนคติ เพื่อสร้างปฏิสัมพันธ์ที่ดีในการทำงาน ให้เข้าใจ และเข้าถึงหลักการพัฒนาการศึกษาร่วมกัน รวมทั้งการสร้างเครือข่ายชุมชน เพื่อให้การจัดการศึกษาสามารถตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนและท้องถิ่น อีกทั้งนำไปสู่การสร้างฐานแหล่งการเรียนรู้ร่วมกันของโรงเรียนกับชุมชน

3) ชุมชนและโรงเรียนที่ใช้เป็นพื้นที่การวิจัยครั้งนี้ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในวงการการศึกษา จึงกล่าวได้ว่าเป็นแนวปฏิบัติที่ดี (best practices) หน่วยงานทางการศึกษาระดับนโยบายจึงควรส่งเสริมให้มีการจัดการความรู้ (knowledge management) โดยการถอดองค์ความรู้การมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็ก เพื่อการกระจายองค์ความรู้ใหม่สำหรับการพัฒนาโรงเรียนอื่นต่อไป

3.2 ข้อเสนอแนะการนำไปปฏิบัติ

จากผลการวิจัยได้ข้อสรุปซึ่งเป็นสาระสำคัญที่โรงเรียน หน่วยงานทางการศึกษาอื่น และผู้มีบทบาทเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาสามารถนำไปประยุกต์ใช้ตามความเหมาะสม ดังมีข้อเสนอแนะต่อไปนี้

1) ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน มีหลายประการทั้งที่เป็นปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในระยะเริ่มแรกนั้น ผู้บริหารโรงเรียนควรให้ความสนใจปัจจัยภายในโรงเรียนก่อน เช่น การทุ่มเทและเสียสละการทำงานเกินระดับปกติ การประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี การส่งเสริมให้ครูมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อชุมชน เป็นต้น เพื่อให้การพัฒนาเริ่มเปลี่ยนแปลงจากรูปแบบการระเบิดจากข้างใน (inside out)

2) การปฏิบัติงานของโรงเรียนเพื่อไปสู่การมีส่วนร่วมของชุมชนนั้น ควรมีการกำหนดปรัชญาการมีส่วนร่วมของโรงเรียนกับชุมชน และสร้างความตระหนักการนำปรัชญาโรงเรียนไปสู่การปฏิบัติอย่างจริงจัง โดยเน้นการส่งเสริมบทบาทการมีส่วนร่วมของกรรมการสถานศึกษา เครือข่ายผู้ปกครองนักเรียน ศิษย์เก่า การทำงานด้วยความโปร่งใส และการ

ประชาสัมพันธ์การมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อนำไปสู่การได้รับการยอมรับจากภายนอก และนำไปสู่การมีส่วนร่วมมากยิ่งขึ้น

3) เงื่อนไขที่สำคัญในการนำไปสู่การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา ที่ประสบผลสำเร็จนั้น บริบทของชุมชนมีความสำคัญต่อการสร้างเครือข่ายการศึกษาในชุมชน ตลอดจนการใช้ทรัพยากรร่วมกันอย่างเป็นเป็นธรรมและเท่าเทียม ดังนั้น ผู้บริหารโรงเรียนควรเร่งรัดการสร้างความรู้สึกร่วมกันเป็นเจ้าของโรงเรียนให้เกิดขึ้นในชุมชน และนำกลยุทธ์การร่วมมือกับชุมชนโดยยึดคุณภาพของนักเรียนเป็นเป้าหมาย เพื่อสร้างความเข้มแข็งซึ่งกันและกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

4) ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชนที่เป็นข้อค้นพบจากการวิจัยครั้งนี้เป็นที่ยุทธศาสตร์ ควรนำมาปฏิบัติ ได้แก่ การสร้างความเป็นหุ้นส่วนโรงเรียน การประชาสัมพันธ์ การจัดการในชุมชน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การสร้างเครือข่ายชุมชน ดังนั้น ผู้บริหารโรงเรียนและผู้เกี่ยวข้องควรเลือกยุทธศาสตร์ที่เหมาะสมกับบริบทโรงเรียน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพโรงเรียน และสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้

3.3 ข้อเสนอแนะต่อการทำวิจัยครั้งต่อไป

จากผลการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะหลายประเด็นที่สามารถนำไปวิจัยต่อยอดเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ หรือวิจัยเพื่อการยืนยันให้ได้องค์ความรู้ที่คมชัดมากยิ่งขึ้น ดังข้อเสนอแนะต่อไปนี้

1) การเลือกศึกษาปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็กครั้งนี้ ซึ่งเป็นการเก็บข้อมูลที่มีขอบเขตระยะเวลายาวนานเกินไป การวิจัยในครั้งต่อไปอาจกำหนดช่วงเวลาให้สั้นลง นอกจากนี้อาจทำวิจัยลักษณะเดิมซ้ำอีกครั้ง เพื่อให้ได้ข้อสรุปเชิงทฤษฎีที่คมชัดมากยิ่งขึ้น หรือวิจัยเพื่อการยืนยันผลการวิจัยนี้โดยนำมโนทัศน์ที่เป็นข้อสรุปเชิงทฤษฎีไปกำหนดเป็นตัวแปรการทดสอบในรูปแบบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ

2) นำข้อเสนอแนะจากการวิจัยที่เป็นประเด็นเกี่ยวกับ ยุทธศาสตร์การสร้างเครือข่ายชุมชน หรือยุทธศาสตร์การสร้างความเป็นหุ้นส่วนของโรงเรียน โดยเปลี่ยนวิธีวิทยาการวิจัยเป็นการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม หรือการวิจัยและพัฒนา เพื่อการประยุกต์ใช้ทฤษฎีและการปฏิบัติซึ่งสามารถนำไปใช้จริง และทำให้ทฤษฎีกับการปฏิบัติเป็นสิ่งที่ไปด้วยกันได้

3) สำหรับข้อเสนอแนะการวิจัยเชิงคุณภาพตามแนวทางสร้างทฤษฎีฐานราก ซึ่งถือว่าผู้วิจัยเป็นเครื่องมือหลักที่สำคัญที่สุด ผู้ที่จะทำวิจัยลักษณะนี้ควรเตรียมความพร้อมของผู้วิจัยเองทั้งในการค้นคว้าเพื่อให้เกิดความไวในเชิงทฤษฎี การศึกษาระเบียบวิธีวิจัยให้กระจ่างชัด สร้างความเชื่อมั่นให้กับตนเองโดยเข้ารับการอบรมและฝึกปฏิบัติเทคนิควิธี การใช้ศาสตร์และศิลป์ในการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพ รวมถึงการกำหนดขอบเขตระยะเวลาอยู่ในพื้นที่ศึกษาเป็นระยะเวลานานพอที่จะให้ได้ข้อมูลครอบคลุม ครบถ้วนและมีคุณภาพ ตลอดจนการฝึกทักษะ

การใช้เครื่องมือและอุปกรณ์ต่างๆ ในภาคสนามให้มีความคล่องแคล่ว ซึ่งจะส่งผลให้การ
ดำเนินการวิจัยมีความสมบูรณ์และมีคุณภาพยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2546). พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 พร้อมกฎกระทรวงที่เกี่ยวข้อง. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.).
- _____. (2546). 111 ปี กระทรวงศึกษาธิการ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- กัญญา โพธิ์วัฒน์. (2548). ทีมผู้นำการเปลี่ยนแปลงในโรงเรียนประถมศึกษา: การศึกษาเพื่อสร้างทฤษฎีฐานราก. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- จิรภา สุนทรลิต. (2532). โรงเรียนชุมชน. สารพัฒนาหลักสูตร อันดับที่ 88, ก.ค. 32, 54-59.
- ชาย โพธิ์สิตา. (2547). ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ชำนาญ ปาณาวงษ์. (2544). ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา โรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดกำแพงเพชร: การศึกษาพหุกรณี. วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาวิจัยและพัฒนาการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ชูเกียรติ ลิสุวรรณ. (2535). ระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นชนบทภาคเหนือ. (รายงานการวิจัย) เชียงใหม่: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชูชาติ พ่วงสมจิตร. (2540). การวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งเสริมและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียนประถมศึกษาในเขตปริมณฑลกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นภาพร หะวานนท์. (2539). ทฤษฎีฐานรากทางเลือกในการสร้างองค์ความรู้. ในนภาพร หะวานนท์ (บรรณาธิการ), พัฒนศึกษาศาสตร์ ศาสตร์แห่งการเรียนรู้และถ่ายทอดการพัฒนา. หน้า 99-108. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แปลนโมทิฟ.
- นภาพร หะวานนท์และคณะ. (2543). การศึกษาเงื่อนไขความสำเร็จในการดำเนินงานของคณะกรรมการโรงเรียน. (รายงานวิจัย). กรุงเทพฯ: [ม.ป.พ.].
- นิตยา เงินประเสริฐศรี. (2544). ทฤษฎีองค์การ: แนวทางการศึกษาเชิงบูรณาการ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

- นิรันดร์ ช่วยเจริญ. (2543). การบริหารงานสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดปทุมธานี. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ประเวศ วะสี. (2542). ข้อเสนอเชิงกลยุทธ์และมาตรการในการปฏิรูปการศึกษาไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อัมรินทร์.
- ปรีชา แป้นเจริญ. (2546). สภาพและปัญหาการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอพระแสง จังหวัดสุราษฎร์ธานี. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร. (2543). กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- พจนา เทียนธาดา. (2543). การศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นในระดับประถมศึกษาของโรงเรียน ที่ได้รับการรับรองมาตรฐานคุณภาพการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน ในกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระมหาสุทิตย์ อาภากร (อบอู่) และปาริชาติ วลัยเสถียร (บรรณาธิการ). (2548). นวัตกรรมการเรียนรู้: คน ชุมชน และการพัฒนา. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.).
- พัชรี ลิโรส. (2542). ความขัดแย้งในสังคมไทยในยุควิกฤตเศรษฐกิจ. กรุงเทพฯ: โครงการปริญญาโทสำหรับนักบริหาร สาขาบริหารรัฐกิจ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- พิชิต สุขเจริญพงษ์. (2537). การจัดการคุณภาพที่ทุกคนมีส่วนร่วม. เอกสารการสอนชุดวิชาการจัดการการควบคุมคุณภาพและการจัดการสินค้าคงคลัง. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- พิธาน พันทอง. (2548). ข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อพัฒนาศักยภาพโรงเรียนขนาดเล็กในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม. (2541, มกราคม). การจัดการศึกษาในชุมชน. มติชนรายวัน, หน้า 10.
- เมฆินทร์ อินตะเสาร์. (2546). กระบวนการร่วมมือในการบริหารการศึกษาระหว่างโรงเรียนและชุมชน: กรณีศึกษาโรงเรียนบ้านดงขนุน อำเภอพวน จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- ยุวรัตน์ จงใจรักษ์. (2547). การศึกษาการมีส่วนร่วมระหว่างบ้าน โรงเรียนและชุมชนในการจัดการศึกษาปฐมวัย ในโรงเรียนปฏิรูปการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพผู้เรียน. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาหลักสูตรการสอนและเทคโนโลยีการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ระลึก ธาณี. (2522). นโยบายการจัดการศึกษาภาคบังคับของไทยภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ. 2475 - 2503). วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- รุ่ง แก้วแดง. (2540). ปฏิวัติการศึกษาไทย. กรุงเทพฯ: มติชน.
- แรมสมร อยู่สถาพร. (2538). การศึกษาจากชุมชน: โรงเรียนที่ปราศจากกำแพง. นานาสาระการศึกษา. (หน้า 106-115). กรุงเทพฯ: ภาควิชาประถมศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วันชัย รอดฉาย. (2544). ศักยภาพชุมชนที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาโรงเรียนประถมศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ: การศึกษาชุมชนหนองน้ำดำ จังหวัดกำแพงเพชร. วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- วันทนา เลิศสินไทย. (2523). นโยบายการจัดการศึกษาและการขยายการศึกษาภาคบังคับของประเทศไทย พ.ศ.2503-2520. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร.
- วิทยากร เขียงกุล. (2543). การพัฒนาทุนนิยมในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุวีริยาสาส์น.
- วิโรจน์ สารัตนะ. (2542). การบริหารโรงเรียนแบบกระจายอำนาจ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ทิพย์วิสุทธิ์.
- _____. (2548). ผู้บริหารโรงเรียน: สามมิติการพัฒนาวิชาชีพสู่ความเป็นผู้บริหารที่มีประสิทธิภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ทิพย์วิสุทธิ์.
- _____. (2553). การวิจัยทางการบริหารการศึกษา: แนวคิดและกรณีศึกษา. ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังน่านวิทยา.
- วิวัฒน์ชัย อรรถากร. (2543). “ยุทธศาสตร์การพัฒนากับการศึกษาเพื่อพึ่งตนเอง” ในการจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเอง. กรุงเทพฯ: กลุ่มศึกษาปัญหาและทิศทางการศึกษาไทย.
- ศิริกาญจน์ โกสมุทร. (2542). การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน. วิทยานิพนธ์การศึกษาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- ศิริพงษ์ เสงายน. (2547). หลักการบริหารการศึกษา: ทฤษฎีและแนวปฏิบัติ. กรุงเทพฯ: บุ๊คพอยท์.

- ศุภมาส การเกิดและคณะ. (2546). การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของคณะกรรมการ
สถานศึกษาในจังหวัดพิษณุโลก (CD-ROM). กรุงเทพฯ: งานวิจัยส่วนบุคคลได้รับ
ทุนอุดหนุนการวิจัยประเภททั่วไปจากคณะกรรมการวิจัยการศึกษา การศาสนาและ
วัฒนธรรม กระทรวงศึกษาธิการ.
- สมปอง ขาวสมบูรณ์. (2540). การจัดกระบวนการเรียนรู้: ในการศึกษาในวิธีชุมชนรูปแบบ
และการปฏิบัติ กรณีโรงเรียนวัดจันทร์. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษา
แห่งชาติ. อัดสำเนา.
- สมยศ นาวิการ. (2545). การบริหารแบบมีส่วนร่วม. กรุงเทพฯ: บรรณกิจ 1991.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2536). สังคมวิทยาชุมชน: หลักการศึกษา วิเคราะห์ และปฏิบัติงาน
ชุมชน. ขอนแก่น: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สัมพันธ์ อุปลา. (2541). การศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาโรงเรียน
ประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น.
วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. (2543). 20 ปี สปช. (พ.ศ. 2523 -
2543). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- _____. (2543). แนวทางการดำเนินงานของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน.
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.
- _____. (2545). รายงานการวิจัยและประเมินคุณภาพโรงเรียนประถมศึกษา. กรุงเทพฯ:
สำนักนิเทศและพัฒนามาตรฐานการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษา
แห่งชาติ.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2550). แนวดำเนินการตามนโยบายการ
ยกระดับคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาในโรงเรียนขนาดเล็ก ปี 2550. กรุงเทพฯ:
สำนักนโยบายและแผนการศึกษาขั้นพื้นฐาน.
- _____. (2551). การขับเคลื่อนนโยบาย สพฐ. ปี 51. กรุงเทพฯ: กลุ่มพัฒนาระบบ
งบประมาณและทรัพยากร สำนักนโยบายและแผนการศึกษาขั้นพื้นฐาน.
- สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา. (2551). กฎหมายเกี่ยวกับการ
ปฏิบัติราชการและการบริหารราชการแผ่นดิน. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ. (2549). การเปิดให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม
ในการบริหารราชการแผ่นดิน. นนทบุรี: สหมิตรพรินติ้ง.
- พัชรีย์ ลิธโรส, โสภารัตน์ จารุสมบัติ และอรทัย กักผล. (2549). การเปิดให้ประชาชนเข้ามามี
ส่วนร่วมในการบริหารราชการแผ่นดิน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักงาน
คณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ.

- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2549). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554)**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา. (2550). **มาตรฐาน ตัวบ่งชี้และเกณฑ์การพิจารณาเพื่อการประเมินคุณภาพภายนอกระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน รอบที่ 2 (พ.ศ. 2549-2553)**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน).
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2551). **รายงานสภาพปัจจุบันการมีส่วนร่วมจัดการศึกษาของ พ่อ แม่ ผู้ปกครอง ชุมชน และการศึกษาทางเลือก**. กรุงเทพฯ: ที พี พรินท์.
- สิริลักษณ์ ยิ้มประสาทร. (2548). **กระบวนการพัฒนารูปแบบใหม่กับการเรียนรู้ของชุมชน**. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข.
- สุรศักดิ์ แผลงหล้า. (2540). **การมีส่วนร่วมของสตรีในการพัฒนาร้านค้าสวัสดิการหมู่บ้าน: กรณีศึกษาหมู่บ้านหลักศิลา ตำบลหนองแขก กิ่งอำเภอบ้านใหม่ไชยพจน์ จังหวัดบุรีรัมย์**. สารนิพนธ์ประกาศนียบัตรบัณฑิต สาขาวิชาบัณฑิตอาสาสมัครพัฒนาชนบท บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- เสน่ห์ จามริก. (2526). **การเมืองกับการศึกษาไทย**. กรุงเทพฯ: โครงการพัฒนาสังคมศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี.
- เสนาะ ดิยาว. (2543). **หลักการบริหาร**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์. (2537). **ปัญหาและแนวโน้มเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารการศึกษา**. ใน เอกสารสัมมนาปัญหาและแนวโน้มทางการบริหารการศึกษา. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- เสรี พงศ์พิศ. (2548). **ชุมชนเรียนรู้ อยู่เย็นเป็นสุข: บทเรียนจากหมู่บ้าน**. กรุงเทพฯ: พลังปัญญา.
- อนุรักษ ปัญญาวัฒน์. (2548). **การศึกษาชุมชนเชิงพหุลักษณะ: บทเรียนจากวิจัยภาคสนาม**. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.).
- อภิญญา เวชยชัย. (2544). **การมีส่วนร่วมของพ่อแม่ ผู้ปกครองในการพัฒนาการศึกษา**. (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- อมรวิชช์ นาครทรรพ. (2551). **การศึกษาในวิถีชุมชน: การสังเคราะห์ประสบการณ์ในชุดโครงการวิจัยด้านการศึกษากับชุมชน**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อุทัย ดุลยเกษม และอรศรี งามพิทยาพงศ์. (2540). **ระบบการศึกษากับชุมชนรอบความคิดและข้อเสนอเพื่อการวิจัย**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- Arnstein, S.R. (1969). Leader of participation. *Journal of America Institute of planners*, 35(July), 216 – 224.

- Anderson, Carl R. (1988). **Management: Skills, Functions and Organization Performance**. 2nd ed. Boston: Allyn and Bacon.
- Andrew J. DuBrin. (2009). **Leadership: Research findings, Practice and skills**. U.S.A.: South Western Educational Publishing.
- Barnes, R. A. (1995). African American parents involvement in their children schooling. **Dissertation Abstracts International**, 55(5), 3152-A.
- Barnharnt, Linda Kay Arnold. (2001). The hazard of being classified of small rural and wealthy: Two case studies [Abstract]. Doctoral Dissertation, The University of Texas. In **Dissertation Abstracts International**. p. 45A.
- Bradford, D. and Cohen. (1984). **A Managing for Excellence**. New York: Wiley and Sons.
- Cresswell, J.W. (1998). **Qualitative inquiring and research design: choosing among five traditions**. United states of America: Sage.
- Charmaz, K. (2000). Grounded theory: Objectivist and Constructivist Methods. In N.K. Denzin & Y.S. Lincoln (Eds.) **Handbook of qualitative research**. Second Edition. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Devis, K. Jonh, W. & Newstrom. J. W. (1989). **Human Behavior at Work**. New York: McGraw-Hill.
- Douglas J. Fiore. (2004). **Introduction to educational administration: standards, theories, and practice**. New York: Eye on education.
- Fred C. Lunenburg & Allan C. Ornstein. (2008). **Educational Administration: Concepts and Practices**. Fifth Edition. United State of America: Thomson Learning.
- Griffin, R.M. (2000). Case Study of the Implementation of a Small School in and Urban High School [Abstract]. Doctoral Dissertation, Roosevelt University. In **Dissertation Abstracts International**. p. 2938A.
- James, G. (2000). **Community and Governance in the Washington D.C. Schools National Civic Review**. 89, 1: 47-50. Retrieved July 21, 2004 from <http://cdnet3.car.chula.ac.th/hwweda/detial.msp>
- Hirsch, Phillip. (1990). **Development Dilemmas in Rural Thailand**. New York: Singapore Oxford University Press.
- Hoy, W.K, & Miskel, C.G. (1991). **Educational administration: Theory, research and Practices**. 4th ed. Singapore: McGraw-Hill.
- Hoy, W.K., & Miskel, C.G. (2001). **Educational administration: theory, research, and practice**. 6th edition. New York: McGraw – Hills.

- Hradesky, John L. (1995). **Total Quality Management Handbook**. New York: McGraw-Hill.
- Jane M. Carey. (1991). **Human factors in information systems: an organizational perspective**. New Jersey: Ablex Publishing Corporation.
- Leedy P.D., & Ormrod J.E. (2001). **Practical research: Planning and design**. 7th ed. New Jersey: Prentice-Hall.
- Locke, K. (2001). **Grounded theory in management research**. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Moseley, R.C. (2000). Efficiency and effectiveness factors of small school in Missouri [Abstract]. Doctoral Dissertation, The University of Missouri – Columbia. In **Dissertation Abstracts International**. p. 3244A.
- Murphy, J. (1991). **Restructuring School**. London: Cassell.
- Putti, Joseph M. (1987). **Management: A Function Approach**. Singapore: McGraw-Hill.
- Ranson, M. P. (1991). A study to determine the relationship among elements of participative management and organizational health. **Dissertation Abstracts international**, 51 (11), 3587 –A.
- Ricky W. Griffin. (2008). **Fundamentals of Management**. U.S.A.: Cengage Learning.
- Schwandt, T.A. (2001). **Dictionary of qualitative inquiry**. 2nd ed. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Sergiovanni, T.J. (2001). **The Principal ship: A Reflective Practice Perspective**. Boston: Allyn & Bacon.
- Snauaert, D.T. (1993). **Democracy Education and Governance**. Albany: State University of New York Press.
- Stem, P.N. (1994). **Eroding Grounded Theory**. In J.M. Morse (Ed.), *Critical Issues in Qualitative Research*. CA: Sage.
- Struass, A.L. (1987). **Qualitative Analysis for Social Scientists**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Struass, A.L. & Corbin, J. M. (1990). **Basic of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques**. CA: Sage.
- _____. (1998). **Basic of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory**. California: Sage.
- Snyder, M. & Gangestad, S. (1986). On the nature of self-monitoring: matters of assessment, matters of validity. **Journal of Personality and Social Psychology**, 51, 125-139.

Thomas, M. Donald. (1980). Parent Participation in Education. **NASSP Bulletin**, 64(1), 1-2

Turton, Andrew. (1987). **Production, Power and Participation in Rural: Experience of Poor Farmers Groups**. Bangkok: United Nation Research Institute for Social Development.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
รายนามผู้เชี่ยวชาญ

รายนามผู้เชี่ยวชาญ

1. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อารี หลวงนา
คณบดีคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี
2. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิณวัตร ปะโคทั้ง
โปรแกรมวิชาการบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี
3. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เสนอ ภิรมย์จิตผ่อง
โปรแกรมวิชาการบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

ภาคผนวก ข
เครื่องมือการวิจัย

แนวคำถามในการสัมภาษณ์ระดับลึก (ฉบับที่ 1)

(การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก: ผู้บริหารสถานศึกษา และครู)

ชั้นนำ

1. การสนทนาสร้างความคุ้นเคย
 - เริ่มการสนทนาเกี่ยวกับบรรยากาศทั่วไปในโรงเรียน ชุมชน และสิ่งแวดล้อม
2. อธิบายวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์
 - ต้องการศึกษเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนแห่งนี้ เพื่อให้ทราบถึงลักษณะปัจจัย ยุทธศาสตร์และ เงื่อนไขการใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชน รวมทั้งผลสืบเนื่องที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา
 - ขอให้แสดงความคิดเห็นโดยอิสระ เพราะจะไม่มี การอ้างอิงเป็นรายบุคคลว่าใครพูดแต่จะนำเสนอเป็นความคิดเห็นส่วนรวม
 - ขอบันทึกเทป เพื่อให้ได้รายละเอียดของการสัมภาษณ์ แต่จะนำเทปนี้ไปใช้เพื่อการวิจัยเท่านั้นจะไม่นำไปเผยแพร่ นอกจากผู้ศึกษาจะนำมาเปิดฟังเพื่อสรุปความคิดเห็นของผู้ให้สัมภาษณ์ให้ครบถ้วนและถูกต้อง

ชั้นสัมภาษณ์

- แนวคำถามในการสัมภาษณ์ระดับลึก
 1. พื้นฐานทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์
 - 1.1 ขอให้ท่านแนะนำตัวเอง และเล่าเกี่ยวกับประสบการณ์ในการทำงานของท่านโดยสังเขป
 - 1.2 ท่านมีหน้าที่ และความรับผิดชอบงานโรงเรียนเกี่ยวกับเรื่องใดบ้าง อยู่โรงเรียนนี้มาแล้วกี่ปี มูลเหตุจูงใจที่ย้ายมาอยู่โรงเรียนนี้เพราะเหตุใด
 - 1.3 เรียนจบมาทางด้านใด จากที่ไหน จบมาแล้วกี่ปี มีงานหรือกิจกรรมอะไรที่มักทำอยู่เป็นประจำหรือเป็นครั้งคราวบ้าง
 - 1.4 ท่านพักอาศัยอยู่ในหมู่บ้านนี้หรือไม่ มาทำงานที่โรงเรียนอย่างไร ในแต่ละวันใช้เวลาอยู่ที่โรงเรียนนานกี่ชั่วโมง เวลาส่วนใหญ่จะทำงานเกี่ยวกับเรื่องอะไร
 2. ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติ และสภาพทั่วไปของโรงเรียน
 - 2.1 ขอให้ท่านเล่าถึงประวัติความเป็นมาของโรงเรียนเท่าที่ทราบ เช่นโรงเรียนนี้ ตั้งขึ้นมาในปีใด ใครเป็นผู้เริ่มให้มีการก่อตั้ง และคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการก่อตั้งโรงเรียนอย่างไร มีเหตุการณ์ที่สำคัญๆอะไรเกิดขึ้นบ้าง

2.2 โรงเรียนของท่านได้กำหนดปรัชญา คติพจน์ หรือคำขวัญของโรงเรียนไว้หรือไม่ อย่างไร และมีประโยชน์ต่อการทำงานของโรงเรียนอย่างไร

2.3 ท่านรู้จักคุ้นเคยกับคนในชุมชนมากน้อยเพียงใด และสนิทสนมกับคนในชุมชนกลุ่มใดเป็นพิเศษบ้างหรือไม่ เพราะเหตุใด มีโอกาสเข้าไปเยี่ยมคนในชุมชนบ้างหรือไม่ อย่างไร

2.4 ท่านพอใจในสภาพการทำงานของคุณครูที่เป็นอยู่ในปัจจุบันมากน้อยเพียงใด เพราะเหตุใด

2.5 โรงเรียนได้รับการสนับสนุนหรือการช่วยเหลือจากใคร หรือหน่วยงานใดบ้าง หรือไม่อย่างไร

3. ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชน

3.1 ท่านวางโครงสร้างการบริหารงานในโรงเรียนอย่างไร คณะครูในโรงเรียนมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นในการกำหนดโครงสร้างหรือไม่ ใช้หลักเกณฑ์ใดในการแบ่งงาน แต่ละฝ่ายมีอิสระในการตัดสินใจในการทำงานมากน้อยเพียงใด

3.2 โรงเรียนมีแบบแผน มีขั้นตอน หรือกำหนดขอบเขต การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาอย่างไรบ้าง

3.3 โรงเรียนมีกิจกรรม และมีเทคนิคการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างไร ระดับการมีส่วนร่วมมากน้อยเพียงใด มีส่วนร่วมในเรื่องใดบ้าง มีเป้าหมาย และวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนมีลักษณะอย่างไร

3.4 ชุมชนได้ช่วยเหลือแก่ทางโรงเรียนในการจัดการศึกษามากน้อยเพียงใด ช่วยเหลือทางด้านใดบ้าง สิ่งที่ชุมชนให้ความช่วยเหลือแก่ทางโรงเรียนนั้น ตรงกับความต้องการของนักเรียนหรือเกิดประโยชน์ต่อโรงเรียนอย่างไรบ้าง

3.5 ท่านและคณะครูมีการติดต่อ ประสานสัมพันธ์กับชุมชนมากน้อยเพียงใด โดยปกติมักจะติดต่อกันโดยวิธีการใด ในหนึ่งสัปดาห์ติดต่อกับชุมชนกี่ครั้ง ใช้อะไรเป็นเครื่องมือในการติดต่อสื่อสาร รวมทั้งท่านมีวิธีการ และมีขั้นตอนในการติดต่อ สื่อสารอย่างไร ทางโรงเรียนยอมรับการมีส่วนร่วมของชุมชนในลักษณะใดบ้าง

3.6 ในรอบปีที่ผ่านมา โรงเรียนและชุมชนได้ร่วมมือกันจัดกิจกรรมอะไรบ้าง และกิจกรรมแต่ละอย่างมีประโยชน์ต่อนักเรียน และโรงเรียนอย่างไร กิจกรรมในลักษณะใดที่คนในชุมชนมักจะมาร่วมมากที่สุด

4. ข้อมูลปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน

4.1 ท่านคิดว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นสิ่งที่จำเป็นต่อการจัดการศึกษาในโรงเรียนของท่านหรือไม่ เพราะเหตุใด และถ้าไม่มีการกำหนดนโยบายในเรื่องนี้มาจากหน่วยงาน

ระดับสูง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษายังเป็น สิ่งที่มีความจำเป็นอยู่หรือไม่ เพราะเหตุใด

4.2 ท่านคิดว่าธรรมนูญโรงเรียน และแผนพัฒนาโรงเรียน มีความจำเป็นต่อการทำงานของโรงเรียนอย่างไร ชุมชนมีข้อเสนอที่น่าสนใจอย่างไรบ้าง และคณะกรรมการรับฟังความคิดเห็นดังกล่าวอย่างไร ธรรมนูญโรงเรียน และแผนพัฒนาโรงเรียนส่วนใหญ่กำหนดขึ้นตามข้อเสนอของใคร เพราะเหตุใด

4.3 ท่านนำความคิดของคนในชุมชนมาใช้ในการปรับปรุงการทำงานของท่านและคณะกรรมการอย่างไรบ้าง ความคิดเห็นเหล่านั้นทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการทำงานของคณะครูและโรงเรียนอย่างไร

4.4 ท่านคิดว่าการมีส่วนร่วมชุมชนในปัจจุบัน เปรียบเทียบกับเมื่อ 3-4 ปีที่แล้วว่าแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร นโยบายการจัดการศึกษาที่ให้ดึงชุมชนเข้ามาช่วยในการจัดการศึกษามีผลกระทบ ต่อการทำงานของท่านหรือไม่

4.5 การมีส่วนร่วมของชุมชนมีความสำคัญมากน้อยเพียงใดในการส่งเสริมให้โรงเรียนจัดการศึกษาให้ประสบผลสำเร็จจนเป็นที่ยอมรับจากผู้เกี่ยวข้อง

4.6 วิถีชีวิตของคนในชุมชน เศรษฐกิจ สังคม ศาสนา วัฒนธรรม ตลอดจนการเมืองในชุมชน มีผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนอย่างไร

4.7 ท่านคิดว่าปัจจัยอะไรที่เป็นสิ่งสำคัญที่ส่งเสริมจนทำให้โรงเรียนได้คัดเลือกเป็นโรงเรียนดีเด่น ได้รับรางวัลพระราชทานและได้รับการคัดเลือกเป็นโรงเรียนต้นแบบของกระทรวงศึกษาธิการ

5. ยุทธศาสตร์ และเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชน

5.1 ท่านมีวิธีปฏิบัติอย่างไรจึงทำให้คนในชุมชนทราบว่าอะไรเป็นสิ่งที่คนในชุมชนจะต้องรับผิดชอบร่วมกันกับโรงเรียน และมีสิ่งใดบ้างที่ชุมชนไม่ต้องร่วมรับผิดชอบ ท่านมีข้อตกลงกับชุมชนในเรื่องนี้อย่างไร

5.2 โรงเรียนและชุมชนได้ร่วมกันคิดกิจกรรมหรือแนวทางใหม่ ๆ ในการจัดการศึกษาของโรงเรียนอย่างไรบ้าง และกิจกรรมหรือแนวทางดังกล่าวเป็นประโยชน์ต่อการทำงานของคณะครูและ เป็นประโยชน์ต่อนักเรียนอย่างไรบ้าง

5.3 ท่านคิดว่าการส่งเสริม สนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษามีอะไรบ้าง

5.4 ท่านคิดว่าชุมชนมีกฎเกณฑ์หรือข้อบังคับให้คนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของโรงเรียนอย่างไรบ้าง ใครเป็นผู้กำหนด และถ้าไม่มาร่วมในกิจกรรม โรงเรียนและชุมชนมีวิธีการจูงใจให้บุคคลนั้นมาให้ความร่วมมือกับโรงเรียนอย่างไร เพราะเหตุใด หรือถ้ามาร่วม

กิจกรรมของทางโรงเรียนอย่างสม่ำเสมอ โรงเรียนหรือชุมชนแสดงการยอมรับหรือให้ความสำคัญแก่บุคคลนั้นอย่างไร

5.5 ถ้าโรงเรียนต้องการให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษามากขึ้นท่านคิดว่า ท่านควรปฏิบัติตนอย่างไร และอยากให้คณะครูหรือคนในชุมชนปฏิบัติตนในลักษณะอย่างไร

6. ผลสืบเนื่องที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของชุมชน

6.1 ผลของการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนเป็นไปตามแนวนโยบายของโรงเรียนและหน่วยงานต้นสังกัดหรือไม่ อย่างไร

6.2 องค์กรในชุมชน และองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น มีบทบาทต่อการจัดการศึกษาของโรงเรียนอย่างไร ให้การสนับสนุนหรือคัดค้านในเรื่องใด เพราะเหตุใด

6.3 พฤติกรรมของครู นักเรียน มีลักษณะที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนหรือไม่ หากมีปัญหาการนำไปสู่การแก้ไขร่วมกับชุมชนหรือไม่ อย่างไร และใครเป็นผู้ริเริ่มคนในชุมชนมีบทบาทอย่างไรในการร่วมมือกัน

6.4 มีผู้มาศึกษาดูงานในโรงเรียนแห่งนี้มากน้อยเพียงใด ผู้มาศึกษาดูงานมีความสนใจศึกษาเรื่องใดบ้าง และได้ให้ข้อมูลย้อนกลับในลักษณะใด

6.5 ท่านคิดว่าสิ่งที่จำเป็นที่สุดที่จะทำให้การมีส่วนร่วมของชุมชนเกิดขึ้นและดำเนินต่อไปอย่างต่อเนื่องคืออะไร เพราะเหตุใด

แนวคำถามในการสัมภาษณ์ระดับลึก (ฉบับที่ 2)

(การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก : ผู้นำชุมชน ผู้ปกครอง ผู้เกี่ยวข้อง)

ชั้นนำ

1. การสนทนาสร้างความคุ้นเคย
 - เริ่มการสนทนาเกี่ยวกับบรรยากาศทั่วไปในโรงเรียน ชุมชน และสิ่งแวดล้อม
2. อธิบายวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์
 - ต้องการศึกษเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนแห่งนี้ เพื่อให้ทราบถึงลักษณะปัจจัย ยุทธศาสตร์และ เงื่อนไขการใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชน รวมทั้งผลสืบเนื่องที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา
 - ขอให้แสดงความคิดเห็นโดยอิสระ เพราะจะไม่มีภารกิจเป็นรายบุคคลว่าใครพูดแต่นำเสนอเป็นความคิดเห็นส่วนรวม
 - ขอบันทึกเทป เพื่อให้ได้รายละเอียดของการสัมภาษณ์ แต่จะนำเทปนี้ไปใช้เพื่อการวิจัยเท่านั้นจะไม่นำไปเผยแพร่ นอกจากผู้ศึกษาจะนำมาเปิดฟังเพื่อสรุปความคิดเห็นของผู้ให้สัมภาษณ์ให้ครบถ้วนและถูกต้อง

ชั้นสัมภาษณ์

- แนวคำถามในการสัมภาษณ์ระดับลึก
 1. พื้นฐานทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์
 - 1.1 ขอให้ท่านแนะนำตัวเอง และเล่าเกี่ยวกับประสบการณ์ในการทำงานของท่านโดยสังเขป
 - 1.2 ท่านมีบทบาท หน้าที่ และความรับผิดชอบเกี่ยวกับเรื่องใดบ้างในโรงเรียน ท่านมีเหตุผลจุดใจอะไรที่เข้ามามีส่วนร่วมในกิจการของโรงเรียนนี้ เพราะเหตุใด
 - 1.3 ท่านพักอาศัยอยู่ในชุมชนแห่งนี้มาแล้วก็ปี ท่านมีงานหรือกิจกรรมอะไรบ้างที่มักทำอยู่เป็นประจำหรือเป็นครั้งคราว
 2. ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติ และสภาพทั่วไปของโรงเรียน
 - 2.1 ขอให้ท่านเล่าถึงประวัติความเป็นมาของโรงเรียนเท่าที่ทราบ เช่น โรงเรียนนี้ตั้งขึ้นมาในปีใด ใครเป็นผู้ริเริ่มให้มีการก่อตั้ง และคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการก่อตั้งโรงเรียนอย่างไร มีเหตุการณ์ที่สำคัญ ๆ อะไรเกิดขึ้นบ้าง
 - 2.2 ท่านทราบเกี่ยวกับปรัชญา คติพจน์ หรือคำขวัญของโรงเรียนหรือไม่ อย่างไร และมีประโยชน์ต่อการทำงานร่วมกันอย่างไร

2.3 ท่านรู้จักคุ้นเคยกับคณะครูในโรงเรียนมากน้อยเพียงใดและสนิทสนมกับใครในโรงเรียนเป็นพิเศษบ้างหรือไม่ เพราะเหตุใด

2.4 ท่านพอใจในสภาพการทำงานของคุณครูที่เป็นอยู่ในปัจจุบันมากน้อยเพียงใด เพราะเหตุใด

2.5 โรงเรียนได้รับการสนับสนุนหรือการช่วยเหลือจากใคร หรือหน่วยงานใดบ้างหรือไม่อย่างไร

3. ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชน

3.1 ท่านทราบการจัดโครงสร้างการบริหารงานในโรงเรียนหรือไม่ ชุมชนมีส่วนแสดงความคิดเห็นในการกำหนดโครงสร้างหรือไม่

3.2 โรงเรียนมีแบบแผน มีขั้นตอน หรือกำหนดขอบเขต การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาอย่างไรบ้าง

3.3 โรงเรียนมีกิจกรรม และมีเทคนิคการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างไร ระดับการมีส่วนร่วมมากน้อยเพียงใด มีส่วนร่วมในเรื่องใดบ้าง มีเป้าหมาย และวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนมีลักษณะอย่างไร

3.4 ชุมชนได้ช่วยเหลือแก่ทางโรงเรียนในการจัดการศึกษามากน้อยเพียงใด ช่วยเหลือทางด้านใดบ้าง สิ่งที่ชุมชนให้ความช่วยเหลือแก่ทางโรงเรียนนั้น ตรงกับความต้องการของนักเรียนหรือเกิดประโยชน์ต่อโรงเรียนอย่างไรบ้าง

3.5 ท่านและคณะครูมีการติดต่อ ประสานสัมพันธ์กันมากน้อยเพียงใด โดยปกติมักจะติดต่อกันโดยวิธีการใด ในหนึ่งสัปดาห์ติดต่อกันกี่ครั้งใช้อะไรเป็นเครื่องมือในการติดต่อสื่อสาร รวมทั้งท่านมีวิธีการ และมีขั้นตอนในการติดต่อ สื่อสารอย่างไร ทางโรงเรียนยอมรับการมีส่วนร่วมของชุมชนในลักษณะใดบ้าง

3.6 ในรอบปีที่ผ่านมา โรงเรียนและชุมชนได้ร่วมมือกันจัดกิจกรรมอะไรบ้าง และกิจกรรมแต่ละอย่างมีประโยชน์ต่อนักเรียน และโรงเรียนอย่างไร กิจกรรมในลักษณะใดที่คนในชุมชนมักจะมาร่วมมากที่สุด

4. ข้อมูลปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน

4.1 การมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นสิ่งที่จำเป็นต่อการจัดการศึกษาในโรงเรียนของท่านหรือไม่ เพราะเหตุใด และถ้าไม่มีการกำหนดนโยบายในเรื่องนี้มากจากหน่วยงานระดับสูง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษายังเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นอยู่หรือไม่ เพราะเหตุใด

4.2 ธรรมนูญโรงเรียน และแผนพัฒนาโรงเรียน มีความจำเป็นต่อการทำงานของโรงเรียนอย่างไร ชุมชนมีข้อเสนอที่น่าสนใจอย่างไรบ้าง และคณะครูยอมรับฟังความคิดเห็น

ดังกล่าวอย่างไร ธรรมนูญโรงเรียน และแผนพัฒนาโรงเรียนส่วนใหญ่กำหนดขึ้นตามข้อเสนอของใคร เพราะเหตุใด

4.3 ท่านคิดว่าทางโรงเรียนได้นำข้อคิดเห็นไปใช้ในการปรับปรุงการทำงานอย่างไรบ้าง ความคิดเห็นเหล่านั้นทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการทำงานของคณะครูและโรงเรียนอย่างไร

4.4 ท่านคิดว่าการมีส่วนร่วมชุมชนในปัจจุบัน เปรียบเทียบกับเมื่อ 3-4 ปีที่แล้วว่าแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร นโยบายการสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนมีผลกระทบต่อการจัดการศึกษาของโรงเรียนหรือไม่ อย่างไร

4.5 การมีส่วนร่วมของชุมชนมีความสำคัญมากน้อยเพียงใดในการส่งเสริมให้โรงเรียนจัดการศึกษาให้ประสบผลสำเร็จจนเป็นที่ยอมรับจากผู้เกี่ยวข้อง

4.6 วิถีชีวิตของคนในชุมชน เศรษฐกิจ สังคม ศาสนา วัฒนธรรม ตลอดจนการเมืองในชุมชน มีผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนอย่างไร

4.7 ท่านคิดว่าปัจจัยอะไรที่เป็นสิ่งสำคัญที่ส่งเสริมจนทำให้โรงเรียนได้คัดเลือกเป็นโรงเรียนดีเด่น ได้รับรางวัลพระราชทานและได้รับการคัดเลือกเป็นโรงเรียนต้นแบบของกระทรวงศึกษาธิการ

5. ยุทธศาสตร์ และเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชน

5.1 โรงเรียนและชุมชนได้ร่วมกันคิดกิจกรรมหรือแนวทางใหม่ ๆ ในการจัดการศึกษาของโรงเรียนอย่างไรบ้าง และกิจกรรมหรือแนวทางดังกล่าวเป็นประโยชน์ต่อการทำงานของคณะครูและ เป็นประโยชน์ต่อนักเรียนอย่างไรบ้าง

5.2 ท่านคิดว่าการส่งเสริม สนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาควรมีอะไรบ้าง

5.3 ท่านคิดว่าชุมชนมีกฎเกณฑ์หรือข้อบังคับให้คนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของโรงเรียนอย่างไรบ้าง ใครเป็นผู้กำหนด และถ้าไม่มาร่วมในกิจกรรม โรงเรียนและชุมชนมีวิธีการจูงใจให้บุคคลนั้นมาให้ความร่วมมือกับโรงเรียนอย่างไร เพราะเหตุใด หรือถ้ามาร่วมกิจกรรมของทางโรงเรียนอย่างสม่ำเสมอ โรงเรียนหรือชุมชนแสดงการยอมรับหรือให้ความสำคัญแก่บุคคลนั้นอย่างไร

5.4 ถ้าต้องการให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาของโรงเรียนมากขึ้น ท่านควรปฏิบัติตนอย่างไร และอยากให้คณะครูหรือคนในชุมชนปฏิบัติตนในลักษณะอย่างไร

6. ผลสืบเนื่องที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของชุมชน

6.1 ผลของการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนเป็นไปตามแนวนโยบายของโรงเรียนและหน่วยงานต้นสังกัดหรือไม่ อย่างไร

6.2 องค์กรในชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีบทบาทต่อการจัดการศึกษาของโรงเรียนอย่างไร ให้การสนับสนุนหรือคัดค้านในเรื่องใด เพราะเหตุใด

6.3 พฤติกรรมของครู นักเรียน มีลักษณะที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนหรือไม่ หากมีปัญหาการนำไปสู่การแก้ไขร่วมกับชุมชนหรือไม่ อย่างไร และใครเป็นผู้ริเริ่มคนในชุมชนมีบทบาทอย่างไรในการร่วมมือกัน

6.4 เมื่อมีผู้มาศึกษาดูงานในโรงเรียนแห่งนี้ท่านได้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างไร ผู้มาศึกษาดูงานมีความสนใจศึกษาเรื่องใดบ้าง และได้ให้ข้อมูลย้อนกลับในลักษณะใด

6.5 ท่านคิดว่าสิ่งที่จำเป็นที่สุดที่จะทำให้การมีส่วนร่วมของชุมชนเกิดขึ้นและดำเนินต่อไปอย่างต่อเนื่องคืออะไร เพราะเหตุใด

แนวคำถามการจัดกลุ่มสนทนา

ชุดที่ 1 กลุ่มคณะครูในโรงเรียน

ชั้นนำ: การสนทนาสร้างความคุ้นเคย

- ผู้ดำเนินการ เริ่มการสนทนาสร้างความคุ้นเคย กล่าวต้อนรับสมาชิก พร้อมทั้งแนะนำตนเอง แนะนำผู้จัดบันทึกการสนทนา แนะนำผู้อำนวยความสะดวก จากนั้นขอให้สมาชิกแต่ละคนแนะนำตนเองพอสังเขปในประเด็นที่สำคัญ เช่น ชื่อ-สกุล วุฒิการศึกษา ชั้นที่ทำการสอน มีประสบการณ์ในการสอนทั้งหมดกี่ปี สิ่งประทับใจที่ได้จากการทำงานโรงเรียนแห่งนี้มีอะไรบ้าง
- อธิบายวัตถุประสงค์ของการจัดกลุ่มสนทนา เพื่อต้องการศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนแห่งนี้ ขอให้แสดงความคิดเห็นโดยอิสระ เพราะจะไม่มี การอ้างอิงเป็นรายบุคคล แต่จะนำเสนอเป็นความคิดเห็นส่วนรวมของกลุ่มสนทนา
- ขอบันทึกเทป เพื่อป้องกันปัญหาการจดบันทึกไม่ทันจากกลุ่มสนทนา ซึ่งจะไม่นำไปเผยแพร่ทั่วไป ผู้ศึกษาจะเปิดฟังเพื่อสรุปความคิดเห็นของบุคคลต่าง ๆ ให้ได้สาระครบถ้วนถูกต้อง และมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ขั้นสนทนา: ประเด็นการสนทนา

1. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับโรงเรียนและชุมชน

- 1.1 ความเป็นมาและเหตุการณ์สำคัญตั้งแต่การก่อตั้งโรงเรียนเป็นต้นมา การเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนมีบทบาททำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของโรงเรียนในเรื่องใดบ้าง
- 1.2 โรงเรียนได้แสดงการยอมรับการมีส่วนร่วมของชุมชนเพียงใด คณะครูมีความพึงพอใจต่อสภาพการมีส่วนร่วมของชุมชนในประเด็นใดบ้าง เพราะเหตุใด
- 1.3 การเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนในระยะ 3-4 ปีที่ผ่านมาปัจจุบันนี้มีความต่อเนื่องหรือไม่ และเมื่อเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมของชุมชนแล้วมีความแตกต่างกันอย่างไร
- 1.4 ท่านคิดว่ามีปัจจัยสำคัญอะไรบ้างที่ส่งเสริม สนับสนุนจนโรงเรียนได้รับรางวัลโรงเรียนพระราชทาน ได้รับการคัดเลือกให้เป็นโรงเรียนดีเด่น และได้รับการคัดเลือกให้เป็นโรงเรียนต้นแบบของกระทรวงศึกษาธิการ

2. ลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาของโรงเรียน

- 2.1 โรงเรียนมีแบบแผน มีขั้นตอน หรือกำหนดขอบเขต การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาอย่างไรบ้าง
- 2.2 โรงเรียนมีกิจกรรม และมีเทคนิคการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างไร ระดับการมีส่วนร่วมมากน้อยเพียงใด มีส่วนร่วมในเรื่องใดบ้าง มีเป้าหมาย และวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนมีลักษณะอย่างไร

2.3 คณะครูคิดว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาของโรงเรียน ควรมีความหมายว่าอย่างไร และมีข้อบ่งชี้การมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างไร

2.4 ท่านคิดว่าชุมชนควรมีบทบาทในการมีส่วนร่วมกันในการจัดการศึกษาอย่างไร

3. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน

3.1 ท่านคิดว่ามีใครบ้างที่เป็นบุคคลหลักที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชน และบุคคลดังกล่าวมีคุณลักษณะพิเศษอย่างไร

3.2 มีจุดเด่นอะไรบ้างที่แสดงให้เห็นว่าชุมชนมีศักยภาพเพียงพอที่เข้ามามีส่วนในการจัดการศึกษาของโรงเรียน

3.3 ท่านคิดว่าโครงสร้าง และวิถีชีวิตของคนในชุมชนมีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนมากน้อยเพียงใด เพราะเหตุใด

3.4 ท่านคิดว่าเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และบริบททางการเมืองของชุมชนก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาอย่างไรบ้าง

3.5 คณะครูทราบนโยบายในการจัดการศึกษาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของชุมชนจากใคร เห็นด้วยหรือไม่ อย่างไร เพราะเหตุใด

3.6 คณะครูคิดว่าความสำเร็จในการบริหารโรงเรียนมีความสัมพันธ์กับการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนอย่างไรบ้าง

4. ยุทธศาสตร์ที่นำมาใช้ในการมีส่วนร่วมของชุมชนและมีเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการใช้ยุทธศาสตร์นั้น

4.1 คณะครูคิดว่าชุมชนทราบความต้องการเกี่ยวกับการจัดการศึกษาของโรงเรียนเพื่อให้สอดคล้องและตอบสนองความต้องการของชุมชนหรือไม่ อย่างไร

4.2 ท่านคิดว่าวิธีการที่ทางโรงเรียนนำมาใช้เพื่อให้ชุมชนสนใจเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของโรงเรียนมีอะไรบ้าง เพราะเหตุใด

4.3 ท่านคิดว่าชุมชนกับโรงเรียนควรมีบทบาทในการกำหนดเป้าหมายในการจัดการศึกษาของโรงเรียนร่วมกันหรือไม่ อย่างไร เพราะเหตุใด

4.4 ท่านคิดว่าเงื่อนไขที่ทำให้การเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาของโรงเรียนมีความต่อเนื่อง ประสบความสำเร็จ และมีประสิทธิภาพ คืออะไรบ้าง เพราะเหตุใด

4.5 คณะครูคิดว่าการที่โรงเรียนเชิญผู้ทรงคุณวุฒิในชุมชนมาเป็นวิทยากรให้ความรู้แก่ ครู และนักเรียน ส่งผลต่อการจัดการศึกษาของโรงเรียนอย่างไรบ้าง และได้รับการตอบสนองจากผู้ทรงคุณวุฒิเหล่านั้นอย่างไร

5. ผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้นจากการใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชน

5.1 ท่านคิดว่าชุมชนเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับการจัดการศึกษาของโรงเรียนมากน้อยเพียงใด โรงเรียนควรสนับสนุนให้ชุมชนมีความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของโรงเรียนร่วมกับคณะครูหรือไม่อย่างไร

5.2 ท่านคิดว่าถ้าจะให้เกิดการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนกับโรงเรียนในการจัดการศึกษาให้ใกล้ชิดกันมากขึ้น คณะครูควรปฏิบัติตนอย่างไร และชุมชนควรเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในลักษณะอย่างไร

5.3 คณะครูคิดว่าโรงเรียนสามารถเป็นแหล่งความรู้ที่เหมาะสมสำหรับชุมชนหรือไม่ เพราะเหตุใด

5.4 ท่านคิดว่าโรงเรียนควรเปิดเผยข้อมูล สารสนเทศ ให้คนในชุมชนรับรู้หรือเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในโรงเรียนมากน้อยเพียงใด เพราะเหตุใด

5.5 ท่านคิดว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนจะดำเนินต่อไปได้อย่างต่อเนื่อง แต่ละฝ่ายคือชุมชนและโรงเรียนควรแสดงบทบาทอย่างไร

5.6 ท่านคิดว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนมีความสำคัญมากน้อยเพียงใดต่อการส่งเสริมให้โรงเรียนจัดการศึกษาอย่างมีคุณภาพจน ได้รับการคัดเลือกให้เป็นโรงเรียนดีเด่น และเป็นที่พึงพอใจของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

แนวคำถามการจัดกลุ่มสนทนา

ชุดที่ 2 กลุ่มที่อยู่นอกโรงเรียน

ชั้นนำ: การสนทนาสร้างความคุ้นเคย

- ผู้ดำเนินการ เริ่มการสนทนาสร้างความคุ้นเคย กล่าวต้อนรับสมาชิก พร้อมทั้งแนะนำตนเอง แนะนำผู้จัดบันทึกการสนทนา แนะนำผู้อำนวยความสะดวก จากนั้นขอให้สมาชิกแต่ละคนแนะนำตนเองพอสังเขปในประเด็นที่สำคัญ เช่น ชื่อ-สกุล วุฒิการศึกษา ประสบการณ์ในการประกอบอาชีพ สิ่งประทับใจที่ได้จากการร่วมงานโรงเรียนแห่งนี้มีอะไรบ้าง
- อธิบายวัตถุประสงค์ของการจัดกลุ่มสนทนา เพื่อต้องการศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนแห่งนี้ ขอให้แสดงความคิดเห็นโดยอิสระ เพราะจะไม่มี การอ้างอิงเป็นรายบุคคล แต่จะนำเสนอเป็นความคิดเห็นส่วนรวมของกลุ่มสนทนา
- ขอบันทึกเทป เพื่อป้องกันปัญหาการจดบันทึกไม่ทันจากกลุ่มสนทนา ซึ่งจะไม่นำไปเผยแพร่ทั่วไป ผู้ศึกษาจะเปิดฟังเพื่อสรุปความคิดเห็นของบุคคลต่าง ๆ ให้ได้สาระครบถ้วนถูกต้อง และมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ขั้นสนทนา : ประเด็นการสนทนา

1. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับโรงเรียนและชุมชน

- 1.1 ความเป็นมาและเหตุการณ์สำคัญตั้งแต่การก่อตั้งโรงเรียนเป็นต้นมา การเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนมีบทบาททำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของโรงเรียนในเรื่องใดบ้าง
- 1.2 ชุมชนได้แสดงการยอมรับการมีส่วนร่วมเพียงใด ท่านมีความพึงพอใจต่อสภาพการมีส่วนร่วมของชุมชนในประเด็นใดบ้าง เพราะเหตุใด
- 1.3 การเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนในระยะ 3-4 ปีที่ผ่านมา กับปัจจุบันนี้มีความต่อเนื่องหรือไม่ และเมื่อเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมของชุมชนแล้วมีความแตกต่างกันอย่างไร
- 1.4 ท่านคิดว่ามีปัจจัยสำคัญอะไรบ้างที่ส่งเสริม สนับสนุนจนโรงเรียนได้รับรางวัลพระราชทาน ได้รับการคัดเลือกให้เป็นโรงเรียนดีเด่น และได้รับการคัดเลือกให้เป็นโรงเรียนต้นแบบของกระทรวงศึกษาธิการ

2. ลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาของโรงเรียน

- 2.1 โรงเรียนมีแบบแผน มีขั้นตอน หรือกำหนดขอบเขต การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาอย่างไรบ้าง
- 2.2 โรงเรียนมีกิจกรรม และมีเทคนิคการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างไร ระดับการมีส่วนร่วมมากน้อยเพียงใด มีส่วนร่วมในเรื่องใดบ้าง มีเป้าหมาย และวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนมีลักษณะอย่างไร

2.3 ท่านคิดว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาของโรงเรียน ควรมีความหมายว่าอย่างไร และมีข้อบ่งชี้การมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างไร

2.4 ท่านคิดว่าชุมชนควรมีบทบาทในการมีส่วนร่วมกันในการจัดการศึกษาอย่างไร

3. ปัจจัยที่มีอิทธิพลปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน

3.1 ท่านคิดว่ามีใครบ้างที่เป็นบุคคลหลักที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชน และบุคคลดังกล่าวมีคุณลักษณะพิเศษอย่างไร

3.2 มีจุดเด่นอะไรบ้างที่แสดงให้เห็นว่าชุมชนมีศักยภาพเพียงพอที่เข้ามามีส่วนในการจัดการศึกษาของโรงเรียน

3.3 ท่านคิดว่าโครงสร้าง และวิถีชีวิตของคนในชุมชนมีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนมากน้อยเพียงใด เพราะเหตุใด

3.4 ท่านคิดว่าเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และบริบททางการเมืองของชุมชนก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาอย่างไรบ้าง

3.5 ท่านรับทราบนโยบายในการจัดการศึกษาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของชุมชนจากใคร เห็นด้วยหรือไม่ อย่างไร เพราะเหตุใด

3.6 ท่านคิดว่าความสำเร็จในการบริหารโรงเรียนมีความสัมพันธ์กับการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนอย่างไรบ้าง

4. ยุทธศาสตร์ที่นำมาใช้ในการมีส่วนร่วมของชุมชนและมีเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการใช้ยุทธศาสตร์นั้น

4.1 ท่านคิดว่าชุมชนทราบความต้องการเกี่ยวกับการจัดการศึกษาของโรงเรียนเพื่อให้สอดคล้องและตอบสนองความต้องการของชุมชนหรือไม่ อย่างไร

4.2 ท่านคิดว่าวิธีการที่ทางโรงเรียนนำมาใช้เพื่อให้ชุมชนสนใจเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของโรงเรียนมีอะไรบ้าง เพราะเหตุใด

4.3 ท่านคิดว่าชุมชนกับโรงเรียนควรมีบทบาทในการกำหนดเป้าหมายในการจัดการศึกษาของโรงเรียนร่วมกันหรือไม่ อย่างไร เพราะเหตุใด

4.4 ท่านคิดว่าเงื่อนไขที่ทำให้การเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาของโรงเรียนมีความต่อเนื่อง ประสบความสำเร็จ และมีประสิทธิภาพ คืออะไรบ้าง เพราะเหตุใด

4.5 ท่านคิดว่ากรณีที่โรงเรียนเชิญผู้ทรงคุณวุฒิในชุมชนมาเป็นวิทยากรให้ความรู้แก่ ครูและนักเรียน ส่งผลต่อการจัดการศึกษาของโรงเรียนอย่างไรบ้าง ชุมชนควรมีบทบาทเพื่อตอบสนองในฐานะผู้ทรงคุณวุฒิของโรงเรียนอย่างไร

5. ผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้นจากการใช้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของชุมชน

5.1 ท่านคิดว่าชุมชนเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับการจัดการศึกษาของโรงเรียนมากน้อยเพียงใด ชุมชนมีความรู้สึกรู้ว่าเป็นเจ้าของโรงเรียนร่วมกับคณะครูหรือไม่ อย่างไร

5.2 ท่านคิดว่าถ้าจะทำให้เกิดการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาให้ใกล้ชิดกันมากขึ้น ผู้บริหาร คณะครูควรปฏิบัติตน

5.3 ท่านคิดว่าโรงเรียนสามารถเป็นแหล่งความรู้ที่เหมาะสมสำหรับชุมชนหรือไม่ และชุมชนสามารถเป็นแหล่งเรียนรู้ที่เหมาะสมของโรงเรียนหรือไม่ เพราะเหตุใด

5.4 ท่านคิดว่าโรงเรียนควรเปิดเผยข้อมูล สารสนเทศ ให้คนในชุมชนรับรู้หรือเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในโรงเรียนมากน้อยเพียงใด เพราะเหตุใด

5.5 ท่านคิดว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนจะดำเนินต่อไปได้อย่างต่อเนื่อง แต่ละฝ่ายคือชุมชนและโรงเรียนควรแสดงบทบาทอย่างไร

5.6 ท่านคิดว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนมีความสำคัญมากน้อยเพียงใดต่อการส่งเสริมให้โรงเรียนจัดการศึกษาอย่างมีคุณภาพจนได้รับคัดเลือกเป็นโรงเรียนดีเด่น และเป็นที่พึงพอใจของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

แบบสังเกตการมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็ก

.....

กลุ่มที่สังเกตแบบมีส่วนร่วม

() ผู้บริหาร () ครู () นักเรียน () ผู้ปกครองนักเรียน () ผู้นำชุมชน () อื่นๆ

.....

วัน / เดือน/ปี

สถานที่.....

1. การแสดงออกถึงความรับผิดชอบในการทำงานตามบทบาทหน้าที่

.....

2. การให้ความสนใจและมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆที่โรงเรียนดำเนินการ

.....

3. ความสามารถในการเป็นผู้นำและผู้ตามในการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของโรงเรียน

.....

4. ความสามารถในการสื่อสารและการรับรู้ในกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

.....

5. ความสามารถในการนำเสนอปัญหา ข้อเสนอแนะ

.....

6. ความคิดริเริ่ม สร้างสรรค์ เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน

.....

.....

.....

7. การแสดงออกถึงการเป็นสมาชิกที่ดีในการมีส่วนร่วมกิจกรรมที่โรงเรียนจัดขึ้น

.....

.....

.....

8. รูปแบบ วิธีการและ ลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชน

.....

.....

.....

ผู้บันทึกการสังเกต.....

แบบสังเกตการมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็ก สังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม

วัน/ เดือน/ปี
สถานที่.....

1. สภาพแวดล้อมภายในโรงเรียน เช่น การบริหารจัดการ การจัดการเรียนการสอน การจัดกิจกรรมต่างๆ ทรัพยากรในโรงเรียน

.....
.....
.....
.....

2. แบบแผนการดำรงชีวิตของผู้บริหาร ครู นักเรียน และผู้เกี่ยวข้อง

.....
.....
.....
.....

3. บรรทัดฐานทางสังคมของชุมชน เช่น วิถีประชา จารีตประเพณี กฎเกณฑ์ และแนวปฏิบัติร่วมกันของชุมชน

.....
.....
.....
.....

ผู้บันทึกการสังเกต.....

ภาคผนวก ค

แสดงจำนวนเอกสารข้อมูลภาคสนาม และรหัสข้อมูล

HU: การมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนดีเด่นขนาดเล็ก

File: [C:\Documents and Settings\Administrator\Desktop\การมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียน
ดีเด่นขนาดเล็ก]

Edited by: Super

Date/Time: 24/11/09 15:39:2

Codes-Primary-Documents-Table

Code-Filter: All

PD-Filter: All

PRIMARY DOCS

ตารางที่ 2 แสดงจำนวนเอกสารข้อมูลภาคสนาม และรหัสข้อมูล

CODES	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	Totals
1. การเป็นแหล่งเรียนรู้	1	1	1	0	0	0	1	2	1	0	0	3	0	1	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	3	0	0	18
2. การเป็นชุมชนเข้มแข็ง	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	1	5	
3. การเสียสละที่เกินระดับ	0	0	1	0	1	0	0	1	0	0	3	0	0	1	0	0	1	0	1	0	0	2	0	1	0	0	1	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	16
4. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้	0	0	0	1	0	1	1	2	0	1	0	0	1	0	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	1	0	14
5. การได้รับความยอมรับจากภายนอก	0	1	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	1	0	1	1	0	0	9
6. การกำหนดความต้องการ	0	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	10
7. การกำหนดบทบาทการมีส่วนร่วม	0	0	0	1	0	0	0	1	1	0	0	1	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	2	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	11
8. การตัดสินใจร่วมกัน	0	0	1	0	1	0	1	2	0	1	0	0	2	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	12
9. การมุ่งสู่ความเป็นเลิศ	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	2	0	0	2	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	2	0	0	0	1	13
10. การร่วมดำเนินการ	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	2	0	2	0	11
11. การรายงานผลงาน	0	0	0	1	3	0	0	1	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	11
12. การสร้างค่านิยมร่วม	1	0	0	1	0	0	1	2	0	0	0	0	0	1	0	0	0	2	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	1	0	0	13
13.การสร้างทีมงานและการกำหนดกิจกรรม	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	1	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	1	0	0	0	10
14. รูปแบบการมีส่วนร่วม	1	0	0	0	1	0	0	2	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	2	0	0	1	0	1	0	13
15. การกำหนดปรัชญาของโรงเรียน	0	0	1	0	2	0	1	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	2	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	2	0	0	12

ตารางที่ 2 แสดงจำนวนเอกสารข้อมูลภาคสนาม และรหัสข้อมูล (ต่อ)

CODES	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	Totals	
16. การเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ชุมชน	0	2	0	1	0	1	0	1	0	0	1	0	1	1	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	13
17. การมีเกียรติประวัติดีเด่น	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	1	0	0	0	2	0	2	0	0	1	1	2	0	2	0	13	
18. การประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	2	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	1	0	11	
19. การมีความผูกพันกับชุมชน	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	2	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	2	0	0	1	1	0	0	11		
20. การทำงานด้วยความโปร่งใส	1	1	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	2	1	0	0	10	
21. วิสัยทัศน์ของผู้นำชุมชน	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	2	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	10	
22. การสร้างบทบาทร่วมในชุมชน	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	2	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	1	0	0	1	0	2	13	
23. การเห็นคุณค่าการมีส่วนร่วม	1	0	0	1	0	1	0	0	1	0	0	1	1	0	0	0	2	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	2	0	2	0	15	
24. การสร้างความไว้วางใจ	0	0	1	1	0	0	0	1	1	0	1	0	0	0	2	0	0	0	1	2	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	14	
25. การแก้ปัญหาในชุมชน	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	2	0	0	0	0	0	0	0	2	0	2	0	0	1	0	1	0	2	0	0	0	1	0	13		
26. การสร้างการรับรู้ร่วมกัน	0	1	0	1	1	0	1	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	14	
27. การศึกษาดูงาน	2	0	1	0	0	1	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	1	0	0	0	0	2	1	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1	2	16	
28. การสร้างทางเลือกในการตัดสินใจ	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	2	0	1	0	1	0	2	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	1	0	0	0	13	
29. การเลือกสรรและการกำหนดบทบาทหน้าที่	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	2	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	2	2	0	0	1	1	0	2	0	0	0	1	1	0	16	
30. การสร้างแนวปฏิบัติร่วมกัน	0	2	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	1	0	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	2	1	15	

ตารางที่ 2 แสดงจำนวนเอกสารข้อมูลภาคสนาม และรหัสข้อมูล (ต่อ)

CODES	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	Totals
31. การสร้างวิสัยทัศน์ ร่วมกัน	0	0	0	0	1	0	0	0	0	2	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	1	1	2	0	0	0	0	1	0	0	11
32. การจัดกิจกรรม การเรียนรู้สู่ชุมชน	0	1	0	0	0	1	1	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	3	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	1	0	2	0	1	16
33. การสร้าง สัมพันธภาพที่ดี	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	2	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	11
34. การประชุม	0	1	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	2	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	1	0	10
35. การใช้หอกระจาย ข่าว	0	1	0	1	2	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	1	2	0	1	0	0	0	0	0	1	0	1	0	3	0	0	0	0	0	0	2	17
36.การพบปะพูดคุย	0	0	0	0	0	1	1	0	0	2	0	0	1	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	1	0	0	0	2	0	1	0	1	14
37. การรายงาน สาธารณะ	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	2	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	2	2	0	0	1	0	0	0	13
38. โรงเรียนมีคุณภาพ และมาตรฐาน	0	0	0	1	0	0	1	1	1	0	0	1	1	0	2	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	2	0	0	2	0	1	1	0	1	0	0	17
39. ความภาคภูมิใจใน งาน	1	2	1	0	1	2	0	0	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	2	0	0	0	0	1	2	0	0	16
40. การยอมรับจาก ภายนอก	0	2	0	1	0	0	0	0	0	0	2	1	1	0	0	0	0	2	0	2	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	12
41. การขยายจิตสำนึก ร่วม	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	2	1	0	0	0	1	2	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	1	2	0	13
42. การพัฒนาชุมชนที่ ยั่งยืน	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	1	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	1	0	1	1	0	1	0	2	1	1	14
43. เป็นชุมชนแห่งการ เรียนรู้	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	2	1	0	0	0	0	0	1	0	1	1	0	1	13
Totals	9	18	12	18	15	17	17	21	9	11	17	17	16	18	16	9	13	21	9	20	9	12	19	13	18	8	12	18	13	18	18	18	12	19	24	20	15	554

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ - สกุล	นายอภิสิทธิ์ บุญยา
วัน เดือน ปีเกิด	21 พฤษภาคม 2505
สถานที่เกิด	บ้านเลขที่ 28 หมู่ 4 ต.ดอนใหญ่ อ.ศรีเมืองใหม่ จ.อุบลราชธานี
ที่อยู่ปัจจุบัน	บ้านเลขที่ 166/40 ม.รัศมี หมู่ 12 ต.ไธ้อย อ.เมือง จ.อุบลราชธานี โทรศัพท์ 08-9845-8035 และ 08-1393-0942
E-mail	apisit2505@hotmail.com

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2528	ปริญญาตรี จากมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช วิชาเอก การประถมศึกษา เกียรตินิยมอันดับ 2
พ.ศ. 2541	ปริญญาโท จากมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช วิชาเอกการบริหารการศึกษา
พ.ศ. 2553	ปริญญาเอก จากมหาวิทยาลัยขอนแก่น วิชาเอกการบริหารการศึกษา

ประวัติการทำงาน

พ.ศ. 2524	ครู 1 ระดับ 1 โรงเรียนบ้านละเอ๊ะ อ.กันทรารมย์ จ.ศรีสะเกษ
พ.ศ. 2524-2531	ครูสายผู้สอน โรงเรียนบ้านดอนน้ำคำ บ้านโนนหนองบัว บ้านธาตุน้อย จ.อุบลราชธานี
พ.ศ. 2532-2534	ครูใหญ่ โรงเรียนบ้านใหม่พัฒนาและโรงเรียนบ้านชาติพัฒนาสามัคคี จ.อุบลราชธานี
พ.ศ. 2534-2535	ผู้ช่วยหัวหน้าการประถมศึกษาอำเภอเขียงกลาง จ.น่าน
พ.ศ. 2535-2537	หัวหน้าการประถมศึกษากิ่งอำเภอสองแคว จ.น่าน
พ.ศ. 2537-2542	หัวหน้าการประถมศึกษากิ่งอำเภอนาเยีย จ.อุบลราชธานี
พ.ศ. 2542-2543	หัวหน้าการประถมศึกษากิ่งอำเภอนาตาล จ.อุบลราชธานี
พ.ศ. 2543-2546	ผู้ช่วยผู้อำนวยการการประถมศึกษา จ.ระยอง และ จ.อำนาจเจริญ
พ.ศ. 2546-2547	ปฏิบัติหน้าที่รองผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาอุบลราชธานี เขต 2
พ.ศ. 2547-2548	ปฏิบัติหน้าที่ผู้ตรวจราชการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาอุบลราชธานี เขต 3
พ.ศ. 2549-ปัจจุบัน	รองผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาอุบลราชธานี เขต 3